

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Doktori Iskola

DR. UJVÁRI BLANKA

A hontalanság emberi jogi aspektusai
Különös tekintettel a hátrányos megkülönböztetésre

Doktori értekezés

Témavezető:

Dr. Hajas Barnabás, egyetemi docens

Budapest

2022

»Végtére addig is azért hitték „elidegeníthetetlennek” az emberi jogokat, mert a feltételezések szerint nem függtek az adott kormánytól; most azonban kiderült, mihelyt az embereknek nincs saját kormányuk és így jogaik a minimumra redukálódnak, nincs hatalom, amely ezeket megvédené, sem olyan intézmény, amely hajlandó volna biztosítani őket.«¹

¹ Hannah ARENDT: *The Origins of Totalitarianism*. Penguin Random House UK, 2017. 381.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	6
1. 1. <i>Az állampolgárság mint belépő a társadalomba.....</i>	6
1. 2. <i>A doktori értekezés célja és az értekezés szerkezete.....</i>	10
2. Az állampolgársággal kapcsolatos koncepciók.....	14
2. 1. <i>Az állampolgárság liberális koncepciója.....</i>	15
2. 2. <i>Az állampolgárság republikánus koncepciója</i>	16
2. 3. <i>Következtetések.....</i>	16
3. Az állampolgárság keletkezésének jogcímei és megszerzésének esetei	18
3. 1. <i>Ius sanguinis.....</i>	19
3. 2. <i>Ius soli</i>	21
3. 3. <i>Az állampolgárság honosítás útján történő megszerzése.....</i>	24
3. 3. 1. <i>Ius domicilii.....</i>	24
3. 3. 2. <i>Ius nexii.....</i>	25
3. 4. <i>Következtetések.....</i>	26
4. Az állampolgárság hontalansággal kapcsolatos nemzetközi jogi vetületei	28
4. 1. <i>Az Állandó Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleménye a tuniszi és marokkói állampolgársági ügyben</i>	28
4. 2. <i>A Hágai Egyezmény</i>	30
4. 3. <i>Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és az állampolgársághoz való jog</i>	32
4. 4. <i>A Nottebohm-ügy.....</i>	35
4. 5. <i>A 1954. évi Egyezmény.....</i>	37
4. 6. <i>A Férjezett Nők Állampolgárságáról szóló Egyezmény</i>	38
4. 7. <i>Az 1961. évi Egyezmény</i>	39
4. 8. <i>Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya</i>	44
4. 9. <i>A Faji Megkülönböztetés Valamennyi Formájának Kiküszöböléséről szóló Nemzetközi Egyezmény.....</i>	46
4. 10. <i>A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény</i>	49
4. 11. <i>A Gyermejjogi Egyezmény.....</i>	50
4. 12. <i>Az Államutódlás Esetén a Természetes Személyek Állampolgárságáról szóló Cikk</i>	54
4. 13. <i>Az Állampolgárságról szóló Európai Egyezmény</i>	55
4. 14. <i>Következtetések.....</i>	56

5. Hontalanság az Európai Unióban.....	58
5. 1. <i>Rottman-ügy</i>	60
5. 2. <i>Tjebbes-ügy</i>	63
5. 3. <i>Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo” ügy</i>	65
5. 4. <i>JY ügy</i>	67
5. 5. <i>Következtetések</i>	69
6. Az állampolgársághoz való jog és a hontalanság kapcsolata Magyarországon	71
6. 1. <i>Az 1879. évi L. törvénycikk a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről</i>	71
6. 2. <i>Az 1948. évi LX. törvénycikk a magyar állampolgárságról</i>	74
6. 3. <i>Az 1957. évi V. törvény az állampolgárságról</i>	76
6. 4. <i>A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény</i>	78
6. 5. <i>A hontalanság megállapítása iránti eljárás Magyarországon</i>	83
6. 6. <i>Az Alkotmánybíróság hontalansággal kapcsolatos gyakorlata</i>	87
6. 6. 1. <i>A 6/2015. (II. 25.) AB határozat</i>	88
6. 6. 2. <i>A 14/2021. (IV. 23.) AB határozat</i>	92
6. 7. <i>Következtetések</i>	95
7. Gondolatok a hontalan személyek jogállásáról szóló 1954. évi egyezményről	96
7. 1. <i>A hontalan személy fogalma</i>	96
7. 2. <i>Az 1954. évi Egyezményben foglalt jogok csoportosítása</i>	98
7. 2. 1. <i>Az abszolút védelemhez köthető jogok</i>	99
7. 2. 2. <i>Az állampolgárokkal azonos bánásmódhoz köthető jogok</i>	103
7. 2. 3. <i>A külföldiekkel azonos bánásmódhoz köthető jogok</i>	109
7. 3. <i>Az 1954. évi Egyezmény értékelése</i>	115
7. 4. <i>Következtetések</i>	117
8. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság „I Belong” kampánya és az ENSZ Fenntartható Fejlődési Célok.....	119
8. 1. <i>Az „I Belong” kampány</i>	119
8. 1. 1. <i>A hontalansággal kapcsolatban fennálló legsúlyosabb esetek megoldása</i>	120
8. 1. 2. <i>A gyermekhontalanság felszámolása</i>	122
8. 1. 3. <i>Az állampolgársági jogszabályok nemi diszkriminációt tartalmazó kitételeinek hatályon kívül helyezése</i>	122
8. 1. 4. <i>Az állampolgárság diszkriminatív alapon történő megtagadása, elvesztése vagy az állampolgárságtól való megfosztás megelőzése</i>	124
8. 1. 5. <i>Az államutódlás során bekövetkező hontalanság megelőzése</i>	126
8. 1. 6. <i>Státusz biztosítása a nemzetközi határokon átlépő hontalanok számára és a honosításuk elősegítése</i>	129
8. 1. 7. <i>A születési regisztráció biztosítása a hontalanság megelőzése érdekében</i>	130

8. 1. 8. Az állampolgárságot igazoló dokumentumok kiállításának szükségessége az arra jogosultak számára.....	132
8. 1. 9. Csatlakozás az ENSZ hontalansággal kapcsolatos egyezményeihez.....	133
8. 1. 10. A kvantitatív és kvalitatív adatgyűjtés fejlesztése a hontalan személyek kapcsán .	134
8. 1. 11. Összegzés a Cselekvési Tervről.....	135
8. 2. <i>A Fenntartható Fejlődési Célok</i>	137
8. 2. 1. Összegzés az SDG kapcsán.....	140
9. A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye	141
9. 1. <i>A közvetlen hátrányos megkülönböztetés</i>	143
9. 2. <i>A közvetett hátrányos megkülönböztetés</i>	145
9. 3. <i>A többszörös megkülönböztetés, különös tekintettel az interszekcionális diszkriminációra</i>	147
9. 4. <i>Az intézményesült diszkrimináció</i>	151
9. 5. <i>A hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos jogi környezet</i>	152
9. 5. 1. A hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos nemzetközi szabályozás.....	152
9. 5. 2. A hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos európai uniós jogi szabályozás	156
9. 5. 3. A hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos hazai szabályozás.....	158
9. 6. <i>A faji vagy etnikai származáson alapuló diszkrimináció és a hontalanság kapcsolatának bemutatása gyakorlati példákon keresztül</i>	160
9. 6. 1. Mianmar	162
9. 6. 2. Dominikai Köztársaság	163
9. 6. 3. Kuvait.....	164
9. 6. 4. Elefántcsontpart	165
9. 6. 5. Észtország	167
9. 7. <i>A nemi diszkrimináció és a hontalanság kapcsolata</i>	168
9. 7. 1. Esettanulmányok a hontalanság és a nemi diszkrimináció kapcsolatának tükrében.	175
9. 7. 2. Nemi alapú diszkrimináció és a születési regisztráció kapcsolata	179
9. 7. 3. A gyermekhontalanság mint a nemi diszkrimináció következménye.....	185
9. 8. <i>Következtetések</i>	186
10. Záró gondolatok	190
Irodalomjegyzék	193

1. Bevezetés

1. 1. Az állampolgárság mint belépő a társadalomba

Az állampolgársághoz való jog nélkül képtelenség a társadalomban és a mindennapi életben aktívan és teljes értékűen részt venni. Az állampolgárság hiánya marginalizációhoz vezet, sérülékeny csoportok kialakulását, a sérülékeny helyzetű személyek és csoportok számarányának növekedését eredményezi, valamint ezt az állapotot, vagyis a hontalanságot generációkon keresztül örökíti. A hontalan személy képtelen azon jogok gyakorlására, melyek az állampolgársághoz kötődnek. Tehát, az állampolgárság nem más, mint a jog ahhoz, hogy jogaink lehessenek,² ugyanis az állampolgársághoz való jog komoly hatással van az emberi jogok maradéktalan gyakorlására.

Ami az emberi jogok és állampolgári jogok közötti különbséget illeti, elsődlegesen szükséges rávilágítani az eltérés relevanciájára. Az alapvető eltérés a két fogalom között a személyi körben rejlik, tehát abban, hogy kiket illet meg az adott jog. Az emberi jogok egyetemességéből és az állampolgári jogok partikularitásából eredően megállapítható, hogy az állampolgári jogok a jogosultak egy jóval szűkebb csoportját határozza meg, tehát az állampolgári jogokat a privilégiumok biztosítása jellemzi, míg az emberi jogok jogosultja minden ember, bármilyen egyéb különbségtétel nélkül. Az állampolgári jogok és az emberi jogok közötti egyértelmű különbség kollízióhoz vezet, ugyanis mindkét oldalon olyan érdekek és értékrendszerek találhatók, melyek az emberi jogok és az állampolgársági jogok eltérő szabályozásából fakad.³

A nemzetközi emberi jogi jogvédelem univerzalizmus-igényéből fakad, hogy számos alapjog emberi jogként mindenkit meg kellene, hogy illessen függetlenül attól, hogy rendelkezik-e állampolgársággal vagy sem.⁴ A gyakorlatban ugyanakkor a nemzetközi jog ezen igénye mégsem valósul meg elégséges módon, ugyanis a hontalan személyek a mindennapjaikban az életük számos területén kénytelenek hátrányos megkülönböztetéssel és annak következményeivel szembenézni. Az állampolgárság az állam és az egyén közötti jogi kapcsolat, amely mindkét fél számára jogokat és kötelezettségeket keletkeztet. A *ius sanguinis* (vérségi elv) és a *ius soli* (területi elv) princípium állampolgárságot keletkeztető jogcímek

² ARENDT i. m. 388.

³ FÖLDESI Tamás: Az emberi jogok univerzalizációja és az állampolgári jogok partikularitása. *Fundamentum*, 1998/4. 16-24.

http://epa.oszk.hu/02300/02334/00054/pdf/EPA02334_Fundamentum_1998_04_016-024.pdf

⁴ Eric BLUMENSON: How are Human Rights Universal? *Carr Center Discussion Paper Series*. 2020-12. 3. https://carrcenter.hks.harvard.edu/files/cchr/files/06_blumenson_4.pdf?m=1606238536

tekintetében szükséges azt a megállapítást megtenni, hogy ha a gyermek valamely okból kifolyólag egyik állampolgárságot keletkeztető elv szerint sem szerez állampolgárságot, úgy hontalanná válik.

Az állampolgárság egy igen jelentős eszköze az társadalmi beilleszkedésnek. Az állampolgárság birtoklása csoporthoz való tartozást is jelent.⁵ Az állampolgárság természetéből fakadóan egyértelmű különbség fedezhető fel a személyek között aszerint, hogy azok a közösség tagjai-e vagy sem; értelemszerűen jelen esetben aszerint, hogy rendelkeznek-e állampolgársággal vagy sem. Mindebből az következik, hogy az állampolgárság nem csupán kategorizálja a személyeket aszerint, hogy rendelkeznek-e állampolgársággal vagy sem, és ha igen, akkor milyennel, hanem csoportot is alakít, ahol összekötő erőként esetenként csupán az állampolgárságot nevezhetjük meg, ennél fogva az állampolgárság kizárólagos jelleggel bír. Az állampolgárság ezért differenciál, ugyanakkor jellemzője ennek köszönhetően, hogy az általa képzett csoport ennek alapján egységes és egyetemes.⁶ Az állampolgárság természetéből fakadóan jogokat, így polgári, politikai és szociális jogokat, és ezzel egyidejűleg kötelezettségeket is keletkeztet. E homogén jogokat egyenlően és egyetemesen élvezik mindazon személyek, akik rendelkeznek egy adott állam állampolgárságával, hiszen minden állampolgár státuszjogok tekintetében jogokat élvez, illetve az állampolgárság egyetemes természetéből fakadóan, e jogokat ugyanazon módon és mértékben élvezik, mely által a közösség teljes értékű tagjai lehetnek az állampolgárság hiányából eredő marginalizálódás veszélye nélkül. Ennek következtében megállapítható, hogy az állampolgárság birtoklása nemcsak jogokkal és kötelezettségekkel jár, hanem egyfajta morális jelentéstartalommal is bír.

Az állampolgársághoz való jog rendkívüli fontosságát felismerte a nemzetközi közösség, amikor is az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának (továbbiakban: Nyilatkozat) szövegező delegációi a tárgyalások során úgy ítélték meg, hogy nemcsak az állampolgárságtól való önkényes megfosztás tilalmát szükséges rögzíteni az emberi jogi katalógusban, hanem az állampolgársághoz való jogot is.⁷

⁵ Ennél a pontnál érdemesnek tartom a politikai nemzet fogalmát ismertetni, mely szerint az az állampolgárok közösségét jelenti. Ehhez képest Magyarországon a kulturális nemzet fogalma a politikai nemzet fogalmától tágabb meghatározást jelent, azaz a Magyarország területén kívül élő magyar állampolgársággal nem rendelkező magyarok is a magyar nemzethez tartoznak.

TRÓCSÁNYI László, SCHANDA Balázs: Bevezetés az alkotmányjogba. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2012. 97.

⁶ Paulina TAMBAKAKI: Human rights, or citizenship? Birkbeck Law Press, 2010. 35.

⁷ UN General Assembly, Universal Declaration of Human Rights, 10 December 1948, 217 A (III)

A nemzetközi közösség a Nyilatkozatban is szerepeltetett állampolgársághoz való jog érvényesítésének sikertelenségével összefüggésben rádöbent arra, hogy szükséges a hontalan személyek számára is védelmet biztosítani, a jogaikat összefoglaló minimumszabályokat megalkotni és az állampolgársággal nem rendelkező személyek számára egy önálló jogi státuszt biztosítani.⁸ Ennek eredményeképpen született meg az az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében New Yorkban, 1954. szeptember 28-án létrejött, a Hontalan Személyek Jogállásáról szóló Egyezmény⁹ (továbbiakban: 1954. évi Egyezmény)¹⁰, amely első ízben definiálja a hontalan személyeket megillető jogokat és természetesen a hontalan személy fogalmát is.

Az 1954. évi Egyezmény 1. cikke határozza meg a hontalan személy definícióját, eszerint hontalan személy az, akit egy állam sem tart saját joga működése alapján állampolgárának. E meghatározás alapján hontalannak deklarált személyeket nevezünk *de iure* hontalanoknak.

A *de facto* hontalanok ugyanakkor azok a személyek, akik nem az állampolgárságuk szerinti országban tartózkodnak, és akik képtelenek vagy nyomós okból nem kívánják igénybe venni az állampolgárságuk szerinti ország védelmét.¹¹ *De facto* hontalanság abban az esetben jelentkezik, amikor az állam, amely területén élnek e személyek, bizonyos állampolgársághoz köthető jogokat megvon e személyektől, vagy az adott állam nem cselekvésének eredményeképpen e személyi kör képtelen az állampolgárságukhoz köthető jogaik megfelelő gyakorlására, jogaik érvényesítésére. A dolgozatban a továbbiakban a hontalan személy kifejezés használatakor a *de jure* hontalanokat szükséges érteni, a *de facto* hontalanság esetén annak természete a dolgozatban külön kiemelésre kerül.

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (továbbiakban: UNHCR) becslése szerint több mint 10 millió¹² hontalan él a világon. Az Európai Hontalanügyi Hálózat becslése szerint Európában

⁸ Tamás MOLNÁR: Stateless Persons under International Law and EU Law: a Comparative Analysis Concerning their Legal Status, with Particular Attention to the Added Value of the EU Legal Order. *Acta Juridica Hungarica*, 2010/4. 57., 294.

⁹ United Nations, Treaty Series, vol. 360. 117.

¹⁰ Magyarország az 1954. évi Egyezményt az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében New Yorkban, 1954. szeptember 28-án létrejött, a Hontalan Személyek Jogállásáról szóló Egyezmény kihirdetéséről szóló 2002. évi II. törvénnyel tette a magyar jogrendszer részévé.

¹¹ Hugh MASSEY: UNHCR and De Facto Statelessness, *Legal and Protection Policy Research Series*, 2010. 61.

¹² Ending statelessness within 10 years, A special report, UNHCR. 21. <https://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/opendocPDFViewer.html?docid=546217229&query=Special%20Report:%20Ending%20Statelessness%20Within%2010%20Years>

több mint 600 ezer,¹³ az Európai Unióban pedig közel 400 ezer¹⁴ hontalan él. A hontalanok pontos számának megállapítása több szempontból is nehézségbe ütközik, tekintettel arra, hogy egyrésztől megkülönböztetünk *de iure* és *de facto* hontalanokat. A hontalan személyek számának pontos megállapításával kapcsolatos nehézségek tárgyalásánál fontos megemlíteni másrésztől a személyi hatállyal kapcsolatos másik lényegi kérdést: azon személyek, akik nem rendelkeznek állampolgársággal, de egyben nemzetközi védelmi igényük megalapozott és menekültstátusszal rendelkeznek – azaz hontalan menekültek –, úgy e személyek számát is hozzáadjuk-e a hontalanok számához? Figyelemmel arra, hogy a nemzetközi jog szerint a hontalan menekültek nem tartoznak a hontalansággal kapcsolatos egyezmények hatálya alá,¹⁵ e személyek védelmi státuszát és minimumjogait a nemzetközi védelemi státuszról szóló jogszabályok biztosítják. További problémát jelent a hontalanok számának megállapításakor természetesen az, hogy az adott személy rendelkezik-e hontalan státusszal vagy sem, azaz biztosítva vannak-e számára azon jogok összessége, melyeket nemzetközi jogi dokumentumok írnak elő. Tehát, hogy az adott államban kialakításra került-e a hontalanság megállapítására irányuló eljárás: amennyiben igen, úgy az eljáró hatóság az eljárás lefolytatását követően (ha az eljárás a státusz megadásával zárul) nyilvántartásba veszi a hontalan személyt, így az adott állam látószögébe kerül a státusszal rendelkező hontalan személy. Mindebből látható, hogy azon országok, amelyek nem létesítettek a hontalanság megállapítására irányuló eljárást, úgy a hontalanokról, így természetesen e személyek számáról sem rendelkeznek releváns és kielégítő információval, erre tekintettel álláspontom szerint a hontalansággal kapcsolatos pontos számadatokat nem lehet felelősségteljesen közölni. Következésképpen, mivel a hontalanok egy méltatlanul mellőzött csoportot képeznek, egy tulajdonképpeni rejtett társadalmat alkotnak a társadalmon belül. Figyelemmel továbbá a hontalanok számszerűsítésének hiányára, valójában jóval több személyt érinthet a hontalanság, mint amit a rendelkezésre álló adatok alapján

¹³ Still stateless, still suffering, Why Europe has to act now to end statelessness, European Network on Statelessness. 2014. 1.

https://www.statelessness.eu/sites/www.statelessness.eu/files/ENS_Still_Stateless_Still_Suffering_online%20version_2.pdf

Statelessness in the European Union, European Migration Network, EMN Inform. 2020. 1.

https://emn.ie/wp-content/uploads/2020/02/2020_EMN_Inform_Statelessness.pdf

¹⁴ European Network on Statelessness Submission to the European Commission Consultation on the future of Home Affairs policies: An open and safe Europe – what next? January 2014, 1.

<https://www.refworld.org/pdfid/53c8dbcb4.pdf>

¹⁵ 1954. évi Egyezmény preambulumba: „A Magas Szerződő Felek (...) figyelembe véve, hogy a 1951. július 28-i, a menekültek helyzetére vonatkozó Egyezmény csak a menekült hontalan személyre terjed ki, és hogy sok olyan hontalan személy van, akire ez az Egyezmény nem terjed ki (...) az alábbiakban állapodtak meg...”

1954. évi Egyezmény 1. cikk (2) bekezdése.

sejthetünk. Mindez pedig azt a veszélyt hordozza magában, hogy e személyek mind marginalizáltak lesznek, akik napi szinten kénytelenek szembenézni a hátrányos megkülönböztetéssel és a hontalanságukból fakadó jogtiprással.

A hontalanság tehát, mint az emberi jogok megsértésének egyik legszembetűnőbb, ugyanakkor méltatlanul elfeledett formája egy, az állam által keletkeztetett jogi anomália, amely politikai akarattal, megfelelő jogi intézkedésekkel, valamint tényleges cselekvéssel jelentős mértékben csökkenthető.

1. 2. A doktori értekezés célja és az értekezés szerkezete

Álláspontom szerint korunk egyik legnagyobb emberi jogi jogsértéssel szembenézni kénytelen személyi körébe az állampolgársággal nem rendelkező személyek, azaz a hontalanok sorolhatók.

A hontalanok mellőzöttségével kapcsolatos állításomat alátámasztja a kutatási munka során szerzett tapasztalat, miszerint a hontalansággal kapcsolatos szakirodalom csekély – mely a magyar nyelvű szakirodalomra pedig különösen igaz. Következésképpen az értekezésemben hivatkoztam, a hontalansággal kapcsolatos elérhető források zömét a nemzetközi szakirodalomból használtam fel, valamint kiemelőnek tartom annak ismertetését is, hogy rendkívüli hangsúlyt fektettem – részben a források hiánya, részben a következtetések pontos levonására tekintettel – az elsődleges források alapos elemzésére, mellyel összefüggésben angol, német, francia, olasz és spanyol nyelven kutattam.

A doktori értekezésben kísérletet teszek arra, hogy bemutassam a hontalanság problematikáját jogtudományi szemszögből, és arra keresek választ, hogy a jelenlegi nemzetközi jogi és alkotmányjogi keretek között biztosított-e, illetve biztosítható-e egyáltalán a hontalan személyek jogi sorsának rendezése, mellyel összefüggésben felszámolható-e a hontalanság.

A dolgozat egészére jellemző az alkotmányjogi és nemzetközi közjogi aspektusok együttes érvényesülése, a hontalanság kérdéskörének e két jogterület segítségével történő körbejárása. A disszertációban kifejezett figyelmet szenteltem az állampolgársághoz való jog, a hontalanság és a diszkriminációtilalom tárgyában fellelhető releváns joganyagok alapos elemzésének, valamint a hontalanság problematikájának esetjogi bemutatásának, továbbá a hontalansággal kapcsolatos esettanulmányok ismertetésének annak érdekében, hogy még inkább felhívjam ezen emberi jogi jogsértésre a figyelmet a legrelevánsabb és egyben legsúlyosabb gyakorlati példákon keresztül.

Annak érdekében, hogy választ kaphassak a fentebb feltett kérdéseimre, az értekezésben az állampolgársággal és a hontalansággal kapcsolatos szabályozást vertikálisan mutatom be, tehát a kérdés alkotmányjogi, nemzetközi jogi, uniós jogi és magyar vetületeinek együttes alkalmazásával, melynek során különös hangsúlyt fektetek a kérdés alkotmányossági alapjainak ismertetésére, így az állampolgárság koncepciói, valamint az állampolgárság megszerzése elveinek bemutatására.

Mindemellett ugyanakkor rendkívül fontosnak tartom az értekezésben a nemzetközi közösség azon erőfeszítéseinek ismertetését, melyeket a hontalanokkal szembeni hátrányos megkülönböztetés felszámolása érdekében tett, melyet különös tekintettel az elmúlt 100 év jogfejlődését vizsgálva mutatok be.

Az értekezésben továbbá ismertetem az európai uniós jogi jogfejlődést is, mely a hontalansággal összefüggésben hozott négy előzetes döntéshozatali eljárás eredményként született ítéletben merül ki.

A dolgozat történeti része során kitérek a magyar állampolgársági jogi szabályozás bemutatására is kezdve az első magyar állampolgársági jogszabály elemzésével, egészen a hatályos törvényig, a hatályos hontalanság megállapítása iránti eljárásig, illetve az Alkotmánybíróság hontalanság tárgyában ez idáig hozott két döntéséig.

Az értekezésben egy külön fejezetben foglalkozom a szabályozás egyik legfontosabb pontjával, az 1954. évi Egyezmény alapos elemzésével, ugyanis kulcsfontosságúnak tartom bemutatni azon jogokat, amelyeket a hontalanok számára a szerződő államoknak feltétlenül biztosítani szükséges annak érdekében, hogy az állampolgárságuk hiánya ne gátolja meg e személyeket a helyzetükhöz mérten legteljesebb joggyakorlásban az állampolgárság megszerzéséig terjedő időszakban.

Fontosnak tartom ismertetni a nemzetközi közösség kifejezetten a hontalanság felszámolásával kapcsolatos programjait, erre figyelemmel részletesen elemzem az ENSZ tízéves időintervallumra szóló „I Belong” kampányát, melynek célja a hontalanság felszámolása, továbbá az ENSZ Fenntartható Fejlődési Célok ismertetése is kulcsfontosságú a hontalanság felszámolása érdekében.

A szabályozás vertikális ismertetését követően ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy mindez hogyan valósul meg a gyakorlatban? A kutatás során ennél a pontnál eljutottam a dolgozatom egyik fő eleméhez, a hátrányos megkülönböztetés és a hontalanság közötti szoros összefüggéshez.

A doktori értekezés legfőbb célja annak bemutatása, hogy milyen rendkívül fontos szerepet játszik a diszkrimináció a hontalanság örökítésében, a hontalan személyek marginalizálódásában. Ezzel összefüggésben az értekezés rámutat arra, hogy a faji és etnikai származás, valamint a nem azok a leginkább kiemelt védett tulajdonságok, melyek alapján az állampolgárság önkényes alapon megfosztásra kerül, illetve amelyre vonatkozóan az állampolgársági jogszabályok diszkriminatív rendelkezéseket tartalmaznak a nők tekintetében az állampolgárság gyermekükre való örökítése szempontjából, melynek relevanciáját a jelen dolgozatban szereplő számos esettanulmány alátámasztja.

A dolgozat immanens részét képezi minderre figyelemmel a hátrányos megkülönböztetés formáinak részletes elemzése, erre tekintettel a közvetlen, a közvetett, a többes diszkrimináció, mellyel kapcsolatban az interszekcionális diszkrimináció alapos ismertetésére külön hangsúlyt fektetnek, illetve az intézményes diszkrimináció, valamint a hátrányos megkülönböztetés hontalanságra gyakorolt hatásának bemutatása. A hontalansággal kapcsolatos joganyag vertikális ismertetését is szem előtt tartva, a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos legrelevánsabb joganyag vertikális elemzésére is figyelmet fordítok, ennek megfelelően az univerzális nemzetközi jogi, regionális nemzetközi jogi, uniós jogi és a magyar szabályozás kerül ismertetésre az értekezésben. A hátrányos megkülönböztetés és a hontalanság közötti összefüggés tekintetében számos esettanulmányt ismertetek az értekezésben, különös tekintettel a faji vagy etnikai származáson alapuló diszkrimináció és a hontalanság, valamint a nemi alapú hátrányos megkülönböztetés és a hontalanság relációjában, melyek célja, hogy rávilágítsanak a hontalanság magnitúdójára és a hátrányos megkülönböztetés megkerülhetetlen szerepére a hontalanok számának növekedése tekintetében.

A doktori értekezés nemcsak az összegzés részben foglalkozik a következtetések megállapításával, ugyanis minden egyes fejezet végén kiemelt figyelmet fordítok arra, hogy az adott fejezetben írtak kapcsán röviden összefoglaljam a megállapításaimat, ezzel is kihangsúlyozva a legalapvetőbb összefüggéseket, melyekre a kutatási munka során jutottam annak érdekében, hogy a hontalanság kérdésköre és a téma relevanciája már a disszertáció olvasása közben is egyértelműen alátámasztott legyen.

A doktori értekezésemet hiánypótlónak szánom, mert magyar nyelven nem született még olyan összefoglaló mű, amely a hátrányos megkülönböztetés és a hontalanság közötti összefüggést mutatja be. A disszertáció további célja, hogy felhívja a figyelmet a hontalanságra – különösen tekintettel annak a hátrányos megkülönböztetéssel való kapcsolatára –, mint napjaink egyik

méltatlanul mellőzött emberi jogi válságára, és választ találjon arra, hogy a jelenlegi nemzetközi és alkotmányjogi keretek mellett rendezhető-e a hontalan személyek jogi sorsa.

2. Az állampolgársággal kapcsolatos koncepciók

Az állampolgársággal kapcsolatos koncepciók bemutatása során figyelmet fordítani az állam fogalmára, azon belül is konkrétan a lakosság fogalmára. Georg JELLINEK definíciója szerint a lakosság, meghatározott terület, valamint a kormányzó hatalom együttes megléte alkotják az államot.¹⁶ Ezen államalkotó tényezők kerültek meghatározásra az államok jogairól és kötelezettségeiről szóló 1933. évi montevideói egyezmény 1. cikkében is, a más államokkal való kapcsolatba lépés kritériumával együtt.¹⁷ Az állam területén élő lakosság nem kizárólagosan az adott állam állampolgárait foglalja magában, hanem az állam lakossága közé sorolandók az országban tartózkodó külföldi állampolgárok, a nemzetközi védelemben részesítettek, illetve a hontalan személyek is, következésképpen szükséges megkülönböztetni az ország aktuális lakosságát az államalkotó népességtől. Az állam aktuális lakosságába beletartoznak tehát azon hontalan személyek is, akik akár már születésüktől fogva az adott állam területén élnek, azaz az *in situ* hontalan népesség is, továbbá azon hontalanok is, akik státusza migrációs kontextusban vizsgálendő. Ezzel szemben a politikai nemzet, azaz az államalkotó nép fogalma kizárólag az adott állam állampolgárait foglalja magában függetlenül a nemzeti vagy etnikai hovatartozásuktól.¹⁸

Az *in situ* hontalanok nem léptek át nemzetközi határokat, abban az országban élnek, ahol születtek, ennek ellenére az adott ország valamilyen okból kifolyólag mégsem ismeri el e személyeket állampolgárának, nem ruházza fel őket azon jogokkal, amelyek az állampolgárokat egyébként megilletik.¹⁹

A migrációs kontextus abban az esetben fordul elő a hontalansággal összefüggésben, amikor a hontalanok nemzetközi határokon átléptek, tehát itt már államhatárokon átnyúló mozgásról van szó. Erre tekintettel az érintett személyek esetlegesen más védelmi státuszra is jogosultak, így például a menekült státuszra vagy egyéb védelmi státuszra. Ha egy személy hontalan menekült, úgy akkor a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott

¹⁶ Georg JELLINEK: Allgemeine Staatslehre. Verlag von O. Häring, Berlin 1914. 394–396.

¹⁷ League of Nations Treaty Series, Volume CLXV No. 3802, Convention on Rights and Duties of States adopted by the seventh International Conference of American States. Signed at Montevideo, December 26th, 1933., 19–44.

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20165/v165.pdf>

¹⁸ CHRONOWSKI Nóra – PETRÉTEI József: „Szuverenitás” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÖK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovat szerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) <http://ijoten.hu/szocikk/szuverenits> (2020) [44]

¹⁹ UNHCR, *Handbook on Protection of Stateless Persons*. Geneva, 2014. 3.

egyezmény²⁰ (továbbiakban: 1951. évi Egyezmény)²¹ személyi hatálya alá kerülnek, és az abban foglaltaknak megfelelően biztosított számukra a védelem.

Az alábbiakban az állampolgársággal kapcsolatban két fő politikatudományi koncepciót mutatok be röviden az értekezésben,²² nevezetesen az állampolgársággal kapcsolatban kialakult liberális és republikánus koncepciókat. Mindkét elméletet egy területileg megfelelően körülhatárolt nemzetállam keretein belül elképzelt, továbbá az elméletek állampolgárság-koncepcióját az egyetemesség és homogenitás jellemzi.²³

2. 1. Az állampolgárság liberális koncepciója

Az állampolgárság liberális koncepciója szerint a fő hangsúly az állampolgársághoz fűződő jogok birtoklásán, az egyén jogainak gyakorlásán van, tehát a társadalom működésének alapját az egyének által birtokolt alapjogok adják. Ezen elmélet szerint, amint valaki megszerzi az állampolgárságot, számos joggal rendelkezik, amik ráadásul azonosak azok jogaival, akik szintén rendelkeznek az adott állampolgársággal.²⁴ A liberális felfogás az állampolgárok közötti

²⁰ United Nations, Treaty Series, vol. 189. 137.

E pontnál ugyanakkor rendkívül fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a dolgozatnak nem tárgya a hontalan menekültek személyi köre jogi helyzetének részletes ismertetése, ezért arra a dolgozatban nem kerül sor.

²¹ Magyarország a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1989. évi 15. törvényerejű rendelettel ratifikálta az 1951. évi Egyezményt.

²² Ennél a pontnál fontosnak tartom, hogy röviden kitérjek a dekonstrukciós elméletre is. Dimitry Vladimirovich KOCHENOV írásában amellet érvel, hogy ma az állampolgárság nem rendelkezik olyan tulajdonságokkal, melyek alapján az állítható róla, hogy továbbra is szükséges intézmény. Álláspontja szerint az állampolgárságnak szükségtelen ekkora jelentőséget biztosítani, ugyanis az kizárólag az egyes személyek közötti különbséget növeli. KOCHENOV írásában hangsúlyozza továbbá, hogy az állampolgárság melletti elköteleződés tulajdonképpen az emberi méltóság maradéktalan érvényesülésének akadályát jelenti. Meglátásom szerint ezen elmélet ugyanakkor tarthatatlan, ugyanis az állampolgárság relevanciája és fontossága vitathatatlan. Az állampolgárság egyben egy csoporthoz tartozást is jelent, az állampolgárság az alapja az állam által nyújtott védelemnek. Meglátásom szerint meglehetősen utópisztikus az az elképzelés, amely az egyenlőség megteremtését az állampolgárság eltörlésében látja.

In: Dimitry Vladimirovich KOCHENOV: Ending the passport apartheid. The alternative to citizenship is no citizenship — A reply. *International Journal of Constitutional Law*, Volume 18, Issue 4, December 2020. <https://academic.oup.com/icon/article/18/4/1525/6169921>

²³ Az állampolgárság liberális és republikánus koncepcióinak ismertetése kapcsán az alábbi hivatkozás került felhasználásra, ennek alapján ismertetem a két megközelítést. Amennyiben az alábbi hivatkozástól eltérő forrást használtam fel e téma bemutatására, úgy az önálló lábjegyzetben jelenik meg.

TAMBAKAKI i. m. 36–40.

²⁴ Thomas Humphrey MARSHALL: Citizenship and Social Class, in T. BOTTOMORE (ed.): *Citizenship and Social Class*, London, Pluto Press, 1992. 18.

teljes jogegyenlőséget vallja szükségesnek. A liberális megközelítés továbbá minimális állami beavatkozást igényel, ugyanis azon álláspontra helyezkedik, hogy minél alacsonyabb szinten avatkozik be egy adott állam az állampolgárok életébe, annál jobban és teljesebben élvezhetik az állampolgárok az állampolgársághoz fűződő jogait. Továbbá az állami beavatkozás csupán annyiban szükséges, amennyiben a beavatkozás célja más állampolgárok jogainak védelmét szolgálja. Ezzel szoros összefüggésben jelzendő továbbá az állampolgárság liberális felfogása szerinti részvételi jogokkal kapcsolatos meglátás, melyek gyakorlása csupán annyiban merül ki, amennyiben azok képesek biztosítani az egyének alapvető jogait.²⁵

2. 2. Az állampolgárság republikánus koncepciója

Az állampolgárság republikánus felfogása szerint az állampolgárság legfőbb funkciója alapvetően a közügyekben való részvétel. Másként fogalmazva, az egyének részvételi jogaik tekintetében szoros kapcsolatban állnak az állami főhatalommal, ezáltal e felfogás az állampolgárokat mint politikai identitásként kezeli.²⁶ E felfogás kapcsán is megállapítandó, hogy a republikánus megközelítés szerint is minden állampolgár egyenlő jogokkal rendelkezik, homogén csoportot alkot a többi állampolgárral, ugyanakkor annak nem a jogérvényesítő aspektusát húzza alá, hanem a politikai folyamatokban való részvételt, amit egyfajta kötelezettségként is tekint, melyek nem teljesítése esetén máskülönben az állampolgárság esszenciája veszik el. E felfogás egyik további említést érdmelő pontja az önkényességtől való teljes elzárkózás, a jogszabályokban foglalt tilalmak és kötelezettségek tekintetében pedig azon az állásponton van, hogy azok egészen addig érvényesíthetők, ameddig a jog igazságos. Következésképpen, a republikánus értelemben vett szabadság egészen addig létezik, amíg a jogszabályok igazságosak, és a jog védi az állampolgárokat az állam általi bármiféle önkényes beavatkozástól.

2. 3. Következtetések

Álláspontom szerint mindamelllett, hogy az állampolgárság liberális koncepciója lehetőséget ad az állampolgárok közötti jogegyenlőség megteremtésére, pontosan ezen egyenlőséggel

²⁵ David MILLER: Citizenship and Pluralism, *Political Studies*, XLIII, (1995) 437.

²⁶ Richard DAGGER: Republican Citizenship. In: *Handbook of Citizenship Studies*, edited by Engin F. ISIN and Bryan S. TURNER, Thousand Oaks: Sage Publications. 2002. 149.
<https://core.ac.uk/download/pdf/232767008.pdf>

összefüggésben előfordulhat, hogy az egyenlőség azok számára nem eredményez egyenlő helyzetet vagy státuszt, akik a többséghez képest különböznek.²⁷

Ugyanakkor az állampolgárság republikánus koncepciójával összefüggésben is megállapítható kritikai észrevétel. Véleményem szerint az állampolgársághoz fűződő jogok maradéktalan érvényesülése tekintetében a republikánus állampolgárság-koncepció túlzottan a részvételi jogokra koncentrál, kevésbé az említett jogérvényesülésre, azaz az állampolgárságot e tekintetében egyfajta negatív oldalról közelíti meg, mely megítélésem szerint önmagában nem lehet kielégítő a joggyakorlás szempontjából.

Mindamellettt álláspontom szerint a liberális és a republikánus állampolgárság-felfogás önmagukban alkalmazva nem vezet megfelelő eredményre az állampolgársághoz fűződő jogok gyakorlása és az önkényes állami beavatkozás tilalmát figyelembe véve, azok valamilyen kombinációja szükséges az állam részéről, ugyanis az állampolgársághoz fűződő jogok maximális gyakorlásának együtt kell járnia az állam általi önkényes beavatkozások teljes tilalmával.

További kritikaként szükséges megfogalmazni az állampolgárság mind a liberális, mind a republikánus koncepciója esetében, hogy tulajdonképpen mindkettő megközelítés pontosan az egyént hagyja figyelmen kívül, tekintettel arra, hogy a mindenki számára azonos jogok biztosítása és azonos teljesítmény elvárása kényszerű egyenlőtlenséghez vezet, ugyanis minden individuum különböző, így mások az igények a védelmi szint tekintetében, továbbá az egyének teljesítőképesége is differenciált, így nem írható elő mindenki számára ugyanaz a követelmény. Következésképpen megállapítható, hogy hátrányos megkülönböztetéshez vezethet mindkét állampolgárság-koncepció abban az esetben, ha az adott koncepció nem kezeli az egyéni igényeket, és nem veszi figyelembe az egyéni korlátokat, tehát a humánumot.

²⁷ „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezetben e problémakör részletesen kifejtésre kerül.

3. Az állampolgárság keletkezésének jogcímei és megszerzésének esetei

Az állampolgárság létrejöttéről szóló jogszabály egy adott állam olyan belső jogi eszköze, amely meghatározza, hogy mely személyeket ismer el állampolgárának, kiket ismer el az adott, kvázi maga által kialakított és meghatározott csoportba tartozónak. Az államok számára azért bír ilyen hatalmas jelentőséggel az állampolgárság mint az állami szuverenitás egyfajta kifejeződése,²⁸ hiszen az állampolgárság megszerzésével egyben olyan jogokat szükséges biztosítani az állampolgárnak, amelyekkel az állam működésére befolyással bír, továbbá amelyekkel részesedik az állami ellátórendszerből.²⁹ A Nyilatkozat 15. cikkében szereplő állampolgársághoz való jog szerint ugyanakkor mindenki jogosult arra, hogy valamely állampolgársága legyen. E negatív állampolgársági kollízió egyértelmű feszültséget keletkeztet az állam és a hontalan személy között, hiszen az állam érdeke az állampolgárság mint jogosítvány védelme, míg a hontalanok érdeke az állampolgárság megszerzése. Ezen érdekellentét feloldására szolgálnak az állampolgárság keletkezési jogcímei és megszerzésének alábbiakban bemutatott elvei.³⁰

Az állampolgárság keletkezési jogcímei tekintetében klasszikus értelemben beszélhetünk a *ius sanguinis* és a *ius soli* alapelvéről.³¹ A *ius sanguinis* elvét érvényesítő országokban az állampolgárság tipikusan leszármazás útján öröklődik, tehát az állampolgár szülő gyermeke szintén állampolgár lesz, míg a *ius soli* elvét alkalmazó országok tekintetében pedig a területen születés bír döntő jelentőséggel az állampolgárság létrejöttét illetően, függetlenül a szülők állampolgárságától.

Ugyanakkor e megfogalmazás hiányos volna anélkül, hogy nem kerülnének bemutatásra az állampolgárság keletkezése e két elvének az árnyaltabb alkalmazási körei is. Az alábbiakban

²⁸ TRÓCSÁNYI, SCHANDA i. m. 104.

²⁹ Az állami szuverenitás és az állampolgárság közötti szoros kapcsolat egyértelmű, hiszen az állami szuverenitás minden eleme kizárólag az adott állam állampolgáira vonatkozik. Az állami szuverenitás következtében pedig az Alaptörvény szerint a magyar állam kötelezettsége a magyar állampolgárok védelme.

CHRONOWSKI–PETRÉTEI i. m. [89] - [90]

³⁰ Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a dolgozat témájával összefüggésben releváns szerzési jogcím, azaz a honosítás elvei kerülnek részletes bemutatásra e fejezetben.

A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvényben (továbbiakban: Áptv.) foglalt egyéb szerzési jogcímeiket „Az állampolgársághoz való jog és a hontalanság kapcsolata Magyarországon” című fejezetben mutatom be részletesen.

³¹ GANCZER Mónika: „Állampolgárság” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK Gábor) <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-jog-allampolgarsag> (2021) [35]

ismertetem a *ius sanguinis* és a *ius soli* elvek alapján létrejövő állampolgárságot, illetve az azokkal kapcsolatos egyéb követelményeket.

3. 1. *Ius sanguinis*

Az állampolgárság vérségi alapon vagy másként fogalmazva leszármazás útján való „öröklése” tulajdonképpen tehát nem más, mint az állampolgárság azon a tényen való megszerzése, hogy fennáll a szülő–gyermek kapcsolat azon személyek között, aki egyrészt örökíti az állampolgárságot, és másrészt aki hozzájut ahhoz. Ugyanakkor ennél a pontnál fontos kiemelni, hogy nem csupán a konkrét, vérségi származás keletkezett ilyen jellegű köteléket két személy között, hanem hangsúlyozandó az örökbefogadás esete is, ahol habár vérségi kapcsolat értelemszerűen nem áll fenn, ugyanakkor a szülő és gyermek közötti jogi kötelék természetesen igen, így azon országokban, ahol a *ius sanguinis* elv alapján keletkezik az állampolgárság, az örökbefogadott gyermek pontosan ennek okán szerzi meg az örökbefogadó szülőjének állampolgárságát.³²

Következésképpen, mindezzel tekintettel megtehető az a megállapítás, hogy a szülőt alapvetően mindig annak a személynek szükséges tekinteni, akit az adott állam belső joga alapján annak ismer el, tehát következésképpen nem feltétlenül szükséges elem az állampolgárság leszármazás útján való megszerzése elvének alkalmazásához a konkrét vérségi kötelék a gyermek és szülő között.

Az állampolgárság leszármazás útján történő keletkezése kapcsán kiemelendő, hogy ezen elv bizonyul az állampolgársági jogokban alkalmazott fő elvnek, mely az országok legnagyobb részében korlátozás nélkül alkalmazott. Álláspontom szerint a *ius sanguinis* elv alapján keletkezett állampolgárság feltételekhez kötése esetlegesen hontalansághoz is vezethet, az ilyen feltételek a hontalanság kockázatát hordozzák magukban, ezáltal emberi jogi szempontból azt a megoldást tartom elfogadhatónak az állampolgársági jogszabályokban, amely nem korlátozza ezen elv érvényesülését semmilyen egyéb körülmény fennállása esetén sem, így például, amikor a gyermek külföldön születésének ténye nem restriktív tényező, illetve nemi diszkrimináció sem jelentkezik a jogszabályban.

A külföldön születés ténye, mint a *ius sanguinis* elv során alkalmazott egyik korlát, tipikusan megjelenik az állampolgársági jogszabályokban. Amennyiben a gyermek külföldön születik, az

³² Ennél a pontnál érdemesnek tartom példaként említeni az Áptv. rendelkezéseit, amelyet részletesen elemzek „Az állampolgársághoz való jog és a hontalanság kapcsolata Magyarországon” című fejezetben.

állampolgárság vérségi elv alapján történő megszerzése már nem bizonyulhat olyan fontosnak, hiszen a külföldön születés okán a szülők állampolgárságának örökítése a külföldön született gyermek számára már nem eredményez olyan aktív és hatékony köteléket a gyermek és a szülő állampolgársága szerinti ország között, amelynek feltétlenül biztosítottnak kell lennie (effektivitás elve), ami ugyanakkor a hontalanság kockázatát növeli. A gyermek külföldön születése esetén feltételezhető az állam részéről, hogy a szülő és az adott állampolgárság közötti kapcsolat már távoli vagy többé a valódi kapcsolat akár már nem is áll fenn. Tekintettel arra, hogy az állampolgárság egy rendkívüli jelentős értéket képvisel az adott állam oldaláról vizsgálva is, ami jogosítványokkal jár és kötelezettségeket keletkeztet, az országok szoros kapcsolatot várnak el azon személyek tekintetében, akiket állampolgársággal ruháznak fel. Ilyen többletfeltételek lehetnek a külföldön születés kapcsán a mindkét szülő állampolgárságának megléte (Bhután³³), a szülő születéskori állampolgársága megléte (Honduras³⁴), olyan szülőtől származás, aki az állampolgársága szerinti országban született (Dominika³⁵), külképviseleten történő regisztráció (Kolumbia³⁶), állampolgártól házasságban született gyermek (Finnország³⁷).³⁸ Ugyanakkor az állampolgárság feltételekhez kötött *ius sanguinis* megszerzési módja tekintetében fennáll a hontalanság kockázata, így végső soron hontalansághoz vezethet a fentebb ismertetett feltételek alkalmazása.

A *ius sanguinis* elvvel összefüggésben a másik tipikus korlátozó esetként említhető a gyermek külföldön születésének példája mellett, amikor az állampolgárság keletkezéséről szóló jogszabályok az állampolgárság örökítését lehetetlenné teszik bizonyos esetekben, tehát hátrányos megkülönböztetést alkalmaznak bizonyos csoportokkal szemben, így tipikusan

³³ The Bhutan Citizenship Act of 1985, Article 1

https://www.nab.gov.bt/assets/uploads/docs/acts/2014/Bhutan_Citizen_Act_1985Eng.pdf

³⁴ Honduras's Constitution of 1982 with Amendments through 2013, Article 23, paragraph 2.

https://www.constituteproject.org/constitution/Honduras_2013.pdf?lang=en

³⁵ Dominica's Constitution of 1978 with Amendments through 2014, Article 97–99.

https://www.constituteproject.org/constitution/Dominica_2014.pdf?lang=en

³⁶ Colombia's Constitution of 1991 with Amendments through 2015, Article 96.

https://www.constituteproject.org/constitution/Colombia_2015.pdf?lang=en

³⁷ Finnország esetében megjegyzendőnek tartom, hogy a férfiak tekintetében rendelkezik többletfeltétellel a származási elv kapcsán, azaz a finn férfi csak akkor örökítheti az állampolgárságát a külföldön született gyermeke számára, amennyiben a gyermek anyjával házasságot kötött. A nők esetében ilyen többletfeltétel nincs előírva a finn állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabályban.

Nationality Act (359/2003) <https://www.refworld.org/pdfid/3ae6b51614.pdf>

³⁸ Gerard-René DE GROOT, Oliver VONK: Acquisition of Nationality by Birth on a Particular Territory or Establishment of Parentage: Global Trends Regarding *Ius Sanguinis* and *Ius Soli*, *Netherlands International Law Review*, vol. 65, no. 3 (2018) 326–327. <https://doi.org/10.1007/s40802-018-0118-5>

amikor nemi alapú diszkriminációt³⁹ tartalmaz az állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabály vagy egyéb olyan diszkriminatív intézkedést⁴⁰, mely kapcsán valamely csoportot a jogalkotó kizár az állampolgárság örökítéséből. Ennél a pontnál érdemesnek tartom megemlíteni a *ius filiatio* elvét. DE GROOT és VONK szerint a *ius sanguinis* elvét időszerű lenne a *ius filiatio* elvére – már ami az állampolgárság megszerzése elvének nevét illeti – felváltani, pontosan a fentebb említett okok miatt. DE GROOT és VONK arra mutatnak rá, hogy valójában nem a konkrét vérségi származás bír relevanciával a leszármazás útján történő elv alkalmazásakor, hanem sokkal inkább a kötelék a szülő és a gyermek között, függetlenül attól, hogy az vérségi vagy jogi kötelék-e.⁴¹ Álláspontom szerint a *ius filiatio* használata erre tekintettel sokkal inkább feleltethető meg a valóságnak, mint a már meghaladott *ius sanguinis* kifejezés használata, ezzel DE GROOT és VONK álláspontjával egyetértve. A disszertációban ugyanakkor a *ius sanguinis* kifejezést használom következetesen a továbbiakban.

3. 2. *Ius soli*

A *ius soli*, vagyis az állampolgárság területen történt születéssel való keletkezése számít a másik fő elvnek az állampolgárság létrejöttét illetően. A területi elv lényegében három alcsoportra bontható, így az állampolgárság feltétel nélküli megszerzésére, az állampolgárság feltételekhez kötött megszerzésére, valamint a gyermekhontalanság elkerülését szolgáló *ius soli* mint kisegítő elvre. Az állampolgárság megszerzésére az élet egy későbbi pontján is lehetőség van a területen születés elvét követő országokban abban az esetben, ha ezen országok olyan rendelkezést írnak elő a nemzeti jogukban, hogy amennyiben a gyermek máskülönben hontalanná válna, a gyermek vagy képviselője kérelmet nyújthat be az állampolgárság megszerzése iránt, amit ugyanakkor elutasítani nem lehet.⁴²

A feltétel nélküli *ius soli* princípium alkalmazása esetén a jogalkotó semmilyen feltételhez sem köti az állampolgárság megszerzését, erre tekintettel azon országokban, ahol a feltétel nélküli

³⁹ A disszertáció „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezete részletesen bemutatja a nemi alapú diszkriminációt tartalmazó állampolgársági jogszabályok jellemzőit és következményeit. Erre tekintettel ennél a pontnál nem térek ki részletesen a nemi alapú diszkrimináció problémájának elemzésére.

⁴⁰ A disszertációban a diszkriminatív állampolgársági jogszabályok tekintetében említésre kerül „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezetben Libéria esete.

⁴¹ DE GROOT, VONK i. m. 319–335.

⁴² Ezt a lehetőséget a hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló, 1961. augusztus 30-án, New Yorkban elfogadott Egyezmény (továbbiakban: 1961. évi Egyezmény) biztosítja, melynek kapcsán kiemelendő, hogy e dokumentum lehetőséget ad a szerződő államok számára, hogy a kérelem benyújtásával összefüggésben bizonyos feltételeket szabjanak. Ugyanakkor e feltételek sosem az állampolgárságot igénylő személy szüleihez kötöttek, hanem mindig az adott személlyel összefüggésben értelmezendők.

ius soli elv alkalmazott az állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabályokban, az ország területén született bármely gyermek megszerzi az állampolgárságot, függetlenül a gyermek szüleinek egyéb helyzetétől, így például függetlenül azok státuszától, melyre kiváló példa az Amerikai Egyesült Államok, amely a 14. alkotmánymódosítás óta⁴³ töretlenül alkalmazza ezt az elvet. Habár a területi elv alkalmazása eredményezi leginkább a hontalanság elkerülésének kívánatos végkimenetelét, egyetlen nemzetközi emberi jogi dokumentum sem tartalmaz olyan kötelezettséget a szerződő államok számára, mely a feltétel nélküli *ius soli* alkalmazását írná elő. A területi elv feltétel nélküli alkalmazásával összefüggésben szükséges megállapítani, hogy tipikusan az amerikai kontinens államai⁴⁴ alkalmazzák e megoldást az állampolgárság megszerzése tekintetében, az amerikai kontinenst leszámítva pedig további két ország, ahol egyértelműen megjelenik az állampolgársági jogszabályban a feltétel nélküli *ius soli* elve, eszerint Moldova⁴⁵ és Lesotho⁴⁶. Lesotho kapcsán szükséges kiemelni, hogy az afrikai kontinensen a volt gyarmati országok függetlenségük elnyerését követően módosították az állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabályaikon, és a feltétel nélküli területi elv alkalmazását szigorították, illetve némely ázsiai ország, amely a függetlensége elnyerését követően a területi elv e fajtáját alkalmazta, később áttért a *ius sanguinis* elv alkalmazására.⁴⁷

A területi elv feltételek melletti alkalmazása kapcsán megállapítható, hogy az ezen elvet alkalmazó országok a területen születés tényét kiegészítve kritériumként szabják meg többnyire a tartózkodási engedély meglétét és a lakóhely létesítését, ugyanakkor példaként említhető, hogy korlátozó jelleggel kerül megfogalmazásra az elv, így a diplomata szülők gyermekei nem szerzik meg területi elven az állampolgárságot, továbbá példaként hozható fel az állampolgárság megszerzésének e módozatára a közvetlen diszkriminációt tartalmazó libériai állampolgársági jogszabály⁴⁸ is.⁴⁹ A feltételhez kötött területi elv alkalmazásának egy másik esete, az úgynevezett *dupla területi elv*, melynek értelmében az ország területén születés

⁴³ Rogers M. SMITH: Birthright Citizenship and the Fourteenth Amendment in 1868 and 2008, *Journal of Constitutional Law* (2009) 1329.

<https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1175&context=jcl>

⁴⁴ DE GROOT, VONK i. m. 331.

⁴⁵ Law on Citizenship of the Republic of Moldova, Article 11, paragraph 1, point c.

https://www.legislationline.org/download/id/6568/file/Moldova_Citizenship_Law_2000_am2003_eng.pdf

⁴⁶ Lesotho's Constitution of 1993 with Amendments through 2018, Article 37-38.

https://www.constituteproject.org/constitution/Lesotho_2018.pdf?lang=en

⁴⁷ DE GROOT, VONK i. m. 331.

⁴⁸ A libériai állampolgársági jogszabály faji alapú megkülönböztetést tartalmaz, a disszertáció „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezetében kerül bemutatásra.

⁴⁹ DE GROOT, VONK i. m. 332–333.

tényével csupán akkor szerzi meg a gyermek az ország területe szerinti állampolgárságot is, ha legalább az egyik szülője is abban az országban született, melyre több lehetséges megoldás is van, így például ha az egyik szülő született a szóban forgó országban (Franciaország⁵⁰), ha mindkettő szülő tekintetében előírta a jogalkotó e követelményt azzal, hogy a jogszerű tartózkodást is teljesíteni kell (Kambodzsa⁵¹), ha a gyermek születésekor a szülő jogszerűen tartózkodott az országban (Hollandia⁵²).⁵³

A gyermekhontalanság elkerülését szolgáló *ius soli* mint kiegészítő elv alkalmazásának kötelezettségét több nemzetközi emberi jogi dokumentum előírja a szerződő államok számára, mellyel összefüggésben a legfontosabb dokumentum az 1961. évi Egyezmény^{54,55}, amely az 1. cikk (1) bekezdésében fekteti le a részes államok azon kötelezettségét, hogy a területükön született, máskülönben hontalanná váló személyek számára megadják az állampolgárságot.⁵⁶ E kitétel alkalmazása ugyanakkor sok esetben problémákba ütközik figyelemmel arra, hogy az 1961. évi Egyezményben részes államok e feltételt nem megfelelően jelenítették meg az állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabályaikban, hanem azt további feltételhez kötötték, így többek között a szülők területen tartózkodásának ideje, annak jogszerűsége, valamint egyéb feltételek meglétéhez.⁵⁷ A gyermekhontalanság elkerülését szolgáló *ius soli* elv alkalmazásának sikerességéről és hatékonyságáról csupán abban az esetben beszélhetünk, amennyiben az nem köti feltételekhez az ország területén született máskülönben hontalanná váló gyermekek számára az állampolgárság megszerzését, hiszen a feltételek meglétekor éppen a rendelkezés esszenciája veszik el, tehát, a gyermekhontalanság elkerülése.

⁵⁰ Code de la nationalité française, Article 23

<https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGISCTA000006120368>

⁵¹ Cambodian Law on Nationality, 9 October 1996, Article 4, paragraph 2.

https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/khm_e/wtacckhm3a3_leg_37.pdf

⁵² Netherlands Nationality Act, Article 3, paragraph 3.

https://www.legislationline.org/download/id/5937/file/Netherlands%20Nationality%20Act_2010_en.pdf

⁵³ Double *ius soli*, DE GROOT, VONK i. m. 333.

⁵⁴ United Nations, Treaty Series, vol. 989. 175.

⁵⁵ Az 1961. évi Egyezményt Magyarország a hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló, 1961. augusztus 30-án, New Yorkban elfogadott Egyezmény kihirdetéséről szóló 2009. évi XV. törvény ratifikálta.

⁵⁶ „Az állampolgárság hontalansággal kapcsolatos nemzetközi jogi vetületei” című fejezetben részletesen kifejtésre kerül az 1961. évi Egyezmény, különösen annak a gyermekhontalanság elkerülésében játszott szerepét tekintve.

⁵⁷ Erre példaként említhető az értekezés „A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény” című alfejezetében részletesen megfogalmazott kritika.

3. 3. Az állampolgárság honosítás útján történő megszerzése

A honosítással kapcsolatban mindenképpen fontos kiemelni az állampolgárság integrációs szerepét, ugyanis az állampolgárság egy olyan jelentős integrációs eszköznek bizonyul, mely az adott csoporthoz tartozónak sorolja jogilag is az adott személyeket, a hontalanok esetében pedig az állampolgárság megszerzésének integrációs funkciója mellett a szabadság és a tartózkodás jogszerűségének záloga is egyben. Ahogy MATIAS hangsúlyozta, mely állásponttal személy szerint én is egyetértek, egy társadalom nem lehet demokratikus, amennyiben a társadalom egy része ki van zárva a politikai jogok gyakorlásából, ezáltal beszélhetünk a demokratikus legitimitáció paradoxonáról, erre tekintettel minden demokráciában léteznie kell honosítási eljárásnak – így tehát, ha az nem található meg az adott állam belső jogában, úgy nem beszélhetünk demokráciáról sem.⁵⁸

Az állampolgárság honosítás útján történő megszerzésével összefüggésben fontosnak tartok megemlíteni két elvet, a *ius domicilii* és a *ius nexi* elvét. A honosítás az állam abszolút szuverén, saját hatáskörébe tartozó területnek mondható, mellyel összefüggésben az 1954. évi Egyezmény 32. cikke fekteti le a szerződő államok azon kötelezettségét, hogy a hontalan személyek számára szükséges meggyorsítaniuk a honosítási eljárást, illetve az eljárás költségeit csökkenteni szükséges. Az alábbiakban röviden ismertetésre kerül a honosítási eljárás során alkalmazott két, állampolgárság megszerzéséről rendelkező elv.

3. 3. 1. *Ius domicilii*

A *ius domicilii* elve kapcsán kiemelendő, hogy az állampolgárság megszerzése egy, a fogadó állam jogszabályában meghatározott idő eltelte utáni folyamatos tartózkodás függvénye, azaz a honosításhoz való jog nem más, mint annak jogi elismerése, hogy a kérelmező az ország állampolgáraival azonos jogokkal rendelkezhet, mely jog gyakorlása mindig a kérelmezőn múlik a tartózkodás jogszabály által előírt idejének teljesítését követően.⁵⁹ Következésképpen megállapítható, hogy az állampolgárság honosítás útján történő megszerzésének ezen elve kapcsán az adott területen való tartózkodás játssza a legfőbb szerepet az állampolgárság megszerzésénél.

⁵⁸ Goncalo MATIAS: *Citizenship as a Human right*. London, Palgrave Macmillan, 2016. 197–221.

⁵⁹ MATIAS i. m. 208.

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az államok annak kialakításában, hogy milyen feltételek mellett honosítanak egy másik állampolgárt, teljes diszkréciót élveznek⁶⁰, míg a hontalanok tekintetében már láthattuk az 1954. évi Egyezmény szerinti kitélt az egyszerűsített honosítással összefüggésben. A honosítási eljárások kapcsán kiemelendő, hogy az államok legnagyobb többsége ezen elvet alkalmazza a honosítási eljárása kialakításában tekintettel annak objektivitására, mely ezen elv eltagadhatatlan előnyeként ismerhető el. Következésképpen, amennyiben a jogszabályban meghatározott tartózkodás ideje letelt – az idő múlása értelemszerűen egy objektív kritériumnak tekinthető –, akkor van egyáltalán lehetősége a kérelmezőnek a honosítási eljárás kezdeményezésére. Ugyanakkor e kérdés tárgyalásánál megjegyzendő, hogy számos állam alkalmazza az állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabályában a két elv, azaz a *ius domicilii* és a *ius nexii* szabályainak együttesét.⁶¹

3. 3. 2. *Ius nexii*

Az állampolgárság honosítás útján való megszerzése mögötti másik elmélet az úgynevezett *ius nexii* elve, melynek alapja a dolgozatban részletesen ismertetett Nottebohm-döntésben rejlik, mely kimondja, hogy az állampolgárság egy jogi kötelék, mely együttesen jogokat és kötelezettségeket keletkeztet az adott személy és az állam relációjában. Minderre tekintettel ezen elv kapcsán megállapítható, hogy a területen való pusztán fizikai tartózkodás nem elegendő az állampolgárság megszerzéséhez, ugyanis ahhoz szükséges az adott személy és az állam közötti kapcsolat megléte is.⁶²

A *ius nexii* alapja tehát egy adott területen belül működő szociális interakciók összessége, melyre tekintettel a *ius nexii* a demokratikus befogadást szimbolizálja, amikor is állampolgárságot szerezhet az az adott területen tartózkodó személy – tehát részt vehet az állam demokratikus folyamataiban –, aki tényleges kapcsolatot tart fent az állammal és annak intézményeivel, tehát az, aki az adott területen való szokásos tartózkodása okán az adott terület állami főhatalma alá tartozik.⁶³ A *ius domicilii* elvnél előnyként ismertetett objektivitást a *ius nexii* kapcsán mindenféleképpen hátrányként kell számon tartani, azaz a *ius nexii* tekintetében

⁶⁰ Természetesen figyelembe véve a diszkriminációtílatmat is, ami ugyanakkor egy általános követelményként értékelhető a jogalkotás és a jogalkalmazás terén is.

⁶¹ Az Áptv. is a két elv együttese alapján szabályozza az állampolgárság honosítás útján való megszerzésének kérdését.

⁶² Ayelet SHACHAR: Earned Citizenship: Property Lessons For Immigration Reform. *Yale Journal of Law and the Humanities*, Vol. 23, 2011. 7. 9-10.

https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/7462/04_23YaleJL_Human110_2011_.pdf?sequence=2&isAllowed=y

⁶³ MATIAS i. m. 210.

objektivitásról kevésbé beszélhetünk tekintettel arra, hogy az állammal való kapcsolat egységes, jogszabályban lefektetett fokmérő meghatározására vajmi kevés esély mutatkozik. Erre figyelemmel az adott országnak a *ius nexii* teóriájának állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabályba való beépítések szűke körű diszkréciója nyílik a kérelmező és állam közötti jogi kapcsolat mibenlétének és elmélyültének vizsgálata tekintetében.

Ugyanakkor az állam és az egyén közötti kötelék megfelelőségének próbájára és vizsgálatára szolgál egyes országok azon gyakorlata, amely a honosítási eljárás során megköveteli egy valamilyen vizsga letételét, mely többek között lehet egy bizonyos szintű nyelvvizsga⁶⁴ vagy a fogadó ország nyelvén elvégzendő alkotmányos vizsga⁶⁵ sikeressége. A fentiek alapján látható, hogy a *ius nexii* kapcsán nem feltétlenül beszélhetünk objektíven kikényszeríthető követelményekről, melyeknek a kérelmezőknek meg kell felelni az állampolgárság megszerzése céljából. Erre tekintettel is igazolható a fentebb már említésre került álláspont, miszerint ezen elvvel kapcsolatban nem feltétlenül állja meg a helyét az objektivitás kritériuma, melyet az azt alkalmazó államok visszaélészerűen is használhatnak az állampolgárságot honosítási eljárás útján benyújtott kérelmezőkkel szemben.

3. 4. Következtetések

A fentiekre tekintettel, ahogy azt hangsúlyoztam e fejezetben is, meglátásom szerint nem bizonyulhat megfelelő megoldásnak egy olyan védelmi mechanizmus kialakítása, amely a feltétel nélküli *ius soli* elvének alkalmazásához lenne köthető. A hontalanság elkerülése, különösen a gyermekhontalanság felszámolása érdekében a legmegfelelőbb garanciának a gyermekhontalanság elkerülését szolgáló *ius soli* mint kiegészítő elv alkalmazása bizonyulhat, ugyanis ezen elv alkalmazása esetén csupán azok szerezhetik meg az állampolgárságot, akik máskülönben hontalanná válnának, tehát nem minden, az adott ország területén született személy számára szükséges megadni az állampolgárságot pusztán abból az okból, hogy a gyermekhontalanság elkerülhetővé váljon. Ugyanakkor a gyermekhontalanság elkerülését szolgáló *ius soli* mint kiegészítő elv használatával összefüggésben szükséges megtenni azt a

⁶⁴ A német állampolgárság honosítás útján való megszerzése kapcsán bizonyítani kell minimum B1 szintű nyelvvizsgával a német nyelv elsajátításának megtörténtét. Ennél a pontnál fontos kiemelni, hogy a területen tartózkodás minimum ideje abban az esetben lesz állítható, amennyiben a fent említett minimumkövetelménynél magasabb szintű nyelvtudással rendelkezik az adott illető.

Nationality Act of 22 July 1913 (Reich Law Gazette I p. 583 – Federal Law Gazette III 102-1), as last amended by Article 1 of the Act of 20 November 2019 (Federal Law Gazette I p. 1626), Section 10 https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html#p0016

⁶⁵ Erre példaként szolgálhat a későbbiekben „Az állampolgársághoz való jog és a hontalanság kapcsolata Magyarországon” című fejezetben részletesen bemutatott Áptv. 4-4/A. §-a.

megállapítást, hogy az kizárólag akkor szolgálja megfelelően az elérni kívánt célt, amennyiben az feltétel nélkül alkalmazandó azokban az esetekben, amikor a gyermek máskülönben hontalanná válna: tehát fontos kiemelni, hogy az nem köthető a gyermek szüleinek bevándorlási státuszához vagy egyéb tényezőhöz.

A honosítási eljárásra figyelemmel álláspontom szerint emberi jogi szempontból a *ius domicilii* által támasztott követelmények, tehát a jogszabályban meghatározottak szerinti területen való tartózkodás – tekintettel annak objektivitására – bizonyul a megfelelő elvnek az állampolgárság honosítás általi megszerzése kapcsán. Habár mindemellett fontos hangsúlyozni azt a tényt is, hogy azon állam szempontjából nézve, amely állampolgárságát az adott honosítási kérelem során elnyerheti a kérelmező, a *ius nexii* általi szubjektív kritériumok szolgálhatnak megfelelő mércének kiegészítésként a *ius domicilii* elvével.

Következésképpen, az állampolgárság megszerzésére szolgáló elvek önmagukban történő alkalmazása nem alkalmas a hontalanság problémájának kiküszöbölésére, ugyanakkor ezen elvek együttes alkalmazása vagy kiegészítő elvként történő alkalmazása megfelelő megoldást jelenthet a hontalanság felszámolásával összefüggésben, melyet figyelembe véve a következőkben megvizsgálom, hogy milyen elvek érvényesülnek a nemzetközi egyezményekben a hontalanság elkerülése érdekében, azok mennyire hatékonyak a hontalanság elleni fellépésben.

4. Az állampolgárság hontalansággal kapcsolatos nemzetközi jogi vetületei

A hontalanság konkrét megnyilvánulásainak és annak egyes aspektusainak ismertetése előtt fontosnak tartom bemutatni jelen fejezetben azokat a legfontosabb, állampolgársággal kapcsolatos elmúlt 100 év jogfejlődésének eredményeit, tehát az állampolgársággal foglalkozó nemzetközi egyezményeket, illetve bírósági esetjogot, melyek hozzájárultak ahhoz, hogy az állampolgársághoz való jog univerzális emberi jogként kerüljön elismerésre és egyben a látótérbe kerüljön a hontalan személyek jogállása. Erre álláspontom szerint azért van szükség, hogy átfogó képet kaphassunk arról a hatalmas fejlődésről, ami a Nemzeti Jogok Konfliktusának Egyes Kérdéseiről szóló 1930. évi Hágai Egyezményben (továbbiakban: Hágai Egyezmény) tett felismeréstől egészen azon emberi jogi dokumentumokig vezetnek, melyek az állampolgársághoz való jogot elvitathatatlan alapjogként deklarálják, és amelyek a hontalanság eseteinek csökkentésére tesznek kísérletet.

4. 1. Az Állandó Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleménye a tuniszi és marokkói állampolgársági ügyben

Az állampolgársággal kapcsolatos nemzetközi szintű jogfejlődés első állomása 1923-ban következett be, amikor az Állandó Nemzetközi Bíróság (továbbiakban: ÁNB) kiadta tanácsadó véleményét a tuniszi és marokkói állampolgársági ügyben.⁶⁶ Az ügy tényállása szerint Marokkó és Tunézia francia fennhatóság alá tartozó területein egyes francia rendeletek hatálybalépésének köszönhetően francia állampolgárságot kaptak bizonyos brit állampolgárok gyermekei.

Mindennek hatására Franciaország és Nagy-Britannia az ügyet a Népszövetség Tanácsa elé utalta, amely 1922. október 4-én elfogadott egy ajánlást, amely alapján az ügyet az ÁNB elé szükséges utalni állásfoglalás kérése céljából annak kérdése kapcsán, hogy az állampolgárság tárgyában a fentebb leírtak alapján keletkezett jogvita a nemzetközi jog értelmében Franciaország kizárólagos nemzeti hatáskörébe tartozik-e vagy sem.

Az ÁNB tanácsadó véleményében olvasható a tényállás, miszerint a Franciaország által kiadott rendeletek nem azokra vonatkoznak, akik Franciaország területén születtek, hanem azon személyek tartoznak a rendeletek személyi hatálya alá, akik Tunéziában a francia protektorátus, valamint Marokkóban a francia fennhatóságú területeken születtek. Figyelembe véve, hogy az adott állam belső jogában határozhatja meg azt, hogy kit tekint állampolgárának a saját

⁶⁶ Advisory Opinion No. 4, Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco, 4, Permanent Court of International Justice, 7 February 1923. <http://www.refworld.org/cases,PCIJ,44e5c9fc4.html>

területén, a vizsgált jogvita kapcsán a kérdés az volt, hogy a protektorátus területén is azonosan, szuverén módon határozhatja-e meg azt a protektori szerepet ellátó állam, hogy kit tekint saját állampolgárának a protektorátus területén született személyek tekintetében. Az ÁNB rávilágított arra, hogy a protektor állam hatalma a protektorátus területén elsősorban a protektorátust létrehozó szerződésben foglaltaktól függ, másodsorban pedig azon körülményektől és feltételektől, amelyek alapján a protektorátust elismerték más államok. Továbbá az ÁNB kiemelte, hogy habár a protektorátusokra vonatkozó nemzetközi jogi szabályok azonosak, természetükből adódóan különböző és egyedi jellemzőkkel rendelkeznek tekintettel a megalakulásukkal összefüggő körülményekre.

A tanácsadó vélemény négy olyan pontot tartalmaz – a szerződések érvényességének időtartama, a nemzetközi egyezmények értelmezése három esetkörben –, amelyek esetében az ÁNB aláhúzta az ügy nemzetközi jellegét, ahol rámutatott arra, hogy a Népszövetség Egyezségokmányának⁶⁷ 15. cikk (8) bekezdésében⁶⁸ foglalt kivétel, miszerint abban az esetben, ha a Tanács megállapítja, hogy a vitás kérdés a nemzetközi jog alapján kizárólag az adott ország hatáskörébe tartozik, nem alkalmazható.

Az ÁNB tanácsadó véleményében az ügy eredeti kérdése kapcsán kimondta, hogy habár annak megítélése, hogy egy adott terület kizárólagosan valamely állam belső joghatósága alá tartozik-e, tulajdonképpen a bilaterális és multilaterális kapcsolatok adott állásától és fejlődési útjától függ; ugyanakkor az állampolgársággal kapcsolatos kérdések, így annak meghatározása, hogy egy adott állam mely személyeket tekinti saját állampolgárának, a vélemény kiadásának idejében uralkodó nemzetközi jogi elvek alapján az állam kizárólagos hatáskörébe tartozik és a belső jogban szabályozandó. Azonban megjegyzendő, hogy az ÁNB véleménye szerint az olyan esetekben, mint az állampolgársággal kapcsolatos kérdések, melyek kapcsán az adott államnak kizárólagos hatásköre van, nem szabad megfeleledkezni arról, hogy e kizárólagos hatáskör a nemzetközi jog szabályai által limitált, ezáltal a Népszövetség Egyezségokmányának 15. cikk (8) bekezdésében foglalt kivétel nem alkalmazható.

Az állampolgársági területen történő jogfejlődés kapcsán megállapítható, hogy az állampolgárság megszerzésének és elvesztésének szabályainak meghatározása a szuverenitás egy fontos alapköve, annak definiálása, hogy mely személyt tartja egy állam a saját

⁶⁷ League of Nations, Covenant of the League of Nations, 28 April 1919. <https://www.refworld.org/docid/3dd8b9854.html>

⁶⁸ If the dispute between the parties is claimed by one of them, and is found by the Council, to arise out of a matter which by international law is solely within the domestic jurisdiction of that party, the Council shall so report, and shall make no recommendation as to its settlement.

állampolgárának, kétségkívül a szuverenitás egyik legélesebben megnyilvánuló formája, az államalkotó lakosság jogi meghatározása minden egyes politikai közösség előjoga, melynek eszköze a nemzeti állampolgársági jogszabályalkotás.⁶⁹

4. 2. A Hágai Egyezmény

Hét évvel a tuniszi és marokkói állampolgársági ügygel kapcsolatos ÁNB tanácsadó véleményének ismertetését követően került sor 1930-ban a Népszövetség égisze alatt a Hágai Egyezmény elfogadására.⁷⁰ A Hágai Egyezmény az ÁNB tanácsadó véleményében foglaltakat nem csupán megemlítette, hanem azokat normatív módon megerősítette, így lefektette az ÁNB által kimondott elvet, amely szerint minden állam belső joga alapján szabályozhatja az állampolgárságra vonatkozó rendelkezéseket a nemzetközi egyezmények, a nemzetközi szokásjog és az állampolgárság területén uralkodó nemzetközi jogelvek egyidejű tiszteletben tartásával.⁷¹

A korábban már bemutatott a tuniszi és marokkói állampolgársági ügy következményeként – melyet később a Hágai Egyezmény kodifikált – megállapítható, hogy habár az állampolgársági kérdéseket a kornak megfelelően nemzeti hatáskörbe tartozónak tekintette a nemzetközi közösség, ugyanakkor azt sosem szabadott korlátozások nélkülinek tekinteni, hiszen az állampolgárság a nemzetközi jog által korlátozott jogterület. A Hágai Egyezmény 1. cikkében felsorolt korlátokkal kapcsolatban, az említett korlátok három csoportja tekintetében a nemzetközi egyezményekből eredő korlátozások újabb hármass csoportra oszthatók: a pozitív természetű egyezményekre – melyek előírják a részes államok számára, hogy állampolgársággal ruházzák fel az érintett személyi kört –, a második csoportba tartozó egyezmények szintén kötelezettségeket írnak elő a csatlakozó tagállamok számára, melyek jogalkotási feladatokban merülnek ki, valamint a harmadik csoportba tartozó egyezmények azt a kötelezettséget keletkeztetik a részes államok számára, hogy a másik részes állam állampolgárait a sajátjaival megegyezően kezelje.⁷² A Hágai Egyezmény szerinti korlátok második csoportjába tartozik a nemzetközi szokásjog, melynek relevanciáját a *ius sanguinis* és a *ius soli*, mint az állampolgárság megszerzésének elvei támasztják alá, továbbá a harmadik csoportba tartozó korlátok közé olyan a nemzetközi jogelvek tartoznak, melyek kapcsán megemlíthetők az állampolgárság önkényes megfosztásának tilalma, a konstitutív

⁶⁹ MATIAS i. m. 44.

⁷⁰ Magyarország is azon államok között szerepelt, amelyek csatlakoztak a Hágai Egyezményhez.

⁷¹ Hague Convention, Article 1

⁷² MATIAS: i. m. 46.

állampolgársági jogszabályok visszamenőleges hatállyal történő alkalmazása, vagy az állam és állampolgár közötti hatékony kapcsolat megléte.⁷³ A Hágai Egyezmény megalkotásának céljai voltak többek között különösen a hontalanság és a kettős állampolgárság eseteinek csökkentése, a férjzett nők állampolgárságának biztosítása leszámolva a korábban uralkodó patriarchális elvvel,⁷⁴ illetve a gyermekek állampolgársága helyzetének megfelelő szabályozása, kitérve az örökbefogadás jogintézményére⁷⁵ is. A Hágai Egyezmény nem csupán abban számított újdonságnak, hogy részletesen szabályozta az állampolgársággal kapcsolatos kérdéseket, melyek nemzetközi jogi szempontból relevanciával bírnak, így különösen a törekvést, hogy minden személy rendelkezzen állampolgársággal, melyet a nemzetközi közösség érdekének is tekint⁷⁶, hanem egyben kísérletet tett az állampolgárság nélküli állapot, azaz a hontalanság megelőzésére⁷⁷ is, így a férjzett nők állampolgárságára vonatkozóan.⁷⁸ Eszerint amennyiben a nő állampolgársága szerinti ország nemzeti joga szerint a külföldivel kötött házasság esetében az állampolgárságot *ex lege* elveszíti, úgy biztosítani szükséges a házasságkötés pillanatában a férj állampolgárságának *ex lege* átszállását,⁷⁹ illetve az egyezmény tartalmaz kifejezett

⁷³ MATIAS: i. m. 47–48.

⁷⁴ Az 1. világháborút megelőző és azt rövidesen követő időszakban a férjzett nők állampolgársága tekintetében az uralkodó elv patriarchális jellegű volt, miszerint a család minden tagja egységesen egy állampolgársággal rendelkezett, amely a férj állampolgárságával megegyező volt. Ebben az esetben, ha különböző állampolgársággal rendelkezett az összeházasodni kívánó férfi és nő, akkor a nő elveszítette saját állampolgárságát és a házassággal automatikusan megszerezte férje állampolgárságát. Viszont, ha a férj elveszítette állampolgárságát, akkor a felesége is elveszítette állampolgárságát, valamint, ha a férj új állampolgárságot szerzett, illetve, ha válásra került sor, akkor a feleség elveszítette a férje által szerzett korábbi állampolgárságát. Amennyiben a válás következtében a feleség hontalanná vált, vagy özvegyként a származási helye szerinti országba visszatérő feleség – ha egyáltalán vissza tudott térni, tekintettel arra, hogy a visszatéréshez való jog is az állampolgársághoz fűződik – nem gyakorolhatta maradéktalanul az állampolgársághoz fűződő jogait a származási országában tekintettel a megváltozott vagy már nem is létező állampolgárságára.

⁷⁵ Hague Convention Article 17: “If the law of a State recognises that its nationality may be lost as the result of adoption, this loss shall be conditional upon the acquisition by the person adopted of the nationality of the person by whom he is adopted, under the law of the State of which the latter is a national relating to the effect of adoption upon nationality.”

⁷⁶ “Being convinced that it is in the general interest of the international community to secure that all its members should recognise that every person should have a nationality and should have one nationality only”

⁷⁷ “Recognising accordingly that the ideal towards which the efforts of humanity should be directed in this domain is the abolition of all cases both of statelessness and of double nationality”

⁷⁸ Ennél a pontnál meglátásom szerint említésre méltó továbbá a Hágai Egyezmény két, kifejezetten hontalanság vonatkozásában elfogadott jegyzőkönyve, így a *Protocol Relating to a Certain Case of Statelessness*, valamint a *Special Protocol concerning Statelessness*.

⁷⁹ “If the national law of the wife causes her to lose her nationality on marriage with a foreigner, this consequence shall be conditional on her acquiring the nationality of the husband.”

rendeleteket a gyermekhontalanság elkerülése érdekében, így különösen a hontalan⁸⁰ vagy ismeretlen szülők gyermekére vagy a talált gyermekekre tekintettel.⁸¹

A Hágai Egyezmény értékelését tekintve megállapítható, hogy az egy rendkívül újszerű egyezménynek bizonyult mind az egyezmény hatálya alá tartozó kérdésekkel, mind e kérdések konkrét szabályozásával összefüggésben. A Hágai Egyezmény – a kor szerinti erőfeszítéseknek megfelelően – kész volt leszámolni a nemi alapú diszkriminációval. A Hágai Egyezmény rendkívüli jelentősége – kifejezetten a nemi alapú diszkriminatív állampolgársági jogszabályokkal összefüggésben – továbbá abban áll, hogy felhívta a nemzetközi közösség figyelmét a nők állampolgárságának örökítésével és megtartásával összefüggésben meglévő rendkívül sérülékeny helyzetére, mely utat tört a jogfejlődés azon irányába, amely a férfiak és a nők közötti egyenlőséget hirdeti.

4. 3. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és az állampolgársághoz való jog

A Nyilatkozat egy rövid, ugyanakkor fenntartható listában rögzíti azokat a jogokat, melyek minden embert, bárminemű megkülönböztetés nélkül megilletnek. Az emberi jogok alapja az emberi méltóság, mellyel emberi mivoltunk végett rendelkezünk, melyet a Nyilatkozat preambulumban is megnevez: „Tekintettel arra, hogy az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon”, mely gondolat visszavezethető az ENSZ Alapokmány preambulumban foglalt célkitűzéshez: „[...] hogy újból hitet teszünk az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők, valamint a nagy és kis nemzetek egyenjogúsága mellett [...]”. A Nyilatkozat által felsorolt jogok egyénileg illetik meg az embereket, mely az egyes cikkek szövegezéséből is eszerint: „Minden személynek joga van valamely állampolgársághoz. Senkit sem lehet sem állampolgárságától, sem állampolgársága megváltoztatásának jogától önkényesen megfosztani.”

Az Nyilatkozat szövegezési tárgyalási szakaszában, azaz a *travaux préparatoires* során az állampolgársághoz való jog kezdetben a Nyilatkozat 13. cikkében volt található. A Nyilatkozat

⁸⁰ Hague Convention Article 15: “Where the nationality of a State is not acquired automatically by reason of birth on its territory, a child born on the territory of that State of parents having no nationality, or of unknown nationality, may obtain the nationality of the said State. The law of that State shall determine the conditions governing the acquisition of its nationality in such cases.”

⁸¹ Hague Convention Article 14: “A child whose parents are both unknown shall have the nationality of the country of birth. If the child's parentage is established, its nationality shall be determined by the rules applicable in cases where the parentage is known. A foundling is, until the contrary is proved, presumed to have been born on the territory of the State in which it was found.”

szövegezekor az állampolgársághoz való jog emberi jogként való elismerése vitás pont volt a delegációk számára⁸² – melyet végül minősített többségi szavazással fogadtak el és ezáltal került a katalógus szövegébe –, hiszen voltak olyan országok, amelyek a korábban uralkodó megközelítés mellett érveltek, miszerint az állampolgársági kérdések tisztán nemzeti szabályozást igényelnek, azokat nem szükséges nemzetköziesíteni és az állampolgársághoz való jogot beemelni az emberi jogi katalógusba, tekintettel annak klasszikus, addigi kategorizálására, mint ami alapvetően a nemzeti jogalkotás és alkalmazás hatáskörébe tartozik – erre példaként a szovjet delegáció szolgálhat. Azzal az elképzeléssel egyetértettek a delegációk, hogy az állampolgárságtól való önkényes megfosztás mindenképpen szerepeljen a Nyilatkozatban⁸³ tekintettel azon jogfosztások elkerülésére és újbóli megismétlésére, amelyek a náci Németország idején történtek a zsidó lakosság esetében, melyre például szolgáltak az 1935. évi Nürnbergi törvények⁸⁴, melyek a zsidó származású személyeket megfosztották az állampolgárságuktól.⁸⁵ A kezdeti 13. cikk továbbá figyelmet fordított arra is, hogy az állampolgárságot senkinek sem kötelező megtartania, aki azt nem kívánja.

A francia delegáció kezdeményezésére, melyet Libanon és Uruguay is támogatott, mutatták be a 15. cikket, amely már tartalmazta az állampolgársághoz való jog emberi jogként való elismertségét. A legnagyobb vitát az váltotta ki, és egyben az állampolgársághoz való jog nemzetközi jogi jogfejlődésének következő állomása és a tárgyalások tétje az volt, hogy az állampolgársághoz való jog egyetemes emberi jogként legyen-e elismerve, vagy az állampolgárság nemzeti hatáskörbe tartozása mellett foglaljanak állást a Nyilatkozatot szövegező államok.⁸⁶

E cikk első bekezdése esetében, az állampolgársághoz való jog biztosítása kapcsán jogértelmezési szempontból először annak megállapítása szükséges, hogy pontosan ki számára biztosított az állampolgársághoz való jog, hogy ki gyakorolhatja az állampolgársághoz való jogot, azaz szükséges meghatározni e bekezdés személyi hatályát. A Nyilatkozatban szereplő jogok univerzálisak, az abban leírt jogokat egyénileg gyakorolhatjuk. Következésképpen

⁸² MATIAS i. m. 49.

⁸³ Uo. 49.

⁸⁴ Reichsbürgergesetz und Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre [„Nürnberger Gesetze“], 15. September 1935, und die beiden ersten Ausführungsbestimmungen, 14 November 1935

https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0007_nue&object=translation&l=de

⁸⁵ Eric FRIPP, *Nationality and statelessness in the International Law of Refugee Status*, Oregon, Hart Publishing, Oxford and Portland, 2016, para. 1.60.

⁸⁶ MATIAS, i. m. 49.

minden egyes embert megillet az állampolgársághoz való jog. Ugyanakkor, a szöveg nyelvtani értelmezése szerint mégis a személyi hatály szűkítése indokolt, eszerint az emberi jogi katalógusba beemelt fordulat alapján minden embert megillet az emberi méltóságból fakadóan az, hogy rendelkezzen egy, azaz egyetlen állampolgársággal, azaz a dokumentum egy minimum kötelezettséget ír elő az államok számára. Mindez azt jelenti az első bekezdés személyi hatályát illetően, hogy az kizárólag a hontalanok esetében alkalmazandó, így az a hontalanság eseteinek megelőzését is szolgálja. E gondolatot alátámasztva megjegyzendő, hogy a hontalanok helyzetének megoldása kulcskérdés volt a már említett, 2. világháborút megelőző időszakban és a háború során elkövetett emberi jogi jogsértések tekintetében, másodsorban, e jog biztosításának megfogalmazása kapcsán levonható az a következtetés, hogy e szövegezés szerint nem egy bizonyos állampolgársághoz van joga minden egyes embernek, hanem egyetlen állampolgársághoz. Ennek megfelelően világosan látható, hogy az állampolgársághoz való jog emberi jogként történő elismerése elméletben a hontalanság csökkenéséhez és majdani felszámolásához vezethetne. Így értelmezhető e cikk akképpen, hogy az első bekezdés személyi hatálya a hontalanokra terjed ki; azaz minden hontalanra, függetlenül attól, hogy állampolgárságukat elveszítették, visszavonták vagy attól megfosztották, a születésük pillanatában már hontalanok voltak-e vagy később váltak hontalanná, migrációs kontextusban lévő vagy *in situ* személyekről van-e szó. Ugyanakkor a szövegezés során a delegációk között nagyobb egyetértést⁸⁷ kiváltó második bekezdés személyi hatálya alá a hontalanok egyértelműen nem sorolandók, tekintettel arra, hogy az állampolgárságtól való megfosztás fogalma nem nyer értelmet az állampolgárság korábbi megléte nélkül, valamint az állampolgárság megváltoztatásához való jog szintén kizárólag abban az esetben értelmezhető, amikor az adott személy már rendelkezik legalább egy állampolgársággal.

Következésképpen a Nyilatkozat 15. cikke a személyi hatályt tekintve értelmezhető akként, hogy az első bekezdés a hontalanok kapcsán alkalmazandó, míg a cikk második bekezdése pedig kizárólag azon személyek kapcsán nyer értelmet, akik már rendelkeznek legalább egy állampolgársággal.

⁸⁷ Uo. 49.

4. 4. A Nottebohm-ügy

Az állampolgársággal kapcsolatos nemzetközi jogi jogfejlődés esetében megkerülhetetlen a Nottebohm-ügy⁸⁸ bemutatása. Friedrich Nottebohm 1881. szeptember 16-án látta meg a napvilágot Hamburgban, német állampolgárként, aki 1905-ben Guatemalába utazott, ahol üzleti tevékenységet folytatott, ugyanakkor fenntartotta üzleti kapcsolatait Németországban is. Az évek során Nottebohm rendszeresen látogatta testvérét, aki Liechtensteinben élt, majd 1939. október 9-én liechtensteini állampolgárság megszerzése iránt benyújtotta a honosítási kérelmét. Az 1934. január 4-én hatályba lépett liechtensteini állampolgárság megszerzését szabályozó jogszabály⁸⁹ lefekteti azokat a kötelező feltételeket, melyeket a kérelmezőnek teljesíteni kell annak érdekében, hogy honosítás útján megszerezze a liechtensteini állampolgárságot. Az állampolgárság megszerzéséhez szükséges feltételek szerint a kérelmezőnek bizonyítani kellett, hogy rendelkezik egy úgynevezett befogadó nyilatkozattal egy liechtensteini községtől, miszerint a liechtensteini állampolgárság megszerzését követően az adott közösség befogadja az állampolgárság megszerzése esetén, valamint feltételként volt az is szabva, hogy a kérelmező a születéskori vagy korábbi honosítás során szerzett állampolgárságát elveszíti, ugyanakkor ez alól a feltétel alól bizonyos körülmények fennállása esetén a jogszabály engedett kivételt. Mindezen feltételek együttes teljesítése mellett a honosítási eljárás kezdeményezésének feltételeként a jogszabály továbbá előírta a Liechtenstein területén történő minimum hároméves tartózkodási kötelezettséget, azonban ennél a feltételnél is biztosított a jogszabály kivételt, azaz különös megfontolást igénylő esetekben e kritérium teljesítésétől el lehetett tekinteni. A jogszabály emellett előírta bizonyos dokumentumok bemutatását, így a Liechtenstein területén történő tartózkodását bizonyító iratot, az adott község eljáró hatósága által kibocsátott erkölcsi bizonyítványt, a kérelmező megélhetésének forrásait bizonyító iratokat. A jogszabály mindezek felül megállapított egy kötelezően befizetendő eljárási díjat is, melyet a honosítási kérelem benyújtásakor kellett megfizetni. Friedrich Nottebohm, miután nem rendelkezett szokásos tartózkodási hellyel Liechtensteinben, és három éven át nem tartózkodott Liechtenstein területén, megfizette az eljárási díjat, és azon egyéb költségeket, melyek alapján mentesült az állampolgárság megszerzéséhez kötött kötelező feltételek teljesítése alól.

⁸⁸ Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala); Second Phase, International Court of Justice (ICJ), 6 April 1955 <https://www.icj-cij.org/files/case-related/18/018-19550406-JUD-01-00-EN.pdf>

⁸⁹ Gesetz vom 4. Januar 1934 über den Erwerb und Verlust des Landesbürgerrechtes (Bürgerrechtsgesetz), in der Fassung 28. Januar 2016 <https://www.refworld.org/country,,,LIE,,4e65e4352,0.html>

Nottebohm, amint honosítás útján megszerezte egy semleges állam, Liechtenstein állampolgárságát, és megkapta az új útlevelét, vissza is tért Guatemalába 1940-ben, ahol 1943. november 19-én letartóztatták a guatemalai hatóságok az amerikai hatóságok kérésére a náci német rezsimmel való együttműködése okán, és másnap hajóval az Amerikai Egyesült Államokba szállították. Az USA-ban történő fogva tartása során Guatemala kártalanítás nélkül kisajátította Nottebohm ingatlan és ingó vagyonát. 1946-ban, amikor az USA megszüntette a szabadságát korlátozó kényszerintézkedést, Nottebohm liechtensteini állampolgárként vissza kívánt térni Guatemalába, amikor is megtagadták az országba való belépését. Ennek oka az volt, hogy a guatemalai külügyminisztérium törölte Nottebohm liechtensteini állampolgárként történő regisztrációját a letelepedett külföldiek listájáról, melynek alapja egy guatemalai jogszabály volt, miszerint azon külföldiek, akik két évet meghaladóan tartózkodtak Guatemala területén kívül, újbóli regisztrációra voltak kötelesek. Egy újabb törvény bevezetésével, Guatemala azon személyek vagyonát, akik a 1938. október 7-én olyan országok állampolgárai voltak, amelyek később, a 2. világháború során a szövetségesek ellen léptek be a háborúba, vagy akik az Amerikai Egyesült Államok által kibocsátott úgynevezett feketelistán szerepeltek. Mindezek alapján Liechtenstein azzal érvelt, hogy Guatemala egy semleges ország állampolgárát adta át az USA-nak, valamint olyan bánásmódban részesítette a vagyona elkobzása tekintetében, amiben ellenséges ország állampolgárát részesítették az akkor hatályban lévő guatemalai törvények alapján. Következésképpen Guatemala nem ismerte el Friedrich Nottebohm liechtensteini állampolgárságát, ezáltal tulajdonképpen megfosztotta az állampolgárságától, amit korábban Liechtenstein honosítás útján adott meg számára, és így a korábbi állampolgársága szerinti bánásmódban részesítette, amiről érvényesen lemondott. 1951 decemberében Liechtenstein az ENSZ Nemzetközi Bíróságon támadta meg Guatemalát a részletezett események folytán.

A per folyamán a fő kérdés az volt, hogy Nottebohm liechtensteini állampolgárságát és ezzel együtt annak megszerzésének körülményeit el kell-e ismernie más országnak is. A NB döntése alapján, Liechtenstein és Nottebohm között hiányzott a valódi kapcsolat (*effective link*), következésképpen Guatemala jogosult volt arra, hogy ne ismerje el Nottebohm liechtensteini állampolgárságát. A Nemzetközi Bíróság e döntése mérföldkőnek bizonyult az állampolgársági jog és nemzetközi fejlődésében, hiszen a Hágai Egyezményt és a Nyilatkozatot követően ekkor történt először, hogy bírósági döntés ismerte el az állampolgárság nemzetközi jogi vetületeit, amelyre bárminemű utalás először a már korábban kifejtésre került, az ÁNB 1923-as tanácsadó véleményében került sor. A valódi kapcsolat elve szerint tehát egy állam nem köteles elismerni

egy adott személy állampolgárságát abban az esetben, amennyiben az adott személy és az állampolgársága szerinti ország között nincsen valódi és hatékony kapcsolat.

A fentiekből következik, hogy a valódi kapcsolat elve tulajdonképpen a kizárólagos nemzeti hatáskör elvének korlátjaként szolgál, mely a nemzetközi jogból ered, ami lényegében nem kizárólag negatív korlátozást jelent, ahogy az a Nottebohm-ügyben is megjelent, hanem pozitív korlátozásként is értelmezhető, azaz abban az esetben, ha fellelhető a valódi kapcsolat egy állam és egy adott személy között, úgy az adott személy jogosulttá válik a szóban forgó állampolgárságra és egyben védelemre is.⁹⁰ A Nemzetközi Bíróság döntésében kifejtette a valódi kapcsolat elvének tartalmát, mely szerint az állampolgárság „egy jogi kötelék, ami a kötődés szociális tényén alapszik, valódi kapocs az érdekek, a létezés, a jogok és kötelezettségek megléte között. Megállapítható, hogy az egyénnek szorosabb kapcsolata van azon ország népességével, melynek állampolgársága megegyezik az övével, mint bármely más országgal.”⁹¹

4. 5. A 1954. évi Egyezmény

A Nyilatkozat után szükséges volt egy védelmi státuszt biztosító rezsime kialakítani annak érdekében, hogy a honosítási eljárás megindításának kritériumainak megvalósulása és teljesítése közben is biztosítva legyen a hontalanok jogainak védelme.

A nemzetközi közösség a 2. világháborút követően rádöbbsent arra, hogy szükséges a hontalanok számára is egy külön védelmi státuszt biztosítani, tekintettel arra, hogy az 1951. évi Egyezmény személyi hatálya alá tartoznak a hontalan menekültek, így szükséges volt azon hontalan személyek jogainak védelme, akik nem jogosultak nemzetközi védelemre.⁹² Tehát időszerű volt a jogukat összefoglaló minimumszabályokat megalkotni és az állampolgársággal nem rendelkező személyek számára egy önálló jogi státuszt biztosítani,⁹³ melynek eredményeképpen született meg az 1954. évi Egyezmény, amely 1960-ban lépett hatályba. A

⁹⁰ MATIAS, i. m. 54–55.

⁹¹ Nottebohm Case i. m. 23.

⁹² Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy az 1954. évi Egyezmény az 1951. Egyezménnyel igen szoros kapcsolatban áll, ugyanis a szövegező államok eredetileg az 1951. évi Egyezményhez kapcsolt jegyzőkönyvként dolgozták ki a hontalan személyek jogállására vonatkozó szabályokat, majd később került sor annak eldöntésére, hogy a hontalanok jogi helyzetét egy önálló nemzetközi egyezményben szükséges rögzíteni, így született meg az 1954. évi Egyezmény, mely nagymértékben követi az 1951. évi Egyezmény szerkezetét, valamint a szabályozási logikáját.

Tamás MOLNÁR: Remembering the Forgotten: International Legal Regime Protecting the Stateless Persons – Stocktaking and New Tendencies, (2014) *US-China Law Review* 11:(7). 829-830.

⁹³ MOLNÁR (2010) i. m. 294.

1954. évi Egyezmény közvetetten a Nyilatkozat által emberi jogként minősített állampolgársághoz való jog gyakorlati megvalósulásának sikertelenségét mutatja. Következésképpen belátható, hogy mivel a Nyilatkozat 15. cikkének (1) bekezdése nem érte el a kívánt eredményt, azaz a hontalanok helyzetének megfelelő módon való kezelését, tehát számukra az állampolgársághoz való jog lefektetését, így szükségesnek bizonyult egy olyan nemzetközi emberi jogi dokumentum létrehozása, amely legalább azon minimum jogokat biztosítja a hontalanok számára, melyek gyakorlásával az emberi méltóság nem sérül. Az 1954. évi Egyezmény definiálja a hontalanokat megillető jogokat és természetesen a hontalan személy fogalmát, így az 1. cikk értelmében hontalan az a személy, akit egyetlen állam sem ismer el állampolgárának saját joga működése alapján, mely a *de iure* hontalanság definíciója egyben. E fogalom az ENSZ Közgyűlése által 1948-ban létrehozott Nemzetközi Jogi Bizottság véleménye szerint a nemzetközi szokásjog részévé vált.⁹⁴ Ennél a pontnál szükségesnek tartom a *de facto* hontalan személyek státuszát is röviden bemutatni. A *de facto* hontalanok nem tartoznak a hontalansággal kapcsolatos nemzetközi egyezmények hatálya alá tekintettel arra, hogy e személyek rendelkeznek állampolgársággal, ugyanakkor az állampolgársághoz fűződő jogait mégsem tudják maradéktalanul gyakorolni azon diszkriminatív intézkedések okán, melyek az állami cselekvésből vagy éppen nem tevésből erednek, illetve az állami védelmet nem tudják, vagy legitim okok miatt nem kívánják igénybe venni.⁹⁵ Jelen értekezésben a hontalan személyek kifejezése alatt a *de iure* hontalan személyeket szükséges érteni. A disszertációban a „Gondolatok az 1954. évi Egyezményről” című fejezet szól részletesen az 1954. évi Egyezmény bemutatásáról, az abban foglalt minimumjogok ismertetéséről.

4. 6. A Férjezett Nők Állampolgárságáról szóló Egyezmény

Az ENSZ Közgyűlése által 1957-ben elfogadott Férjezett Nők Állampolgárságáról szóló Egyezmény^{96,97} 1. cikke szakított igazán a függő állampolgárság elvének alkalmazásával, ugyanis lefektette, hogy az Egyezményben részes államok megegyeznek abban, hogy sem a saját állampolgáraiknak külföldi állampolgárral való házasságkötése vagy az ilyen házasság

⁹⁴ UNHCR, Guidelines on Statelessness no. 4.: Ensuring Every Child’s Right to Acquire a Nationality through Articles 1-4 of the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness. 4. <https://www.unhcr.org/protection/statelessness/5465c9ff9/guidelines-statelessness-nr-4-ensuring-childs-right-acquire-nationality.html>

⁹⁵ MASSEY i. m. 61.

⁹⁶ UN General Assembly, *Convention on the Nationality of Married Women*, 29 January 1957

⁹⁷ A férjezett nők állampolgárságáról szóló, New-Yorkban, 1957. évi február hó 20. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1960. évi 2. törvényerejű rendelettel ratifikálta Magyarország az Egyezményt.

felbontása, sem a férj állampolgárságának a házasság tartama alatt történő megváltozása önmagában nem lehet kihatással a feleség állampolgárságára, és a nők hontalanná válását igyekszik megelőzni. Az Egyezmény 2. cikke szerint, ha az Egyezményben részes országok bármely állampolgára valamely más állam állampolgárságát saját elhatározásából megszerzi, vagy pedig állampolgárságáról lemond, ez a tény nem akadályozhatja meg a szóban forgó állampolgár feleségét abban, hogy állampolgárságát megtartsa – e cikk a férfiak és a nők közötti egyenlőséget kívánja biztosítani az állampolgársági kérdésekben. Tehát ezen egyezmény folytatta a Hágai Egyezmény által kijelölt úton való továbbhaladást különös tekintettel az állampolgársági jogszabályokban szerepelt nőkkel szembeni nemi diszkriminációt tartalmazó rendelkezések felszámolása tekintetében, valamint a nemzetközi közösség figyelmének e problémakörre való felhívására tekintettel.

4. 7. Az 1961. évi Egyezmény

Miután a nemzetközi közösség felismerte, hogy a Nyilatkozat által rögzített állampolgársághoz való jog nem biztosította azon személyek jogai védelmét, akik nem rendelkeznek állampolgársággal, és egyben nem is vezetett olyan intézkedésekhez, amelyek a hontalanságot csökkentették volna és nem oldotta meg a hontalanság problémáját, ezért szükségesnek bizonyult az 1961. évi Egyezmény elfogadása, ami 1975-ben lépett hatályba.

Az 1961. évi Egyezmény ideális körülmények között és megfelelő jogi környezetben nem született volna meg, hiszen abban az esetben elegendőnek mutatkozhatott volna a Nyilatkozat 15. cikke szerinti emberi jog rögzítése és ezáltal az államok cselekvése és azok adekvát jogszabály-alkotási mechanizmusának beindítása. Ám mivel ez nem valósult meg, a hontalanság csökkentése és majdani felszámolása iránt tett lépéseket szükséges volt megtenni, és az ezzel kapcsolatos jogelveket egy nemzetközi emberi jogi dokumentumban lefektetni, mely túlmutat az 1954. évi Egyezmény célkitűzésein, hiszen az 1961. évi Egyezmény nem a hontalanok jogállásának rendezését kívánja elérni, hanem számukra állampolgárságot biztosítani. Mindezekre tekintettel levonható a következtetés, miszerint az 1961. évi Egyezmény tulajdonképpen a korábban uralkodó jogelv, a kizárólagos nemzeti hatáskör elvét kívánta átalakítani. Az 1961. évi Egyezmény egyediségét és úttörő jellegét az mutatja a legkifejezöbben, hogy a részes államok számára pozitív kötelezettséget ír elő annak tekintetében, hogy a dokumentumban teljesült feltételek esetén biztosítsák az állampolgársághoz való jogot az adott személyek számára, mely a Nottebohm-ügyben bemutatott állampolgársághoz való jog nemzetközi jogi negatív korlátjához képest pozitív

követelményt alkot, és ezáltal pozitív kötelezettséget ró a részes államok számára. Az 1961. évi Egyezmény 1–4. cikke foglalkozik részletesen az állampolgárság megszerzésének eseteivel, különös gondot fordítva a gyermekhontalanság elkerülésére.

Az 1961. évi Egyezmény 1. cikkében foglalt „máskülönben hontalanná válna” fordulat ugyanakkor elemzésre szorul. Egy személy akkor válhat hontalanná, amennyiben születésekor nem szerez állampolgárságot sem a *ius sanguinis* elve alapján, sem a *ius soli* elve alapján. Az Egyezmény 1. cikke védelmet biztosít azon személyek számára, akik az Egyezmény részes államai egyikének területén születtek, és hontalanok lennének a születés helye szerinti ország állampolgárságának megszerzése nélkül. Az Egyezmény e kötelezettség teljesítésére két lehetőséget is kínál az államok számára: az állampolgárság születéskori megszerzése történhet automatikusan, azaz *ex lege*, vagy kérelem alapján is. Az állampolgárság kérelem által történő megszerzése esetében a hatáskörrel rendelkező hatósághoz szükséges benyújtani a kérelmet személyesen, vagy az adott személy nevében, melyet a nemzeti jog által előírt módon szükséges megtenni. A szerződő államok az állampolgárság kérelemre történő megadását egy vagy több feltételhez köthetik, melyek a következők: a kérelmet a szerződő állam által meghatározott időszakon belül – amely tizennyolc éves kornál nem később kezdődik, és huszonegy éves kornál nem korábban végződik – kell benyújtani; a kérelem személyes benyújtására az érintett részére legalább egy évet hagyjanak anélkül, hogy ehhez külön jogi felhatalmazást kellene szereznie; a kérelmezőnek a szerződő állam által meghatározott ideig szokásos tartózkodási hellyel kell rendelkeznie ezen állam területén, amely nem haladhatja meg az öt évet közvetlenül a kérelem benyújtása előtt, sem a tíz évet összesen; az érintettet nem ítélték el sem nemzetbiztonság elleni bűncselekmény miatt, sem bűnvád alapján nem ítélték ötéves vagy azt meghaladó szabadságvesztés-büntetésre; illetve az érintett születése óta hontalan.⁹⁸ A gyermekkor végét követő bizonyos időszakon belül történő kérelem benyújtásáról szükséges megállapítani, hogy azok az országok, melyek az állampolgárság megadásának e formáját választották, kötelesek elfogadni állampolgárságért való kérelmeket a születésük utáni lehető leghamarabb bekövetkező időpontban azoktól, akik még gyermekkorúak, valamint az adott állam területén születtek, ugyanakkor azok az államok, amelyek olyan szabályozást hoztak létre, amikor, ha az adott személy máskülönben hontalanná válna, az állampolgárság iránti kérelmet egy későbbi időpontban, amely a 18. életévnél nem később, de 21. életévnél nem korábban végződő időponthoz kötötte, olyan biztosítékot adnak az állampolgárság iránti

⁹⁸ E pontnál érdemesnek tartom megjegyezni, hogy az Áptv. 5/A. § (1) bekezdés b) pontjában megfelelően jeleníti meg e szabályozást.

kérelem kapcsán, amely segítségével a kérelmező a nagykorúságának elérésétől számított három éven belül nyújthatja be a kérelmét. A szokásos tartózkodási hely kritériumát illetően megállapítandó, hogy az 1961. évi Egyezmény nem rendelkezik a szokásos tartózkodás jogszerűségének követelményéről, esetleg annak formális jellegéről, így a szokásos tartózkodás kritériumát úgy szükséges érteni, miszerint az a stabil, tényleges tartózkodás követelményeit kielégíti, így az Egyezmény szövege nem ad lehetőséget az Egyezményben részes államok számára a kérelem mérlegelése során a tartózkodás jogszerűsége kritériumának vizsgálatára. Szükséges annak tisztázása továbbá, hogy az adott személy állampolgárságért való kérelmét egyetlen egy esetben sem befolyásolhatja a kérelmező szüleinek bűnügyi múltja, illetve az Egyezmény szövegezéséből levezetve fontos továbbá azt is megállapítani, hogy az adott állam területén való illegális tartózkodás büntetőjogi következményei sem szolgálhatnak arra a célra, hogy a máskülönben hontalanná váló adott személy kérelmét elutasítsa a szerződő állam. Az Egyezmény szerint a kérelem alapján megadható állampolgárság kritériuma kapcsán azok a személyek is benyújthatják a kérelmüket, akik mindig is hontalanok voltak, azaz azok, akik már hontalanként születtek, mely esetben az adott állam eljáró hatóságán van a bizonyítási teher annak tekintetében, hogy bizonyítsa a kérelmező által tett állítások ellenkezőjét.

Az 1961. évi Egyezmény szabályozza a gyermekhontalanság elkerülése érdekében azokat az eseteket is, amikor a gyermek, aki máskülönben hontalanná válna, külföldön születik olyan szülők gyermekeként, akik közül legalább az egyik szülő valamely szerződő állam állampolgárságával rendelkezik. Az Egyezmény 1. cikk (4) bekezdése rendelkezik arról az esetről, amikor egy máskülönben hontalanná váló személy az Egyezményben részes állam állampolgárságával rendelkező szülők gyermekeként az Egyezményben részes másik állam területén jön világra, ugyanakkor nem szerzi meg a születése helye szerinti állam állampolgárságát *ex lege*, valamint az állampolgárság megszerzése kérelem útján történő jelentkezés feltételeinek teljesítése során vagy nem felel meg a szokásos tartózkodás kritériumának, vagy elmulasztja az életkorral kapcsolatos határidők betartását. Az Egyezmény szövege szerint ezekben az esetekben a szülők állampolgársága szerinti szerződő állam köteles megadni a gyermek számára az állampolgárságot.

Azokban az esetekben, amikor valamely szerződő állam állampolgárságával rendelkező szülőktől származó gyermek nem egy valamely szerződő állam valamelyikének területén született és máskülönben hontalanná válna, az Egyezmény 4. cikke alapján a szülők állampolgársága szerinti, az Egyezményben részes állam biztosítja a gyermek számára azt, hogy a gyermek megszerezhesse a szüleivel azonos állampolgárságot, ugyanakkor, ha a szülők

különböző állampolgársággal rendelkeznek, a szülők állampolgársága szerinti országok belső joga alapján derül ki, hogy melyik szülőjének állampolgárságát fogja megszerezni a gyermek, mely állampolgárság megszerzése történhet a születés pillanatában a jog erejénél fogva, illetve a hatáskörrel rendelkező hatóságnál az érintett által vagy az érintett nevében benyújtott kérelemre, a nemzeti jog által előírt módon, amely feltételekhez köthető, így a kérelmet a szerződő állam által meghatározott életkor – amely a huszonharmadik életévnél nem lehet kevesebb – betöltését megelőzően kell benyújtani; a kérelmezőnek – a kérelem benyújtását közvetlenül megelőzően – a szerződő állam által meghatározott, de három évet meg nem haladó ideje szokásos tartózkodási hellyel kell rendelkeznie ezen állam területén; az érintettet nem ítélték el nemzetbiztonság elleni bűncselekmény miatt; illetve az érintett születése óta hontalan.

A talált gyermek lehetséges állampolgárságának vizsgálata során szükséges megállapítani, hogy ebben az esetben természetesen nem nyer értelmet a szülők állampolgárságának vizsgálata, ha a gyermek máskülönben hontalanná válna, tekintettel arra, hogy ebben az esetben a gyermek felmenői teljesen ismeretlenek, és a gyermekekre az adott állam területén elhagyatottan találtak rá. A talált gyermek állampolgársághoz való joga csak úgy, mint a nem talált gyermek esetében, vitathatatlan a nemzetközi jog szabályai alapján, hiszen azok az állampolgársághoz való jog kapcsán nem tesznek különbséget a gyermekek között. Az 1961. évi Egyezmény 2. cikke szerint az Egyezményben részes állam területén talált gyermeket az ellenkező bizonyításáig ezen állam állampolgárságával rendelkező szülőktől az állam területén született gyermeknek kell tekinteni, azaz a szerződő állam területén talált gyermek a szerződő állam szerinti állampolgárságot nyeri el.⁹⁹ A talált gyermek által elnyert állampolgárságot abban az esetben lehet elveszíteni, amennyiben utóbb kiderül, hogy a gyermek rendelkezik másik állampolgársággal. Az 1961. évi Egyezmény nem támaszt az életkorral kapcsolatos feltételt az állampolgárság elnyerése kapcsán, ugyanakkor, ha a szerződő állam mégis valamilyen életkori feltételt szab meg kritériumként az állampolgárság elnyerése kapcsán, úgy a gyermek megtaláláskori életkora az irányadó, nem pedig az az életkora, amikor a hatóságok látókörébe került a gyermek.

Az 1961. évi Egyezmény megalkotásakor szükség volt azon gyermekek hontalanságának megelőzésére is gondolni, akik hajón vagy repülőgépen születnek, tehát szükséges volt az 1961. évi Egyezmény hatályát kiterjeszteni. Az 1961. évi Egyezmény 3. cikke rendelkezik ezen

⁹⁹ Ennél a pontnál érdemes megjegyezni, az Áptv. 3. § (3) bekezdésének b) pontja rendelkezik a talált gyermek állampolgárságáról, mely szabályozás részletes elemzését a disszertáció „Az állampolgársághoz való jog és a hontalanság kapcsolata Magyarországon” című fejezete tartalmazza.

gyermek állampolgárságáról, miszerint a szerződő államok az 1961. évi Egyezményből folyó kötelezettségeinek meghatározása érdekében a hajó vagy repülőgép fedélzetén történő születést úgy kell tekinteni, hogy az – az esettől függően – annak az államnak a területén történt, amelynek lobogója alatt a hajó közlekedik, vagy amelyben a repülőgépet lajstromozták. Az Egyezményben csupán a hajó kifejezés szerepel, azt a szöveg egyáltalán nem specifikálja, így megállapítható, hogy az Egyezmény értelmében alapján vett hajónak számít minden olyan vízi jármű, amely az Egyezményben részes állam lobogója alatt közlekedik, ugyanúgy, ahogy az állampolgársági kérdést sem befolyásolja az, hogy mely ország felségterületén közlekedik a hajó, kizárólag a gyermek szüleinek állampolgársága és a hajó lobogója által jelzett szerződő állam meghatározása lehet releváns ebben az esetben a hajó fedélzetén született gyermek állampolgársága kapcsán. Ugyanakkor e szabályozás nem elégíti ki azokat az eseteket, amelyek a hontalan menedékkérők kapcsán merültek fel, amennyiben a várandós nő állampolgársága szerinti ország állampolgárság megszerzését szabályozó joga egyáltalán nem teszi lehetővé, vagy csak bizonyos feltételek fennállta esetén azt, hogy gyermeke számára örökíthesse állampolgárságát és gyermeke a tranzitút során születik egy embercsempész csónakjában.

Látszólag a *máskülönben hontalanná válna* fordulat megoldást kínál a hontalanság eseteinek csökkentésére és a gyermekhontalanság eseteinek felszámolására, ugyanakkor három esetkör kapcsán érdemesnek tartom kiemelni e megfogalmazás hiányosságait. Némely állam olyan szabályozást alkalmaz az állampolgárság megszerzésével kapcsolatosan, melyek nem teljesen átfogók és melyek a gyermek szüleire vonatkoznak, így például az adott területen született gyermek csak akkor szerzi meg az állampolgárságot, ha a szülők ismeretlen állampolgárságúak vagy hontalanok. E szabályozás csak látszólag biztosít állampolgárságot a gyermek számára, ugyanakkor előfordulhatnak olyan esetek is, amikor mindkét szülő rendelkezik állampolgársággal, a gyermek mégis hontalan lesz az állampolgárságról szóló nemzeti jogszabályok egymással való kollíziója következtében. Ezen esetekben a jogszabályba beépített garancia nem fed le minden esetkört, például, ha a szülők nem teszik meg a megfelelő adminisztratív lépéseket, mert képtelenek rá. Így, amikor e személyek őrizetben vannak és az állampolgárság megszerzését szabályozó jogszabály nem teszi lehetővé számukra, hogy megtegyék a szükséges adminisztratív teendőket, vagy a születési regisztrációról szóló jogszabály nem teszi lehetővé más számára a gyermek születésének regisztrálását abban az esetben, ha az arra jogosult személy vagy személyek abban akadályoztatva vannak. Mindez vezethet ahhoz is, hogy a gyermek ismeretlen állampolgárságú lesz, melynek következtében a hontalan státuszra nem lesz jogosult, hiszen a hontalanság megállapítása iránti eljárás

megindítása feltételnek nem felel meg.¹⁰⁰ Minderre tekintettel ugyanakkor az is látható, hogy ezen, a gyermekhontalanság elkerülését látszólag biztosító garanciák mennyire nem kielégítők, melyek a gyakorlatban diszfunkcionálisak lehetnek, ugyanis azok nem a gyermek státuszára koncentrálnak, hanem valamilyen úton-módon a szülők státuszát vagy egyéb tulajdonságát veszik figyelembe ahelyett, hogy azok tisztán a gyermek mindenekfelett álló érdekét – egyébként nemzetközi jogi normát – tartanák szem előtt.

Habár az 1961. évi Egyezmény kísérletet tesz a hontalanság eseteinek csökkentésére átfogó és részletes szabályok megalkotásával, e cél elérése kapcsán hatalmas problémát jelent, hogy jelenleg 78 ország ratifikálta e dokumentumot,¹⁰¹ azaz azon esetek igen nagy része kapcsán, melyek a hontalanság migrációs kontextusban történő előfordulását érintik, nem jelent megoldást az Egyezmény.

4. 8. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (továbbiakban: ICCPR)¹⁰², mely 1976. március 23-án lépett hatályba.¹⁰³ Az ICCPR létrehozásának és elfogadásának fő célja a Nyilatkozatban felsorolt jogok végrehajtása volt, ezért kiemelt szerepet foglal el a nemzetközi emberi jogi dokumentumok között.

Az ICCPR hontalanság és állampolgárság szempontjából releváns rendelkezéseinek alapos vizsgálata előtt szükséges ismertetni az Emberi Jogi Bizottság véleményét az ICCPR és a külföldi személyek kapcsolatáról.¹⁰⁴ Az Emberi Jogi Bizottság szerint a szerződő államok az ICCPR-ban foglalt jogokat a 2. cikk szerint minden személynek biztosítani kötelesek, azaz a szerződő állam területén belül és joghatósága alatt, állampolgárságtól, reciprocitástól, illetve hontalansági esetektől és kérdésektől függetlenül.¹⁰⁵ Az ICCPR a hontalansági kérdések

¹⁰⁰ Laura VAN WAAS, Amal DE CHICKERA (ed.): *The World's Stateless Children, Institute on Statelessness and Inclusion*, Wolf Legal Publishers, Oisterwijk, the Netherlands, 2017. 347–353.

¹⁰¹ A kézirat lezártáig 78 ország csatlakozott az 1961. évi Egyezményhez.

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=V-4&chapter=5

¹⁰² UN General Assembly, *International Covenant on Civil and Political Rights*, 16 December 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 999, p. 171. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3aa0.html>

¹⁰³ Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel ratifikálta Magyarország az ICCPR-t.

¹⁰⁴ CCPR General Comment No. 15: The Position of Aliens Under the Covenant https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCCPR%2fGEC%2f6625&Lang=en

¹⁰⁵ CCPR General Comment No. 15: The Position of Aliens Under the Covenant paragraph 1.

szempontjából releváns cikkeket tartalmaz, amelyek közül elsőként az dokumentumban szereplő jogok megkülönböztetés nélküli érvényre juttatásának és védelmének princípiumát szükséges kiemelni, ami az ICCPR általános diszkrimináció elleni klauzulájaként is tekinthető, így a dokumentumot ratifikáló valamennyi állam kötelezi magát arra, hogy tiszteletben tartja és biztosítja a területén tartózkodó és joghatósága alá tartozó minden személy számára a dokumentumban felsorolt jogokat minden megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

Az ICCPR 12. cikk (4) bekezdése szerint senkit nem lehet önkényesen megfosztani attól a jogától, hogy saját országába beléphessen. E bekezdés kapcsán az Emberi Jogi Bizottság az ICCPR szabad mozgás jogáról szóló 12. cikkről írt véleményében¹⁰⁶ aláhúzta, hogy a cikk (4) bekezdése nem tesz különbséget az állampolgárok és a külföldi személyek között. Az Emberi Jogi Bizottság szerint a „saját ország” kifejezés tágabb értelmű, mint az „állampolgársága szerinti ország” kifejezés, melyből levezethető, hogy a „saját ország” koncepció alapvetően nem állampolgársági köteleken alapul, hanem az egyén és az ország közötti effektív kapcsolatáról, amely során az adott ország az egyén „saját országának” tekinthető e cikk (4) bekezdése alapján, így például e cikk releváns azon hontalanok szempontjából, akiket állampolgárságuktól önkényesen megfosztott a „saját országuk”, vagy az állampolgárságuk szerinti ország államutódlás során beolvadt egy másik országba és egyes diszkriminatív intézkedés következményeként nem kapják meg az „új országuknak” megfelelő állampolgárságot.

Az ICCPR explicit módon kimondja a 24. cikk (3) bekezdésében, hogy minden gyermeknek joga van arra, hogy állampolgárságot szerezzen, melyről később, a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény¹⁰⁷ (továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény) is külön rendelkezik.¹⁰⁸ A cikk (2) bekezdése szerint minden gyermeket közvetlenül születése után anyakönyvezni kell és nevet kell neki adni. E rendelkezés a hontalanság kérdéskörének tárgyalása szempontjából kiemelt jelentőségű, ugyanis a gyermeknek a születésének igazolása nélkül, azaz születési dokumentáció nélkül nem csupán a

¹⁰⁶ CCPR General Comment No. 27: Article 12 (Freedom of Movement) https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f21%2fRev.1%2fAdd.9&Lang=en

¹⁰⁷ UN General Assembly, *Convention on the Rights of the Child*, United Nations, Treaty Series, vol. 1577. 3.

¹⁰⁸ A Gyermekjogi Egyezmény és a hontalanság kapcsolatát az értekezés „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezetben részletesen tartalmazza.

hontalanság jogi kockázatával kell szembenéznie, hanem sok esetben a hontalanság tényével is.¹⁰⁹ Fontos megjegyezni, hogy a 24. cikk (3) bekezdése nem kötelezettséget ír elő az államok számára, hanem megerősíti és egyben specifikálja a Nyilatkozatban szerepeltetett 15. cikket az állampolgársághoz való jog tekintetében.

4. 9. A Faji Megkülönböztetés Valamennyi Formájának Kiküszöböléséről szóló Nemzetközi Egyezmény

A hontalanság oka és egyben következménye is a diszkrimináció, a marginalizálódás. A sérülékeny csoportok számára különösen fontos a Nyilatkozatban felsorolt jogaik védelme, tekintettel éppen e sérülékeny státuszukra. A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény¹¹⁰ (továbbiakban: ICERD) az ENSZ égisze alatt született nemzetközi emberi jogi dokumentum, mely 1965-ben került elfogadásra és 1969-ben lépett hatályba.¹¹¹

Az ICERD kapcsán fontos megjegyezni, hogy figyelemmel a faji vagy etnikai származáson alapuló diszkrimináció jelentőségére, és e hátrányos megkülönböztetéssel szembeni küzdelem fontosságára, az nem ismétli meg az elfogadást megelőzően létrejött nemzetközi egyezményekben szerepeltetett alapvető jogokat, hanem azokra mintegy építve, kimondja e jogok feltétlen biztosítását függetlenül az adott személy faji vagy etnikai származásától. Az ICERD egy dinamikus, élő szöveggént értékelhető nemzetközi emberi jogi dokumentum, melyre figyelemmel az abban foglalt cikkek értelmezése mindig az adott körülményeknek és kornak megfelelően alakul és változik.¹¹²

Az ICERD 1. cikk (1) bekezdése határozza meg pontosan a faji megkülönböztetés fogalmát, melybe a szövegezés szerint beletartozik védett tulajdonságként a faj, a szín, a leszármazás, a

¹⁰⁹ A születési regisztráció és dokumentáció hiányával összefüggésben az értekezés „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezete részletesen foglalkozik.

UNHCR, *Nationality and Statelessness*, Handbook for Parliamentarians. 2004. 37.

¹¹⁰ UN General Assembly, *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, 21 December 1965, United Nations, Treaty Series, vol. 660, p. 195 <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3940.html>

¹¹¹ A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1969. évi 8. törvényerejű rendelettel ratifikálta az ICERD-et Magyarország.

¹¹² UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), General Recommendation no. 32, The meaning and scope of special measures in the International Convention on the Elimination of All Forms [of] Racial Discrimination. 24 September 2009, CERD/C/GC/32. 2. <https://digitallibrary.un.org/record/667786?ln=en>

nemzetiségi vagy etnikai származás. A CERD Bizottság¹¹³ egyik ajánlásában ugyanakkor rámutatott az interszekcionális diszkrimináció egy aspektusára a faji és etnikai származás, valamint a nem mint védett tulajdonság közötti kapcsolat tekintetében, melyben hangsúlyozta a faji és etnikai származáson alapuló diszkrimináció kiemelt hatását a nőkre nézve, ezáltal is elismerve az ICERD interszekcionális diszkriminációval szembeni fellépéssel kapcsolatos elvitathatatlan jelentőségét.¹¹⁴

Kiemelendő továbbá az ICERD 2. cikkével összefüggésben a szerződő államok konkrét kötelezettségeinek felsorolása is, amely tevőleges magatartást ír elő a szerződő államok számára a faji megkülönböztetés felszámolása céljából. Ebből tehát kiolvasható, hogy mindez közvetett hatással bír a hontalanság eseteinek csökkentésére figyelemmel arra, hogy a hontalanság egyik legfőbb oka a faji vagy etnikai származáson alapuló hátrányos megkülönböztetés.¹¹⁵

Az ICERD 5. cikk d) pont iii) alpontja nevesíti az állampolgársághoz való jogot, mely tekintetében előírja a szerződő államok számára a kötelezettséget arra nézve, hogy azok vállalják, hogy a fajra, színre, illetve nemzetiségi vagy etnikai származásra való különbség nélkül mindenki számára biztosítják az állampolgársághoz való jogot. Az ICERD és az állampolgársághoz való jog közötti összefüggés kapcsán az CERD Bizottság kiemelte, hogy a szerződő államok kötelezettsége közé tartozik az állampolgárság megszerzésével kapcsolatos faji és etnikai diszkrimináció megszüntetése, beleértve a honosítási eljárást is, valamint hangsúlyozta, hogy az állampolgárság az ICERD-ben foglalt védett tulajdonságokon alapuló megfosztása önkényes és ezáltal ellentétes az ICERD-ben foglalt állami kötelezettségekkel, továbbá felhívta a szerződő államok figyelmét a gyermekhontalanság csökkentésének fontosságára is.¹¹⁶

¹¹³ A CERD Bizottság egy független szakértőkből álló testület, melynek feladata az ICERD-ben részes államok ICERD-ben foglalt kötelezettségeik végrehajtásának ellenőrzése. A szerződő államok az ICERD-hez való csatlakozást követő évben, majd két évente jelentést kötelesek készíteni az ICERD végrehajtásával összefüggésben, mely periodikus ellenőrzési mechanizmust a CERD Bizottság következtetései zárnak. <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cerd/pages/cerdindex.aspx>

¹¹⁴ Office for the High Commissioner of Human Rights (OHCHR): General Recommendation No. 25: Gender related dimensions of racial discrimination: 20/03/2000. Paragraph 3. http://peacewomen.org/sites/default/files/ohchr_generalrec25_march2000_0.pdf

¹¹⁵ Michiel HOORNICK: Addressing Statelessness through the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination ('ICERD'). *The Statelessness and Citizenship Review*. Vol 2 No 2. 2020. 222–223.

<https://statelessnessandcitizenshipreview.com/index.php/journal/article/view/145/93>

¹¹⁶ UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), CERD General Recommendation XXX on Discrimination Against Non Citizens, 1 October 2002. Paragraph 13–17. <https://www.refworld.org/docid/45139e084.html>

Az állampolgársággal kapcsolatban tehát nem csupán az önkényes megfosztás emelhető ki, mint az ICERD hatálya alá tartozó cselekmény, amennyiben az a faji vagy etnikai származáson alapult, hanem a faji diszkriminációt tartalmazó állampolgársági jogszabályok is, melyre példaként említhető a Sierra Leonében hatályos állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabály,¹¹⁷ mely feltételül támasztja a állampolgárság megszerzéséhez a kritériumot, hogy az adott személy fekete, afrikai felmenőkkel¹¹⁸ rendelkezzen, erre tekintettel a jogszabály faji alapú hátrányos megkülönböztetést tartalmaz.

Az ICERD 5. cikke taglalja tehát, hogy az egyezményben részes államok vállalják, hogy a faji megkülönböztetés valamennyi formáját megtiltják és kiküszöbölik, továbbá a fajra, színre, illetve nemzetiségi vagy etnikai származásra való különbség nélkül mindenki számára biztosítják a jogot a törvény előtti egyenlőséghez, különösen – többek között – az állampolgársághoz való jog tekintetében.¹¹⁹ Az ICERD szövegezése alapján levonható az a következtetés, hogy holott az állami szuverenitás azon pontját, amely alapján az állam maga határozza meg, hogy az állampolgárság megszerzését mely elvek szerint biztosítja, valamint a honosítás részletszabályait nem érinti, ugyanakkor a honosítás tekintetében megállapítható, hogy az ICERD szerint nem alkotható olyan nemzeti szabály, mely a honosítási eljárás során származási vagy faji alapon különbséget tesz a kérelmet benyújtók között. Az ICERD angol nyelvű szövegváltozatából továbbá az is egyértelműen kitűnik, hogy a dokumentum személyi hatálya nem kizárólag a hontalanokra terjed ki az állampolgársághoz való jog származási alapon történő megkülönböztetése tekintetében.¹²⁰ Ebből következik, hogy az állampolgársághoz való jog a taglalt egyezményben nem korlátozott a hontalanok számára, hanem nyelvileg azt bizonyítja, hogy származáson alapuló megkülönböztetés nélkül minden természetes személy élvezzi az állampolgársághoz való jogot.

¹¹⁷ Sierra Leone: The Citizenship Act of 1973. A három hivatkozásban szereplő jogszabályszövegek egybeolvasása szükséges a hatályos szöveg kinyeréséhez.

<https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=5ce4063b4>
<http://www.sierra-leone.org/Laws/2006-11.pdf>, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b50610.html>

¹¹⁸ Uo. A hivatkozott jogszabály értelmező rendelkezéseinél pontosítja, hogy az adott személy abban az esetben kaphatja meg az állampolgárságot, ha felmenői feketék és afrikai származásúak.

¹¹⁹ Az értekezés „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezetében alaposan kifejtésre kerül a faji diszkrimináció és a hontalanság kapcsolata.

¹²⁰ Article 5: “States Parties undertake to prohibit and to eliminate racial discrimination in all its forms and to guarantee the right of everyone, without distinction as to race, colour, or national or ethnic origin, to equality before the law, notably in the enjoyment of the following rights (...) the right to nationality.”

4. 10. A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény

A nemzetközi közösség számára nyilvánvaló volt, hogy a nők jogait nem kizárólag az állampolgársági kérdésekben szükséges rendezni, hanem egy, a nők jogait kimerítő emberi jogi katalógust szükséges életre hívni, amely a nők számára biztosított jogok összességéről rendelkezik. A nők marginalizált helyzetét kifejezetten felismerve született meg a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény¹²¹ (továbbiakban: CEDAW), melyet az ENSZ Közgyűlése fogadott el 1979-ben, amely a nők számára biztosított jogok összességéről rendelkezik.¹²² Az Egyezményben foglaltak szerint a szerződő államok vállalják, hogy a nők Egyezményben foglalt jogait biztosítják és védik, valamint olyan intézkedéseket vezetnek be, amelyek felszámolják a nőkkel szembeni diszkrimináció minden formáját.

A CEDAW 9. cikke szól az állampolgársági kérdések diszkriminációmentes alkalmazásáról, így a részes államok kötelesek a nőknek a férfiakkal egyenlő jogokat biztosítani állampolgárságuk megszerzésére, megváltoztatására vagy megtartására, különös tekintettel kötelesek a nők számára biztosítani azt, hogy sem egy külföldivel kötött házasság, sem a férj által a saját állampolgárságának a házasság alatt történt megváltoztatása ne változtassa meg önmagában a feleség állampolgárságát, valamint ne tegye őt hontalanná vagy ne kényszerítse rá a férjének állampolgárságát, illetve a részes államok kötelesek a nők számára a férfiakéval egyenlő jogokat biztosítani a gyermekeik állampolgárságát illetően. Szükséges megtenni azt a megállapítást, hogy e cikk gyermekek állampolgárságára vonatkozó rendelkezése nem tesz különbséget a szülő és gyermek közötti biológiai kapcsolat, illetve az örökbefogadással összefüggésben nem tesz semmilyen kitélt az Egyezmény, így a biológiai kapcsolat megléte irrelevánsnak számít e tekintetben, tehát az örökbefogadott gyermek relációjában is a nőknek azonos jogokkal kell rendelkeznie a férfiakkal az állampolgárság örökítésével kapcsolatban. Ahogy a CEDAW nem tesz különbséget az állampolgárság örökítésének kérdésében a biológiai és az örökbefogadott gyermek állampolgárságának megszerzésével kapcsolatban, úgy nem szól e cikk arról sem, hogy a gyermek házasságban született-e vagy házasságon kívül, melynek

¹²¹ UN General Assembly, Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, 18 December 1979, United Nations, Treaty Series, vol. 1249, p. 13. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3970.html>

¹²² A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről szóló 1982. évi 10. törvényerejű rendelettel ratifikálta Magyarország a CEDAW-t.

következtében megállapítható, hogy függetlenül a gyermek jogi helyzetétől, minden nő számára szükséges biztosítani a gyermek állampolgársága tekintetében a férfiakkal azonos jogokat.

A 9. cikk rendelkezéseivel összhangban az állampolgársági kérdésekben való egyenlőség megteremtése, illetve az egyenlőtlenség felszámolása érdekében szükséges említést tenni az CEDAW további cikkeiről is. A 2. cikk szól a szakpolitikai kötelezettségekről és intézkedésekről, amelyeknek arra kell irányulnia, hogy megszüntesse a hátrányos megkülönböztetést a férfiak és a nők között. E cikk f) pontja különösen releváns az állampolgársági jogok hátrányos megkülönböztetést tartalmazó rendelkezéseinek megszüntetése szempontjából, így az Egyezmény szövege szerint a részes államok megtesznek minden megfelelő intézkedést, ideértve a jogszabályalkotást is, abból a célból, hogy módosítsák vagy hatályon kívül helyezzék azokat a hatályos törvényeket, rendeleteket, és megváltoztassák azokat a szokásokat és gyakorlatokat, amelyek a nőkkel szemben megkülönböztetést jelentenek.

A CEDAW 3. cikke biztosítja általánosan a férfiak és a nők közötti egyenlőséget. A cikk szerint a szerződő államok minden területen, különösen politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális területen, megtesznek minden szükséges intézkedést, ideértve a jogszabályalkotást is, a nők teljes mértékű fejlődésének és előrehaladásának megteremtése érdekében, hogy biztosítsák számukra – a férfiakkal való egyenlőség alapján – az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok gyakorlását és élvezését. E cikk állampolgársági vonatkozása egyértelmű: az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok legszélesebb körű gyakorlása nem valósítható meg az állampolgárság birtoklása nélkül, az állampolgárság az a jog, mely biztosítja számos jog maradéktalan gyakorlását.¹²³

4. 11. A Gyermekjogi Egyezmény

Az ENSZ Közgyűlése 1989-ben fogadta el Gyermekjogi Egyezményt, melynek célja, hogy átfogó felsorolást adjon a gyermekek elidegeníthetetlen jogairól, valamint azokat nemzetközi jogi szinten deklarálja, mely dokumentum az 1961. évi Egyezmény mellett a legnagyobb relevanciával bír a gyermekhontalanság esetei csökkentésének tekintetében. Figyelemmel a dokumentum személyi hatályára és a gyermekek rendkívüli sérülékenységre, a Gyermekjogi

¹²³ Az értekezés „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezetben a nemi diszkrimináció és a hontalanság kapcsolata részletesen bemutatásra kerül.

Egyezményben részes államok vállalták a dokumentum preambulumban is kifejezetten rögzítve a diszkriminációmentesség elvének érvényre juttatásának kötelezettségét.¹²⁴

A Gyermekjogi Egyezmény szükségszerűségét, a dokumentumban szerepeltetett jogok rögzítésének időszerűségét, valamint e jogok védelme iránti elkötelezettséget mi sem mutatja jobban, hogy ma a nemzetközi jogi dokumentumok közül a Gyermekjogi Egyezmény rendelkezik a legszélesebb körű támogatással, és ezen Egyezményhez csatlakozott a legtöbb, pontosan 196 ország.¹²⁵

A Gyermekjogi Egyezménnyel összefüggésben elsődlegesen annak személyi hatályával kapcsolatos megállapítást szükséges megtenni, melynek értelmében a hatálya alá tartozik bármely gyermek¹²⁶, függetlenül az idegenjogi jogállásától, erre tekintettel a hontalan gyermekek is.¹²⁷

A Gyermekjogi Egyezmény 7. cikke rendelkezik a gyermekhontalanság csökkentésének követelményéről. A 7. cikk (1) bekezdése szerint minden gyermeknek joga van az állampolgárság elnyerésére, amit a (2) bekezdés pontosít, és azt kötelezettségi oldalról közelíti meg, miszerint az államoknak a nemzeti joguk és egyéb nemzetközi jogi kötelezettségeik szerint kell biztosítani a jogok érvényesítését, különösen, ha a gyermek máskülönben hontalanná válna. Az Egyezmény 7. cikke lefekteti, hogy minden gyermek születését dokumentálni szükséges. A születési anyakönyvi kivonat jelenti jogilag a gyermek elismerését az állam részéről, hiszen a születési anyakönyvi kivonat folyamatos, hivatalos és látható bizonyítékként értékelhető az állam részéről, amely annak bizonyítékaul szolgál, hogy az állam a gyermeket állampolgárának ismeri el, a társadalmába tartozónak.¹²⁸ A születés regisztrációja nélkül szükséges számolni annak a lehetőségével, hogy a gyermeket egy állam sem ismeri el állampolgáraként, így a dokumentáció hiánya a hontalanság egyik okaként értékelhető, ahol az ok az állami cselekvés, azaz az állam által bevezetett intézkedés, vagy éppen állam általi nem cselekvés, vagy a szülők inaktivitása, sok esetben a két ok kombinációja eredményezheti a

¹²⁴ SZABÓ Máté: *Emberi jogok – alapvető jogok?* Kairosz Kiadó, Budapest, 2011. 83.

¹²⁵ A kézirat lezártaig 196 ország ratifikálta a Gyermekjogi Egyezményt.

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=en

¹²⁶ Ennél a pontnál fontos rögzíteni, hogy a Gyermekjogi Egyezmény 1. cikke szerint gyermek az, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a rá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri.

¹²⁷ HARASZTI Margit Katalin: Kísérő nélküli kiskorúak a menekültjogban és a gyermekvédelemben: árnyak a Paradicsomban. *Családi Jog*, XII. Évfolyam 4. szám. 2014. december. 11.

¹²⁸ *Plan International Universal Birth Registration – A Universal Responsibility*, Woking 2005. 11. <http://64.150.160.107/cms/wp-content/PLAN.pdf>

gyermek hontalanná válását, mellyel kapcsolatban részletes elemzést tartalmaz a disszertáció.¹²⁹

A Gyermekjogi Egyezmény 7. cikke és az 1961. évi Egyezmény 1. cikke közötti kapcsolat tehát egyértelműen kimutatható, ugyanis minden embernek joga van az állampolgárság elnyeréséhez, melyet az államoknak különösen akkor kell biztosítani, amennyiben az adott személy máskülönben hontalanná válna azaz a Gyermekjogi Egyezmény tulajdonképpen megerősíti az 1961. évi Egyezményben foglaltakat, valamint a Nyilatkozat 15. cikke szerinti alapjogot. A két egyezmény, valamint a Nyilatkozat közötti kapcsolatot megerősíti a Gyermekjogi Egyezmény 3. cikkében foglalt, a gyermek mindenekfelett álló érdekének¹³⁰ princípiuma, amelyből következik, hogy a gyermek nem maradhat hosszú időn keresztül hontalan, ugyanis az állampolgárságot születéskor vagy a születés utáni lehető legrövidebb időn belül meg kell szereznie.¹³¹

Ezek mellett álláspontom szerint rendkívüli fontossággal bír a gyermekhontalanság elkerülése érdekében a Gyermekjogi Egyezmény 8. cikke és annak megfelelő alkalmazása is, mely kimondja, hogy a szerződő államoknak kötelezettsége van a gyermeknek saját személyazonossága – ideértve állampolgársága, neve, családi kapcsolatai – megtartásához fűződő, a törvényben elismert jogának tiszteletben tartása tekintetében. Mindez ugyanakkor nem csupán azt jelenti, hogy a szerződő államoknak tartózkodnia kell a jogsértő magatartástól, hanem azt is, hogy ha a gyermek identitásának egy eleme, így akár az állampolgársága is valamilyen okból kifolyólag elvész, így például a két ország állampolgársági jogszabályában

¹²⁹ A hontalanság és a születési regisztráció kapcsolatát „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezetben részletesen bemutatom.

¹³⁰ A Gyermekjogi Egyezmény 3. cikke rendelkezik a gyermek mindenekfelett álló érdekéről. Eszerint a szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.

Érdeemesnek tartom ismertetni a Gyermekjogi Bizottság álláspontját a gyermek mindenek feletti érdekével összefüggésben, mely szerint ezen elv hivatott biztosítani a Gyermekjogi Egyezményben rögzített jogok maradéktalan és hatékony gyakorlásának lehetőségét. A gyermek mindenekfelett álló érdeke három aspektusból közelíthető meg, azaz egyrészt anyagi jogi kötelezettséget jelent, másrészt a Gyermekjogi Egyezmény értelmezésének alapvető irányát határozza meg, harmadrészt pedig az eljárási szabályok kialakítása során elengedhetetlen követelmény annak figyelembevétele.

UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), 29 May 2013, CRC /C/GC/14. Paragraphs 4–6.

https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/gc/crc_c_gc_14_eng.pdf

¹³¹ Guidelines on Statelessness no. 4. i. m. 11.

foglalt rendelkezések gyakorlati összeférhetetlensége esetén, az államnak mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy az állampolgárság visszaállításra kerüljön.

Fontos kiemelni a Gyermekjogi Egyezmény 2. cikkét, amely a dokumentum általános diszkrimináció ellenes klauzuláját tartalmazza, ugyanis a diszkrimináció a gyermekhontalanság valamennyi aspektusára jellemző, azt kiváltó oka, illetve a következménye azoknak a gyermekeknek az állampolgárság megszerzésének képtelensége, akik nem örökölhetik édesanyjuk állampolgárságát kifejezetten nemi alapon diszkriminatív állampolgársági jogszabályok miatt, vagy akik születése nem került dokumentálásra. A Gyermekjogi Egyezmény rendelkezik különösen a gyermek, a gyermek szülei vagy a gyermek törvényes képviselőjének faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, cselekvőképtelensége, születési vagy egyéb helyzetéről –, így az magába foglalja az állampolgárság megszerzésével kapcsolatos diszkriminatív állami aktusokat is. A cikk (2) bekezdése rögzíti a Gyermekjogi Egyezményben részes államok kötelezettségét annak tekintetében, hogy a gyermeket hatékonyan megvédjék minden, bármely formában jelentkező megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei, törvényes képviselői vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné a gyermeket. Az állampolgárságot szabályozó diszkriminatív rendelkezéseket tartalmazó nemzeti jogok egyes csoportokat kizárhatnak az állampolgárság megszerzésének eseteiből, vagy az állampolgárság megszerzését diszkriminatív intézkedésekkel olyan módon limitálják, hogy ezáltal az adott személyek nem lesznek képesek az állampolgárság megszerzésére.

További, a gyermekhontalanság elkerülése érdekében releváns cikként említhető a Gyermekjogi Egyezmény 6. cikke, annak is különösen a (2) bekezdése, mely lefekteti, hogy az Egyezményben részes államok a lehetséges legnagyobb mértékben biztosítják a gyermek életben maradását és fejlődését. A gyermek fejlődéséhez hozzátartozik mind a fizikai, a mentális, szociális fejlődés, melyek kiteljesítése érdekében az állampolgárság megléte elengedhetetlen feltétel, így a gyermekhontalanság egy olyan jogi anomáliát eredményez, amely a Gyermekjogi Egyezmény 6. cikkében foglalt követelmények sem valósulhatnak meg.

4. 12. Az Államutódlás Esetén a Természetes Személyek Állampolgárságáról szóló Cikk

Az ENSZ Közgyűlés 55. ülésén került elfogadásra az Államutódlás Esetén a Természetes Személyek Állampolgárságáról szóló Cikk¹³² 2000-ben, mely a Nemzetközi Jogi Bizottság jelentése nyomán keletkezett. A dokumentum létrehozásának célja az volt, hogy egy olyan mechanizmus jöhessen létre, amely védelmet nyújt azon természetes személyek számára, akik esetében fennáll különösen a hontalanság veszélye az államutódlás valamely formájának bekövetkeztekor. A dokumentumot nem fogadták el nemzetközi egyezményként és ratifikálására sem nyitották meg a lehetőséget, ugyanakkor komoly hatása van, mint a Nemzetközi Jogi Bizottság által készített emberi jogi dokumentum, mely tekinthető a Nyilatkozat 15. cikkében megfogalmazott kívánalmak egyik közvetlen hatásának tekintettel arra, hogy az állampolgársághoz való jogot generálisan fogalmazza meg, miszerint minden személy, aki az államutódlás idején rendelkezett az elődállam állampolgárságával, jogosult legalább az egyik utódállam állampolgárságára.¹³³ Az 1. cikk alapján megállapítást nyerhet, hogy az államutódláskor fennálló állampolgársághoz való jog nem kizárólagosan a hontalanokat illeti meg, így a személyi hatály nem csupán a hontalanokra terjed ki, mely a 4. cikkel egybeolvasva még világosabban látható, amely szerint az államok kötelesek megtenni minden megfelelő lépést annak tekintetében, hogy államutódlás esetén megelőzzék azon személyek hontalanná válását, akik az államutódlás időpontjában rendelkeztek az elődállam állampolgárságával,¹³⁴ ugyanakkor az utódállam döntésére bízva annak megítélését, hogy biztosítja-e az állampolgárságot azon személyek számára, akik az elődállam területén az államutódlás bekövetkeztekor is már hontalanok voltak. E tényt figyelembe véve levonható a következtetés, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság nem kívánt állást foglalni annak tekintetében, hogy a kettős vagy többes állampolgárság kívánatos-e, hiszen biztosítja az állampolgársághoz való jogot államutódláskor abban az esetben is, amikor az adott természetes személy már rendelkezett egy vagy több állampolgársággal. A dokumentum a vélelmezett állampolgárság

¹³² International Law Commission, *Articles on Nationality of Natural Persons in Relation to the Succession of States (With Commentaries)*, 3 April 1999, Supplement No. 10 (A/54/10) <https://www.refworld.org/docid/4512b6dd4.html>

GA Res. 55/153. Nationality of natural persons in relation to the succession of States https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/55/153

¹³³ Article 1: Every individual who, on the date of the succession of States, had the nationality of the predecessor State, irrespective of the mode of acquisition of that nationality, has the right to the nationality of at least one of the States concerned, in accordance with the present draft articles.

¹³⁴ Article 4: States concerned shall take all appropriate measures to prevent persons who, on the date of the succession of States, had the nationality of the predecessor State from becoming stateless as a result of such succession.

terén a már korábban ismertetett Nottebohm-ügyben kimondott, valódi állampolgárság elvéből indul ki. Az 5. cikk értelmében azok, akik szokásos tartózkodási helye az államutódlással érintett területen volt, vélelmezhetően az utódállam állampolgárságának megszerzésére jogosultak az államutódlás napjának bekövetkeztével.¹³⁵ A dokumentum e cikkéhez tartozó magyarázó rendelkezések (4) bekezdése szerint a szokásos tartózkodás tulajdonképpen azt határozza meg, hogy mely személyek tartozhatnak az utódállam állampolgárai közé. A dokumentum szövegezésekor a Nemzetközi Jogi Bizottság szakértői figyelmet fordítottak az államutódláskor bekövetkező hontalanság kockázatának elkerülésére, és egyben lehetővé tették a szövegben azt, hogy az állampolgárság megszerzése az államutódlás időpontjával egybeessen abban az esetben, ha az érintett személyek máskülönben hontalanná válnának abban az időközben, ami az államutódlás és az állampolgárság megszerzése között zajlik.¹³⁶ E rendelkezés lényegében egy általános jogelv, a visszaható hatály tilalma alól biztosít kivételt tekintettel arra, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság szerint a visszaható hatály előnyei lényegében legitimálják a visszaható hatály tilalma, mint általános jogelv nem alkalmazását.

4. 13. Az Állampolgárságról szóló Európai Egyezmény

Az állampolgársággal kapcsolatos regionális jogfejlődés tekintetében szükségesnek tartom kiemelni az Európa Tanács keretében, 1997. november 6-án kelt, az állampolgárságról szóló Európai Egyezményt¹³⁷ (továbbiakban: ECN), mely dokumentumot 1997. november 6-án fogadtak el az Európa Tanács égisze alatt, majd 2000. március 1-jén lépett hatályba.¹³⁸ Az ECN létrehozásának legfőbb célja egy olyan emberi jogi dokumentum megalkotása volt, amely megfelelőképpen képes kezelni a hontalanság problematikáját Európában. Az ECN bír a legátfogóbb állampolgársággal kapcsolatos rendelkezésekkel a nemzetközi állampolgársági jogi dokumentumok közül, továbbá ezen egyezmény kötelezi a ratifikáló államokat leginkább a hontalanság elkerülésére vonatkozó intézkedések meghozatalára.¹³⁹ Az ECN-t eddig 21 állam

¹³⁵ Article 5: “Subject to the provisions of the present draft articles, persons concerned having their habitual residence in the territory affected by the succession of States are presumed to acquire the nationality of the successor State on the date of such succession.”

¹³⁶ Article 7: “The attribution of nationality in relation to the succession of States, as well as the acquisition of nationality following the exercise of an option, shall take effect on the date of such succession, if persons concerned would otherwise be stateless during the period between the date of the succession of States and such attribution or acquisition of nationality.”

¹³⁷ Council of Europe, *European Convention on Nationality*, 6 November 1997, ETS 166.

<https://www.refworld.org/docid/3ae6b36618.html>

¹³⁸ Az Európa Tanács keretében, 1997. november 6-án kelt, az állampolgárságról szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről szóló 2002. évi III. törvénnyel ratifikálta Magyarország az ECN-t.

¹³⁹ MATIAS, i. m. 66.

ratifikálta, és 8 állam írta alá.¹⁴⁰ Az ECN továbbra is elismeri és lefekteti a nemzeti hatáskör elvét annak meghatározásában, hogy egy állam kit tekint saját állampolgárának, ugyanakkor kiemeli, hogy az államok e joga abban az esetben tartandó tiszteletben más államok által, amennyiben a hazai állampolgársági jogszabály a vonatkozó nemzetközi egyezményekkel, a nemzetközi szokásjoggal, valamint az állampolgársággal kapcsolatos általánosan elfogadott jogelvekkel konzisztens. Az ECN továbbá nevesíti azon alapelveket, melyek szerint a részes államok állampolgársággal kapcsolatos jogszabályait kialakítani szükségesek, így a Nyilatkozat szóhasználatával élve az állampolgársághoz való jogot és az állampolgárságtól való önkényes megfosztás tilalmát, a hontalanság elkerülésére való törekvést, valamint azt, hogy a házasság vagy válás, vagy a házastárs másik állampolgárság megszerzése nem lehet *ex lege* hatással a másik házastárs fél állampolgárságára. Az ECN 6. cikk (3) bekezdése kötelezi a részes államokat a honosítási eljárás létrehozására, valamint ugyanebben a cikkben lefektet egy, a 21. századi állampolgársággal kapcsolatos nemzetközi jogi jogfejlődés eredményét, a valódi állampolgárság elvéből következően a tartózkodás elvét, miszerint a részes állam területén jogszerűen tartózkodó és szokásos tartózkodási hellyel rendelkező személy esetében legfeljebb tíz év az az időtartam, amely a honosítási eljárás megindításának feltételeként szabható. Következésképpen megállapítható, hogy az ECN a részes államok számára a honosítás releváns kritériumának nyilvánította a jogszerű és szokásos tartózkodás tényét, melyet maximalizált időtartamban határozott meg.

4. 14. Következtetések

A nemzetközi jogfejlődésnek köszönhetően megannyi egyezmény rögzíti az állampolgársághoz való jog fontosságát, annak örökítésének diszkriminációmentességét – valamint általában a diszkrimináció tilalmát – és az állampolgárság megváltoztatása korlátozásának tilalmát. E jogfejlődés első lépcsőjének a Nyilatkozat tekinthető, ami ugyanakkor nem bizonyult elégségesnek az állampolgársághoz való jog biztosítása tekintetében, hiszen a hontalan személyek száma növekedett. Tehát a Nyilatkozat önmagában nem volt képes kezelni és egyben megoldani a hontalanok jogi helyzetét. Erre tekintettel a nemzetközi közösség rádöbbsent arra, hogy a hontalan személyek jogállását kezelni szükséges, ezért specifikus, a hontalan személyek jogállására, valamint a hontalanság eseteinek csökkentését célul kitűző nemzetközi emberi jogi

¹⁴⁰ A kézirat lezártáig megtörtént ratifikációk száma. Magyarország 2001-ben ratifikálta az ECN-t. https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/166/signatures?p_auth=Syu9hZ6S

dokumentumokat fogadott el az állampolgársághoz való jogot kodifikáló számos emberi jogi egyezmény mellett, így a jogfejlődés eredményeként az eredeti absztrakt norma specifikálódott.

A nemzetközi bírói gyakorlat fejlődésének köszönhetően született meg a valódi, azaz a tényleges kapcsolatot hangsúlyozó állampolgárság elve, ami, a mai napig formálja az állampolgárság megszerzésére vonatkozó nemzeti szabályozások megalkotásának mechanizmusait – erre példaként szolgálhat az értekezésben már korábban ismertetett *ius nexii* elve –, valamint a bírói esetjog formálta az állampolgárság nemzetközi vetületeit, ugyanakkor tiszteletben tartva az államok szuverenitását az állampolgársági jogszabályaik alakításában.

5. Hontalanság az Európai Unióban

A dolgozat e fejezetében ismertetem az Európai Unió álláspontját, valamint az uniós jogfejlődést a hontalansággal összefüggésben. Mindezt azért tartom szükségesnek, mert – ahogyan az alábbiakban ez részletesen bemutatásra kerül – habár az Európai Unió nem rendelkezik hatáskörrel a tagállamok állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabályainak kialakításával összefüggésben, mégis a bírósági jogfejlődésnek köszönhetően rendkívül fontos ítéletek születtek, melyek a hontalanság szempontjából is vizsgálhatók.

A hontalanság igen ellentmondásos jelenségnek bizonyul az Európai Unióban, mely több okra vezethető vissza. Az ellentmondásos szerep sarokkövének értékelhető a Maastrichti Szerződéshez csatolt 2. számú Nyilatkozat,¹⁴¹ amely *expressis verbis* lefektette, hogy az állampolgársággal kapcsolatos szabályok meghozatala a tagállamok hatáskörében marad. Erre tekintettel a hontalanság minden területét lefedve kialakított szabályok és ezáltal annak központi kérdése, miszerint az adott hontalan személy mikor és milyen módon juthat állampolgársághoz, nem kerültek meghatározásra az Európai Unió joganyagában.

Habár fent rámutattam arra, hogy a hontalanság minden aspektusát lefedő szabályozás kialakítása nem tartozik az Európai Unió kizárólagos vagy a tagállamokkal megosztott hatáskörbe, azonban szükséges megemlíteni a hontalanok azon csoportját, mely személyi kör jogai és kötelezettségeivel kapcsolatos megállapításokat a migrációs *acquis* részletesen szabályozza. A migrációs *acquis* személyi hatálya alá esnek – többek között – azon hontalan személyek, akik nemzetközi védelemre jogosultak, így a hontalan menekültek vagy a kiegészítő védelemre jogosult hontalanok, mely csoportot a magyar jog hontalan oltalmazottként ismer.¹⁴² Minderre azért van szükség, mert számos olyan hontalan érkezik az Európai Unió területére,

¹⁴¹ The Conference declares that, wherever in the Treaty establishing the European Community reference is made to nationals of the Member States, the question whether an individual possesses the nationality of a Member State shall be settled solely by reference to the national law of the Member State concerned. Member States may declare, for information, who are to be considered their nationals for Community purposes by way of a declaration lodged with the Presidency and may amend any such declaration when necessary.

Treaty on European Union, signed at Maastricht on 7 February 1992, 92/C 191/01

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=NL>

¹⁴² Fontosnak tartom megjegyezni, hogy átmeneti védelem hatálya alá kerültek az Ukrajnából menekülő olyan hontalan személyek és Ukrajnától eltérő harmadik országok olyan állampolgárai, akik 2022. február 24. előtt nemzetközi védelemben vagy azzal egyenértékű nemzeti védelemben részesültek Ukrajnában, és ezen személyek családtagjai.

A Tanács (EU) 2022/382 végrehajtási határozata (2022. március 4.) a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek Ukrajnából való tömeges beáramlása tényének a 2001/55/EK irányelv 5. cikke értelmében történő megállapításáról és átmeneti védelem bevezetéséről. OJ L 71, 4.3.2022, 1–6.

akik a hontalanságuk tényétől függetlenül nemzetközi védelemre is szorulnak annak okán, hogy faji, illetőleg vallási okok miatt, nemzeti hovatartozása, politikai meggyőződése, avagy meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása miatti üldöztetéstől való megalapozott félelme miatt a szokásos tartózkodási helye szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tud, vagy az üldöztetéstől való félelmében nem akar oda visszatérni.¹⁴³ Tehát, azon hontalan személyek, akik jogosultak a menekültügyi *acquis* szerinti nemzetközi védelemre, abban a szerencsés helyzetben találják magukat, hogy éppen a nemzetközi védelemre való jogosultságnak köszönhetően, védelmet biztosít számukra egy tagállam.

Ugyanakkor fontosnak tartom kiemelni a hontalan menekültek státuszából keletkező azon aspektust, hogy ezáltal a hontalanságuk ténye nem kerül elismerésre az uniós *acquis* alapján. Következésképpen megállapítható, hogy csupán az egyik státusza kerül rendezésre, amely alapján az adott személy védelemre szorul. A UNHCR állásfoglalásával egyetértve, álláspontom szerint is rendkívüli fontossággal bír az, hogy mialatt elismerésre kerül a harmadik országbeli állampolgár nemzetközi védelmi státusza – és amennyiben e személy hontalan is –, úgy alapvető fontossággal bír, hogy egyúttal elismerésre kerüljön a hontalan státusza is.¹⁴⁴ Ugyanis nem feledkezhetünk meg azon körülményről, ha egy adott tagállam az EU *acquis* alapján nemzetközi védelmi státuszt biztosít a harmadik országbeli állampolgárnak és nem állnak fenn a felülvizsgálat esetén a nemzetközi védelmi státuszra jogosultság körülményei, úgy az adott tagállamban való tartózkodás jogcíme megváltozik, nemzetközi védelmi státusszal immár nem tartózkodhat tovább. Egy olyan hontalan esetében, akinek hontalan státusza nem került elismerésre egy tagállamban annak okán, hogy az adott tagállamban nem létezik hontalanság megállapítására irányuló eljárás vagy mert a nemzetközi védelmi státusza okán nem került elismerésre a hontalan státusza arra hivatkozva, hogy jogait ezáltal védelem illeti, a nemzetközi védelmi státuszának akármilyen, jogszabályban meghatározott okból való megszűnését követően státusza nem rendezett, abba az országba, ahol korábban szokásos

¹⁴³ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/95/EU irányelve (2011. december 13.) a harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésére, az egységes menekült- vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállásra, valamint a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó szabályokról, *HL L 337., 2011.12.20., 9–26. o., 2. cikk (d) pont*

¹⁴⁴ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Guidelines on Statelessness No. 2: Procedures for Determining whether an Individual is a Stateless Person, 5 April 2012, HCR/GS/12/02. Paragraph 26. <https://www.refworld.org/docid/4f7dafb52.html>

tartózkodási hellyel rendelkezett visszaküldeni gyakorlatilag nem lehet, ugyanis a hontalan személyeket egyetlen állam sem ismeri el saját joga alapján állampolgárának.¹⁴⁵

Erre tekintettel fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy annak érdekében, hogy a nemzetközi védelemre jogosult hontalan személy státusza és ezáltal jogai megfelelően biztosítva legyenek, szükséges mindkét státusszal rendelkeznie, melynek megteremtése és lehetővé tétele az adott személyt nemzetközi védelmi státusszal felruházó tagállam feladata.

Jogosan vetődik fel a kérdés, hogy mi történik azon hontalan személyekkel az Európai Unióban, akik nem jogosultak nemzetközi védelmi státuszra? A már korábban említett Maastrichti Szerződéshez csatolt 2. számú Nyilatkozat szerint az Európai Uniónak nincs hatásköre a tagállami állampolgársági szabályok kialakítása tekintetében, erre tekintettel egy egységes hontalan státusz létrehozása sem tűnik releváns és akut kérdésnek uniós szakpolitikai szempontból.

Jóllehet az állampolgárság megszerzése és elvesztésével kapcsolatos szabályok kialakítása nem uniós hatáskör, ennél a pontnál ugyanakkor fontosnak tartom megjegyezni az állampolgárság elvesztésével kapcsolatos, az Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárásai kapcsán meghozott ítéleteit, melyek mérföldkőnek számítanak az állampolgársággal összefüggésben lévő uniós jogi jogfejlődésben.

5. 1. Rottman-ügy

Németország előzetes döntéshozatali kérelemmel fordult az Európai Unió Bíróságához az uniós polgársággal kapcsolatos kérdésekkel összefüggésben, melyet az ügy felperese honosításának visszavonása tárgyában folyamatban lévő eljárásban terjesztett elő.¹⁴⁶ A születése révén osztrák állampolgársággal rendelkező az alapügy felperesét, Janko Rottman-t, foglalkozás körében elkövetett súlyos csalás gyanúja miatt hallgatta ki a grazi büntetőbíróság, mely kihallgatást követően Rottman Münchenbe helyezte át a lakóhelyét, miközben tagadta bűnösségét. Rottman állampolgársághoz folyamodott Németországban, amelyet honosítás útján meg is szerzett, ennek hatására a születéskori osztrák állampolgárságát *ex lege* elveszítette. Ugyanakkor az előzetes döntéshozatali kérelemmel összefüggésben alapvető fontosságú tényként értékelendő, hogy Rottman nem tett említést a honosítási eljárás során arról, hogy ellene Ausztriában

¹⁴⁵ Erre figyelemmel az adott személy korábbi szokásos tartózkodási helye szerinti állam – hontalanságának okán – nem fogja „visszavenni” e személyt tekintettel arra, hogy e személyek pontosan azért, mert nem rendelkeznek állampolgársággal, nem találhatók meg egy állami nyilvántartásban sem.

¹⁴⁶ C-135/08. sz. ügy, Janko Rottman kontra Freistaat Bayern [ECLI:EU:C:2010:104]

büntetőeljárás van folyamatban. Miután Graz önkormányzata tájékoztatta München tartományi fővárost a Janko Rottman elleni elfogatóparancs létezéséről, és az ellene folyó büntetőeljárásról, a honosítás útján megszerzett német állampolgárságot visszamenőleges hatállyal visszavonták tőle tekintettel arra, hogy ahhoz csalárd módon jutott, hiszen elhallgatta az ellene folyamatban lévő büntetőeljárást Ausztriában. A másodfokon eljáró bíróság megállapította, hogy az állampolgárság visszavonása a német jogszabályok alapján jogszerű volt annak ellenére is, hogy ezáltal Rottman hontalanná válna a határozat jogerőre emelkedését követően.

Az alapügyben másodfokon eljáró bíróság két kérdést terjesztett az Európai Unió Bírósága elé előzetes döntéshozatal céljából. Az első kérdés leginkább az Európai Unió Bíróságának hatáskörére irányult, eszerint a közösségi joggal ellentétes-e az uniós polgárság elvesztésének jogkövetkezménye, amely abból adódik, hogy valamely tagállamban megtévesztéssel, honosítás útján szerzett állampolgárságnak joga alapján önmagában jogszerű visszavonása – mint az alapügy felperese esetében eredeti állampolgárság újra nem éledése következtében – hontalansághoz vezet? A második kérdés arra vonatkozott, hogy köteles-e az uniós polgárt honosító, és a csalárd módon megszerzett állampolgárságot visszavonni szándékozó tagállam attól eltekinteni, ha – vagy ameddig – a visszavonás az uniós polgárság (és az ezzel összefüggő jogok és alapvető szabadságok) elvesztésének jogkövetkezményével járna, vagy a korábbi állampolgárság tagállama köteles a közösségi jog figyelembevételével nemzeti jogát oly módon értelmezni és alkalmazni vagy akár módosítani, hogy e jogkövetkezmény ne álljon be?¹⁴⁷

Az első kérdés kapcsán elsődlegesen abban volt szükséges álláspontot foglalni, hogy az állampolgárság visszavonása, mely hontalanságot eredményez, tipikusan belső jogi problémának minősül-e. M. Poiares Maduro főtanácsnok az ügyvel kapcsolatos indítványában kifejtette, hogy a kérdés nem kizárólagosan belső jogi probléma, hiszen az uniós jog tette lehetővé, hogy Janko Rottman élt a mozgás és a tartózkodás szabadsága szerinti jogaival, tehát tulajdonképpen az uniós polgárság tette lehetővé azt, hogy az alapügy felperese osztrák állampolgárként Németországban telepedett le.¹⁴⁸ Minderre tekintettel világossá válik, hogy az alapügyben megjelennek a határon átnyúló elemek, hiszen Rottman gyakorolta a Szerződésben lefektetett alapszabadságokat, melyek az uniós polgárságba beágyazott alapvető jogoknak minősülnek. Maduro főtanácsnok rámutatott arra is továbbá, hogy kétségkívül az EK 18. cikk alapján az uniós polgárokat megillető, a mozgáshoz és

¹⁴⁷ Uo. 35. pont

¹⁴⁸ C-135/08. sz. ügy M. Poiares Maduro főtanácsnok indítványa [ECLI:EU:C:2005:301] 11. pont

tartózkodáshoz való jog megsértését képezné az az állami szabály, amely az állampolgárság elvesztését írta elő a lakóhelynek egy másik tagállamba történő áthelyezése esetére.¹⁴⁹ Az Európai Unió Bírósága a főtanácsnok ezen megállapításán is messzebbre ment és állapította meg a hatáskörét e tárgyú ügyekben, miszerint egyértelműsítette, hogy az uniós jog hatálya alá tartozik minden olyan ügy, amelyben a honosított tagállami állampolgárság visszavonására kerül sor – és eredeti állampolgárságát elveszítette a honosítás következtében –, hiszen ezáltal az adott személy elveszíti az uniós polgárság jogállását, valamint az azzal összefüggő jogokat.¹⁵⁰

Az Európai Unió Bíróságának ezen megállapítása olyan rendkívüli fontossággal bír, hogy lényegében a hontalanság egyes kérdései uniós hatáskörbe kerülhetnek a későbbi jogfejlődés függvényében, hiszen a Rottman-ügyben kimondottak alapján bármely, az állampolgársággal összefüggő tagállami döntés, ami az uniós polgársággal kapcsolatba hozható, az Európai Unió Bíróságának hatáskörébe tartozik. Ezzel az Európai Unió Bírósága kiterjesztette a hatáskörét minden olyan belső jogi állampolgársággal kapcsolatos kérdésre, amely az uniós polgárság intézményét, ezáltal alapszabadságot érinthet. Erre tekintettel nem szükséges a határon átnyúló elem beazonosítása az ügyekben annak megállapítására, hogy az adott ügy az Európai Unió Bíróságának hatásköre alá tartozzon.

Az Európai Unió Bírósága továbbá kimondta ebben az ügyben az arányosság elvét, amellyel kapcsolatosan egyértelmű tesztet állított fel az ítéletben.¹⁵¹ Az arányossági teszt bevezetésével mérföldkőnek tekinthető a Rottman-ítélet, mely alapján a tagállamoknak alkalmazni szükséges az arányosság elvét akkor, amikor az állampolgársággal kapcsolatos jogszabályaik megalkotását vagy módosítását tervezik. Következésképpen, az uniós joggal ellentétesnek minősül az az állampolgársággal kapcsolatos tagállami jogszabály, mely nem veszi figyelembe az arányosság elvét és az arányossági tesztet.

Az Európai Unió Bírósága az első kérdés kapcsán továbbá levonta azt a következtetést, hogy a nemzetközi jog alapján az állampolgárság visszavonása elfogadható azon esetekben, amikor az

¹⁴⁹ Uo. 32. pont

¹⁵⁰ C-135/08. sz. ügy i. m. 42. pont

¹⁵¹ Uo. 56. pont: „a honosítás visszavonására vonatkozó határozat vizsgálata során figyelembe kell venni azokat az esetleges következményeket, amelyeket ez a határozat idéz elő az érdekelt személy, és – adott esetben – családtagjai számára a valamennyi uniós polgár részére biztosított jogok elvesztése tekintetében. E tekintetben különösen azt kell megvizsgálni, hogy az említett jogvesztés indokolt-e az általa elkövetett jogsértés súlyosságához, a honosításra vonatkozó határozat és a visszavonásra irányuló határozat között eltelt időhöz, valamint az érdekelt személy eredeti állampolgárságának visszaszerzésére vonatkozóan meglévő lehetőségéhez képest.”

adott személy csalárd módon szerezte meg az állampolgárságot, melyet az 1961. évi Egyezmény 8. cikk (2) bekezdés b) pontja szabályoz, melyre tekintettel egy személytől abban az esetben is vissza lehet vonni az állampolgárságát, ha azt megtévesztéssel vagy csalással szerezte, amennyiben az állampolgárság visszavonásának következtében hontalanná válna. Az Európai Unió Bírósága szerint e cselekmény ugyanakkor nem lehet önkényes, ami máskülönben a nemzetközi emberi jogi dokumentumokkal ugyan ellentétes lenne. Ugyanakkor az Európai Unió Bírósága szerint az állampolgárság visszavonása akkor bizonyulhat jogszerűnek, amennyiben a visszavonás kapcsán az arányosság elve érvényesül.

Az arányosság elvének érvényesülése tehát alapos mérlegelést igényel, hiszen az arányossági teszt alapján a honosított állampolgárság visszavonása uniós joggal ellentétes abban az esetben, ha például az egy közlekedési bírság be nem fizetése miatt történik.

Az Európai Unió Bírósága a második feltett kérdés második része kapcsán nem tartotta indokoltnak a választ tekintettel arra, hogy az adott határozat nem került elfogadásra az előzetes döntéshozatali ügy tárgyalásakor.

Mindezek alapján véleményem szerint megtehető az a megállapítás, hogy a Rottman-ügy egy hatalmas előrelépést jelentett annak tekintetében, hogy az állampolgársággal kapcsolatos belső jogi jogszabályok, ezáltal a hontalanság egyes aspektusai az Európai Unió Bíróságának hatásköre alá kerüljenek abban az esetben, ha azok érintik az uniós polgárság magját, ezáltal a Szerződések által biztosított alapszabadságok által nyújtott jogok gyakorlását. Ez az ítélet megítélésem szerint előre is vetíthet esetlegesen egy olyan jövőbeli joggyakorlatot, mely a hontalanság eseteinek csökkentésére való törekvést ambiciózusabbá teszi az Európai Unióban.

5. 2. Tjebbes-ügy

A C-221/17. számú ügy¹⁵² nem kifejezetten a hontalanság kérdését járja körül, hanem az az állampolgárság elvesztésével kapcsolatos, mely egy újabb utat engedhet az Európai Unió kompetenciájának állampolgársággal kapcsolatos ügyekben lévő relevanciájának mélyítésére. Az előzetes döntéshozatali eljárásra utalt holland alapügy az állampolgárság *ex lege* történő elvesztéséről szól, miszerint négy kérelmező kapcsán megtagadták a holland útlevelük meghosszabbításával összefüggésben beadott kérelmet a holland állampolgársági szabályok azon rendelkezésére hivatkozva, hogy a kérelmezők Hollandia területén vagy az Európai Unió

¹⁵² C-221/17. sz. ügy M.G. Tjebbes és társai kontra Minister van Buitenlandse Zaken. [ECLI:EU:C:2019:189]

tagállamain kívül tartózkodtak tíz év megszakítatlan időintervallumon keresztül. Az előzetes döntéshozatal tárgyát képező kérdés két részből áll, azaz az arányosságnak megfelel-e, ha az a nagykorú személy, aki egyúttal valamely harmadik ország állampolgárságával is rendelkezik, a törvény erejénél fogva elveszíti tagállamának állampolgárságát és ezzel az uniós polgár jogállást, amennyiben tízéves, megszakítás nélküli időszakon keresztül külföldön és az [Unión] kívül rendelkezett szokásos tartózkodási hellyel, jóllehet több lehetőség is van e tízéves időszak megszakítására, továbbá, a kiskorú személy bizonyos körülmények között a törvény erejénél fogva elveszíti tagállamának állampolgárságát és ezzel az uniós polgár jogállást azért, mert egyik szülője elveszítette állampolgárságát.¹⁵³

Az Európai Unió Bírósága megállapította, hogy egyrészt a hatáskörébe tartozik az ügy nem csak természete, hanem annak következményei miatt is, hiszen a tagállami állampolgárság elvesztése az uniós polgárság elvesztésével is automatikusan együtt jár. Az Európai Unió Bírósága szerint arányos a holland jog által megállapított állampolgárság elvesztésének módja figyelemmel arra, hogy a tíz év megfelelő időtartamnak bizonyulhat arra, hogy az alatt az idő alatt kérje a kérelmező a holland útlevelének meghosszabbítását, valamint a Nottebohm-ügyben lefektetett az állam és az állampolgár közötti valódi kapcsolat sem valósul meg ilyen időtávlatban.¹⁵⁴ Jelen ügyben tehát megállapításra került, hogy az állam és állampolgára közötti valódi kapcsolat elvesztése legitimálja az uniós polgárság elvesztését is.¹⁵⁵ Az itt leírtakra figyelemmel a holland szabályozás jogszerűnek tekinthető, hiszen az a tény, hogy tíz éven belül nem kérték a kérelmezők az úti okmányt, úgy értékelhető, hogy nem kívánják fenntartani a tényleges és valódi kapcsolatot a Holland Királysággal. A tízéves periódus alatt benyújtott kérelem ugyanakkor megszakítja ezt az időszakot, tehát a kérelmezőknek lehetett volna lehetőségük ilyen módon kifejezni a holland állampolgárságuk megtartásával kapcsolatos kívánalmukat. Mindezt alátámasztja az 1961. évi Egyezmény szövegezése is, ugyanakkor fontos megállapítani, hogy jelen ügyben a hontalanság kockázata nem állt fenn.

Az Európai Unió Bírósága rámutatott a főtanácsnoki indítvány mentén, hogy egyrészt legitim a szabályozás, mely szerint a családi egység fenntartása érdekében a gyermek is elveszíti állampolgárságát, ugyanakkor másrészt egyedi vizsgálat szükséges annak megállapítására,

¹⁵³ Uo. 26. pont

¹⁵⁴ Caia VLIEKS: Tjebbes and Others v Minister van Buitenlandse Zaken: A Next Step in European Union Case Law on Nationality Matters? *Tilburg Law Review: Journal on international and comparative law*, 24(2) (2019)

<https://tilburglawreview.com/articles/10.5334/tilr.149/>

¹⁵⁵ C-221/17. sz. ügy 36. pont

hogy az uniós polgárság elvesztése sérti-e a gyermek mindenekfelett álló érdekét. E tekintetben az ítélet (46) és (47) bekezdésében az Európai Unió Bírósága kihangsúlyozta döntésében a családi élet tiszteletben tartását, valamint a gyermek mindenekfelett álló érdekének fontosságát, amikor rámutatott az egyéni körülmények vizsgálatának elengedhetetlen voltára az arányossági tesztnek való megfeleléssel összefüggésben, így a Rottmann-ügyben lefektetett arányossági teszt hozzátartozókkal kapcsolatos kritériumát ismételte meg. Az Európai Unió Bírósága jelen ítélet (42) bekezdésében megállapította, hogy akkor ellentétes az uniós joggal az ilyen irányú tagállami szabályozás, ha nem biztosított az egyedi vizsgálat, a hatóságnak tehát lehetősége kell, hogy legyen az egyéni vizsgálat lefolytatására és az állampolgárság elvesztésének következményeinek járulékos jellegű vizsgálatára és az állampolgárság esetleges *ex tunc* módon történő visszaállítására.

Habár megállapítható, hogy az Európai Unió Bírósága a Rottmann-ügyben foglaltakhoz képest nem állapított meg új kritériumot, tehát csupán megerősítette a Rottmann-ítéletben tett megállapításokat, ugyanakkor az egyéni vizsgálat követelménye, mint a hontalanság eseteinek csökkentésének egyik eszközeként jelenhet meg az Európai Unió Bíróságának esetjoga szerint a tagállamok, az alapügy tárgyát képező döntéseinek meghozatalakor.

5. 3. Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo” ügy

A C-490/20. sz. ügyben (továbbiakban: Pancharevo-ügy)¹⁵⁶ az Európai Unió Bírósága 2021. december 14-én hozott ítéletet. Előljáróban fontos megjegyezni, hogy az azonos neműek között kötött házasság jogi vonatkozásaira nem kívánok kitérni, az esetet kizárólag a disszertáció témájának megfelelően, a hontalanság relációjában kívánom vizsgálni.

Az előzetes döntéshozatali eljárás alapügyéül szolgáló eljárásban egy bolgár nő és egy egyesült királysági állampolgársággal rendelkező nő házasságot kötött Gibraltáron, majd Spanyolországba költöztek, ahol gyermekük született. A spanyol hatóságok kiállították a gyermek számára a születési anyakönyvi kivonatot, ahol is mindkét nőt feltüntették a gyermek anyjaként. A bolgár anya a bolgár hatóságokhoz fordult annak érdekében, hogy a gyermek számára állítsanak ki születési anyakönyvi kivonatot, mely alapfeltétele annak, hogy a gyermek személyi igazolványt vagy útlevelet kaphasson. Ezen kérelmét a bolgár hatóságok elutasították azon indokkal, hogy a gyermek esetében amennyiben nem jelölik meg a biológiai anyát, úgy nem állítható ki a gyermek számára a kért dokumentum. Ezek után fordult a bolgár anya a

¹⁵⁶ C-490/20. sz. ügy V.M.A. kontra Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“ [ECLI:EU:C:2021:1008]

bírósághoz, amely aztán az Európai Unió Bíróságához fordult előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezve.

Az ítéletet gyorsított eljárásban hozta meg a luxemburgi testület tekintettel arra, hogy a gyermek jelenleg olyan tagállamban tartózkodik, ahol nem rendelkezik útlevéllel, tehát nincsenek úti okmányai sem.

A kérdést előterjesztő bíróság egyebek mellett kifejezetten hangsúlyozta a szóban forgó előzetes döntéshozatali kérelemben, hogy a nemzeti jogforrási hierarchia élén álló bolgár alkotmány szerint a gyermek bolgár állampolgársága nem vitatott.¹⁵⁷ Mindezek alapján egyértelműen látható az ügy kapcsán, hogy a gyermek a bolgár alkotmány alapján bolgár állampolgársággal rendelkezik (amennyiben ennek tényét nem vitatjuk), ugyanakkor az állampolgárságához, ezáltal az uniós polgárságához köthető jogokat képtelen gyakorolni, azaz a gyermek tulajdonképpen *de facto* hontalanává vált¹⁵⁸ azon az alapon, hogy Bulgária nem ismeri el az azonos neműek közötti házasságot.¹⁵⁹

Az Európai Unió Bírósága a disszertációban is már korábban ismertetett ügyekben – így a Rottmann- és a Tjebbes-ügyben is – kimondta, hogy az állampolgárság megszerzését szabályozó jogszabályok kialakítása alapvetően tagállami hatáskörbe tartozik, valamint az uniós jog hatálya alá tartozó helyzetekben a vonatkozó nemzeti szabályoknak ez utóbbit tiszteletben kell tartaniuk, melyet megerősített ezen ügy kapcsán hozott ítéletében is.

¹⁵⁷ Ennél a pontnál szükséges megjegyezni, hogy álláspontom szerint zavaros a bolgár bíróság érvelése figyelemmel arra, hogy a bíróság szerint a gyermek bolgár állampolgársága vérségi alapon bizonyított, tehát a bolgár állampolgár anyja révén bolgár állampolgársággal rendelkezik, ugyanakkor a bolgár nemzeti identitás és a gyermek érdekei összeütközésének alapulvételével fordult az Európai Unió Bíróságához.

¹⁵⁸ David DE GROOT: EU law and the mutual recognition of parenthood between Member States: the case of V.M.A. v Stolichna Obsthina, [Global Governance Programme], GLOBALCIT, Special Report, 2021/01, [Global Citizenship]. 16.

https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/69731/RSCAS_GLOBALCIT_SR_2021_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁵⁹ A disszertációban „Az állampolgárság hontalansággal kapcsolatos nemzetközi jogi vetületei” című fejezetben kifejtem a gyermekhontalanság kapcsán az államok azon – álláspontom szerint – nem megfelelő garanciáit és intézkedéseit, amelyek a gyermek állampolgársága tekintetében a szülők állampolgársága vagy annak hiánya, esetleg státusza alapján szab feltételeket az állampolgárság megszerzése tekintetében. E nem megfelelő bevett gyakorlat a gyermekhontalanságot habár *de iure* elkerüli, ugyanakkor *de facto* hontalanságot eredményez azon alapon, hogy nem állítja ki a gyermek személyazonosságát igazoló dokumentumok kiállításához feltétlenül szükséges születési anyakönyvi kivonatot.

Továbbá az ítéletben a már korábban lefektetett ítélkezési gyakorlat mellett kifejtésre kerül az is, hogy az uniós jog¹⁶⁰ előírja a tagállamok számára, így jelen esetben a bolgár hatóságok számára is a személyazonosító igazolvány vagy az útlevél kiállításának kötelezettségét. Erre tekintettel, mivel a bolgár jog a bolgár személyazonosító igazolvány vagy útlevél kiállítását megelőzően bolgár születési anyakönyvi kivonat kiállítását követeli meg, nem hivatkozható a nemzeti jog annak érdekében, hogy megtagadja az ilyen személyazonosító igazolvány vagy útlevél kiállítását.¹⁶¹

Következésképpen, az Európai Unió Bírósága álláspontom szerint egy, a hontalanság szempontjából igen kardinális döntést hozott, mely tulajdonképpen a *de facto* hontalanság által keletkeztetett problémákra kíván megoldást nyújtani. A döntés elemi fontosságú arra tekintettel, hogy habár a testület ismételten kimondta, hogy az állampolgárság alapvetően tagállami hatáskörbe tartozik, mégis, a szabad mozgás jogával és a családi kapcsolatok elismerésével összefüggésben úgy ítélkezett, hogy a születési anyakönyvi kivonatot minden esetben ki kell állítania a tagállamoknak a saját állampolgára számára, tehát habár közvetve, mégis a *de facto* hontalanság elkerülése mellett foglalt állást. Megítélésem szerint a fentebb bemutatott érvek alapján e döntés fontos mérföldkőként ítéltető meg a *de facto* hontalanság megszüntetése kapcsán.

5. 4. JY ügy

Az Európai Unió Bírósága 2022. január 18-án hozta meg ítéletét a C-118/20 sz. JY ügyben,¹⁶² amely a hontalansággal kapcsolatos uniós jogi fejlődést tekintve a legfrissebbnek tekinthető. Az előzetes döntéshozatali eljárás alapügyéül szolgáló eljárás során JY kérelmezte az osztrák állampolgárság megszerzését, aki e kérelem benyújtása pillanatában még észt állampolgársággal rendelkezett. Az osztrák hatóságok végül elutasították a honosításra vonatkozó kérelmet arra hivatkozva, hogy nem állnak fenn a kérelmezővel szemben a közrendre, köznyugalomra és közbiztonságra vonatkozó feltételek, ugyanis a kérelmező több

¹⁶⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2004/38/EK irányelve (2004. április 29.) az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról, valamint az 1612/68/EGK rendelet módosításáról, továbbá a 64/221/EGK, a 68/360/EGK, a 72/194/EGK, a 73/148/EGK, a 75/34/EGK, a 75/35/EGK, a 90/364/EGK, a 90/365/EGK és a 93/96/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről. Hivatalos Lap L 158 , 30/04/2004 o. 0077 – 0123
4. cikk (3) bekezdés: A tagállamok jogszabályaikkal összhangban állampolgáraik részére az állampolgárságot feltüntető személyazonosító igazolványt vagy útlevelet állítanak ki és hosszabbítanak meg.

¹⁶¹ C-490/20. sz. ügy 45. pont

¹⁶² C-118/20. sz. ügy JY kontra Wiener Landesregierung [ECLI:EU:C:2022:34]

szabálysértést is elkövetett. Az eljáró osztrák hatóság elutasító határozatának következtében a kérelmező hontalanná vált, ugyanis az osztrák állampolgárság megszerzésének feltétele a korábbi állampolgárság megszűnésének igazolása, mely igazolással a kérelmező már rendelkezett, melynek értelmében az osztrák hatóság határozatát megelőző két évvel már megszűnt az észt állampolgársága. JY e határozat ellen benyújtott keresete elutasításra került, majd az ügyet a legfelsőbb közigazgatási bíróság az Európai Unió Bírósága elé utalta. Ennek során az eljáró bíróság két kérdést terjesztett elő, miszerint az olyan személy helyzete, aki az Európai Unió egyik tagállamában fennálló állampolgárságáról, így uniós polgárságáról lemondott annak érdekében, hogy egy másik tagállam állampolgárságát megszerezze, és akinek tekintetében az uniós polgárság visszaszerzésének lehetőségét később biztosíték visszavonása megszünteti, jellegénél és következményeinél fogva az uniós jog hatálya alá tartozik-e, miáltal e biztosíték visszavonása során figyelembe kell venni az uniós jogot? Az erre a kérdésre adott igenlő válasz esetén a tagállami állampolgárság megadására vonatkozó biztosíték visszavonásáról szóló határozat keretében a hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóságoknak, köztük adott esetben a nemzeti bíróságoknak, vizsgálniuk kell-e, hogy a biztosítéknak az uniós polgárság visszaszerzését kizáró visszavonása tiszteletben tartja-e az arányosság uniós jogi elvét?

Az Európai Unió Bírósága ítéletében kifejtette, hogy semmiképpen nem értékelhető úgy, mintha JY önként mondott volna le uniós polgári jogállásáról, ugyanis figyelemmel arra, hogy a fogadó tagállamtól, azaz Ausztriától biztosítékot kapott az állampolgárság későbbi megszerzése vonatkozásában, a korábbi állampolgársága megszüntetése iránti kérelemmel a célja az volt, hogy megfeleljen az osztrák állampolgárság megszerzése feltételeinek, és egyben tovább is élvezhesse az uniós polgárság biztosította jogokat. Ugyanakkor az ítéletben hangsúlyozta az Európai Unió Bírósága az értekezésben is alaposan ismertetett korábbi joggyakorlatával összhangban, hogy az állampolgárság megszerzése és elvesztése feltételeivel kapcsolatos szabályozás kialakítása alapvetően tagállami hatáskörbe tartozik, habár az uniós jog hatálya alá tartozó esetkörökben a nemzeti szabályoknak tiszteletben kell tartani az uniós jogot. Erre tekintettel az Európai Unió Bírósága megállapította, hogy az állampolgárság megadására vonatkozó biztosíték visszavonásával olyan helyzetbe kerül a kérelmező, amely azt eredményezi, hogy az uniós polgári jogállásából eredő jogait a továbbiakban képtelen gyakorolni, következésképpen, a kérdés az uniós jog hatálya alá tartozik.¹⁶³

¹⁶³ C-118/20. sz. ügy 44. pont

Az arányosság elvével összefüggő kérdés kapcsán az ítélet lefektette, hogy az arányosság uniós jogi elve tiszteletben tartásának elengedhetetlen eleme az érintett személy és családja egyéni helyzetének értékelése és vizsgálata az állampolgárság megadására vonatkozó biztosíték visszavonásának várható következményeivel kapcsolatban.

Álláspontom szerint a hontalanság uniós jogi vetületében egy újabb mérföldköveként tartható számon a JY-ügy, ugyanis az Európai Unió Bírósága korábbi joggyakorlatának megfelelően ismét rávilágított az arányosság követelményének fontosságára, valamint az uniós polgárság és az általa biztosított jogok megkerülhetetlen relevanciájára, mely annyiban mutat túl a korábbi joggyakorlaton, hogy az alapügyben szerepeltetett esetkört is az uniós jog hatálya alá tartozónak nyilvánította arra figyelemmel, hogy habár a kérelmező már nem rendelkezik észt állampolgársággal, ugyanakkor az osztrák állampolgárság megszerzésével kapcsolatos biztosítékkal viszont igen, melynek visszavonása az uniós polgárság által biztosított előnyök és jogok gyakorlásának ellehetetlenítését jelentette.

5. 5. Következtetések

Mit tehet az Európai Unió a hontalanság, különösen a gyermekhontalanság felszámolása érdekében mindezen körülményekre figyelemmel? Ahogy az már korábban kifejtésre került e fejezetben, az Európai Uniónak nincsen jogalkotási kompetenciája az állampolgárság területén, mindeerre figyelemmel az állampolgárság megszerzésének, illetve elvesztésének szabályait a tagállamok nemzeti joga szabályozza. Következésképpen, az Európai Unió nem alkothat egy egységes keretrendszert, amely egy közös, minden tagállam számára kötelező erővel bíró szabályok összessége aztán alkalmazásra sem kerülhet, melynek a célja az lenne, hogy egyetlen gyermek se szülessen hontalannak az Európai Unió területén belül. Tehát, a tagállamokat nem terheli az uniós jogból fakadó kötelezettség annak tekintetében, hogy azon gyermekek számára állampolgárságot adjon, akik máskülönben hontalanná válnának. Figyelemmel arra, hogy az Európai Unió nem kötelezheti a tagállamokat arra, hogy a máskülönben hontalanná váló gyermekek számára állampolgárságot biztosítsanak, így a gyermek mindenekfelett álló érdekét leginkább érvényesítő, legjobb módot szükséges találni a gyermekhontalanság felszámolására az Európai Unióban. Következésképpen, álláspontom szerint annak érdekében, hogy e cél elérhetővé váljon, az Európai Unió minden egyes tagállamának csatlakoznia szükséges az 1954. évi Hontalansági Egyezményhez, mely lefekteti a hontalanok számára biztosított minimum jogokat, valamint csatlakozni szükséges az 1961. évi Hontalansági Egyezményhez, mely a

gyermekhontalanság és az élet későbbi szakaszában történő hontalanná válás sajnálatos eshetőségét előzi meg.

Ahogy e fejezetben is rámutattam, ugyanakkor a hontalanok egy csoportja, a nemzetközi védelemre szorult személyek a migrációs *acquis* hatálya alá tartoznak. Az uniós jogfejlődés azonban az úttörőnek számító Rottmann-ügyben lefektette az arányosság követelményét az állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló tagállami jogszabályok tekintetében annak okán, mert ezáltal az uniós polgárság és az ahhoz kapcsoló jogok gyakorlása is érintetté válik, valamint ezen ügyekben kimondta a hatáskörét. A Rottmann-ügy után a Tjebbes-ügyben, majd az értekezés szempontjából releváns esetjog tekintetében legutóbb a JY-ügyben is megerősítette az Európai Unió Bírósága az arányosság követelményének elvét, mely mintsem bizonyítja jobban a jogfejlődés bírósági úton kijelölt irányát. A Pancharevo-ügy kapcsán pedig az állampolgársághoz való jog tekintetében rendkívül fontos döntést hozott az Európai Unió Bírósága figyelemmel arra, hogy az tulajdonképpen a *de facto* hontalanság elkerülése mellett foglalt állást annak tekintetében, hogy az uniós jogot úgy értelmezte, hogy kötelező kiadni az állampolgárok számára a személyazonosítást biztosító dokumentumokat, melyek birtokában az állampolgárságot és az ahhoz fűződő jogokat hatékonyan tudja gyakorolni az állampolgársággal ugyan rendelkező, ugyanakkor *de facto* hontalan személy. Ezáltal az Európai Unió Bírósága komoly lépést tett a gyermekhontalanság visszaszorítása érdekében.

6. Az állampolgársághoz való jog és a hontalanság kapcsolata Magyarországon

A nemzetközi jogi szabályozás, elvek és jogfejlődés, valamint az uniós jogi jogfejlődés bemutatását követően a szabályozás vertikális ismertetésének megfelelően e fejezetben a legfontosabb hazai mérföldkövekről teszünk említést, erre figyelemmel a magyar állampolgársági jog történetéről, a hontalanság megállapítása iránti eljárásról, valamint a témába vágó alkotmánybírói gyakorlatról, illetve az Emberi Jogok Európai Bíróságának a hontalansággal összefüggésben hozott *Sudita Keita kontra Magyarország* ítéletéről.

Magyarországon négy, az állampolgársággal kapcsolatos kérdéseket részletesen szabályozó jogszabály született a 19. század második felétől kezdve. A magyar jog ismeri és elismeri a hontalan státuszt, ennek megfelelően ismeri a hontalan személy fogalmát, továbbá az ENSZ égisze alatt, a hontalanság témájában született nemzetközi egyezményeket Magyarország ratifikálta, így megoldást kívánt találni azon személyek számára, akik Magyarországon nyújtanak be hontalanság megállapítása iránti kérelmet.

6. 1. Az 1879. évi L. törvénycikk a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről

1879-ben született meg az az első magyar jogszabály, amely a magyar állampolgárság megszerzését és annak elvesztésének szabályait deklarálta, az 1879. évi L. törvénycikk.¹⁶⁴ Az első állampolgársági törvényünk elfogadásának és hatálybalépésének időpontja természetesen nem véletlen, hiszen azon nemzetközi viszonyok között került elfogadásra az első magyar állampolgársági törvény, amikor is Európában a nemzetek öntudatra ébredését, illetve a forradalmakat követően az európai országok úgy látták, így Olaszország 1865-ben, Németország 1870-ben, Svájc 1876-ban, hogy szükséges megteremteni az államhoz tartozás jogi kötelékét.¹⁶⁵ A törvény indokolása alapján a törvény megalkotásának célja a magyar állam érdekeinek megvédése, továbbá a fennálló zavaros jogi helyzet megszüntetése és megfelelő kezelése volt.¹⁶⁶ Szükséges továbbá kitérni a törvény megalkotásának egyes olyan aspektusaira, amik alapvetően meghatározták azt a tényt, hogy miért akkor került kodifikálásra a törvény, amikor. A kiegyezés előtt nem volt lehetőség arra, hogy bizonytalan közjogi keretek között, illetve rendezetlen szuverenitási kérdések mellett kerüljön megalkotásra az első, átfogó magyar

¹⁶⁴ Az 1879. évi L. törvénycikk a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87900050.TV&targetdate=&printTitle=1879.+évi+L.+törvénycikk&referer=1000ev>

¹⁶⁵ KISTELEKY Károly, *Az állampolgárság fogalmának és jogi szabályozásának történeti fejlődése – koncepciók és alapmodellek Európában és Magyarországon*, 2009, PhD értekezés, Budapest, 216.

¹⁶⁶ Uo. 216–217.

állampolgársági törvény, ugyanis a szuverenitási kérdések és egyértelműsített közjogi keretek elengedhetetlenül fontosak az állampolgársági jogviszony tisztázásához.¹⁶⁷

Az ötven paragrafusból álló jogszabály az állampolgárság tekintetében alapelveként jegyezhető egyenlőség kapcsán kijelentette a magyar állampolgárság egyenlőségét Magyarország egész területén. Az állampolgárság megszerzése tekintetében az első jogszabály négy szerzési módot különböztetett meg, így a leszármazást, a törvényesítést, a házasságot, valamint a honosítást. A leszármazás kapcsán fontos megállapítani, hogy a magyar állampolgárságot főszabály szerint *ius sanguinis*, azaz vérségi elv alapján volt lehetséges megszerezni. A jogszabály 3. §-a részletezte a leszármazás esetén szerzett állampolgárság szabályát, miszerint a születés helyétől függetlenül a magyar állampolgár törvényes gyermekei, valamint a magyar állampolgárnő törvénytelen gyermekei is állampolgárságot szereztek, mely rendelkezés a gyermekhontalanság eseteinek kiküszöbölésére szolgált. Ennél a pontnál szükséges rámutatni a jogszabály nemi alapon diszkriminatív voltára, amely jóllehet a kor körülményeinek és viszonyainak megfelelt, ugyanis tisztán látható, hogy főszabály szerint a magyar állampolgár anyja, amennyiben férjezett, a gyermekének nem tudta átadni állampolgárságát, így érvényes házasság esetében kizárólag az apa volt az, aki örökíthette állampolgárságát a gyermeke számára. Figyelmet érdemlő a jogalkotói szándék, hogy habár a törvénycikk különbséget tett a törvénytelen gyermek és a törvényes gyermek között, a gyermekhontalanság elkerülése kapcsán mégis beillesztésre került egy olyan rendelkezés a jogszabályba, amely biztosítja a magyar állampolgárság megszerzését törvényesítés útján, így e szabály alkalmazásának következtében a magyar állampolgár külföldi nőtől született törvénytelen gyermekei is jogosultak voltak a magyar állampolgárság megszerzésére. A gyermekhontalanság elkerülése érdekében a törvénycikk előremutatóan szabályozta a talált gyermek jogi helyzetét is, így a Magyarországon talált gyermek az ellenkező bizonyításáig magyar állampolgárnak volt tekintendő.

A házasság, mint a magyar állampolgárság szerzésének egyik módja azon külföldi nő számára biztosította a magyar állampolgárság megszerzését, aki magyar állampolgárhoz ment férjhez. Ennek kapcsán megjegyzendő, hogy az első, állampolgárság megszerzésével kapcsolatos jogszabályunk e tekintetben törekedett a hontalanság elkerülésére figyelemmel arra, hogy habár a 19. század végén uralkodó patriarchális elv e jogszabályban is megjelent a külföldi nő állampolgársága tekintetében, illetve az állampolgárság elvesztése kapcsán a magyar

¹⁶⁷ CSINK Lóránt, Az állampolgárság szabályozása 1945 és 1950 között Magyarországon, *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica: publicationes doctorandorum juridicorum*, 2004, (4) 2. 37–148.

állampolgár nő elveszítette állampolgárságát, amennyiben külföldi férfihoz ment hozzá, a hontalanság elkerülésének garanciájaként tekinthető az az esetkör és szabályozás, amikor a magyar állampolgárságot nem veszítette el az a külföldi nő, aki magyar állampolgárhoz ment férjhez, majd megözvegyült, vagy a férjétől elvált. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a magyar nő külföldi férfival kötött házassága esetén, amennyiben válásra került sor, vagy a nő megözvegyült, magyar állampolgárságát nem nyerte vissza tekintettel arra, hogy abban az esetben, ha a házasuló felek állampolgársága szerinti ország állampolgárság megszerzését és elvesztését szabályozó jogszabálya nem ütközött és törekedett a hontalanság elkerülésére, úgy a születésekor magyar állampolgársággal rendelkező nő nem vált hontalanná, és megtarthatta külföldi férje állampolgárságát, melyet a házasságkötéskor szerzett. Habár az első állampolgársági jogszabályunk a gyermekhontalanság eseteit igyekezett elkerülni, mégis fontos megjegyezni a már korábban említett nemi alapon diszkriminatív jelleget, hiszen az a magyar nő, aki külföldi férfihoz ment hozzá, állampolgárságát elveszítette, így a közös gyermekük kettős állampolgársága kizárható, hiszen a korábban magyar állampolgársággal rendelkező nő nem örökíthette születés kori állampolgárságát gyermeke számára. Következésképpen, e törvénycikk rendelkezéseiből megállapítható, hogy a jogalkotó célja a kettős vagy többes állampolgárság elkerülése volt. A házasságkötés tekintetében is megfigyelhető a jogszabályban a nemi alapú diszkrimináció, ugyanis külföldi személlyel kötött házasság esetében kizárólag a nők veszítették el a magyar állampolgárságot, ugyanakkor amennyiben magyar állampolgár férfi vett feleségül idegen állampolgárságú nőt, úgy a férfi a magyar állampolgárságát megtarthatta, és az akkor hatályos jogszabály szerint a felesége megszerezte a magyar állampolgárságot.

A jogszabály lehetőséget biztosított a magyar állampolgárság honosítás útján történt elnyerésére is. A honosításnak két módját szabályozta a jelenleg tárgyalt törvénycikk, azaz az eljáró hatóság által megadott honosítási okirat útján történő szerzést, illetve a királytól származó honosítási oklevél elnyerését. A magyar állampolgárság honosítás útján történő elnyerése tekintetében több feltételnek volt szükséges megfelelnie a magyar állampolgársággal nem rendelkező személynek, így a törvénycikk szerint rendelkezési képességgel kellett rendelkeznie, belföldi község kötelékébe fel volt véve vagy a felvétele kilátásba volt helyezve, öt éve megszakítás nélkül Magyarország területén lakott, kifogástalan magaviselettel bírt, rendelkezett a saját maga és a családja eltartásához szükséges vagyonnal, valamint az adózók lajstromába öt éve fel volt véve. A korra jellemző állampolgársággal kapcsolatos felfogás és annak kiterjesztése értelmében a honosítás tekintetében is érvényesült mind a patriarchális elv,

mind a család egységének elve, ennek megfelelően a honosítás útján magyar állampolgárságot szerzett férfi felesége és felügyelete alatt álló kiskorú gyermekei állampolgársága követte a honosított családfő állampolgárságát, így a feleség és a kiskorú gyermekek a családfő révén *ex lege* megszerezték a magyar állampolgárságot.

Általánosságban megállapítható, hogy az első állampolgársági törvényünk a kodifikáció idején korszerűnek számított, tükrözte a kornak megfelelő közjogi viszonyokat. Az első állampolgársági törvényünket az 1. világháborút követően volt szükséges módosítani tekintettel arra, hogy megváltozott az egyik államalkotó tényező, azaz az államterület. Erre tekintettel került módosításra a törvény az 1922. évi XVII. törvénycikkkel, mely biztosította az elcsatolt területen élők számára az állampolgárság kedvezményes visszaszerzését.¹⁶⁸

6. 2. Az 1948. évi LX. törvénycikk a magyar állampolgárságról

A 2. világháború következtében szükségesnek bizonyult a dualizmus kori első állampolgársági törvény helyett új jogszabályt alkotni, mely a fennálló új körülményeknek megfelelően tükrözi Magyarország közjogi helyzetét, valamint az egyén és az állam közötti jogi köteléket. Az egy évtizednél is rövidebb ideig hatályban lévő 1948. évi LX. törvénycikk a magyar állampolgárságról,¹⁶⁹ az 1879. évi állampolgársági jogszabályhoz képest szűkítette az állampolgárság megszerzése jogcímeinek számát, ugyanakkor a házasságon kívül született gyermek magyar állampolgárként való elismerése bekerült a leszármazás jogcíme alá. A már az első állampolgársági jogszabályban is érvényesült *ius sanguinis* elv alkalmazása mellett kitűnik az 1879. évi állampolgársági jogszabály rendelkezései között is szereplő nemi diszkrimináció az állampolgárság gyermekre való örökítése és a házasságkötés tekintetében, hiszen az 1948. évi törvénycikkben is kiolvasható az a szabályozás, melynek alapján a nők kizárólag abban az esetben örökíthették állampolgárságukat a gyermekük számára, ha gyermekük házasságon kívül született.

A házasságkötés mint az állampolgárság egyik szerzési jogcíme, a korábbi jogszabályban foglaltakat követve megőrizte a külföldi nő magyar férfival kötött házassága tekintetében leírtakat, miszerint ebben az esetben a nő megszerezte a magyar állampolgárságot, és nem veszítette el akkor sem, ha később a nő megözvegyült vagy elvált férjétől. Ennél a pontnál fontos megjegyezni, hogy az a magyar nő, aki külföldi férfival kötött házasságot, elvesztette a magyar állampolgárságát – csakúgy, mint az 1879. évi állampolgársági jogszabály szerint –,

¹⁶⁸ Uo. 138.

¹⁶⁹ 1948. évi LX. törvénycikk a magyar állampolgárságról

ugyanakkor az 1948-as törvénycikk újdonságként már tartalmaz a hontalanság megelőzése érdekében tett rendelkezést, mely értelmében a magyar nő csak akkor nem veszítette el állampolgárságát, amennyiben nem szerezte meg a férje állampolgárságát a házasságkötés joghatásaként, mely a Hágai Egyezmény hatásaként is tekinthetően megfelelően került be a jogszabályba tekintettel arra, hogy Magyarország a Hágai Egyezmény megalkotásakor már képviseltette magát a szöveg elfogadásakor, és csatlakozott e jogszabályhoz.

A honosítás szabályait tekintve a tárgyalt jogszabály szerint a honosítási eljárás díjmentesen, kérelemre indult. A korábbi állampolgársági jogszabályhoz képest újdonságot jelentett, hogy a honosítási eljárás megindításához kevesebb követelményt szabott meg a jogalkotó, így e jogszabály értelmében a honosítási eljárás megindításához és a kérelem benyújtásához elegendő volt azon feltételek teljesítése, hogy három éven keresztül megszakítás nélkül Magyarországon legyen a kérelmező állandó lakhelye, illetve a másik kritérium szerint a kérelmező honosítása a magyar állam érdekei szempontjából nem bizonyulhattak hátrányosnak, ugyanakkor a három évi megszakítás nélküli helybenlakás kritériumától eltekintett a jogalkotó különös méltánylást érdemlő körülmények megléte mellett, valamint, ha a kérelmező felmenője magyar állampolgársággal rendelkezett és Magyarországon lakott, vagy Magyarországon területén kívánt letelepedni, továbbá a magyar felmenőkkel való rendelkezéstől is eltekintett a jogalkotó abban az esetben, hogyha a kérelmező honosítását nyomós államérdek tette indokolttá; ezen esetben a kormány honosította a kérelmezőt a belügyminiszter előterjesztése alapján. Ennek kapcsán szükséges azt a megállapítást tenni, hogy a honosítás a szuverenitással igen szoros összefüggésben van, azaz a honosítás során történő állampolgárság megszerzése nem tekinthető alanyi jognak.¹⁷⁰ Újdonságot hozott a jogszabály a korábbi honosításra vonatkozó szabályozáshoz képest annak tekintetében, hogy a honosított férj magyar állampolgársága csak abban az esetben terjedt ki a feleségére, ha azt a feleség kifejezetten kérelmezte, valamint a szülői felügyelet alatt álló gyermek tekintetében, akik esetében nem tett különbséget a házasságon kívül és házasságban született gyermekek között jelen szakaszban a törvénycikk, a jogalkotó a „szülő” kifejezést használta, így elmaradt a korábban tisztán patriarchális megközelítés a honosítás tekintetében, és így a nők honosítása is azt a jogkövetkezményt vonta maga után, hogy a gyermek megkapta a magyar állampolgárságot. E megoldás szintén a Hágai Egyezmény vívmányaként értékelhető.

¹⁷⁰ CSINK i. m. 143.

Tekintettel arra, hogy az Alkotmány 1949-ben került elfogadásra, amely egyben új közigazgatási struktúrát határozott meg, a második állampolgársági törvény nem volt hosszasan hatályban. Figyelemmel az 1940-es évek végi alkotmányossági változásokra, a törvény módosításra került, melynek legfőbb vívmánya a kedvezményes visszahonosítás, illetve a hontalanság elkerülésének eseteire való törekvés hangsúlyozása voltak.¹⁷¹ A hontalanság elkerülésére való törekvés Magyarországon annak a nemzetközi jogfejlődésnek folyományaként volt értékelhető, amely a 2. világháborút követően indult el, amikor is a nemzetközi közösség rádöbbsent arra, hogy szükséges a hontalanok számára is védelmet biztosítani, melynek eredményeképpen született meg 1954. évi Egyezmény.

6. 3. Az 1957. évi V. törvény az állampolgárságról

A közjogi helyzet változása okán bizonyult szükségesnek a második állampolgársági törvény módosításánál jóval nagyobb horderejű kodifikációs munka, azaz szükséges volt új keretek között lefektetni az állampolgárságot szabályozó jogszabályt, így született meg az 1957. évi V. törvény a magyar állampolgárságról. Az 1957-ben elfogadott állampolgárságról szóló új törvény a korábban hatályban lévő diszkriminatív rendelkezéseket felszámolta, a nemzetközi jogfejlődésnek megfelelő választ generált az állampolgárság megszerzésének módozataival kapcsolatosan. Az 1957. évi törvény szakított az előző két állampolgársági jogszabályban foglalt patriarchális elvvel, tehát az állampolgárság szerzésének jogcímei közül kikerült a házasságkötés, valamint megjegyzendő, hogy nem tett különbséget férfi és nő között az állampolgárság örökítése tekintetében, illetve nem differenciált a gyermekek között aszerint, hogy házasságban vagy házasságon kívül születtek-e. Ennek megfelelően az állampolgárság szerzésének jogcímei közé sorolandó a leszármazás, valamint a honosítás és a visszahonosítás. A törvény kiemelte továbbá, hogy az ellenkező bizonyításáig magyar állampolgárnak kell tekinteni azt a személyt, aki Magyarország területén született a törvény hatálybalépését követően, illetve akit Magyarország területén találtak, ha az a személy Magyarország területén neveltetett. E megfogalmazás kapcsán látható, hogy a gyermekhontalanság elkerülése kifejezetten nem szerepelt a törvényben, ugyanakkor a rendelkezések e célt szolgálták, ugyanakkor fontos azt megállapítani, hogy a jogszabály nem említette meg a hontalanokat.

A honosítás tekintetében az 1957-es törvény szinte szóról szóra megőrizte a kilenc évvel korábbi jogszabály szövegét, így kérelemre volt honosítható az, akinek a kérelem benyújtását közvetlenül megelőzve a lakóhelye három évig megszakítás nélkül Magyarországon volt,

¹⁷¹ CSINK i. m. 147.

valamint a honosítása nem hátrányos az állam érdekei szempontjából, illetve eltekintett a három év megszakítás nélküli magyarországi tartózkodástól abban az esetben, ha a kérelmezőnek magyar felmenői voltak, vagy ha a honosítását egyéb rendkívüli körülmény tette indokolttá. Ennél a pontnál fontosnak tartom megjegyezni, hogy míg az 1948-as szabályozás a hároméves tartózkodástól abban az esetben tekintett el, hogyha mindkét felsorolt feltétel együttesen megvalósult, ugyanakkor az 1957. évi törvény viszont vagylagos feltételt szabott csupán, így elegendő volt az, hogyha kizárólag az egyik kritérium teljesült. A jelenleg tárgyalt jogszabály eltekintett a magyarországi tartózkodás kritériumától abban az esetben, hogyha a kérelmező magyar állampolgárral házasságot kötött, a gyermeke megszerezte a magyar állampolgárságot, vagy azon személy kapcsán, akit magyar állampolgár kívánt örökbefogadni. A honosítás tekintetében három személyi kört emelt ki a törvény, akik kedvezőbb elbírálásban részesültek, így a hontalanokat, a külföldi állampolgárságáról lemondott személyeket, valamint a külföldi állampolgársági kötelekből elbocsátott személyeket. Ahogy az már világossá vált a fenti elemzés alapján, e törvény teljes mértékben szakított a patriarchális elvvel, ennek megfelelően a házastárs honosításának hatálya kizárólag akkor terjedt ki a másik házastársra, hogyha arról a másik házastárs kifejezetten nyilatkozott. A család egységének elve is meglehetősen lazult e törvény tekintetében az állampolgárság megszerzésének vonatkozásában, így a kiskorú gyermekre főszabály szerint kiterjedt a szülő honosítása, és csak abban az esetben nem, hogyha a szülő kifejezetten kérte, hogy ne terjedjen ki a gyermekére a honosítás hatálya, illetve a nagykorú gyermek esetében a szülő honosításának hatálya csak akkor terjedt ki, hogyha a honosítást ő maga is kérte.

A hontalanság megelőzésével összefüggésben hangsúlyozandó az 1957. évi törvény azon újítása, miszerint jelen tárgyalt törvény az állampolgárságról való lemondás lehetőségét szabályozta, mely tulajdonképpen a jelenleg hatályos állampolgársági törvényünk e tekintetben vett előfutáraként is értékelhető. A magyar állampolgárságról lemondani három feltétel együttes megléte esetén lehetett a törvény szerint: ha az adott személy adóval vagy egyéb köztartozással nem volt hátralékban, aki ellen büntetőeljárás nem volt folyamatban, illetve aki nem állt büntető ítélet hatálya alatt, valamint aki igazolta külföldi állampolgárságát, illetve a külföldi állampolgárság megszerzésének valószínűségét. Látható, hogy az 1957. évi állampolgársági törvény rendelkezései alapján magyar állampolgár nem mondhatott le úgy az állampolgárságáról, hogy ne kettős állampolgár lett volna, vagy valószínűsíthette, hogy egyéb jogcímen más állampolgárságot szerezhet.

Tehát a fentiek alapján egyértelművé válik, hogy Magyarország már a jelenleg hatályos állampolgársági törvényünket megelőző jogszabályban is törekedett a születéskori, ezáltal a gyermekhontalanság, illetve az élet későbbi szakaszaiban bekövetkezendő hontalanság elkerülésére. Ennek értelmében, amennyiben az adott személy a magyar állampolgárságról való lemondás következtében hontalanná vált volna, úgy arról nem mondhatott le semmilyen kivétel alkalmazása esetén sem.

6. 4. A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény

Az Áptv. ezen értekezés szempontjából releváns rendelkezéseinek alapos ismertetését megelőzően mindenekelőtt fontosnak tartom az Áptv-t. meghatározó körülmények, így az 1949. évi XX. törvényben (továbbiakban: Alkotmány), valamint az Alaptörvényben szabályozott állampolgársági jogi alapelvekkel kapcsolatos alkotmányos kereteket ismertetni.

Az Alkotmány 69. §-ában rendelkezett az állampolgársági jog azon alapelvéről, amely kimondta az állampolgárság önkényes megfosztásának tilalmát, melyet a Nyilatkozat is lefektet, továbbá aláhúzta a magyar állampolgár Magyarország területéről való kiutasításának tilalmát, illetve alkotmányos szinten került rendezésre a magyar állampolgár külföldről történő hazatérésének joga, illetve a diplomáciai védelemhez való joga.

Rendkívül fontosnak tartom megjegyezni az alkotmányos keretek ismertetése során az állampolgárság Alaptörvény G) cikkében lefektetett szabályait is, mely alkotmányi szinten rögzíti főszabályként a *ius sanguinis* elvét,¹⁷² melyre a korábban az Alkotmányban nem volt példa. A G) cikk továbbá a (3) bekezdésében rögzíti az állampolgárság megfosztásának tilalmát is,¹⁷³ mely kizárólag azon esetekben áll fenn, amennyiben az állampolgárságot születéssel szerezte, vagy jogszerű módon, így a honosítási eljárás során jogszerű módon szerzett állampolgárságot.

A negyedik magyar állampolgársági törvény a Nyilatkozat 15. cikkében foglalt jognak, miszerint minden személynek joga van valamely állampolgársághoz, az állampolgárság keletkezési jogcímei és az állampolgárság megszerzésének lehetséges módozatai alapján teljes

¹⁷² Alaptörvény G) cikk (1) bekezdés:

„Születésével a magyar állampolgár gyermeke magyar állampolgár. Sarkalatos törvény a magyar állampolgárság keletkezésének vagy megszerzésének más eseteit is meghatározhatja.”

¹⁷³ Alaptörvény G) cikk (3) bekezdés:

„Senkit nem lehet születéssel keletkezett vagy jogszerűen szerzett magyar állampolgárságától megfosztani.”

Mindez megfelelően reflektál a Nyilatkozatban szerepeltetett tilalomra, melyet a disszertáció „Az állampolgárság hontalansággal kapcsolatos nemzetközi jogi vetületei” című fejezetében fejtettem ki.

mértékben megfelel. A hatályos állampolgársági törvényünk diszkriminatív elemeket nem tartalmaz, lefekteti az egyenlőség princípiumát, a nemzetközi minták mentén szerepelteti az alapelveket, így az állampolgárság keletkezésétől független univerzális jelleget, a Nyilatkozat 15. cikke szerinti állampolgárság megváltoztatásának joga korlátozásának tilalmát,¹⁷⁴ valamint a visszaható hatály tilalmát.

A korábban hatályos állampolgársági jogszabályokhoz hasonlóan, a jelenleg hatályos törvény alapján az állampolgárságot leszármazás útján lehet megszerezni, amivel kapcsolatos vonatkozó szabályok tekintetében a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényre tesz utalást, azaz az állampolgárság szerzésével kapcsolatban továbbra is a *ius sanguinis* elv érvényesül, mellyel a jogalkotó a magyar állampolgársági jog hagyományait figyelembe véve megfelelően járt el. Fontos kiemelni, hogy a hatályos állampolgársági törvényünk tükrözi az 1961. évi Egyezményben foglaltakat, melyet Magyarország a 2009. évi XV. törvénnyel hirdetett ki, mely szerint a gyermek és szülő tekintetében az örökbefogadás és a biológiai kapcsolat között nem tesz különbséget.

A gyermekhontalanság kapcsán szintén a hatályos nemzetközi jogi normáknak megfelelően – így példálózó jelleggel az 1961. évi Egyezmény figyelembevételével, illetve a Gyermekegyezményben foglaltak alapján – szabályozza a törvény a magyar állampolgárság keletkezését. Erre figyelemmel a Magyarország területén talált, ismeretlen szülőktől származó gyermekeket, valamint a Magyarországon lakóhellyel rendelkező hontalan szülők Magyarországon született gyermekét az ellenkező bizonyításáig magyar állampolgárnak szükséges tekinteni, mely fordulattal mindenképpen újdonságot hozott a magyar állampolgársági jogszabályok történetében e törvény, tekintettel arra, hogy a jelenleg hatályos törvényünk először tesz említést a hontalanok gyermekeiről az állampolgárság megszerzését illetően. Mindezek alapján világosan kitűnik, hogy Magyarország a gyermekhontalanság eseteinek csökkentése és lényegében felszámolása mellett részben elkötelezett, tekintettel arra, hogy a már említett esetekben, a területi elv, azaz a gyermekhontalanság megelőzésére szolgáló *ius soli* kiegészítő elvként való alkalmazása alapján biztosított a magyar állampolgárság megszerzése. A magyar állampolgársági jog hagyományait megfelelően alkalmazta a jogalkotó, Magyarország a kettős vagy többes állampolgárság jogintézményét tekintve megengedő,

¹⁷⁴ Az állampolgárság megváltoztatása korlátozásának tilalma egyben kifejezi az egyén szabad akaratának tiszteletét az állampolgársága megváltoztatása tekintetében, valamint magába foglalja az állampolgárság megtartásának jogát is.

Judit TÓTH: Principles and Practice of Nationality Law in Hungary. In: *Regio: Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*, 8. (2005) 32.

joghatósága alá vonja azon magyar állampolgársággal bíró személyeket, akik egyidejűleg egy másik állam állampolgárai is.

Fontos elem az Áptv. 5. §-ában található visszahonosítás lehetősége is, amely szerint kérelemre visszahonosítható az a személy, aki a magyar jog szerint büntetlen előéletű, a kérelem elbírálásakor ellene magyar bíróság előtt büntetőeljárás nincs folyamatban, honosítása Magyarország közbiztonságát és nemzetbiztonságát nem sérti, akinek magyar állampolgársága megszűnt, és magyar nyelvtudását igazolja. A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról szóló 2010. évi XLIV. törvény akként módosította e rendelkezést, hogy beemelte a magyar nyelvtudás igazolásának követelményét, valamint eltörölte a helyben lakásra vonatkozó előírást.

Ennél a pontnál ugyanakkor érdemes rávilágítani az Áptv. 5/A. § (1) bekezdés b) pontjára, amely lehetőséget biztosít az állampolgárság köztársasági elnöknek címzett nyilatkozat útján történő megszerzésére azok számára, akik Magyarországon születtek, és születésükkel nem szerezték meg szüleik külföldi állampolgárságát a szülők állampolgárságára irányadó külföldi jog alapján, feltéve, hogy a születésük napján szüleik magyarországi lakóhellyel rendelkeztek, és a nyilatkozat megtételét közvetlenül megelőzően legalább öt éve Magyarország területén laktak.

Látható tehát ebben az esetben, hogy az Áptv. a szülők tartózkodása szerint kínálja fel a lehetőséget a nyilatkozat benyújtására, amely az 1961. évi Egyezmény 1. cikk (2) bekezdésében foglaltakon túl többletkövetelményt állít az állampolgárság megszerzése tekintetében, ugyanis e nemzetközi jogi dokumentum nem írja elő a szülők adott területen való tartózkodásának feltételét.

Az Áptv. természetesen lehetőséget biztosít a magyar állampolgárság kérelemre indult honosítási eljárás útján való megszerzésére is. Megjegyzendő továbbá, hogy a hatályos törvényünk a korábbi három állampolgárságot szabályozó törvényünkhöz képest meglehetősen diverzifikáltabb csoportosítást és kategóriákat nevesít a honosítás terén. A hatályos állampolgárság megszerzéséről szóló törvényünk összesen öt kategóriát rögzít, melyek a honosítási eljárás kérelemre történő megindítása előtti idő elteltével vannak összefüggésben. Ennek megfelelően az Áptv. lehetőséget biztosít bizonyos feltételeknek való együttes

megfelelés mellett a kérelemre indított honosításra tíz év, nyolc év, öt év, három év¹⁷⁵ után,¹⁷⁶ valamint lehetőséget biztosít a kedvezményes honosítás olyan formájára, amikor nem szükséges a valamely már felsorolt időintervallummal kapcsolatos kritériumoknak megfelelni, elegendő bizonyítani a magyar nyelvtudást, magyar felmenőkkel való rendelkezést, vagy legalábbis valószínűsíteni¹⁷⁷ azt. E legutóbbi kategóriát a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról szóló 2010. évi XLIV. törvény emelte be az állampolgársági törvényünkbe, mely módosítás előtt a jogalkotó előírta a kérelem benyújtását megelőzően legalább öt éven át folyamatos magyarországi lakóhely követelményét. Fontos megjegyezni, ahogy a módosító törvény indokolása is rávilágít arra, hogy a határon túli magyarok számára egyszerűsített, kedvezményes honosítást kívánt biztosítani a jogalkotó, melyet az Alkotmány 6. § (3) bekezdésével összhangban tett meg. Magyarország a hontalanság csökkentése és esetleges felszámolása tekintetében tett lépései kapcsán fontosnak tartom kiemelni, hogy a hontalanok Magyarországon kedvezményesen honosíthatók abban az esetben, amennyiben a honosítási kérelmük előterjesztése előtt legalább három évig folyamatosan Magyarországon laktak,¹⁷⁸ a magyar jog szerint büntetlen előéletűek, a kérelem elbírálásakor nincs ellenük büntetőeljárás folyamatban magyar bíróság előtt, megélhetésük és a lakhatásuk biztosított Magyarországon, a honosításuk nem sérti Magyarország közbiztonságát és nemzetbiztonságát, valamint igazolják azt, hogy alkotmányos alapismeretekből magyar nyelven eredményes vizsgát tettek.

¹⁷⁵ Az Áptv. 4. §-a rendelkezik a honosításról. A honosításban érintett személyi kör esetében szükséges differenciálni az Áptv. által előírt tartózkodási idő tekintetében. Az Áptv. szerinti alapesetben az a személy kezdeményezheti a honosítási eljárást, aki a kérelem előterjesztését megelőző nyolc éven át folyamatosan Magyarországon lakott. Az Áptv. szerint kedvezményesen honosítható az a nem magyar állampolgár, aki legalább tíz éve érvényes házasságban él olyan személlyel, aki az állampolgársági kérelem benyújtásának időpontjában magyar állampolgár. Kedvezményesen honosítható továbbá az a nem magyar állampolgár, aki öt éve érvényes házasságban él olyan személlyel, aki az állampolgársági kérelem benyújtásának időpontjában magyar állampolgár, és közös gyermekük született. Három év tartózkodást követel meg az Áptv. aki a kérelme előterjesztését megelőző három éven át folyamatosan Magyarországon lakott, és ha magyar állampolgárral legalább három éve érvényes házasságban él, vagy házassága a házastárs halálával szűnt meg, kiskorú gyermeke magyar állampolgár, magyar állampolgár fogadta örökbe és nagykorú, ha a magyar hatóság menekültként ismerte el, vagy ha hontalan.

¹⁷⁶ A kifejezetten a tartózkodás ideje szerinti csoportosítás is kiválóan példázza az értekezés „Az állampolgárság keletkezésének jogcímei és megszerzésének esetei” című fejezetben ismertetett *ius domicilii* érvényesülését.

¹⁷⁷ Ennél a pontnál látható a dolgozatban már az „Az állampolgárság keletkezésének jogcímei és megszerzésének esetei” című fejezetben kifejtett *ius nexii* megjelenése.

¹⁷⁸ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a kormányablakok kialakításával, valamint a fővárosi és megyei kormányhivatalok működésével összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2013. évi CCXVIII. törvény vezette be a hároméves tartózkodási kritériumot az azt megelőző öt év helyett a hontalan személyek kedvezményes honosításával összefüggésben.

A magyar állampolgárság lemondással vagy visszavonással¹⁷⁹ szűnik meg. Az Áptv. 8. §-a határozza meg a lemondással kapcsolatos szabályokat, eszerint a köztársasági elnökhöz címzett nyilatkozattal lehet lemondani a magyar állampolgárságról abban az esetben, ha külföldi állampolgársággal is rendelkezik vagy annak megszerzését valószínűsíteni tudja, és a személyiadat- és lakcímnnyilvántartásban nem szerepel, vagy Magyarország területét külföldön történő letelepedés szándékával elhagyta, vagy külföldön élő magyar állampolgárként nincs bejelentett, érvényes tartózkodási helye Magyarországon. Ugyanakkor az Áptv. lehetőséget biztosít a magyar állampolgárság visszaállítására a lemondástól számított három éven belül,¹⁸⁰ ha nem szerzett külföldi állampolgárságot. E rendelkezés tehát a hontalanná válás elkerülését szolgálja.

A részletszabályok bemutatása mellett ugyanakkor fontos kritikát is megfogalmazni a jelenleg hatályos állampolgárság megszerzésére vonatkozó jogszabály tekintetében, mely hiányosságok a hontalanság, ezen belül kifejezetten a gyermekhontalanság megelőzésére tett erőfeszítésekkel kapcsolatosak. Ahogy az már korábban kifejtésre került, a jogalkotó erőfeszítései a gyermekhontalanság elkerülése és felszámolása érdekében látható eredménnyel bírnak a jogszabályok szintjén, ugyanakkor ezen erőfeszítések mértéke és mélysége nem teljesen kielégítő. Kritikaként fogalmazható meg, hogy abban az esetben, amikor a külföldi szülők nem képesek állampolgárságukat örökíteni a Magyarországon született gyermekük számára, a gyermek hontalanná válik, ugyanis nincs törvényi garancia a gyermek számára az állampolgárság megszerzése tekintetében. Erre az esetre példaként hozható fel egy szír nő Magyarországon született gyermeke, abban az esetben, ha a gyermek apjával nem került sor házasságra.¹⁸¹ A gyermekhontalanság felszámolásának teljes megvalósítása érdekében szükséges lenne azt a lehetséges esetet is figyelembe venni a jogalkotónak, amikor a gyermek ugyan Magyarországon született, azonban szülei hontalan státusszal rendelkező elismert

¹⁷⁹ Az Áptv. 9. §-a rendelkezik az állampolgárság visszavonásáról, mely kapcsán a jogalkotó úgy rendelkezett, hogy attól a személytől lehet visszavonni a magyar állampolgárságot, aki azt a jogszabályok megszegésével szerezte meg, mely kapcsán e szakasz példálózó jelleggel felsorolja a valótlan adatok közlését, illetve a hatóság valótlan tényekkel vagy adatokkal történő félrevezetését is. Ugyanakkor az Áptv. megfogalmaz egy időbeli korlátot is a visszavonásra, amely a hatályos szabályozás szerint húsz év, melyet a magyar állampolgársággal összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2019. évi XCVII. törvény módosított a korábbi tíz évről húsz évre.

¹⁸⁰ Az egyes törvényeknek a Magyar Egyszerűsítési Programmal és a területfejlesztéssel összefüggő módosításáról szóló 2012. évi CCVII. törvény módosította a korábbi egyéves időkeretet három évre, mely módosítás meglátásom szerint egyértelműen a hontalanság elkerülésére való törekvésként tekinthető.

¹⁸¹ *Legislative Decree 276 – Nationality Law* [Syrian Arab Republic], Legislative Decree 276, 24 November 1969, www.refworld.org/docid/4d81e7b12.html

hontalan személyek, ugyanakkor nem rendelkeznek magyarországi lakóhellyel. A jelenlegi jogszabályi környezet e körülmények együttes fennállásakor nem biztosítja a gyermek számára a hontalanság elkerülését, és a magyar állampolgárság megszerzését. Minderre tekintettel megtehető az a megállapítás e tekintetben, hogy a hatályos állampolgársági jogszabály a hontalanság elkerülésének céljából alkalmazott *ius soli* elv kiegészítő elvként történő megjelenítését figyelmen kívül hagyta, azaz pontosan az 1961. évi Egyezmény „máskülönben hontalanná válna” fordulatának esszenciája veszik el a hatályos törvényben.

Mindezekre tekintettel álláspontom szerint szükséges lenne a jogszabályi környezet olyan mértékű átalakítása a szülőkre vonatkozó többletfeltétel nélkül, amely biztosítja, hogy egyetlen gyermek se legyen hontalan abban az esetben, ha Magyarországon született és a szülei állampolgárságát nem szerezheti meg. Figyelemmel Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeire és ezáltal az 1961. évi Egyezmény szóhasználatára, amennyiben a gyermek „máskülönben hontalanná válna” fordulatra, időszerű az Áptv. e kritériumnak megfelelő módosítása.

6. 5. A hontalanság megállapítása iránti eljárás Magyarországon

A hontalanság megállapítása iránti eljárás meglete rendkívül fontos a hontalan személy jogainak védelme és a jogai lehető legteljesebb mértékű biztosítása tekintetében. Abban az esetben, ha nem rendelkezik a hontalan személy hontalan státusszal, úgy a hontalan státusz által garantált alapvető jogok sem biztosítottak számára, az adott állam, ahol a hontalan személy él vagy ahol a hontalanság megállapítása iránti kérelmét kívánja benyújtani (amennyiben ilyen eljárással rendelkezik az adott állam) a hontalan személy létezéséről nem is vesz tudomást, tulajdonképpen számára e személy nem is létezik.

Magyarország azon államok közé tartozik, amely ismeri a hontalan személy jogi fogalmát és biztosítja is a hontalanság megállapítása iránti eljárást és az ahhoz való hozzáférést a megfelelő eljárási garanciákkal. Magyarországon a hontalan státusz megállapításával kapcsolatos szabályokat a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény (továbbiakban: Harmtv.) VIII. Fejezete, valamint a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról szóló 114/2007. (V. 24.) Korm. rendelet (továbbiakban: Harmtv. vhr.) szabályozza részletesen.

Magyarországon a hontalanság megállapítására irányuló eljárás tárgyi költségmentes és kérelemre indul, melyet a Magyarországon tartózkodó kérelmezőnek szükséges benyújtani a lakóhelye, tartózkodási helye vagy a szálláshelye szerint illetékes regionális idegenrendészeti

igazgatóságon szóban vagy írásban. A szóban benyújtott kérelemről az idegenrendészeti hatóság jegyzőkönyvet készít, illetve, ha a kérelmező nem beszéli a magyar nyelvet, akkor számára az anyanyelvén vagy az általa értett más idegen nyelven beszélő tolmácsot biztosít az idegenrendészeti hatóság. Kizárólag abban az esetben lehet eltekinteni a tolmács kirendelésétől, ha két feltétel együttesen fennáll, azaz az eljáró ügyintéző beszél a kérelmező anyanyelvén vagy az általa értett más nyelven, és a kérelmező írásban hozzájárult a tolmács mellőzéséhez. Amennyiben a kérelmező írásban terjeszti elő a kérelmét, úgy abban az esetben saját kezűleg szükséges azt aláírnia. Az idegenrendészeti hatóság minden esetben tájékoztatást ad a kérelmező számára a kérelem előterjesztésekor az eljárás során keletkező jogairól, valamint kötelezettségeiről, a kötelezettségei megszegésének esetén fennálló jogkövetkezményekről, továbbá a számára kijelölt szálláshelyről. Miután megtörtént a tájékoztatás, annak tudomásulvételét jegyzőkönyvben kell rögzíteni. Az eljárás következő szakaszában az idegenrendészeti hatóság előzetes meghallgatást tart, melynek során jegyzőkönyvet készít, és rögzíti annak tényét, hogy a kérelmező megkapta az eljárás során a számára biztosított jogokról és az őt terhelő kötelezettségekről szóló tájékoztatást, valamint annak tényét, hogy a tájékoztatást tudomásul vette. Amennyiben a kérelem nem tartalmazza, úgy a jegyzőkönyvnek továbbá ki kell térnie és egyben rögzítenie kell a kérelmező személyazonosító adatait, így a családi és utónevét, az előző, illetve születési családi és utónevét, a korábbi állampolgárságát – ha a kérelmezőnek volt korábbi állampolgársága, a kérelmező nemét, születési helyét és idejét, továbbá anyja születési nevét. Szükséges továbbá rögzíteni, amennyiben a kérelem benyújtásakor erre nem került sor, a rendelkezésre álló személyazonosító és úti okmányok adatait, így az okmányok azonossági jelét és számát, azok érvényességi idejét, a kiállítás helyét és az idejét, valamint a kiállító hatóság nevét. A jegyzőkönyvben feltétlenül szükséges rögzíteni továbbá a kérelmező családi állapotát, ha házas, úgy a házasságkötésének helyét, valamint a kérelmező foglalkozását és iskolai végzettségét, a szokásos tartózkodási helye szerinti országban lévő lakhelyét, illetve a magyarországi lakóhelyét, tartózkodási helyét vagy szálláshelyét. Mindezen információk jegyzőkönyvben való rögzítésére azért van szükség, mert bármely olyan adat, korábban már lejárt okmány, házassági anyakönyvi kivonat stb. támpontot nyújthat a hontalanság megállapítása iránti eljárás során az idegenrendészeti hatóság számára annak tekintetében, hogy a kérelmező valóban hontalan-e, azaz egyetlen ország sem tartja őt saját állampolgárának, vagy létezhet-e bármilyen olyan jellegű jogi kötelék a kérelmező és egy másik ország között, mely az állampolgárság meglétét alátámasztja.

Az eljárás következő szakaszában az idegenrendészeti hatóság részletes meghallgatást tart. A meghallgatás során a kérelmezőnek nyilatkoznia kell azon okokról, amik miatt benyújtotta a kérelmet, továbbá rendelkezésre kell bocsátani minden olyan bizonyítékot, amely a kérelmét alátámasztja, és amit még nem terjesztett elő korábban, tehát az előzetes meghallgatás során vagy a kérelméhez nem mellékelte.¹⁸² A kérelmező számára biztosított az eljárás egésze során az anyanyelve vagy olyan nyelv használata, amelyen ért, illetve a jogi segítség lehetőségének igénybevétele is.

Ennél a pontnál fontos megjegyezni, hogy a magyarországi eljárás során biztosított a kérelmező számára, hogy az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága (továbbiakban: UNHCR) budapesti Regionális Képviselőtársaságának képviselője jelen legyen a kérelmező meghallgatásán. A magyar szabályozás továbbá garantálja annak a lehetőségét, hogy a UNHCR képviselője részt vehessen a hontalanság megállapítása iránti eljárás során az eljárás egésze alatt az eljárásban, természetesen a kérelmező beleegyezésével, mely biztosítja a UNHCR képviselője számára, hogy jelen legyen a kérelmező meghallgatása során, igazgatási segítséget nyújtson a kérelmező számára az eljárás során, betekinthessen az iratokba és azokról másolatot készíthessen, valamint az idegenrendészeti hatóság az eljárás végén megküldje számára a határozatot. Mindez egy egyedülálló minőségbiztosítást jelent a hontalanság megállapítása iránti eljárás során.

A hontalanság megállapítása iránti kérelmet határozattal el kell utasítani abban az esetben, hogyha a kérelmező az 1954. évi Egyezmény 1. cikk 2. bekezdésének hatálya alá tartozik, azaz olyan személyek tekintetében, akik jelenleg – az UNHCR kivételével – az Egyesült Nemzetek szerveitől vagy szervezeteitől védelemben vagy segélyben részesülnek, addig, amíg ez a védelem vagy segély fennáll; akiket annak az országnak az illetékes hatóságai, melyben lakóhelyük van, olyan személyeknek ismertek el, mint akiket megilletnek az adott ország állampolgárságának birtoklásával járó jogok és kötelezettségek; valamint olyan személyekre, akiket illetően komoly okok állnak fenn annak feltételezésére, hogy a nemzetközi okmányokban megfogalmazottaknak megfelelően béke elleni, háborús vagy az emberiség elleni bűnöket követtek el; a tartózkodási helyük államán kívül, mielőtt abba az államba bebocsátást nyertek, súlyos, nem politikai bűncselekményt követtek el; vagy az Egyesült

¹⁸² A kérelmező szavahihetőségével összefüggésben kiemelendőnek tartom a Kúria Kfv. 37.362/2019/12. sz. ítéletét, melyben kifejtette, hogy a bizonyítás tekintetében amennyiben kevés dokumentum áll rendelkezésre, úgy nagyobb mértékben szükséges a kérelmező által elmondottakra támaszkodni, melynek kapcsán felmerülhet a kérelmező szavahihetősége. Ha a kérelmező nem együttműködő az eljárás során, akkor ha egyébként a hatóság nem talált bizonyítékot azzal összefüggésben, hogy a kérelmező rendelkezik valamely állam állampolgárságával, nem tekinthető a hontalanság tényállása elfogadható mértékben bizonyítottnak.

Nemzetek céljaival és elveivel ellentétes cselekmények elkövetésében vétkesek. Továbbá abban az esetben is el kell utasítani a kérelmet határozattal, amennyiben a kérelmező állampolgárságát szándékosan, a hontalan státusz megszerzésének céljából szüntette meg, valamint, ha a kérelmező tartózkodása sérti vagy veszélyezteti Magyarország nemzetbiztonságát. A kérelmező halála, kérelme írásbeli visszavonása, a személyes meghallgatáson való ismételt írásbeli felhívás ellenére meg nem jelenése és távolmaradása kimentésének elmaradása, valamint ismeretlen helyre távozása és ezzel az eljárás lefolytatásának megghiúsítása esetén az idegenrendészeti hatóság megszünteti a hontalanság megállapítása iránti eljárást.

Az idegenrendészeti hatóságnak 45 nap áll rendelkezésére a hontalanság elismerésére irányuló kérelem tárgyában meghozni a döntését. Azon szakkérdés megállapításában 20 napon belül adja meg az állásfoglalását a szakhatóság a kérelmező meghallgatását követően – jelen esetben az Alkotmányvédelmi Hivatal és a Terrorelhárítási Központ –, hogy a kérelmező veszélyezteti-e Magyarország nemzetbiztonságát.

A hontalanság megállapítására irányuló eljárás során alapvetően a kérelmezőt terheli a bizonyítás, így tehát a kérelmezőnek szükséges hontalanságát igazolni vagy valószínűsíteni különösen a születési helye, a korábbi lakó- vagy tartózkodási helye, valamint családtagjai, illetve szülei állampolgársága szerinti országok vonatkozásában. Minderre azért van szükség, mert egy állam és az adott személy közötti jogi köteleket megteremtő állampolgárság keletkezési módjait tekintve – így a fent említett esetek sorrendjét tekintve a területi alapon keletkezett *ius soli* elv, az állampolgárság honosítás útján történő megszerzése, valamint a leszármazási alapon keletkezett *ius sanguinis* elv – e három eset bír különös relevanciával. E tények bizonyítása vagy valószínűsítése érdekében kérelemre az idegenrendészeti hatóság igazgatási segítséget nyújt a kérelmező számára a magyar külképviseletek segítségével keresztül. A bizonyítás tekintetében az idegenrendészeti hatóság megvizsgálja a fenti felsorolásban érintett ország vagy országok állampolgársági jogszabályát, figyelembe veszi az UNHCR véleményét, továbbá a magyar külképviseletektől kapott, valamint a külföldi hatóságoktól beszerzett információkat, illetve a kérelmező által előadott bizonyítékokat, melyek alapján megállapítja, hogy a kérelmező valóban hontalan-e, azaz nem ismeri el őt saját joga alapján egyetlen állam sem az állampolgárának.

A hontalanság megállapítása iránti eljárás a határozat meghozatalával zárul, mely ellen fellebbezésnek helye nincsen. A határozatot továbbá közölni kell az UNHCR-ral, és az eljárásban részt vett szakhatóságokkal, azaz az Alkotmányvédelmi Hivatallal és a

Terrorelhárítási Központtal. Amennyiben a határozatot a kérelmező szeretné megtámadni, úgy arra 15 napon belül van lehetősége közigazgatási perben. A közigazgatási per lefolytatására kizárólagos illetékességgel a Fővárosi Törvényszék rendelkezik, amely a keresetlevél a bírósághoz beérkezésétől számított 90 napon belül dönt a keresetlevélről. A tárgyalás során a bíróság személyesen meghallgatja a kérelmezőt.

A Harmtv. szabályozza azon eseteket is, amikor a hontalan státuszt vissza kell vonni, így amikor a hontalan önkéntesen visszaszerezte korábban elvesztett állampolgárságát, új állampolgárságot szerzett, ha a státuszát a már korábban felsorolt kizáró ok ellenére állapították meg vagy fennáll vele szemben ilyen kizáró ok, akkor, ha az elismerés feltételei nem álltak fenn már a hontalanságát elismerő határozat meghozatalakor sem, illetve abban az esetben, ha az eljárás során lényeges tény elhallgatott, vagy lényeges tényre vonatkozó valótlan nyilatkozatot tett, illetőleg hamis vagy hamisított dokumentumokat használt fel abban az esetben, ha ez érdemben befolyásolta azt, hogy elismeri-e az idegenrendészeti hatóság hontalannak vagy sem. Az idegenrendészeti hatóságnak a hontalan státuszának felülvizsgálatára 45 napja van.

Magyarországon az elismert hontalan számára humanitárius tartózkodási engedélyt bocsát ki az illetékes hatóság.

Meglátásom szerint a magyar hontalansági eljárás összességében megfelelőnek bizonyul a nemzetközi elvárásoknak. Jogszabályi szinten került szabályozásra a hontalansági eljárás, az eljárási garanciák megfelelően biztosítottak a vonatkozó jogszabályokban. Ugyanakkor fontos megállapítani, hogy a hontalan személy definíciója szűkebb körben került meghatározásra a nemzeti jogban, mint az 1954. évi Egyezményben, melyet a következő alfejezetben részletesen ismertettek az Alkotmánybíróság ezzel összefüggésben meghozott egy döntése kapcsán, továbbá szükséges arra a hiányosságra is rámutatni, hogy az eljárás során a kérelmezők nem élveznek védelmet az őrizettel szemben.

6. 6. Az Alkotmánybíróság hontalansággal kapcsolatos gyakorlata

Annak érdekében, hogy a hontalan személy előbb-utóbb magyar állampolgárságot szerezzen, szükséges a hontalanság megállapítása iránti eljárást kezdeményeznie, melynek részletszabályait a már korábban említett Harmtv. tartalmazza. Ahogy korábban említésre került, a hatályos állampolgársági törvény alapján kedvezményesen honosítható a hontalan személy, mely feltételezi, hogy e személy a hontalanság megállapítása iránti eljárás pozitív lezárta következtében hontalan státusszal rendelkezik. A nemzetközi emberi jogi dokumentumok kapcsán, így különösen Nyilatkozatban megfogalmazott állampolgársághoz

való jog tekintetében világosan látható, hogy a hontalanok esetében nem az a cél, hogy a hontalan státusszal rendelkező személyek száma növekedjen egy adott állam területén, hanem hogy jogi helyzetük tisztázott legyen, és az államok belső jogában szereplő szabályozások szerint valamely állampolgárságot szerezhessenek.

Mivel a Nyilatkozat által megfogalmazott követelmény, miszerint minden embernek joga van valamely állampolgársághoz, megjelenik az állampolgársági törvényben is különösen a gyermekhontalanság elkerülése tekintetében, valamint az állampolgársági törvény biztosítja a kedvezményes honosítást a hontalanok számára, úgy megállapítható, hogy a Harmtv. többek között azt a célt szolgálja, hogy megfeleljen a nemzetközi emberi jogi normáknak, és lehetőséget biztosítson az állampolgárság megszerzésére a hontalan személyek tekintetében is.

6. 6. 1. A 6/2015. (II. 25.) AB határozat

A Harmtv. 76. §-ának (1) bekezdésében a hontalansági eljárás megindítása feltételeként kitételként szerepelt a jogszerű tartózkodás megléte, mely fordulatot, azaz a „jogszerűen” kitévelt az Alkotmánybíróság 6/2015. (II. 25.) AB határozatában¹⁸³ (továbbiakban: 6/2015. Abh.) alaptörvény-ellenesnek nyilvánított és rendelkezett e kitétel 2015. szeptember 30-i hatályú megsemmisítéséről.

A Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság bírójának az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (továbbiakban: Abtv.) 25. §¹⁸⁴ szerinti bírói kezdeményezéssel élt és indítványozta a „jogszerű” kitétel Alaptörvénybe ütközésének megállapítását, valamint a kitétel általános és az adott perben lévő alkalmazási tilalom elrendelését. A bírói kezdeményezésben az eljáró bíró véleményem szerint helyesen érvelt a kitétel alaptörvény-ellenességével kapcsolatosan, miszerint az 1954. évi Egyezmény 1. cikke nem tartalmazza a hontalanság megállapításának kritériumaként az adott állam területén való jogszerű tartózkodást, így a hivatkozott nemzetközi egyezmény szerint a hontalanság megállapítása nem függ attól, hogy az adott személy jogszerűen tartózkodik-e az adott államban vagy sem, vagy hogy jogszerűen

¹⁸³ Az Alkotmánybíróság 6/2015. (II. 25.) AB határozata [http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/28ddc0e14e5bc80bc1257d7100259a90/\\$FILE/0006_2015_hat%20az%20C3%A1rozat.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/28ddc0e14e5bc80bc1257d7100259a90/$FILE/0006_2015_hat%20az%20C3%A1rozat.pdf)

¹⁸⁴ Ha a bírónak az előtte folyamatban levő egyedi ügy elbírálása során olyan jogszabályt kell alkalmazni, amelynek alaptörvény-ellenességét észleli, vagy alaptörvény-ellenességét az Alkotmánybíróság már megállapította, – a bírósági eljárás felfüggesztése mellett – az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés *b*) pontja alapján az Alkotmánybíróságnál kezdeményezi a jogszabály vagy jogszabályi rendelkezés alaptörvény-ellenességének megállapítását, illetve az alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazásának kizárását.

lépett-e be az adott országba. E ponton fontosnak tartom megjegyezni, hogy a hontalanok – tekintettel arra, hogy egyetlen állam sem ismeri el állampolgárának a saját joga működése alapján – úti okmányokkal, vagy egyéb, személyazonosságukat igazoló dokumentummal egyáltalán nem rendelkeznek, ezért amennyiben nem *in situ* populációról van szó, úgy az országba való belépésük sem történhet jogszerűen, így az adott országon belül történő mozgás és tartózkodás sem; tehát fogalmilag kizárható a hontalan státusz megállapítását megelőző állapot alatti időszakban a jogszerű tartózkodás e személyek esetében.

Ugyanakkor szükséges rámutatni arra, hogy a Harmtv.-ben szereplő „jogszerű” kitéttel kapcsolatban a jogalkalmazó érdeemben egyébként sem vizsgálhatta a hontalanság megállapítása iránti eljárások során benyújtott kérelmeket, egészen egyszerűen a hontalanság természetéből fakadó jogi anomália következtében. Továbbá fontosnak tartom kiemelni, hogy habár a „jogszerű” kitétel a jogalkotó részéről eljárási szabálynak tűnhet első pillantásra, ugyanakkor alaposabb vizsgálat után egyértelművé válik, hogy a Harmtv. akkor hatályos szövege tulajdonképpen a hontalan személy fogalmát szűkítette oly mértékben, hogy ezzel ellehetetlenítette azt, hogy Magyarországon egyáltalán érdeemben megvizsgálhassa az eljáró hatóság a hontalanság megállapítása iránti kérelmet, így kizárta azt, hogy Magyarország hontalan státuszt biztosítson az állampolgárság nélküli állapotból eredeztethetően védelemre szoruló személyek számára.

Egyebek mellett megjegyzendő, hogy az 1954. évi Egyezmény 38. cikke rendelkezik az egyes cikkekre tett fenntartásokról, melyben megállapításra kerülnek azon rendelkezések, amelyekre fenntartást nem jelenthetnek be az egyezményt ratifikáló államok, amibe beletartozik a definíció értékű 1. cikk is.

Mindezek alapján véleményem szerint az Alkotmánybíróság helyesen járt el a bírói kezdeményezés alapján, miszerint Magyarország nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése¹⁸⁵ és a megkülönböztetés tilalmának¹⁸⁶ érvényesítése érdekében a hontalanság megállapítása iránti eljárás lefolytatásának előfeltételeként megkívánt jogszerű tartózkodás kritériumát alaptörvény-ellenesnek nyilvánította, és azt 2015. szeptember 30-i hatállyal megsemmisítette.

¹⁸⁵ Alaptörvény Q) cikk (2) bekezdés

¹⁸⁶ Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdés

Ennél a pontnál fontosnak tartom ismertetni a 6/2015. Abh. tárgyának nemzetközi jogi fórumon való továbbhaladását.¹⁸⁷ 2020. május 12-én hozta meg ítéletét¹⁸⁸ az Emberi Jogok Európai Bírósága a Sudita Keita kontra Magyarország ügyben, melyben megállapította, hogy sérült a kérelmező, az Emberi Jogok Európai Egyezménye 8. cikk¹⁸⁹ szerinti magán- és családi élet tiszteletben tartásához való joga.

Szükséges röviden ismertetni az ügygel kapcsolatos tényeket annak érdekében, hogy láthatóvá váljon az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntésének indokoltsága. A szomáli és nigériai felmenőkkel rendelkező kérelmező 2002-ben érkezett Magyarországra, majd menekültkénti elismerésre irányuló kérelmet nyújtott be, amelyet elutasítottak. Egy évvel később meghozatalra került a kérelmező kiutasítási határozata, amelynek végrehajtása felfüggesztésre került egészen addig, amíg a kiutasításhoz szükséges feltételek létre nem jönnek. Fontos megjegyezni, hogy ez alatt az időszak alatt a kérelmező nem volt jogosult az egészségügyi ellátásokra, nem gyakorolhatta a házasságkötéshez való jogát, tekintettel arra, hogy nem rendelkezett azon dokumentumokkal, melyek az akkor hatályos jogszabályok szerint a házasságkötés előfeltételeként funkcionáltak, illetve a munkaerőpiachoz sem volt jogosult hozzáférni. A kérelmező kiutasítási határozatának végrehajtását kizárta a Szomáliában dúló polgárháború, továbbá a budapesti nigériai nagykövetség szóbeli jegyzékben utasította el a kérelmező nigériai állampolgárként való elismerését. Mindezek következtében a kérelmezőt befogadottként ismerték el a magyar hatóságok 2006-ban, melynek közvetlen következményeként humanitárius tartózkodási engedélyt bocsátottak ki számára a hatóságok kétéves időtartamra, mely periódus alatt jogosult volt hozzáférni a munkaerőpiachoz, valamint az alapvető egészségügyi ellátáshoz. A nigériai nagykövetség tájékoztatását követően ugyanakkor fontos rávilágítani arra a tényre, hogy a kérelmezőt nem tájékoztatták a hatóságok a hontalanság megállapítására irányuló eljárás elérhetőségéről, ezzel annak lehetőségéről, hogy

¹⁸⁷ Tamás MOLNÁR: The Sudita Keita Versus Hungary Ruling of the ECtHR and the Right to Private Life of Stateless Persons: A Long Saga Comes to an End. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*. 2021 (9) 1. 279-289.

¹⁸⁸ Az ügy érdemében hozott ítélet.

Sudita Keita v. Hungary, no. 42321/15, 2020. május 12-i ítélet

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22respondent%22:%5B%22HUN%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-202433%22%5D%7D>

¹⁸⁹ 1. Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.

2. E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.

a kérelmező számára nyitva áll a lehetőség arra, hogy hontalanként ismerhessék el. A kérelmező befogadott státusza felülvizsgálatra került annak megadását követő két év múlva, mellyel összefüggésben a hatóság megállapította, hogy a kérelmező nem jogosult védelemre, illetve vele szemben nem áll fenn a visszaküldés tilalma Nigéria vonatkozásában. A hatóság e döntésével kapcsolatban a kérelmező a bírósághoz fordult, amely nem változtatott a hatóság által elrendelteken annak ellenére sem, hogy Nigéria már korábban elutasította a kérelmező nigériai állampolgárként való elismerését. Következésképpen, a kérelmező ismételtén abban a helyzetben találta magát, amikor nem volt jogosult sem a munkaerőpiachoz való hozzáféréshez, sem az egészségügyi ellátáshoz, valamint a házassághoz való jogát sem tudta gyakorolni.

Ezt követően, 2010-ben a kérelmező benyújtotta kérelmét a hontalankénti elismerés tárgyában, melyet a hatóság elutasított, mely döntést a kérelmező megtámadott a bíróság előtt. A kérelmező ügye e tárgyban egészen a Kúriáig jutott. A Harmtv. alapján arra a következtetésre jutott a bíróság, hogy a kérelmező nem jogosult a hontalan státuszra, tekintettel az akkor hatályban lévő rendelkezés szerinti „jogszerű tartózkodás” kitételekre. A kérelmező mindezek után újból benyújtotta a hontalankénti elismerés iránti kérelmét. A Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság a már korábban kifejtettek szerint bírói kezdeményezést nyújtott be az Alkotmánybírósághoz, mely szerv a szintén már korábban ismertetettek szerint megállapította a „jogszerű” tartózkodás kitételének alaptörvény-ellenességét, és megsemmisítette a 2015. szeptember 30-i hatállyal a 6/2015. Abh.-ban. A kérelmezőt ezek után 2015. október 5-én a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság hontalanként elismerte, mely döntést fenntartotta a másodfokú bíróság is, így 2017. október 11-től a kérelmező újból rendelkezett a munkaerőpiachoz való hozzáférés jogával, valamint az alap egészségügyi ellátáshoz való joggal, továbbá megszűntek előtte azon akadályok, melyek ellehetetlenítették azt, hogy éljen a házasságkötéshez való jogával.

A kérelmező álláspontja szerint közel 15 éven keresztül nem volt rendezett Magyarországon a státusza, valamint a hatóságok nem ismerték el őt hontalannak, melynek hatására nem volt megfelelő hozzáférése az egészségügyi ellátásokhoz ezen idő alatt, nem volt lehetősége a házasságkötésre, valamint a munkához való jogát sem tudta gyakorolni, ezáltal sérült az Emberi Jogok Európai Egyezmény 8. cikk szerinti joga. Az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította, hogy az ügy kapcsán a fő kérdés az, hogy a magyar hatóságok hatékony és megfelelő eljárást biztosítottak-e a kérelmező számára, amely lehetővé tette számára, hogy rendezze a státuszát és a Magyarországon való tartózkodását, különös figyelemmel a kérelmező magánélete vonatkozásában. Az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította, hogy a

kérelmező célja nem kifejezetten az volt, hogy megállapításra kerüljön az, hogy lehetetlennek bizonyult számára hontalan státusz megszerzése, hanem hogy megállapításra kerüljön az, hogy 15 éven keresztül nem rendeződött sem a státusza, ennek következtében sem a Magyarországon való tartózkodása. Mindezek alapján az Emberi Jogok Európai Bíróságnak azt kellett vizsgálnia, hogy Magyarország biztosított-e valódi lehetőséget a kérelmező státuszának rendezésére, mellyel lehetővé vált volna a kérelmező számára magánélethez való jogának gyakorlása.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága arra a következtetésre jutott, hogy Magyarország nem biztosította a kérelmező számára az Emberi Jogok Európai Egyezménye 8. cikk szerinti jogát azáltal, hogy nem volt biztosítva a kérelmező számára a hatékony és elérhető eljárás annak érdekében, hogy regularizálja a státuszát és tartózkodását, és ezáltal gyakorolhassa az Emberi Jogok Európai Egyezménye 8. cikk szerinti jogát.

6. 6. 2. A 14/2021. (IV. 23.) AB határozat

Az Alkotmánybíróság előtti következő, hontalanság tárgyában 2021. január 4-én benyújtott, a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény 78. § (1) bekezdés c) pontja nemzetközi szerződésbe ütközésének megállapítása iránti bírói kezdeményezés nevesíthető. A bíróság indítványozta, hogy az Alkotmánybíróság állapítsa meg, hogy a Harmtv. 78. § (1) bekezdés c) pontja nemzetközi szerződésbe ütközik, illetve az Alkotmánybíróság semmisítse meg a hivatkozott jogszabályi rendelkezést, valamint zárja ki az adott jogszabályi rendelkezés alkalmazhatóságát a Fővárosi Törvényszék előtti, 105.K.705.714/2020. számon folyamatban lévő perben. A felperes hontalanság megállapítása iránt előterjesztett kérelme elutasításra került az Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság mint I. rendű alperes által, majd a bírósági felülvizsgálat következtében a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság a felperes keresetét elutasította, a Fővárosi Törvényszék pedig helybenhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét. A Kúria, mely a felperes felülvizsgálati kérelme alapján járt el, ugyanakkor hatályon kívül helyezte az elsőfokú, valamint a másodfokú bírósági ítéleteket, mellyel egyidejűleg új eljárásra kötelezte az alperest. A megismételt eljárás során az elsőrendű alperes megkereste szakhatósági vélemény kikérése érdekében az Alkotmányvédelmi Hivatalt mint II. rendű alperest, valamint a Terrorelhárítási Központot mint III. rendű alperest a már korábban említésre került Harmtv. vhr. 165. § (1) bekezdése alapján. Mindkettő, szakhatóságként eljáró alperes állásfoglalásában kifejtette, hogy a felperes Magyarországon történő tartózkodása esetén veszélyezteti a nemzetbiztonságot. A szakhatósági

véleményekre alapozva az I. rendű alperes a felperes hontalanság megállapítása iránt benyújtott kérelmét ismételten elutasította, melynek következtében az alperes közigazgatási jogvitát kezdeményezett az I. rendű alperes határozatával összefüggésben.

Az Alkotmánybíróság elé terjesztett bírói kezdeményezésben a bíró kifejtette, hogy álláspontja szerint a Harmtv. 78. § (1) bekezdés c) pontja ellentétes az 1954. évi Egyezményrel tekintettel arra, hogy az a kizárás eseteit egy újabb ponttal bővíti, miszerint a kérelmező tartózkodása sérti vagy veszélyezteti Magyarország nemzetbiztonságát, ennek értelmében a kifogásolt rendelkezés az Alaptörvény Q) cikk (2)–(3) bekezdéseiben foglaltakkal is ellentétes, mely lefekteti, hogy Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját, valamint Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait.

A Belügyminisztérium az Abtv. 57. § (1b) bekezdése alapján, mint a jogszabály kidolgozója *amicus curiae* levelet nyújtott be a jelen bírói kezdeményezés kapcsán az Alkotmánybíróság számára. A Belügyminisztérium levelében bemutatta ENSZ Alapokmány¹⁹⁰ 1. cikk 1. pontja szerinti célt, amely szerint az ENSZ célja, hogy fenntartsa a nemzetközi békét és biztonságot és evégből hathatós együttes intézkedéseket tegyen a békét fenyegető cselekmények megelőzésére és megszüntetésére a támadó cselekményeknek vagy a béke más módon történő megbontásának elnyomására, valamint békés eszközökkel, az igazságosság és a nemzetközi jog elveinek megfelelő módon rendezze vagy megoldja azokat a nemzetközi viszályokat és helyzeteket, amelyek a béke megbontására vezethetnek. Az Alapokmánnyal összefüggésben a Belügyminisztérium ismertette az 1954. évi Egyezmény 1. cikk 2. pont (iii) bekezdés c) pontját, mely szerint az 1954. évi Egyezmény nem vonatkozik olyan személyekre, akiket illetően komoly okok állnak fenn annak feltételezésére, hogy az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétes cselekmények elkövetésében vétkesek. Az *amicus curiae* levélben a Belügyminisztérium kifejtette álláspontját továbbá annak tekintetében is, hogy a „cselekmények” kifejezés széles mérlegelési jogkört biztosít az 1954. évi Egyezményben részes államok számára, hiszen konkrét definíció annak kapcsán megfogalmazásra nem került az 1954. évi Egyezményben sem, sem az ENSZ Alapokmányban sem. Erre figyelemmel a Belügyminisztérium *amicus curiae* levelében kifejtettek szerint az 1954. évi Egyezményben részes államok hatásköre az abban nem részletezett szabályok belső jogi kidolgozása. A fenti érvelésből következik, hogy a Alkotmánybíróság elé benyújtott indítványban kifogásolt

¹⁹⁰ Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról szóló 1956. évi I. törvény

jogszabályi rendelkezés nem ellentétes az Alaptörvénnyel, hiszen éppen az ENSZ Alapokmányában foglalt célokkal, az 1954. évi Egyezményvel, valamint a következetes jogalkalmazás elvével lenne ellentétes az az értelmezés, amennyiben a kérelmezőt nem lehetne szakhatóság által nemzetbiztonsági célból ellenőrizni, mely által a kérelmező nem lehetne kiutasítható.

Az Alkotmánybíróság a bírói kezdeményezés tárgyát képező ügyel összefüggésben megállapította, hogy az 1954. évi Egyezmény nem tartalmaz arra vonatkozóan előírást, hogy az abban részes államok a hontalanság megállapítása iránti eljárást milyen szabályok mentén alkossák meg. Az 1954. évi Egyezmény továbbá nem zárja ki annak a lehetőségét sem, hogy a kérelmezőt nemzetbiztonsági szempontból ellenőrizték az eljárás során. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a kérelmező nemzetbiztonsági szempontból történő ellenőrzésére kifejezetten lehetőséget biztosít az 1954. évi Egyezmény tekintettel arra, hogy annak 28. cikke és 31. cikk 1. pontja is nevesíti a nemzetbiztonsági és közrendi okot egyrészt az úti okmányok kiállítása kapcsán, másrészt pedig a kiutasítással összefüggésben, kifejezetten azt kiemelve, hogy az 1954. évi Egyezményben részes államok a területükön jogszerűen tartózkodó hontalan személyt csak nemzetbiztonsági vagy közrendi okból utasíthatják ki. Az Alkotmánybíróság határozatában rögzítette, hogy tekintettel arra, hogy az 1954. évi Egyezmény nem rendelkezik a hontalanság megállapítása iránti eljárás konkrét szabályainak kialakításáról, az abban részes államok számára széleskörű mérlegelési jogkör biztosított annak tekintetében, hogy az adott kérelmezőt nemzetbiztonsági ellenőrzés alá vessék-e vagy sem, illetve az ellenőrzés az eljárás mely pontján valósuljon meg. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság kiemelte, hogy arra az anyagi jogi kérdésre nem lehet hatással a nemzetbiztonsági ellenőrzés eredménye, hogy az adott személy hontalannak minősül-e, melyet alátámaszt a Harmtv. 78. § (1) bekezdése is, amely csupán a kérelem elutasítását írja elő az abban felsorolt esetekben az eljáró hatóság számára, annak megállapításáról, hogy a kérelmező hontalannak minősül-e, nem rendelkezik.

Következésképpen, az Alkotmánybíróság a hivatkozott jogszabály nemzetközi szerződésbe ütközésének megállapítása iránti bírói kezdeményezés tárgyában alkotmányos követelményt állapított meg, miszerint a hontalanság megállapítására irányuló eljárásban a nemzetbiztonsági ok fennállásának vizsgálata a kérelem érdemi elbírálásának előfeltétele. Abban az esetben, amennyiben az eljáró hatóság a szakhatóság állásfoglalása szerint azt állapítja meg, hogy a kérelmező Magyarországon való tartózkodása sérti vagy veszélyezteti Magyarország nemzetbiztonságát, a kérelmet eljárási okból, annak további vizsgálata nélkül el kell utasítani, hogy a kérelmező hontalannak minősül-e [14/2021. (IV.23.) AB határozat, (24)].

6. 7. Következtetések

Jelen fejezetben bemutatásra került a magyar állampolgársági jog szabályozásának története a 19. századtól kezdve, melynek kapcsán különös figyelem összpontosult a hontalanság problémájára.

Általánosságban levonható az a következtetés a magyar állampolgársági jogszabályokkal összefüggésben, hogy azok az adott kornak megfelelően alakultak és megfelelően reagáltak a korszak adta kihívásokra.

Ugyanakkor fontos figyelmet fordítani arra a tényre, hogy habár Magyarország nemzetközi szinten előkelő helyet foglal el a hontalanság eseteinek csökkentése tekintetében kiváltképpen a fentebb részletesen bemutatott hontalanság megállapítása iránti eljárás tekintetében, mégis a hatályos állampolgársági törvényünk joghézagot tartalmaz különösen a gyermekhontalanság területén, mellyel kapcsolatban a jogalkotónak szükséges lenne megoldást találni annak érdekében, hogy Magyarország az 1961. évi Egyezményben is foglalt nemzetközi kötelezettségét, azaz a gyermekhontalanság elkerülését és felszámolását teljesíteni tudja.

7. Gondolatok a hontalan személyek jogállásáról szóló 1954. évi egyezményről

A Nyilatkozat 15. cikke lefektette az állampolgársághoz való jogot, amely látszólag megfelelőnek bizonyulhatott volna arra, hogy tisztázza a hontalan személyek jogállását. A Nyilatkozat értelmében tehát minden egyes személy jogosult arra, hogy rendelkezzen valamely állampolgársággal. Ugyanakkor a nemzetközi közösség rádöbbsent arra, hogy a Nyilatkozat 15. cikkében lefektetett alapjog habár ambiciózus törekvésként értékelhető, a gyakorlatban mégsem kínál megoldást a hontalanok státuszának rendezése tekintetében.

A 2. világháborút követően emberek millióit érintették államutódlási folyamatok, az állampolgárság megszüntetését célzó rendeletek, melyek eredményeként hontalanokká váltak, azaz az állam és az ember közötti jogi kapcsolat tulajdonképpen megszűnt. Következésképpen, megoldást volt szükséges találni e személyek minimum jogainak védelmére, és egyben választ adni arra a kihívásra, hogy e védelem hogyan és milyen entitás által kerüljön biztosításra. A nemzetközi közösség mindennek hatására felmérte, hogy szükséges egy, a hontalanok számára biztosítandó minimum jogokat felsoroló dokumentum létrehozása, ami ugyan a menekültek jogállásáról szóló 1951. évi Egyezmény jegyzőkönyveként került volna elfogadásra, azonban a hontalan személyek jogállásáról szóló jegyzőkönyv nem került elfogadásra, hanem csak három évvel később, 1954-ben történt meg a jegyzőkönyv szövegének egyezményi szintre történő emelése, amikor megszületett az 1954. évi Egyezmény.

Az 1954. évi Egyezmény meghatározza a hontalan személy fogalmát, mely együtt jár azzal – és egyben annak előfeltétele –, hogy megkülönböztetés nélkül biztosítva legyenek a hontalan személyek számára az 1954. évi Egyezményben felsorolt jogok. A Nemzetközi Jogi Bizottság rámutatott¹⁹¹ arra, hogy az 1954. évi Egyezményben definiált fogalom minden kétséget kizáróan a nemzetközi szokásjog részévé vált.

Ennél a pontnál fontosnak tartom megjegyezni, hogy a dolgozat nem vizsgálja az 1954. évi Egyezmény teljes egészét, hanem az kizárólag a hontalan személy fogalmára, valamint a dokumentumban nevesített jogok elemzésére koncentrálok.

7. 1. A hontalan személy fogalma

Az 1954. évi Egyezmény szerint tehát a „hontalan személy” kifejezés olyan személyt jelent, akit egy állam sem tart saját joga alapján állampolgárának. Ennél a pontnál fontosnak tartom

¹⁹¹ Draft articles on Diplomatic Protection, Article 8, Commentary paragraph (3), 49.
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_8_2006.pdf

bemutatni és megvizsgálni a definíció elemeit. Szükséges ugyanakkor mindenekelőtt kiemelni, hogy e definíció a *de jure* hontalan személyek meghatározására szolgál, azaz e szövegezés egy tiszta jogi megfogalmazásként értékelhető, ugyanakkor nem teljes, hiszen a *de facto* hontalan személyeket nem vonja hatálya alá.¹⁹²

Az 1954. évi Egyezmény 38. cikke értelmében nem lehetséges fenntartást tenni az 1. cikkre, mely a hontalan személy definícióját határozza meg, tehát ebből egyértelműen következik, hogy a definíció az egyezményben minden részes állam számára kötelező erővel bír. A definíció elemzése során¹⁹³ szükséges a definíciót az 1954. évi Egyezmény céljaival együtt értelmezni, tehát biztosítani kell, hogy a hontalan személy a lehető legteljesebb módon gyakorolhassa az emberi jogait.¹⁹⁴ A definíciót szükséges alkalmazni mind *in situ*, mind migrációs kontextusban. A hontalan személy definíciója továbbá deklaratív természetű, azaz egy hontalan attól a pillanattól kezdve hontalan, amint a definíció szerinti feltételek fennállnak.

A hontalan személy fogalmának következő, vizsgálatra szoruló eleme a „saját joga” kifejezés. Ennél a pontnál fontos arra rávilágítani, hogy e kifejezést tágan szükséges értelmezni, amit figyelembe véve megállapítható, hogy bármely, az adott állam által hozott jogszabályt a „saját joga” kifejezés alatt kell érteni, valamint azon országok esetében, melyek a precedensjog hagyományait követik, úgy az esetjogot is, illetve amennyiben szükséges, úgy a szokásjogot is.

A ’nem tart állampolgárának’ fordulat tekintetében először is annak megállapítása kívánatos, hogy mely hatóság bír azzal a feladat – és hatáskörrel, hogy megállapítsa egy adott személyről, hogy fennállnak-e esetében a hontalanság megállapításának feltételei. Az eljáró hatóságok tekintetében két, egymástól eltérő logika szerint alakíthatják ki az államok az állampolgárság meglétének megállapítása érdekében felállított, hatáskörrel rendelkező hatóság rendszerét. Az egyik megoldás a központosított, kizárólagosan egy hatóság által ellátott feladatkör, míg a másik esetben pedig több hatóság is rendelkezik feladat- és hatáskörrel az állampolgárság megállapítása kapcsán. Az eljáró hatóság bemutatásával kapcsolatban fontosnak tartom kiemelni a konzulok szerepét. Azokban az esetekben a konzulátus az állampolgárság

¹⁹² David WEISSBRODT, Clay COLLINS: The Human Rights of Stateless Persons. *Human Rights Quarterly* Vol 28, 2006. 251.

¹⁹³ UNHCR, *Handbook on Protection of Stateless Persons* i. m. 11–23.

¹⁹⁴ Az 1954. évi Egyezmény céljai a dokumentum Preambulumában találhatók:

„A Magas Szerződő Felek (...) figyelembe véve, hogy az Egyesült Nemzetek már több alkalommal kinyilvánította mély aggodalmát a hontalan személyeket illetően, és arra törekedett, hogy biztosítsa a hontalan személyek számára eme alapvető jogok és szabadságok lehető legszélesebb gyakorlását, (...) figyelembe véve, hogy kívánatos a hontalan személyek jogállását nemzetközi egyezmény útján szabályozni és javítani, az alábbiakban állapodtak meg.”

megállapítása tekintetében az eljáró hatóság, amikor az adott állam állampolgárságot szabályozó jogszabálya szerint szükséges a konzulátuson bejelenteni a gyermek külföldön születésének tényét, és bizonyítani, hogy a gyermek rendelkezik az adott ország állampolgárságával, tehát ezen esetekben az állampolgárság megszerzése nem *ex lege* történik, hanem adminisztratív cselekmények megvalósításával. Ennek értelmében előfordulnak olyan esetek, amikor a konzulátus minősül a gyermek állampolgárságának nem automatikus megszerzése során az eljárás első állomásnak. Abban az esetben, ha ezen adminisztratív lépést elmulasztja megtenni a gyermek szülője, úgy a gyermek nem tekinthető állampolgárnak a definíció alapján.

7. 2. Az 1954. évi Egyezményben foglalt jogok csoportosítása

Az 1954. évi Egyezmény a hontalan személyek jogainak védelmét elősegítő, szerkezeti felépítését is tekintve komplex emberi jogi dokumentum. A katalógusban található jogokat három csoportra lehet osztani, melyek a jogok érvényesülésének szintjét is jelentik: az adott ország állampolgáraival azonos szintű védelemhez, az adott országban külföldiként tartózkodókkal azonos szintű védelemhez, illetve az abszolút védelemhez köthető jogok, melyek esetében nem kerül mérlegelésre a külföldiek vagy az állampolgárok személyi köre, azaz a hontalanok számára e jogokat biztosítani szükséges függetlenül attól, hogy az állampolgárok vagy külföldiek számára milyen szinten kerül biztosításra az adott jog. Az 1954. évi Egyezmény szellemiségét a 7. cikk (1) bekezdése szerinti generálklauzula jelzi a legpontosabban, ugyanis az a védelmi szint minimumaként előírja, hogy amennyiben kedvezőbb rendelkezéseket nem tartalmaz az egyezmény, úgy a hontalanok számára ugyanolyan elbánást szükséges biztosítani, mint általában a külföldieknek.¹⁹⁵

Az 1954. évi Egyezményben szereplő jogok ismertetése és elemzése előtt fontosnak tartom bemutatni a garanciális erővel bíró cikket a megkülönböztetés tilalmáról. A 3. cikk előírja a szerződő államok számára azt a kötelezettséget, hogy az 1954. évi Egyezménybe foglalt jogokat faji, vallási és származási országra tekintettel történő megkülönböztetés nélkül alkalmazzák. E jog garanciális védelmet biztosít a diszkrimináció akár közvetlen akár közvetett formája ellen, ugyanakkor a védett tulajdonságok igen szűken kerülnek megfogalmazásra, hiszen csupán három tulajdonság kerül említésre, így a faj, vallás és a származás, erre tekintettel számos védett tulajdonságot nem fed le a cikk, különös tekintettel a sérülékenységet növelő tulajdonságokra,

¹⁹⁵ 7. cikk (1) Hacsak a jelen Egyezmény kedvezőbb rendelkezéseket nem tartalmaz, a Szerződő Állam a hontalan személyeknek ugyanolyan elbánást biztosít, mint általában a külföldieknek.

így a nem, nyelv, politikai vagy bármely más vélemény, vagyon, születés, mely védett tulajdonságok ugyanakkor már felsorolásra kerülnek a Nyilatkozat 2. cikkében is. Következésképpen, álláspontom szerint túlságosan szűk az 1954. évi Egyezményben szerepeltetett diszkrimináció tilalmát kimondó cikk hatálya, különös figyelemmel arra a tényre, hogy a Nyilatkozat, mely korábban került szövegezésre és elfogadásra, mint az 1954. évi Egyezmény, erre tekintettel a Nyilatkozat szerinti védett tulajdonságok jó gyakorlatként szolgálhattak volna az 1954. évi Egyezmény szövegezésekor is.¹⁹⁶

7. 2. 1. Az abszolút védelemhez köthető jogok

Az 1954. évi Egyezmény hat olyan jogot sorol fel, melyek védelmi szintje abszolút, azaz e jogok biztosítása esetén a részes államok biztosítani kötelesek e jogokat függetlenül attól, hogy az adott országban az állampolgárokat vagy a külföldieket milyen védelmi szint illeti meg. E jogokhoz tartozik a bírósághoz fordulás joga, az igazgatási segítség nyújtása, a személyi és úti okmányok kiadása, a vagyontárgyak áttelepítése, valamint a honosítás.

7. 2. 1. 1. Bírósághoz fordulás joga

A bírósághoz való fordulás jogát az 1954. évi Egyezmény 16. cikke szabályozza. A bírósághoz való fordulás joga klasszikusan első generációs alapjogként ismertethető, a polgári és politikai jogok csoportjába sorolható. A bírósághoz fordulás jogának célja, hogy az adott személy számára elérhetővé váljon, hogy az ügyét bíróság tárgyalja anélkül, hogy jogi vagy gyakorlati természetű akadályba ütközzék, és ennek következményeként ezen akadályok meggátolják a bírósághoz való jogának hatékony érvényesítését.

A bírósághoz való jog érvényesítése speciális kontextusban kerül gyakorlati alkalmazásra a hontalan személyek esetében, tekintettel arra a tényre, hogy a hontalanok számos esetben határozatlan idejű fogvatartás¹⁹⁷ esetleges bekövetkeztével számolhatnak,¹⁹⁸ illetve felülvizsgálat keretén belül bírósághoz fordulhatnak abban az esetben, amennyiben nem kapják

¹⁹⁶ Ezek mellett az is egy megfelelő jogtechnikai megoldásnak bizonyult volna, amennyiben egy nyitott végű felsorolásra utaló kifejezést illesztenek be a szövegezési tárgyalások során az államok, tehát például az „így különösen” fordulat, vagy az „egyéb helyzet” kifejezés is megfelelőnek bizonyulhatott volna a probléma kezelésére.

¹⁹⁷ A fogvatartással összefüggésben fontosnak tartom megjegyezni, hogy a szabadságtól való megfosztásra csak abban az esetben kerülhet sor, amennyiben az törvényes okból történik, tehát az nem lehet önkényes.

CHRONOWSKI Nóra: Szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jog. In: LAMM Vanda (szerk.): *Emberi Jogi Enciklopédia*. Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2018. 639–641.

¹⁹⁸ UNHCR, *Handbook on Protection of Stateless Persons*, Geneva, 2014. 40–41.

meg a hontalan státuszt.¹⁹⁹ A három bekezdést tartalmazó 16. cikk két védelmi szintet különböztet meg. Az 1. bekezdésben abszolút jellegű védelemként biztosítja a bírósághoz való fordulás jogát valamennyi szerződő állam területén, azaz a hontalan személy szabadon fordulhat bírósághoz, míg a 2. bekezdés az állampolgárokkal azonos bánásmódot ír elő abban a szerződő államban, amelyikben a hontalan személy szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik. A bírósághoz való fordulás jogának ezen aspektusa, valamint a cikk 3. bekezdése az állampolgárokkal való azonos bánásmód szerinti jogok között kerül említésre.

Fontos továbbá megjegyezni, hogy az Emberi Jogi Bizottság rámutatott arra a ICCPR-ral összefüggésben, hogy a bírósághoz fordulás joga, valamint a törvény előtti egyenlőség nem kizárólag az részes államok állampolgárait illetik meg, hanem e jogoknak minden egyes személy számára elérhetőnek kell lenni, független állampolgárságtól vagy attól a ténytől, hogy e személyek hontalanok-e, így mindazokra vonatkozni kell e jogok gyakorlása, akik a részes állam joghatósága alá tartoznak vagy a részes államok területén tartózkodnak.²⁰⁰ Minderre tekintettel megállapítható, hogy a nemzetközi emberi jogi dokumentumok megteremtik minden hontalan számára a lehetőséget a bírósághoz való hozzáféréshez.

7. 2. 1. 2. Személyi és úti okmányok kiadása, valamint az igazgatási segítség nyújtása

A személyi és úti okmányok kiadása alapvető fontosságú és egyben garanciális jelentőséggel bír a hontalanok számára tekintettel arra, hogy ezen okmányok segítik a személyazonosság felállítását, illetőleg annak bizonyítását, tehát erre figyelemmel egyfajta biztosítékként szolgál a hontalan státusz tekintetében.

Az 1954. évi Egyezmény 27. és 28. cikkei tárgyalják a személyi és az úti okmányokkal kapcsolatos rendelkezéseket. A személyi okmányok kapcsán a 27. cikk a fizikai jelenlétet követeli meg, azaz a szerződő államok a területükön lévő, érvényes úti okmánnyal rendelkező hontalan személy számára személyazonossági okmányokat állítanak ki. Ennek értelmében megállapítható, hogy az 1954. évi Egyezmény szövegezése szerint nem biztosít mérlegelési lehetőséget a szerződő államoknak annak tekintetében, hogy kiadják-e a személyi okmányokat, vagy sem, azt egyfajta kötelezettségként vállalják a szerződő államok. Ahogy látható, a személyi és az úti okmányok kiadása egymással összefügg. Az 28. cikk szerinti úti okmányok

¹⁹⁹ Uo. 30.

²⁰⁰ UN Human Rights Committee (HRC), General comment no. 32, Article 14, Right to equality before courts and tribunals and to fair trial, 23 August 2007, CCPR/C/GC/32
<https://digitallibrary.un.org/record/606075?ln=en>

kapcsán az 1954. évi Egyezmény már a szerződő állam területén jogszerű tartózkodást követel, amennyiben ez a kritérium teljesül, úgy úti okmány kiállításra kerül sor, abban az esetben, amikor a hontalan személy célja az adott ország területén kívüli utazás. Ugyanakkor az úti okmány kiadását abban az esetben szükséges biztosítani, ha az a közrendet vagy a nemzetbiztonságot nem veszélyezteti az úti okmány kiadása. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az 1954. évi Egyezmény annak Mellékletében felkínál egy egységes formátumot az úti okmányok tekintetében, mely iránymutatást ad annak érdekében, hogy a szerződő állam eljáró hatóságának milyen formátumú úti okmányt kell kiadni a hontalan személy számára.

Az igazgatási segítség nyújtása is abszolút jogként detektálható az 1954. évi Egyezmény rendszerében, azaz minden hontalan személy megkapja ezt a segítséget a 25. cikk szerint. Az igazgatási segítség megadása esetén sem észlelhető a különböző védelmi szinteknek megfelelő különbségtétel, e cikk alapvetően a szerződő állam területén való tartózkodást követeli meg. Az okmányok vagy az igazolások kiadása tekintetében ugyanakkor e cikk 2. bekezdése akként nyilatkozik, hogy azokat úgy adják ki a hatóságok, ahogy általában a külföldieknek adnák ki. E cikk záró bekezdése ugyanakkor kritériumként előírja, hogy az e cikkben foglalt részletszabályok nem érintik az 1954. évi Egyezmény 27. és 28. cikke szerinti személyi és az úti okmányok kiadásával kapcsolatos rendelkezéseket. A 25. cikk célja, hogy megkönnyítse a hontalanok számára az egyes szolgáltatások igénybevételét.

7. 2. 1. 3. Vagyontárgyak áttelepítése

A vagyontárgyak áttelepítéséről szóló 30. cikk kapcsán érdemes kiemelni a cikk 1. bekezdését, amely szerint a szerződő állam lehetővé teszi a hontalanok számára, hogy olyan országba kerüljön áttelepítésre a vagyontárgyuk, ahol a letelepedésüket engedélyezték. Mindez ugyanakkor nem aktív segítségnyújtást jelent, sokkal inkább a szerződő állam részéről be nem avatkozást vagy tűrést, illetve a vagyontárgyak áttelepítése tekintetében egyfajta igazgatási segítséget, melynek értelmében a hontalan személy elé nincs felesleges igazgatási akadály görgetve. A 2. bekezdés előírja a szerződő államok számára, hogy jóindulatúan bírálják el a hontalan személy vagyona áttelepítésével kapcsolatos kérelmét. E pontnál ugyanakkor látható, hogy ezen előírás végrehajtása kifejezetten szubjektív, ezért álláspontom szerint nem keletkeztet egyértelmű kötelezettséget a szerződő államok számára.

7. 2. 1. 4. Honosítás

A honosítás alapvetően állami érdekeknek tekinthető, melynek politikai motivációi vannak, hiszen a kérdés az, hogy kit ismer el az állam a politikai közösség teljes jogú tagjaként.²⁰¹ A honosítás, így az állampolgárság megadása az egyetlen élhető megoldás a hontalanok számára, amely reményt ad számukra, hogy belátható időn belül a jogszabályban meghatározott feltételeknek megfelelően rendelkezni tudjanak állampolgársággal, ami megszünteti a marginalizált helyzetüket és teljes jogú tagjaként élhessenek abban a társadalomban, ahol korábban lényegében az állam nem vett róluk tudomást, ezáltal gátolva voltak abban, hogy érvényesíthessék azon jogukat, melyek az állampolgárság birtoklásához kötöttek.

Az 1954. évi Egyezmény 32. cikke foglalkozik a honosítás kérdésével, miszerint előírja a szerződő államok számára a hontalan személyek beilleszkedésének és meghonosodásának megkönnyítésének kötelezettségét, mely cselekmények közül érdemes kiemelni az egyszerűsített honosítás intézményének megteremtését, azaz a kötelezettséget arra, hogy a honosítási eljárást meggyorsítsák és az azzal kapcsolatos költségeket lehetőség szerint csökkentsék a hontalanok vonatkozásában. Az 1954. évi Egyezményben foglalt cikkek közül lényegében e rendelkezés törekszik a leginkább arra, hogy megoldást kínáljon a hontalanság felszámolására és nem egyfajta kényszerből kialakított rendszert felállítani egy állampolgárság nélküli személy számára. Ugyanakkor fontos kiemelni e cikk kapcsán azt is, hogy a honosítást az 1954. évi Egyezmény nem jogként kínálja fel, hanem tulajdonképpen lehetőséget biztosít az állampolgárság könnyített vagy egyszerűsített megszerzésére, azaz felkínálja az egyszerűsített honosítás lehetőségét, hiszen a hontalanok nem követelhetik a honosításhoz való hozzáférést. Ennek értelmében a szerződő államok az állampolgárság megszerzését taglaló jogszabályaikban a honosítással összefüggésben lévő szabályok tekintetében a hontalanok számára kedvezőbb feltételeket biztosítanak azokkal szemben, akik rendelkeznek más állam állampolgárságával, így tipikusan rövidebb időt írnak elő az ország területén való tartózkodás terén.²⁰² Az 1954. évi Egyezmény összességébe véve tehát felhívja a szerződő államokat a kedvezményes honosítás bevezetésére, ugyanakkor az állam diszkréciója annak a szabályozásnak a kialakítása, ami azt taglalja, hogy pontosan mit is takar az egyszerűsített honosítás és azt hogyan is teszi. Erre tekintettel megállapítható, hogy minden szerződő állam

²⁰¹ Laura VAN WAAS: Nationality matters. Antwerp, Intersentia. 2008. 60.

²⁰² Az Áptv. a hontalan személyek számára kedvezményes honosítást biztosít, amit az „Az állampolgársághoz való jog és a hontalanság kapcsolata Magyarországon” című fejezetben részletesen ki is fejtetem.

feladata ennek a lehetőségnek a kialakítása, ezáltal a szerződő államokban létrehozott szabályok igencsak különböznek egymástól.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy az 1954. évi Egyezményben rögzített abszolút jogok jóllehet kötelezettséget teremtenek a szerződő államok számára e jogok feltétlen biztosítása tekintetében, ugyanakkor azok a gyakorlatban mégsem jelentenek valódi abszolút jogosultságot.

7. 2. 2. Az állampolgárokkal azonos bánásmódhoz köthető jogok

Az állampolgárokkal megegyező joggyakorlásról szóló fejezetben bemutatásra kerülnek azon nevesített jogok az 1954. évi Egyezményből, amelyek a hontalanok számára az állampolgárokkal azonos bánásmódot biztosítják. E jogok az 1954. évi Egyezmény szellemiségéhez mérten és ahhoz képest magasabb szintű biztosítékot adnak a hontalan személyek számára, ugyanis a hontalanok e jogok tekintetében az állampolgárokkal azonos bánásmódban részesülnek. Következésképpen, meglátásom szerint e megközelítés az első lépésnek tekinthető azon az úton, hogy a hontalan személy a honosítást részletesen leíró és szabályozó jogszabályban meghatározott évek múltán megfelelően tudjon beilleszkedni a társadalomba.

7. 2. 2. 1. Vallásgyakorlás

Az 1954. évi Egyezmény 4. cikke tárgyalja az egyezmény vallásgyakorlással kapcsolatos rendelkezését, mely pozíció igen előkelő helynek bizonyul tekintettel arra, hogy a vallásgyakorláshoz való jog az első nevesített jog a dokumentumban. A vallásgyakorláshoz való jog jelenti azt a szabadságot, hogy meghatározhassuk és gyakorolhassuk a saját hitünket. E jog adja az emberi szükségletek egyik központi elemét, mely szoros összeköttetésben van az emberi méltósághoz való joggal, valamint a szólás- és gondolatszabadsághoz való joggal, következésképpen, a vallásszabadság megsértése az emberi méltóság megsértését is jelenti.²⁰³

A hontalanság tekintetében megállapítható, hogy a vallásszabadság korlátozásának elszenvedése nem tipikusan érinti a hontalanokat, ugyanakkor szükséges kiemelni, hogy a vallási alapon történő diszkrimináció viszont igen is jelen van az állampolgárságtól való

²⁰³ SCHANDA Balázs: A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága. In: (szerk.) JAKAB András – FEKETE Balázs: Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) (2018) [9] <http://ijoten.hu/szocikk/a-gondolat-a-lelkiismeret-es-a-vallas-szabadsaga>

megfosztás egyik legfőbb okaként, azaz a vallási alapon történő diszkrimináció legsúlyosabb megnyilvánulásaként az állampolgárságtól való megfosztás értékelhető, melyre példaként a Mianmar területén élő Rohingya népcsoport hozható.²⁰⁴

Az 1954. évi Egyezmény szövegezői nem tették lehetővé a fenntartás bejelentését a szerződő államok számára e cikk kapcsán, mely egyfajta elismerését jelenti a vallásgyakorlás szabadsága fontosságának és annak emberi méltósággal való szoros kapcsolatának. A 4. cikk a fizikai jelenlét kritériumát szabja meg feltételül a hontalan személy számára, a vallásgyakorlás jogát nem köti a jogszerű tartózkodáshoz, álláspontom szerint helyesen, tekintettel azon megállapításokra, mely már korábban kifejtésre került az emberi méltóság kapcsán e cikk elemzése során. E cikk második fordulata biztosítja továbbá a hontalanok számára azt a jogot, hogy a gyermekük vallásos nevelését illető szabadság tekintetében is szabadon dönthessenek. Ez egy olyan többletjogosítvány, mely biztosítja egy másik személy vallásának szabad megválasztását is a saját vallás megválasztásán felül.

Ugyanakkor szükséges hangsúlyozni azt is, hogy ez a jog nem teljes mértékben határtalan, hiszen az 1954. évi Egyezmény 2. cikk szerinti közrendi klauzula adja e jog ellenpólusát, azaz meghúzza egyben többek között a vallás szabad gyakorlásának határát a közrend fenntartása érdekében.

7. 2. 2. 2. A művészeti jogok és ipari tulajdonhoz való jog

Az 1954. évi Egyezmény 14. cikke szabályozza a hontalanok művészeti és ipari tulajdonhoz való jogát. A cikk célja, hogy védelmet biztosítson a hontalan személy anyagi és morális érdekei felett.²⁰⁵

A szellemi tulajdonról szóló cikk nem taxatív felsorolást közöl a cikk hatálya alá tartozó tevékenységek kapcsán, hanem példálózó jelleggel sorolja fel az ipari tulajdon fajtáit. Fontos kritériumot jelöl meg a cikk a tartózkodás kapcsán, miszerint a hontalan személy számára a szokásos tartózkodási hely szerinti országban az állampolgárokkal azonos jogokat szükséges biztosítani e területen, ugyanakkor a cikk második mondata szerint, ami álláspontom szerint a cikk érdekességét és kifejezett relevanciáját adja, pedig más ország tekintetében úgy kezelendő,

²⁰⁴ A rohingyák állampolgárságtól való megfosztását és annak körülményeit a dolgozat egy későbbi, „A faji vagy etnikai származáson alapuló diszkrimináció és a hontalanság kapcsolatának bemutatása gyakorlati példákon keresztül” című alfejezetében részletesen bemutatom. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b4f71b.html>

²⁰⁵ VAN WAAS: i. m. 347.

mintha külföldi lenne, azaz állampolgársággal rendelkezne a szokásos tartózkodási hely szerinti országban.

7. 2. 2. 3. Közoktatás

A közoktatás témakörét feldolgozó 22. cikk az 1954. évi Egyezmény „Jóléti Kérdések” című fejezetében helyezkedik el, mely két bekezdésre tagolható az alapfokú és a nem alapfokú szintű oktatásra, vagy másként fogalmazva, ami az 1954. évi Egyezmény által kategorizált jogok szempontjából relevánsabb megkülönböztetés, azaz az állampolgárokkal azonos bánásmódra és a külföldiekkel azonos bánásmódra. A tanulmány ezen alfejezetére figyelemmel hangsúlyozom, hogy az alapfokú oktatással kapcsolatos szabályok kerülnek bemutatásra, azaz a közoktatás azon szegmense, ami az állampolgárokkal azonos bánásmód szerint illeti a hontalanokat, míg a nem alapfokú oktatással kapcsolatos szabályok a külföldiekkel azonos bánásmód szerinti jogokról szóló alfejezetben kerül ismertetésre.

A közoktatáshoz való jog és az abban való részvétel az emberi jogok rendszerében alapvető jelentőséggel bír figyelemmel arra a tényre, hogy az további emberi jogoktól elválaszthatatlan és szoros összefüggésben áll velük. Példának okáért az oktatás útján teszünk szert a tudásra, amely a munkához való jog érvényesítéséhez nélkülözhetetlen, így amennyiben az oktatáshoz való jog csorbul, úgy az komoly kihatással bír az élet későbbi szakaszaiban többek között a munkához való jogra vagy az egyesüléshez való jogra. Az oktatáshoz való hozzáférés korlátozása a hontalanok tekintetében alapvetően behatárolja e személyi kör későbbi munkalehetőségeit és boldogulását, mely közvetlenül hozzájárul ahhoz, hogy a hontalanok még inkább a társadalom peremére sodródjanak.

E cikk egésze kapcsán érdekes megállapítás tehető a tartózkodás kapcsán, hogy a cikk nem köti az oktatásban való részvételt a tartózkodás jogszerűségéhez, illetve nem követeli meg a szokásos tartózkodás feltételének teljesülését sem. Következésképpen, e cikket úgy szükséges értelmezni, hogy az abban foglaltak státusztól függetlenül minden hontalan személyt megilletnek. Problémaként, illetve hiányosságként értékelhető, hogy az alapfokú oktatás és annak minősége nem kerül definiálásra a cikkben, azaz nem szól annak elérhetőségéről, a minőségéről és a formájáról. Következésképpen e cikk konkrét alkalmazásának kidolgozását és megnyilvánulását a szerződő államok belső jogában rendezendőnek hagyja az 1954. évi Egyezmény.

Az állampolgársággal nem rendelkező személyek kifejezett elszenvedői az oktatáshoz való jog korlátozásának, amely hozzájárul a hontalanok marginalizálódásához, és a további

jogfosztásokhoz. A Gyermekjogi Egyezmény szerint minden gyermeknek joga van az oktatáshoz,²⁰⁶ ami a hontalan gyermekek számára a legkevésbé sem magától értetődő jog, ugyanis az oktatáshoz való jog kifejezetten azon jogok közé sorolható, melyekhez való hozzáférést a leginkább korlátozzák az államok a hontalanok esetében. Az oktatáshoz való hozzáféréshez való jogukban korlátozott, a migrációs kontextusban lévő hontalan gyermekek, akik egy etnikai vagy nyelvi kisebbséghez tartoznak az adott államban ennek következtében a kulturális jogaikat²⁰⁷ sem gyakorolhatják, tehát például nem tanulhatnak saját anyanyelvükön.²⁰⁸

Mindezekre tekintettel álláspontom szerint a közoktatás alapfokú oktatáshoz való hozzáférésről szóló rendelkezése megfelelően került szabályozásra, azaz az állampolgársokkal azonos bánásmód biztosítása minimum kritériumként értékelhető a hontalanok marginalizálódása elkerülése tekintetében.

7. 2. 2. 4. Elosztás

Az 1954. évi Egyezmény 20. cikkével kezdődik a megfelelő életszínvonalhoz való joggal kapcsolatos egyéb jogosítványok felsorolása. A megfelelő életszínvonal szerinti élet az emberi minőség szerves részét képezi, az emberi méltóság elengedhetetlen sarokköve, hiszen minden embernek joga van ahhoz, hogy nehézségek és szégyenérzet nélkül tudjon részt venni teljes értékűen a mindennapi, szokásos ügyletekben.²⁰⁹ A megfelelő életszínvonalhoz való jog részjogosítványai közé beletartoznak a megfelelő ruházkodás, a megfelelő élelmiszerhez való hozzáférés, tehát tipikusan azok a tárgyak és fogyasztási javak, melyek a történelem során elosztás tárgyát képezhették.

Megállapítható, hogy habár egy kifejezetten magas védelmi szint kerül meghatározásra e cikk kapcsán a hontalanok számára, hiszen az 1954. évi Egyezmény az elosztás tekintetében kizárólag a területen tartózkodást követeli meg a hontalanoktól, valamint az állampolgárokkal azonos bánásmódban részesíti őket, a cikk csupán azon körülményekre vonatkozik, amikor olyan helyzet áll fenn, hogy a fogyasztási javak elosztása esedékes a beálló hiány, illetve körülmények kapcsán. Következésképpen, e cikk nem rögzíti azt, hogy minden hontalan személynek joga van például az élelmiszerbiztonsághoz, ami a megfelelő életszínvonal, így az

²⁰⁶ Gyermekjogi Egyezmény, 28. cikk

²⁰⁷ Uo. 30. cikk

²⁰⁸ Jyothi KANICS: Migration, forced displacement, and childhood statelessness. In: VAN WAAS, DE CHICKERA i. m. 221.

²⁰⁹ VAN WAAS: i. m. 332.

emberi méltóság szerves részét képezi, hanem kizárólag az elosztáskori helyzetet festi le, továbbá a cikk kötelezettséget sem ró a szerződő államok számára az adekvát életszínvonal megteremtésére.

További észrevételként megtehető az a megállapítás, hogy habár a szövegezés korának megfelelően került beillesztésre e cikk, ma már az nem igazán bír valódi jelentéstartalommal, tekintettel arra, hogy nem a fogyasztási javakhoz való és az adekvát életszínvonalhoz való alapvető jogról szól a rendelkezés, hanem egy olyan rendkívüli körülmények beálltáról, amelyek a 21. században már nem fordulnak elő jellemzően, így a cikk okafogyottá vált.

7. 2. 2. 5. Közsegély

A közsegély kérdése a szociális biztonság egy vetülete, mely a jövedelem biztonságát teremti meg.²¹⁰ A szociális biztonsági rendszerek, így a közsegély is a túlélés minimum feltételeit biztosítja, melynek a célja a már korábban említett adekvát életszínvonal megteremtése. A hontalanok tipikusan nehezen jutnak hozzá a szociális háléhoz, hiszen esetükben hiányzik az állampolgárság mint általános feltétel a szociális biztonsági hálóból való részesedéssel összefüggésben, valamint az országok közötti viszonyossági alapon létrejött megállapodásokból sem részesülnek jellemzően. Ezáltal, éppen az állampolgárság hiánya miatt nem férnek hozzá a közszolgáltatásokhoz.

A közsegély témakörét az 1954. évi Egyezmény 23. cikke szabályozza, amely a hontalanok tekintetében a jogszerű tartózkodást követeli meg, mellyel egy időben az állampolgárokkal azonos bánásmódban részesíti az állampolgársággal nem rendelkező személyeket. E cikk kapcsán szükséges megállapítani annak érvényesülése elégtelenségét, tekintettel arra a tényre, hogy a szerződő államok közül igen nagy számban jelentettek be fenntartást mind e cikk, mind a munkajogi és társadalombiztosításról szóló 24. cikk tekintetében.²¹¹ A közsegélyről szóló cikk további problémája a gyakorlati érvényesülés terén, hogy az 1954. évi Egyezmény szövegezői

²¹⁰ Uo. 323.

²¹¹ Fenntartások az 1954. évi Egyezménnyel összefüggésben:
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=V-3&chapter=5&Temp=mtdsg2&clang=_en

nem határozták meg e cikk pontos definícióját,²¹² ezáltal a szerződő államok nemzeti joguk szerint tölthetik meg tartalommal e cikk konkrét rendelkezését.²¹³

7. 2. 2. 6. Munkajog és társadalombiztosítás

Ahogy már fentebb említésre került a szociális biztonsági háló két aspektusa, amelyek megjelennek az 1954. évi Egyezményben a 23. cikk szerinti közsegély, illetve a 24. cikk szerinti munkajog és társadalombiztosítás formájában. A munkajog és társadalombiztosítással kapcsolatos rendelkezéseket az 1954. évi Egyezmény 24. cikke szabályozza, ahol szintén az állampolgárokkal azonos bánásmódot ír elő a hontalan személyek tekintetében a szerződő államok részéről. A cikk első bekezdése rögzíti azt, hogy e jogok abban az esetben illetik meg a hontalan személyeket, ha ők jogszerűen tartózkodnak a szerződő állam területén, tehát megállapítható, hogy egy magasabb kapcsolódási szintet ír elő a cikk jelen esetben az egyszerűbb, területen való tartózkodásnál.

Ugyanakkor e cikknél egyértelműen látható, hogy amennyiben a hontalan személy teljesíti a jogszerű tartózkodás kritériumát, úgy egy viszonylag magas védelmi szintet biztosít az 1954. évi Egyezmény, mely tulajdonképpen választ ad az egyenlőség igényére való törekvésre, hiszen a jogszerűen tartózkodó hontalan személyt az állampolgárokkal azonos bánásmódban kell részesíteni a bérezés, családi pótlék, munkaidő, túlóra, fizetett szabadság, az otthoni munka korlátozása, a munkavállalás alsó korhatára, a tanulói és a szakmai képzés, a női munka és a fiatalok munkája, valamint a kollektív megállapodás előnyeiből részesedés kapcsán. A cikk a társadalombiztosítással összefüggésben ugyan korlátozásokkal, de megállapítja, hogy megfelelő intézkedéseket lehet hozni a szerzett jogok megtartása vagy azon jogok megtartása érdekében, melyek megszerzés alatt állnak, továbbá a tartózkodási hely szerinti állam törvénye

²¹² Mindemellett szükséges továbbá megjegyezni, hogy az 1954. évi Egyezmény szövegezésekor nem merült fel esetleges problémaként azon kérdés, hogy egyes esetekben vajon a közsegélyre vagy a munkajog és a társadalombiztosításra vonatkozó cikket kell-e alkalmazni, ugyanis mindkét esetben az állampolgárokkal azonos védelmi szint megállapítására került sor.

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Convention relating to the Status of Stateless Persons. Its History and Interpretation*, 1997. A commentary by Nehemiah ROBINSON, Institute of Jewish Affairs, World Jewish Congress, 1955. Reprinted by the Division of International Protection of the United Nations High Commissioner for Refugees.

https://www.oas.org/dil/1954_Convention_relating_to_the_Status_of_Stateless_Persons.pdf

²¹³ Ugyanakkor a közsegély fogalmába valószínűsíthetően beleérteni szükséges a szociális biztonsággal kapcsolatos intézkedéseket, a sürgősségi kórházi ellátást.

Carol BATCHELOR: *The 1954 Convention Relating to the Status of Stateless Persons: Implementation Within the European Union Member States and Recommendations for Harmonization*. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 22(2), (2015). 48.

<https://refuge.journals.yorku.ca/index.php/refuge/article/view/21330/20001>

vagy más jogszabályai külön meghatározhatják a teljes mértékben közpénzekből nyújtott kedvezményeket vagy a kedvezmények egy részét, valamint olyan személyeknek folyósított juttatásokat, amelyek a rendes nyugdíjfolyósítási feltételeknek nem felelnek meg.

7. 2. 2. 7. Bírósághoz való fordulás joga

A bírósághoz való fordulás joga kapcsán már fentebb bemutatásra került a cikk 1. bekezdése, ugyanakkor a cikk további bekezdései már az állampolgárokkal való azonos bánásmód szintjét követeli meg. Az 1954. évi Egyezmény szerint az állampolgárokkal azonos elbírálás kapcsán a bírósághoz fordulás esetében beleértendő a jogsegély és a perköltség-biztosíték (*cautio judicatum solvi*) alóli mentesség²¹⁴. Megállapítható tehát a 2. bekezdés kapcsán, hogy az nem keletkeztet kötelezettséget a szerződő államok számára annak tekintetében, hogy kialakítsanak egy, kifejezetten a hontalan személyek által igénybe vehető jogsegélyi rendszert, hanem kiterjeszti az állampolgárok által igénybe vehető jogsegély formáit a hontalanok számára is. A 2. bekezdés megfogalmazásának köszönhetően világos, hogy a jogsegély és a perköltség-biztosíték nem képezik egy taxatív felsorolás elemeit, hanem azok példálózva kerülnek említésre a bírósághoz fordulás jogával összefüggésben, ezáltal látható, hogy jóval több jogosítványt élvezhet a szerződő államban szokásos tartózkodási hellyel rendelkező hontalan személy. A 3. bekezdés szűkítést tartalmaz a bírósághoz fordulás jogába beleértendő, valamint az ahhoz kapcsolható jogok tekintetében, ugyanis e bekezdés szerint amennyiben a hontalan személy azokban az országokban, ahol nem rendelkezik szokásos tartózkodási hellyel, abban az elbírálásban részesül, amelyben a szokásos tartózkodási helye szerinti ország állampolgárai részesülnek.

A védelmi szint e pontjával összefüggésben álláspontom szerint általánosságban megállapítható, hogy az állampolgárokkal azonos bánásmódhoz köthető jogoknál szerepel számos olyan jog, amelyek felsorolatlása az abszolút védelmi szint szerinti jogoknál lenne szükséges annak érdekében, hogy a jogvédelem legteljesebb szintje biztosított lehessen.

7. 2. 3. A külföldiekkel azonos bánásmódhoz köthető jogok

Az 1954. évi Egyezmény 7. cikkében generálklauzulaként megfogalmazódik a hontalanoknak biztosított védelmi szint minimuma, miszerint a szerződő államok ugyanolyan elbánást biztosítanak a hontalanok számára, mint általában a külföldieknek, hacsak az 1954. évi

²¹⁴ VAN WAAS: i. m. 269.

Egyezmény ettől kedvezőbbben nem rendelkezik egyes cikkek tekintetében. Már korábban bemutatásra került az állampolgárokkal azonos bánásmódhoz köthető jogok, valamint az abszolút jogok, melyek a már ismertetett védelmi szintektől függetlenül megilletik a hontalanokat. Az 1954. évi Egyezményben a hontalanokat megillető jogok jelentős része a külföldiekkel azonos bánásmód védelmi szintjét határozzák meg, melyek az alábbiakban kerülnek bemutatásra.

7. 2. 3. 1. Ingó és ingatlan vagyon

Az ingó és ingatlan vagyon szerzése problematikus lehet a külföldiek számára, különösképpen a hontalanokra tekintettel figyelemmel arra, hogy nemzetbiztonsági és szuverenitással összefüggő aggályokat vet fel e kérdés, miszerint az adott ország állampolgárságával nem rendelkezők, vagy az állampolgársággal egyáltalán nem rendelkezők vagy nem szerezhetnek tulajdont, vagy csak igen nehezen juthatnak ahhoz hozzá. A hontalanok által tapasztalt nehézségek kapcsán példaként lehet említeni a hontalan kurdok helyzetét Szíriában, akik állampolgárság nélkül nem jegyeztethetik be az üzleti vállalkozásukat, autójukat, nem kerülhet be az ingatlantulajdonuk az ingatlan-nyilvántartásba, melynek következtében sokszor családtagok vagy barátok nevére történnek a bejegyzések, mely megköveteli a jóhiszeműséget, és további problémákat keletkeztet az öröklési kérdésekben.²¹⁵

Az 1954. évi Egyezmény 13. cikke foglalkozik az első olyan joggal, amely a külföldiekkel azonos bánásmódot állapít meg a hontalanok tekintetében. A cikk szerint a szerződő államok a hontalanok számára a lehető legkedvezőbb bánásmódot biztosítják az ingó és ingatlan vagyon szerzését és az ezzel összefüggő más jogokat, valamint az ingó és ingatlan vagyona vonatkozó bérleteket és egyéb szerződéseket illetően, de semmiképpen sem kedvezőtlenebbet, mint az azonos helyzetben lévő külföldieknek általában. Következésképpen, a védelmi szint minimuma a külföldiekkel azonos bánásmód, habár a magasabb védelmi szint támogatott a cikk szerint.

Megítélésem szerint érdemes ennél a pontnál felhívni a figyelmet a már korábban, az abszolút jogok között felsoroltatott 30. cikkre felhívni a figyelmet, mely a vagyontárgyak áttelepítését szabályozza, ahol már nem kívánja meg a rendelkezés a külföldivel vagy az állampolgárral azonos bánásmódot, hanem egy abszolút védelmi hálót kínál a hontalanok számára. Ezek alapján megállapítható, hogy a más megszerzett vagyontárgyakat jogszerű tartózkodás

²¹⁵ Maureen LYNCH, Perveen ALI: Buried Alive. Stateless Kurds in Syria. *Report for Refugees International*, January 2006. 6–7. <https://www.refworld.org/docid/47a6eba80.html>

követelménye vagy a különböző védelmi szintek alkalmazása nélkül áttelepíthesse a hontalan személy más országba.

7. 2. 3. 2. Egyesülési jog

Az egyesülési jog szorosan kapcsolódik a jövedelemszerző tevékenységek fejezet alá tömörített, munkával kapcsolatos jogokhoz, amely politikai és kulturális aspektusai is rendelkezik. Az egyesülési jog gyakorlása a kisebbségi csoportok, vagy az adott ország állampolgárságával nem rendelkező csoportok, általánosságban véve a sérülékeny csoportok számára rendkívül jó lehetőségnek bizonyul az érdekképviselőre és az érdekérvényesítésre. Az egyesülési jog limitálása kedvelt eszköz a hontalanokkal szembeni jogkorlátozással összefüggésben tekintettel arra a tényre, hogy ezáltal nem csupán a hontalanok politikai aktivitása korlátozható, hanem az érdekérvényesítési és érdekképviselői erejük, valamint a csoportra való figyelemfelhívás is ennek következtében teljesen megszüntethető.

Az egyesülési jogot az 1954. évi Egyezmény 15. cikke szabályozza, a hontalan személyektől jogszerű tartózkodást követelve, a külföldivel azonos bánásmód minimum védelmi szintje mellett. Ugyanakkor fontosnak tartom kiemelni, hogy e jog nem tekinthető általános jellegűnek, hiszen annak hatálya korlátozott, azaz a nem-politikai és nonprofit jellegű szervezetekre és szakszervezetekre vonatkozik kizárólag. A politikai aktivitást és egyesülést nem szabályozza a cikk, ami álláspontom szerint igen kiábrándító a hatékony joggyakorlás és jogérvényesítés szempontjából figyelembe véve azt a tényt, hogy ezáltal a cikk hatálya alól pontosan azon aspektus kerül ki, amely a leginkább hatékony lenne az érdekérvényesítés tekintetében. Következésképpen, a politikai célú egyesülés, ezáltal a politikai jogok gyakorlásának korlátozásával az egyesülési jog lényegi essenciája vesz el.

7. 2. 3. 3. Jövedelemszerző tevékenységgel kapcsolatos jogok

Az 1954. évi Egyezmény 17–19. cikkei taglalják a jövedelemszerző tevékenységeket, melyeket a kereső foglalkozásként, az önálló foglalkozásként és a szabad foglalkozásként nevesít. Az alábbiakban a jövedelemszerző tevékenység e három aspektusa együttesen kerül bemutatásra ezen alfejezet alatt.

A jövedelemszerző tevékenységgel kapcsolatos jogok a gazdasági, kulturális és szociális jogok sarokköveiként értelmezhetők, melyek gyakorlásával az ember képes megteremteni saját maga és családja megélhetését, immanens részét képezi az önmegvalósításnak, valamint az emberi

személyiség fejlődésének.²¹⁶ Az 1954. évi Egyezményben szabályozott, jövedelemszerző tevékenységgel összefüggésben felsoroltatott jogok kapcsán érdemes megtenni azt a megállapítást, miszerint e jogokba beleértendő a foglalkoztatáshoz való hozzáférés, a megélhetéshez való jog, a kényszer munkától mentes munkavégzés, a munka szabad megválasztása, valamint az önálló foglalkozáshoz való jog.²¹⁷

A hontalan a jogszerű foglalkoztatásban korlátokba ütközhetnek, mely esetre példaként szolgálhat a bidunok²¹⁸ helyzete Kuvaitban tekintettel arra, hogy a 1980-as évek végén a bidunok elbocsátották a kormányzati munkaviszonyból, és erre kötelezték a magánszektor is Kuvaitban, mely intézkedés azt a sajnálatos helyzetet eredményezte, hogy a hontalanok nem rendelkeztek jogszerű munkaerőpiaci hozzáféréssel, így az informális szektorhoz fordultak.²¹⁹

Az 1954. évi Egyezményben nevesített kereső foglalkozás, önálló foglalkozás, valamint a szabad foglalkozás tekintetében a hontalanoknak szükséges teljesíteni a jogszerű tartózkodás követelményét, illetve e három cikk tekintetében közös elemként értékelhető továbbá, hogy a külföldiekkel azonos bánásmódban szükséges a hontalanokat részesíteni, azonban a kedvezőbb bánásmód támogatott, különösen a 17. cikk 2. bekezdése szerint azon esetekben, amikor a hontalanok a munkaerő-toborzás vagy bevándorlási tervek alapján léptek a szerződő állam területére. Az önálló foglalkozás tekintetében az 1954. évi Egyezmény az egyéni vállalkozáshoz való jog, valamint a kereskedelmi és ipari társaságok alapításához való jog tekintetében írja elő a szerződő államok számára a legalább külföldiekkel azonos bánásmód biztosítását. A szabad foglalkozásról szóló 19. cikkel kapcsolatban a diplomák elismerését követően biztosítja az 1954. évi Egyezmény a hontalanok számára a legalább külföldivel azonos bánásmódot.

7. 2. 3. 4. Lakásügy

Az 1954. évi Egyezmény 21. cikke rendelkezik a lakásügy kérdéséről. E cikk is a külföldiekkel azonos bánásmódot biztosítja a hontalanok számára abban az esetben, amennyiben teljesítik a jogszerű tartózkodás követelményét. Mindez a hontalanoknak alacsony védelmi szintet biztosít, ugyanakkor e cikk az 1954. évi Egyezményben történt megjelenítése egyértelmű sikerként

²¹⁶ VAN WAAS: i. m. 307.

²¹⁷ Uo. 307.

²¹⁸ A „bidoon” a hontalanokra használt arab kifejezés.

UNHCR: *Állampolgárság és hontalanság: Kézikönyv parlamenti képviselőknek*, 2017. 18.

²¹⁹ A kuvaiti bidunok helyzete a diszkriminációról szóló fejezetben részletesen ismertetésre került, itt csak utalás szintjén kerül megemlítésre hontalanságuk okán fennálló helyzetük.

VAN WAAS: i. m. 308.

értékelendő. A már korábban említett megfelelő életszínvonalhoz való jog magában foglalja a lakásügy kérdését is, hiszen az emberi méltóság részét képezi a lakhatás biztossága.

Megállapítható továbbá a 21. cikkből kiindulva, hogy nem került szabályozásra az, hogy pontosan milyen lakások érintettek e tekintetben, tehát a cikk megfogalmazását figyelembe véve bármely olyan építmény vagy épület is érintett, amely lakásként funkcionálhat. Következésképpen, a szerződő államok hatáskörébe utalja az 1954. évi Egyezmény a 21. cikk szerinti lakásügy kérdését, amely ugyan gyengíti a cikk által biztosítandó jogokat a hontalanok esetében.

7. 2. 3. 5. Mozgásszabadság

A mozgásszabadság számos más alapjoggal összefüggésben van, az azokhoz való fizikai hozzáférés alapját teremti meg, ennek következtében szükséges megállapítani, hogy amennyiben a mozgásszabadság, mint alapjog korlátozásra kerül, úgy az ahhoz kapcsolható egyéb jogok gyakorlásában is korlátozott az adott személy.

A mozgásszabadság kérdését alapvetően két aspektusra lehet bontani, így a belső mozgásszabadságra, valamint a külső mozgásszabadságra.²²⁰ A belső mozgásszabadság meglete rendkívüli jelentőséggel bír számos alapjog gyakorlásával összefüggésben, így a bírósághoz való fordulás jogával, a munkaerőpiachoz való hozzáféréshez való joggal, az egészségügyi ellátáshoz való joggal, az oktatáshoz való joggal vagy a születés regisztrációjával kapcsolatosan. A hontalanok különösen ki vannak téve a belső mozgásszabadság korlátozásának, melyre példaként szolgálhat a már korábban is említett rohingyák helyzete Mianmarban.²²¹ Amennyiben a belső mozgásszabadsághoz fűződő jogukat nem gyakorolhatják a hontalanok, úgy kifejezetten sérülékeny helyzetbe kerülnek, hiszen belső áthelyezéssel vagy akár határozatlan ideig tartó őrizettel nézhetnek szembe. A külső mozgásszabadság tekintetében, azaz a mozgásszabadság határon átnyúló elemével bővült aspektussal összefüggésben kiemelendő, hogy az három részből áll, így a belépéshez való jogból, a területen maradás jogából, valamint az ország elhagyásához való jogból. A hontalanok számára

²²⁰ Uo. 241–248.

²²¹ Mianmar Rakhine tartományában élő hontalan rohingyák nem hagyhatják el azt a települést, ahol élnek, melynek következtében nem férnek hozzá az egészségügyi ellátáshoz vagy az oktatáshoz. Abban az esetben, ha a lakóhelyüket szeretnék elhagyni, úgy azt engedélyeztetni kötelesek az ezen ügyekben eljáró hatóságnál, majd díjat fizetni, mely igen magas összeg, amit sok esetben nem képesek kifizetni. Amennyiben engedély nélkül hagyják el a lakóhelyüket, úgy azzal az eshetőséggel kell szembenézniük, hogy letartóztathatják és bebörtönözhetik őket.
VAN WAAS i. m. 242.

kifejezetten az országba való belépés jogának gyakorlása, illetve annak biztosítása kritikus. A belépéshez való jog az állampolgárság funkcionalitásához köthető, abban az esetben, ha a hontalan személy bír az országba belépéshez való joggal, akkor további jogok gyakorlása is rendelkezésre áll számára. A belépéshez való jog továbbá köthető ahhoz a kérdéskörhöz is, mely részletezi azt, hogy az adott hontalan személynek hol van joga élni.

Az 1954. évi Egyezmény 26. cikke rendelkezik a mozgásszabadságról, amely szintén a külföldiekkel azonos bánásmódot írja elő a szerződő államok számára, a hontalanok tekintetében pedig a szerződő állam területén történő jogszerű tartózkodást írja elő. A mozgásszabadság két, fentebb említett aspektusa közül kizárólag a belső mozgásszabadság kerül szabályozásra az 1954. évi Egyezményben, mely tény álláspontom szerint a dokumentum egyik legnagyobb hiányosságaként értékelhető, valamint szintén a 26. cikk gyengepontjaként említhető a jogszerű tartózkodás követelménye. A külső mozgásszabadság, azaz a belépéshez való jog, az adott ország területén való maradás joga, valamint az ország elhagyásához való jog felsoroltatásának kihagyásával az 1954. évi Egyezmény legszembetűnőbb problémájaként a belépéshez való jog nem került szabályozásra. Következésképpen, abban az esetben, amikor a hontalanság migrációs kontextusban fordul elő, azaz az adott hontalan személy nemzetközileg elismert országhatáron lép át egy másik országba, úgy nem rendelkezik az országba való konkrét belépés jogával. Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy az 1954. évi Egyezmény szövegezői nem fordítottak arra figyelmet, hogy a hontalanok gyakorolják az országba való belépés jogát, így kizárólag az *in situ* hontalanok országon belüli mozgásszabadsága került rögzítésre a dokumentumban. Tehát mindezek alapján megállapítható, hogy az 1954. évi Egyezmény nem garantálja a jogot a szerződő állam területére történő belépéshez, melynek következtében a hontalan személyek egy jogilag igen bizonytalan helyzetben találhatják magukat. A belépéshez való joggal összefüggésben érdemes megállapítani azt is, hogy az 1954. évi Egyezmény nem kötelezi a szerződő államokat arra, hogy biztosítsák a jogszerű tartózkodást arra az időre, amíg a hontalanság megállapítása iránti eljárás folyamatban van.

Az 1954. évi Egyezmény mozgásszabadságról szóló 26. cikke kapcsán következtetésképpen elmondható, hogy a dokumentum és így a hontalanok számára biztosított jogok közül az egyik legfontosabbnak értékelhető, holott a jogszerű tartózkodás kritériuma korántsem deklarálható megfelelőnek e cikk tekintetében, valamint nemcsak e cikk, hanem az 1954. évi Egyezmény egésze tekintetében a külső mozgásszabadság, különösen a belépéshez való jog róható fel a legnagyobb negatívumként.

7. 3. Az 1954. évi Egyezmény értékelése

Az 1954. évi Egyezményben szerepeltetett hontalan személy definíciójának elemzése, valamint a dokumentumban felsoroltatott jogok ismertetését és elemzését, valamint az esetleges hiányosságok bemutatását követően álláspontom szerint számos következtetés vonható le az 1954. évi Egyezmény kapcsán, melyek között mind pozitívan, mind negatívan értékelhető elemek is helyet foglalnak.

Az 1954. évi Egyezmény létezése jelenti az egyik pozitívumot tekintettel arra, hogy ezáltal ráirányította a nemzetközi közösség figyelmét egy olyan csoportra, mely sérülékenysége miatt védelmet érdemel, ezáltal szükségesnek bizonyult e sérülékeny személyek legalapvetőbb minimumjogait egy egységes nemzetközi emberi jogi dokumentumba foglalni. Az 1954. évi Egyezmény kétségkívül egyik legjelentősebb hozadéka a hontalan személy definíciójának meghatározása, amely már korábban is említett módon minden kétséget kizáróan a nemzetközi szokásjog részévé vált, ezáltal egyértelműsítette azon kritériumokat, amelyek együttes fennállása esetén szükséges megállapítani egy adott személyről, hogy hontalan-e vagy sem. Az 1954. évi Egyezmény pozitívumai között feltétlenül szerepeltetni kell a honosítást, mint abszolút jogot, hiszen előírja a szerződő államok számára azt a kötelezettséget, hogy megkönnyítsék a honosítási eljáráshoz való hozzáférést a hontalanok számára, valamint előírja annak a lehetőségnek a bevezetését is, hogy a hontalanok kedvezményesen honosíthatók legyenek, ezáltal az állampolgárság megszerzése számukra kevesebb akadályba ütközzön. Pozitívumként említhető az állampolgárokkal azonos védelmi szint bevezetése, mely tulajdonképpen rávezeti a hontalan személyeket arra az útra, hogy hogyan gyakorolhatják az adott jogokat már akkor, amikor megszerzik az állampolgárságot. A személyi okmányokhoz és az úti okmányokhoz való hozzáférés kapcsán fontos kiemelni, hogy azokat az 1954. évi Egyezmény abszolút jogként deklarálja, ezáltal rávilágít azok jelentőségére, melynek értelmében a dokumentum kötelezi a szerződő államokat arra, hogy a hontalanok számára személyi és úti okmányokat állítsanak ki. E kötelezettség a szerződő államok részére rendkívüli jelentőséggel bír, tekintettel arra, hogy ezáltal a hontalan személy hitelt érdemlően tudja igazolni személyazonosságát, illetve ami a legnagyobb jelentőséggel bír, hogy a hontalan személy számára kiadott úti okmány tulajdonképpen útlevílként szolgál. Érdekességként kiemelhető az 1954. évi Egyezmény 11. cikke a hontalan tengerészekről, mely előremutató szabályozást alkalmaz, miszerint a szerződő állam, mely lobogója alatt úszik a hajó, kedvezően bírálja el a fedélzetén rendszeresen szolgáló hontalan tengerészek a szerződő állam területén történő letelepedését, területére történő ideiglenes befogadását. Álláspontom szerint az 1954.

évi Egyezmény pozitívumaként értékelhető a 10. cikkben foglalt rendelkezés, ami kimondja, hogy a kényszerű tartózkodás jogszerű tartózkodásnak minősül, továbbá, hogy a helybenlakás megszakítatlannak minősül abban az esetben, ha a lakhelyről erőszakkal távolították el, majd utána visszatért. Ezzel a fordulattal a nemzetközi közösség kifejezi a hontalanok sérülékenységét a lakhelyről erőszakkal történő eltávolítás kapcsán, és garantálja az ilyen természetű kényszerű tartózkodás jogszerű tartózkodásként történő elismerését annak érdekében, hogy a hontalanok minél több, az 1954. évi Egyezményben biztosított jogot gyakorolni tudják. Ugyanakkor az a tény is megállapítandó jelen tárgyalt cikkel összefüggésben, mely már hiányosságként értékelhető, hogy annak időbeli hatálya a 2. világháborúra korlátozott, tehát napjainkban e cselekmények során nem minősül az ilyen tartózkodás jogszerűnek, illetve a helybenlakás megszakítatlannak vagy folyamatosnak.

Az 1954. évi Egyezmény rendelkezik negatív elemekkel is, ahogy arra már rávilágítottam az egyes jogok részletes elemzésénél is. A dokumentum egészét értékelve szükséges megállapítani sajnálatos hiányként, hogy igen kevés abszolút jog került rögzítésre az 1954. évi Egyezményben, hiszen a dokumentum általános megközelítésként a külföldiekkel való bánásmódot jelöli meg, amit a jogok listázása előtt rögzít is, valamint számos, az állampolgárokkal azonos bánásmóddal kapcsolatos védelmi szintű jog kerül megállapításra. További problémaként következik az előző megállapításból, hogy azon jogok tekintetében, amelyek szerint a hontalan személyeket az állampolgárokkal és a külföldiekkel azonos bánásmód szerint illetik meg, nem került pontos definiálásra az adott jog tartalma, ezáltal a szerződő államok diszkréciójába van utalva az adott jog konkrét tartalmának érvényesülése. Példának okáért, amennyiben az adott jog nem megfelelően érvényesül egy szerződő államban a külföldiek tekintetében, akkor tulajdonképpen a már működő rossz gyakorlat kerül továbbra is alkalmazásra. További problémaként értékelhető az 1954. évi Egyezmény általános megközelítése, miszerint a jogokat differenciálja annak tekintetében, hogy rögzíti, hogy a hontalanoknak milyen feltételt kell teljesíteni az adott jog gyakorlása érdekében, így előírja a jogszerű tartózkodást számos jog kapcsán, mely tulajdonképpen egyfajta korlátozás is a joggyakorlásban, hiszen szűrőként funkcionál, ugyanis nem minden hontalan rendelkezik jogszerű tartózkodással, a hontalan személy definíciója nem tér ki a jogszerű tartózkodás kérdésére.

Következésképpen megtehető az a megállapítás e kérdéskör kapcsán, hogy a szerződő államok hatáskörébe van utalva annak szabályozása, hogy hogyan rendelkeznek a hontalanok tartózkodásáról, illetve, hogy mikor lesz tartózkodásuk jogszerű. Mindez gyengíti a hontalan

személyek joggyakorlását. Ahogy a jogszerű tartózkodással kapcsolatos kérdések nem kerültek szabályozásra, úgy arra sem tér ki az 1954. évi Egyezmény, hogy egy adott hontalan személy hogyan kapja meg a hontalan státuszt, milyen eljárás szerint részesülhetnek a hontalan státusz adta védelemben. Ennek következtében megállapítható, hogy a számos pozitív rendelkezés ellenére sem terheli a szerződő államokat semmilyen kötelezettség annak tekintetében, hogy biztosítsák a státusz megszerzését. A mozgásszabadsághoz való jog és annak különböző aspektusainak tárgyalása során már részletezésre kerültek a 26. cikk hiányosságai, ugyanakkor álláspontom szerint, mint ahogy arra már korábban utalást tettem, az 1954. évi Egyezmény egyik legnagyobb negatívuma, hogy a mozgásszabadságba tartozó, belépéshez való jog nem került szabályozásra, így a tartózkodáshoz való joggal kapcsolatos kérdések sem. Az 1954. évi Egyezményből továbbá hiányzik a politikai jogok és a diplomáciai védelemmel kapcsolatos szabályok kialakítása.

7. 4. Következtetések

Az 1954. évi Egyezmény bemutatását és az abban foglalt jogok részletes elemzését követően megállapíthatjuk, hogy az főként a szerződő államok számára ír elő bizonyos kötelezettségeket, mintsem a hontalanok számára biztosít közvetlenül jogokat. Az 1954. évi Egyezmény nem önvégrehajtó egyezménynek minősül, a felsorolt jogok érvényesülése a szerződő államok tevéleges magatartásán múlik, azaz a dokumentumnak megfelelően történő jogszabályalkotás szükséges a szerződő államok részéről.²²²

A fentiek alapján levonható a következtetés, hogy az 1954. évi Egyezmény általánosságban véve pozitív hatással bír a hontalanok jogainak érvényesítése kapcsán, ugyanis felhívta a nemzetközi közösség figyelmét e csoport sérülékenységére, valamint számos jog felsorolásra került a dokumentumban, mely a személyi és úti okmányok tekintetében úttörő jelleggel kötelezettséget ír elő a szerződő államok számára e dokumentumok kiadására. Mindamellet ugyanakkor, hogy az 1954. évi Egyezménynek számos pozitív hatása van, a hontalan személyek jogállása és jogaik érvényesítése tekintetében mégsem tudott lényegi megoldást találni e problémára.

Ugyanakkor az 1954. évi Egyezmény egyik leggyengébb tekinthető a hontalanság megállapítása iránti eljárással kapcsolatos szabályozás teljes hiánya, nem csupán az eljárás természetéről és a részletes szabályairól hallgat a szöveg, hanem magáról az eljárásról is. Erre

²²² MOLNÁR Tamás: Hontalanság. In: LAMM i. m. 394.

figyelemmel a szerződő államok belső jogi szabályozásában keresendő azon kérdésre a válasz, hogy hogyan, milyen eljárás szerint kerül megállapításra egy adott személyről, hogy az 1954. évi Egyezmény szerinti hontalan személy fogalma által támasztott együttesen érvényesülő kritériumoknak megfelel-e vagy sem. Tehát, mivel a nemzetközi közösség nem tudott kötelező erejű, kikényszeríthető szabályokat alkotni, ezáltal a hontalanság felszámolására e dokumentum nem bizonyul alkalmasnak.

8. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság „I Belong” kampánya és az ENSZ Fenntartható Fejlődési Célok

E fejezetben ismertetem a UNHCR hontalanság felszámolásával kapcsolatos tízéves, 2014-ben indított kampányát, valamint a Fenntartható Fejlődési Célok hontalansággal összefüggésbe hozható célkitűzéseit és ezen célkitűzések egyes alpontjait is, melyek 2015-ben kerültek bemutatásra és 2030-ra lenne szükséges e célok elérése.

8. 1. Az „I Belong” kampány

A UNHCR 2013 októberében hívta fel a nemzetközi közösséget²²³ a hontalanság felszámolására²²⁴ való teljes elkötelezettségre a Danish Refugee Council kezdeményezésére, melyet egy tíz pontból álló, 2014 és 2024 közötti tíz évben megvalósítandó, a Hontalanság felszámolására irányuló globális cselekvési terv (továbbiakban: Cselekvési Terv)²²⁵ bemutatása követett.

Az alábbiakban ismertetem a Cselekvési Terv egyes pontjait, ugyanakkor szükségesnek tartom kiemelni, hogy a disszertációnak nem célja e pontok maradéktalan, részletekbe menő bemutatása, különös tekintettel a nemi diszkriminációt tartalmazó jogszabályok felszámolásával kapcsolatos célkitűzésre, valamint a gyermekhontalanság felszámolásával kapcsolatos célra, figyelemmel arra, hogy e két területet a disszertáció egy külön fejezetében részletesen ismertetem.

²²³ High Commissioner’s Closing Remarks to the 64th Session of UNHCR’s Executive Committee, 4 October 2013 <https://www.unhcr.org/525539159.html>

²²⁴ A UNHCR hontalansággal kapcsolatos mandátumát az 2006. évi 106. EXCOM következtetés állapította meg (továbbiakban: EXCOM következtetés), melyben meghatározta a szervezet konkrét tevékenységi körét is a hontalansággal kapcsolatban, miszerint a UNHCR feladata a hontalan személyek azonosítása, a hontalanság megelőzése, a hontalan személyek számának csökkentése, valamint a hontalan személyek védelme. A négy kijelölt feladatról bővebben: <https://www.unhcr.org/excom/exconc/453497302/conclusion-identification-prevention-reduction-statelessness-protection.html>

²²⁵ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Global Action Plan to End Statelessness 2014–2024* <https://www.unhcr.org/54621bf49.html>

A továbbiakban e dokumentum alapján mutatom be a Cselekvési Terv egyes pontjait, e fejezetben a Cselekvési Tervvel kapcsolatos különálló lábjegyzet megjelölésére abban az esetben kerül sor, ha az más forrásból származik.

8. 1. 1. A hontalansággal kapcsolatban fennálló legsúlyosabb esetek megoldása

A hontalansággal kapcsolatos legsúlyosabb esetek²²⁶ főként annak a sajnálatos állami intézkedéssorozatnak következményeiként tekinthetők, melyek nem bizonyultak kellőképpen inkluzívnak, ugyanis ezekben az esetekben a diszkrimináció valamely formájával volt kénytelen szembenézni egy vagy több csoport. Erre példaként szolgálhat az az eset, amennyiben a hátrányos megkülönböztetést elszenvedő személyek nem szerezhettek állampolgárságot a függetlenségét elnyerő államban.²²⁷

A hivatkozott Cselekvési Terv szerint ezen esetek az állampolgárság megszerzésével összefüggésben elfogadott jogszabályok módosításával, a *de facto* hontalanság esetében pedig a mindenkori kapcsolódó szakpolitikák módosításával, esetlegesen új stratégiák kidolgozásával és elfogadásával lehetséges.

Az állampolgárság megszerzését rögzítő jogszabályok módosításával kapcsolatban alapvetően kétféle lehetőség adott a jogalkotó számára annak érdekében, hogy megoldást nyújtson a hontalanok helyzetére. Az egyik alternatívaként az állampolgárság megszerzésére *ex lege* lehetőséget biztosító módosítás²²⁸ tekinthető, miszerint az adott ország területén való születés ténye biztosítja az állampolgárság megszerzését – tehát a *ius soli* elv alkalmazása akár visszamenőleges hatállyal is – vagy egyéb, jogszabályban megjelölt dátumhoz kapcsolódóan biztosított az állampolgárság automatikus módon való megszerzése.

A másik lehetőség a hontalansággal kapcsolatban fennálló legsúlyosabb esetek megoldásával összefüggésben az állampolgárság nem automatikus, *ex lege* módon történő megszerzése, tehát az állampolgárság vagy regisztráció, vagy honosítás során történő megszerzése.

A regisztráció általi úttal összefüggésben feltétlenül kiemelendőnek tartom, hogy az állampolgárság megadásával kapcsolatos döntés ebben az esetben a hatóságok részéről semmiképpen nem lehet diszkrecionális, azaz a regisztráció tényszerű megtörténtét követően

²²⁶ Ennél a pontnál fontos megjegyezni, hogy a Cselekvési Terv a hontalan menekültek személyi körét kifejezetten kiveszi e pont alól.

²²⁷ A függetlenségüket frissen elnyerő államok állampolgárság megszerzésének módozatait rögzítő diszkriminatív jogszabályok elfogadására és alkalmazására kiváló példaként szolgálhat a disszertációban már korábban bemutatott Észtország esete az egykori orosz kisebbséggel összefüggésben.

²²⁸ Az állampolgárság automatikus megszerzésére biztosított lehetőséget a területén tartózkodó hontalan személyek számára Kirgizisztán és Srí Lanka.

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Good Practices Paper – Action 1: Resolving Existing Major Situations of Statelessness*, 23 February 2015, 13-18. <https://www.refworld.org/cgi-bin/txis/vtx/rwmain?page=search&docid=54e75a244&skip=0&query=Action%201:%20Resolving%20Existing%20Major%20Situations%20of%20Statelessness>

az eljáró hatóságoknak szükséges megtenni a megfelelő intézkedéseket annak érdekében, hogy az adott személy állampolgárságot szerezhessen. A regisztráció útján történő állampolgárság megszerzésére Brazília 2007-ben történt alkotmánymódosításának esete említhető pozitív példaként.²²⁹

Az állampolgárság nem automatikus megszerzése kapcsán a másik módozat a honosítás, mely lehetőséggel Türkmenisztán élt a Szovjetunió felbomlását követő államutódlás során bekövetkezett hontalanság felszámolása kapcsán.²³⁰ A honosítási eljárással összefüggésben megállapítandó, hogy ebben az esetben az állampolgárság megszerzése iránti kérelmet szükséges benyújtani, mely a kedvezményes honosítás esetét is figyelembe véve előfordulhat, hogy éppen a leginkább marginalizálódott személyek vagy csoportok számára nem bizonyul elérhetőnek akár az arra vonatkozó információ hiányára tekintettel, akár az esetleges fizikai akadályok és a szegénység miatt mindamelllett, hogy ebben az esetben előfordulhat, hogy a honosítási kérelmet elbíráló hatóság diszkrecionális jogkörében eljárva az egyébként adott állampolgárságra jogosult személy számára az állampolgárság megszerzésének tényét valamilyen okból kifolyólag mégsem állapítja meg.

Következésképpen álláspontom szerint a már hontalanok állampolgársághoz való jutását ezekben az esetekben a legmegfelelőbbben az állampolgárság *ex lege* megszerzése szolgálja.

²²⁹ Thiago ASSUNÇÃO: Statelessness in Brazil: from invisibility to the invitation for becoming a citizen, March 2019, 295.

Braziliában egy, a civil társadalom által kezdeményezett ügy eredményeként és közvetlen következményeként a 2007-ben történt alkotmánymódosítás során nyílt lehetősége az 1994 és 2007 között külföldön született gyermekeknek a brazil állampolgárság megszerzésére annak okán, hogy az említett időszakban e gyermekek csak abban az esetben szerezhették meg az állampolgárságot, ha a gyermek a későbbiekben visszatér és letelepszik Braziliában, ahol benyújthatja az állampolgárság megszerzése iránti kérelmét. Az alkotmánymódosítást követően e gyermekeket elegendő volt a szülőknek regisztrálnia a külföldi brazil konzulátuson, mely a *ius sanguinis* elv nagyobb térnyerésének volt köszönhető.

https://www.researchgate.net/publication/337228439_Statelessness_in_Brazil_from_invisibility_to_the_invitation_for_becoming_a_citizen

²³⁰ Türkmenisztán a UNHCR segítségével kezdte meg a területén lévő, türkmén állampolgársággal nem rendelkező személyek azonosítását és regisztrációját egy regisztrációs kampány során, melynek célja az volt, hogy a türkmén állampolgársággal rendelkező személyek, de dokumentációval nem rendelkező személyek hivatalos iratokat kaphassanak, a külföldi állampolgárok számára tartózkodási engedélyt állítsanak ki, valamint a hontalan személyek számára lehetőséget adjanak a honosítás útján történő állampolgárság megszerzésére.

Good Practices Paper – Action 1: Resolving Existing Major Situations of Statelessness i. m. 22.

8. 1. 2. A gyermekhontalanság felszámolása

A Cselekvési Tervben második pontként a gyermekhontalanság felszámolása szerepel. Amennyiben a gyermekhontalanságot nem csupán csökkenteni lehetne, de ha egészében fel lehetne számolni, úgy a hontalan személyek száma is radikálisan csökkenne tekintettel arra, hogy ez esetben a hontalanság nem öröklődne generációról generációra, így – meglátásom szerint – a hontalanság gócpontja lenne megszüntethető. A disszertációban részletesen kifejtem a gyermekhontalanság problematikáját a Gyermekjogi Egyezmény releváns cikkeinek ismertetése során, továbbá bemutatásra kerül a gyermekhontalanság különös tekintettel annak nemi diszkriminációs kapcsolódására, így e pontnál, a Cselekvési Terv ismertetésénél csupán általános jelleggel térek ki a gyermekhontalanság felszámolására, ezzel együtt a jó gyakorlatokat is a gyermekhontalanság ismertetéséről szóló fejezetben mutatom be.

A gyermekhontalanság felszámolása tekintetében szükséges megemlíteni a UNHCR álláspontját, hogy elsősorban olyan módon lenne szükséges az államok számára kialakítani az állampolgárság megszerzésének módozatait rögzítő jogszabályaikat, hogy az adott állam területén talált gyermek megszerezhesse az állampolgárságot és honosítási eljárás nélkül, *ex lege* állampolgár lehessen. Továbbá szükséges lenne biztosítani, hogy az adott állam területén született hontalan gyermek szintén *ex lege* megszerezhesse az állampolgárságot a születése pillanatában, tehát ebben az esetben is a *ius soli* kiegészítő elvként történő alkalmazása legyen a garancia a gyermekhontalanság elkerülése és egyben felszámolása céljából. A gyermek mindenekfelett álló érdekére is figyelemmel az állampolgársággal rendelkező szülő külföldön született gyermeke szintén, ha a szülők állampolgársága szerinti ország jogszabálya nem teszi lehetővé e körülmények fennállásakor az állampolgárság örökítését a gyermek számára, a kiegészítő elvként alkalmazandó területi elv szerinti állampolgárságot megszerezhesse.²³¹

8. 1. 3. Az állampolgársági jogszabályok nemi diszkriminációt tartalmazó kitételeinek hatályon kívül helyezése

A Cselekvési Terv harmadik pontjában kerül meghatározásra a dolgozatban később alapos részletességgel kifejtett nemi diszkriminatív állampolgársági jogszabályok módosításának elengedhetetlen szükségessége annak érdekében, hogy a hontalanság csökkenthető legyen a világon. Erre figyelemmel e pontnál csupán általánosságban mutatom be a nemi

²³¹ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Good Practices Paper – Action 2: Ensuring that no child is born stateless, 20 March 2017, 1. <https://www.refworld.org/docid/58cfab014.html>

diszkriminációt tartalmazó állampolgársági jogszabályok hatását és azok felszámolására adott esetleges megoldásokat. Fontosnak tartom kiemelni mindenekelőtt, hogy e pont szoros kapcsolatban áll a Cselekvési Terv második pontjával, azaz a gyermekhontalanság felszámolásával, hiszen e két pont ok-okozati viszonyban áll egymással. Amennyiben a nemi diszkriminációt tartalmazó jogszabályok módosításra kerülnek annak fényében, hogy a nők számára a férfiakkal egyenlő feltételekkel biztosítják állampolgárságuk örökítését a gyermeküknek, a gyermekhontalanság kérdése is kezelhetővé válik, hiszen ezáltal a hontalanság nem öröklődik generációról generációra, a hontalanság örökítésének gátat lehet szabni.

Minderre is tekintettel látható, hogy a nemi alapon diszkriminatív állampolgársági jogi szabályozásnak komoly kihatása van a családi élet egészére, ugyanis azon államok, melyek az állampolgárság megszerzésében, megváltoztatásában és megtartásában nem biztosítanak a nők számára a férfiakkal egyenlő feltételeket, a CEDAW 9. cikk (1) bekezdésének kívánalmaival ellentétes szabályozást alkalmaznak. Ugyanezen cikk (2) bekezdése szól az állampolgárság örökítésének férfiakkal való egyenlő feltételeiről.²³²

A fentebb ismertetett problémákra megoldást nyújthat alapvetően a jogszabályi környezet megváltoztatása, melyet – figyelemmel a gyermekhontalanságra is és azon személyekre is, akik a nemi alapon diszkriminatív állampolgársági jogszabály miatt váltak hontalanná – visszamenőleges hatállyal lenne szükséges eszközölni. Álláspontom szerint a CEDAW 9. cikkére bejelentett fenntartások visszavonása szükséges, hiszen azon államok, amelyek csatlakoztak e nemzetközi emberi jogi dokumentumhoz, abban az esetben, ha fenntartást jelentettek be az állampolgársággal kapcsolatos cikkekre, nem kötelesek annak megfelelni.²³³ A fenntartások visszavonásával viszont jogi kötelezettségük keletkezne e szabályok nemzeti

²³² 1. A Részes Államok kötelesek a nőknek a férfiakéval egyenlő jogokat biztosítani állampolgárságuk megszerzésére, megváltoztatására vagy megtartására. Különösen kötelesek a nők számára biztosítani azt, hogy sem egy külföldivel kötött házasság, sem a férj által a saját állampolgárságának a házasság alatt történt megváltoztatása ne változtassa meg önmagában a feleség állampolgárságát, ne tegye őt hontalanná vagy ne kényszerítse rá a férjének állampolgárságát.

2. A Részes Államok kötelesek a nők számára a férfiakéval egyenlő jogokat biztosítani a gyermekeik állampolgárságát illetően.

²³³ E fenntartásokra lehet kiváló példaként hivatkozni Szaúd-Arábiát hivatkozni, mely állam a CEDAW-hoz való csatlakozáskor fenntartást jelentett be a 9. cikk (2) bekezdése tekintetében. További példaként említhető Brunei, mely kifejezetten aláhúzta, hogy a 9. cikk (2) bekezdése ellentétes az ország alkotmányával, az ország hivatalos vallásával, az iszlám hittel és alapelveivel.

Declarations and Reservations, Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, New York, 18 December 1979

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&clang=_en#EndDec

jogban történő alkalmazására, mely ugyanakkor a tényleges egyenlőség megteremtéséhez vezetne. A fenntartások visszavonása e cikk kapcsán alapvetően politikai döntésnek tekinthető, mintsem jogtechnikai akadállynak, következésképpen álláspontom szerint pusztán politikai akarat kérdése az e cikkben foglaltaknak való megfelelés, ami ugyanakkor utópisztikus elképzelés. További fontos lépésként értékelhető az állampolgársági jogszabályok oly módon történő módosítása, amely megteremti annak a lehetőségét, hogy a nők a férfikkal egyenlő módon szerezhessék meg, változtathassák meg vagy tarthassák meg az állampolgárságukat. Mindez a gyermekhontalanságra közvetett befolyással bír, ugyanis ezen esetben elsősorban a nő állampolgárságának helyzete kerülne megfelelő biztosításra, így például nem veszítené el állampolgárságát abban az esetben, amikor például a házasság tényével összefüggésben történő honosítás útján elnyert állampolgársága a válás vagy a férje halála következtében megszűnik.

8. 1. 4. Az állampolgárság diszkriminatív alapon történő megtagadása, elvesztése vagy az állampolgárságtól való megfosztás megelőzése

A Cselekvési Terv negyedik pontja szól az állampolgárság diszkriminatív alapon történő megtagadása, elvesztése vagy az attól való megfosztás megelőzéséről.²³⁴ A hontalanok legnagyobb hányada valamely kisebbségi csoporthoz tartozik, legtöbbször etnikai vagy faji alapon történő hátrányos megkülönböztetéssel kénytelenek szembenézni. Az állampolgárság megfosztása kapcsán mindenekelőtt szükségesnek tartom ismertetni azok konkrét eseteit, illetve kategorizálni is azokat annak mentén, hogy az állampolgárság elvesztése automatikusan vagy nem automatikusan történik.

Az állampolgárság elvesztése tipikusan *ex lege* történik, állami aktus, tehát az eljáró hatóság hivatalos döntése nem szükséges az állampolgárság elvesztéséhez, az jogszabályban meghatározott feltételek alapján következik be. Így tipikus példaként lehet említeni azt az esetet, amikor valaki honosítás útján szeretne új állampolgárságot szerezni és az állampolgársága szerinti állam állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabályában úgy határoz, hogy amennyiben új állampolgárságot kíván szerezni, úgy a honosítás pillanatában automatikusan elveszíti a korábbi állampolgárságát. Az állampolgárságtól való megfosztás kapcsán viszont szükséges rámutatni arra, hogy az minden esetben egy állami aktor közbenjárása során történik, tehát szükséges egy közigazgatási vagy bírósági döntés annak

²³⁴ Mindenekelőtt megjegyzendő, hogy az állampolgárság faji, etnikai, vallási vagy politikai okokból való megfosztás tilalmát az 1961. évi Egyezmény 9. cikke kifejezetten kimondja.

bekövetkezéséhez.²³⁵ Mindazonáltal szükséges kiemelni, hogy a nemzetközi jog szerint abban az esetben nem önkényes az állampolgárságtól való megfosztás vagy az állampolgárság elvesztése a törvény erejénél fogva, ha az legitim célt szolgál, az arányosság elvét követi, valamint, ha az állampolgárságtól való megfosztás a legkisebb mértékű intézkedésnek tekinthető.²³⁶ Amennyiben ezek a konjunktív feltételek nem teljesülnek, úgy az állampolgárságtól való megfosztás önkényesnek tekinthető, ami a nemzetközi jogba ütközik. Az állampolgárságtól való tömeges megfosztásra példaként szolgálhat a dolgozatban is részletezett, a haiti felmenőkkel rendelkező személyek dominikai állampolgárságtól való megfosztása a Dominikai Köztársaságban. Az állampolgárság megszerzésének diszkriminatív módon történő megtagadására szintén, a már korábban említett esettanulmány, a kuvaiti bidunok helyzete hozható fel példaként.

Ugyanakkor e pontnál fontosnak tartom ismertetni azon eseteket, amikor az 1961. évi Egyezmény is lehetővé teszi az állampolgárságtól való megfosztást. Az 1961. évi Egyezmény 8. cikk (2) és (3) bekezdése szabályozza ezen eseteket, amikor egy szerződő állam a főszabálytól eltérve,²³⁷ megfoszthatja az adott személyt az állampolgárságától akkor is, ha az adott személy az állampolgárság megfosztásának következményeként hontalanná válna. A 8. cikk (2) bekezdése visszautal a 7. cikk (4) és (5) bekezdésére, melyek meghatározzák, hogy egyrészt egy honosított személy elveszítheti állampolgárságát hét egymást követő évnél nem rövidebb, az érintett szerződő állam joga által meghatározott időszakon túli külföldi tartózkodás következtében, amennyiben elmulasztja kinyilvánítani a hatáskörrel rendelkező hatóság felé állampolgársága megtartására irányuló szándékát,²³⁸ valamint valamely szerződő államnak a területén kívül született állampolgára esetében ezen állam joga – a nagykorúság elérésétől számított egy év lejárta után – az állampolgárság megtartásának feltételéül szabhatja az említett időpontban az állam területén való tartózkodást, vagy a hatáskörrel rendelkező hatóságnál történő bejelentkezést. A 8. cikk (2) bekezdés b) pontja továbbá abban az esetben is enged

²³⁵ E pontnál szükségesnek tartom felhívni a figyelmet az értekezésben már korábban, „Az állampolgársághoz való jog és a hontalanság kapcsolata Magyarországon” című fejezetben kifejtettekre, miszerint az Alaptörvény tiltja a születéssel keletkezett vagy jogszerűen szerzett állampolgárság megfosztását.

²³⁶ Human rights and arbitrary deprivation of nationality, Report of the Secretary-General, Human Rights Council, A/HRC/25/28, 19 December 2013, paragraph 4. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/190/38/PDF/G1319038.pdf?OpenElement>

²³⁷ 8. cikk (1) bekezdés: Egy Szerződő Állam sem foszt meg senkit állampolgárságától, ha ez a megfosztás a személyt hontalanná tenné.

²³⁸ A dolgozatban a „Hontalanság az Európai Unióban” című fejezetében kifejtett Tjebbes-ügy tényállása is e nemzeti jogi kritérium köré épült.

eltérést a főszabálytól, ha az állampolgárságot megtevesztéssel vagy csalással²³⁹ szerezték. A 8. cikk (3) bekezdésében olvasható azon esetkör, amikor az adott állam fenntarthatja magának azt a jogot, hogy egy személyt megfossson állampolgárságától, ha az aláírás, megerősítés vagy csatlakozás alkalmával kiköti ennek a jognak a fenntartását az adott időben, nemzeti jogában létező okok alapján, miszerint ha a személy – a szerződő állam iránti hűséggel összeegyeztethetetlenül – a szerződő állam kifejezett tilalma ellenére szolgáltatásokat nyújtott vagy továbbra is nyújt egy másik államnak, illetve jövedelmet kapott vagy továbbra is kap egy másik államtól vagy az adott állam alapvető érdekeit súlyosan sértő magatartást tanúsított,²⁴⁰ továbbá, ha a személy hűségesküt vagy más formális hűségnyilatkozatot tett egy másik államnak, vagy egyértelmű bizonyítékát adta azon elhatározásának, hogy megtagadja a szerződő állam iránti állampolgári hűséget.

8. 1. 5. Az államutódlás során bekövetkező hontalanság megelőzése

A Cselekvési Terv ötödik pontja ismerteti a hontalanság azon eseteinek megelőzésének szükségességét, amikor azok az államutódlás közvetlen következményeiként történnek. Megközelítőleg 620 ezer embert érintett közvetlenül az államutódlás során bekövetkezett hontalanság az elmúlt 30 évben.

Az államutódlás során bekövetkező hontalanság esetköreinek ismertetése előtt fontosnak tartom tisztázni az államutódlás fogalmát, mely a szerződésekben való államutódlásról szóló 1978. évi bécsi egyezmény (továbbiakban: 1978. évi bécsi egyezmény) szerint államutódlás akkor következik be, amikor egy államot egy terület felett viselt nemzetközi jogi felelősségében egy másik állam vált fel.²⁴¹ Az 1978. évi bécsi egyezmény összesen öt eshetőséget vázol fel az államutódlással összefüggésben, tehát a területátcsatolással megvalósuló államutódlás esetét, az újonnan függetlenné vált állam esetét, az államegyesülést, a szétválást, valamint a kiválást.

²³⁹ Az Áptv. 9. cikke tartalmazza azon esetet, amikor a csalás útján szerzett állampolgárság visszavonható:

A magyar állampolgárság visszavonható attól a személytől, aki magyar állampolgárságát a jogszabályok megszegésével, így különösen valótlan adatok közlésével, illetve adatok vagy tények elhallgatásával a hatóságot félrevezetve szerezte meg.

²⁴⁰ Az adott állam érdekeit súlyosan sértő magatartás tanúsítása kellően tág megfogalmazás ahhoz, hogy abban az esetben is meg lehessen fosztani az állampolgárságtól az adott személyt, amennyiben az súlyos bűncselekményt követett el.

²⁴¹ A szerződésekben való államutódlásról szóló 1978. évi bécsi egyezmény, 2. cikk b) pont: “succession of States” means the replacement of one State by another in the responsibility for the international relations of territory
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf

A területátcsatolással bekövetkező államutódlás esetén az elcsatolt területen kisebbségben élő személyek állampolgárság nélkül találhatják magukat abban az államban, ahová az adott terület átcsatolásra került, figyelemmel az etnikai és faji alapú diszkriminációra, amikor is a kisebbségbe tartozó személyek nem szerezhetnek állampolgárságot figyelemmel például a faji, etnikai származásukra vagy vallási hovatartozásukra. Abban az esetben kerülhet elő a hontalanság a területátcsatoláskor, amennyiben az utódállam biztosítja az állampolgárságot az átcsatolt területen élő személyek számára, illetve az elődállam visszavonja az állampolgárságot e személyektől akkor, amikor már megtörtént az új állampolgárság megszerzése.²⁴²

Az újonnan függetlenné vált állammal összefüggésben az 1978. évi bécsi egyezmény tulajdonképpen a gyarmati sorból felszabadult államokat érti. Ezen államok esetében akkor történik meg a hontalanság elkerülése, ha a területén élő személyek a függetlenség elnyerésére tekintettel *ex tunc* hatállyal megszerzik az újonnan alakult állam szerinti állampolgárságot, a területen való tartózkodás jogán, továbbá a külföldön élő, de egykor az adott állam területén született személyek számára is a hontalanság esetleges bekövetkezésének elkerülése érdekében szükségesnek bizonyulhat az állampolgárság megadása. Ugyanakkor megemlítendő e pontnál, hogy a disszertációban már korábban megjelölt etnikai, faji, vallási vagy egyéb alapon történő hátrányos megkülönböztetés sok esetben eredményezheti az adott csoportok hontalanná válását, miszerint e személyeket nem kívánja az új állam a joghatósága alá vonni, és megadni számukra az állampolgárságot, ezáltal megvonja tőlük azon alapvető jogok gyakorlását, melyek az állampolgársághoz köthetők.

Államegyesülésről beszélünk, amikor két vagy több elődállamból egy utódállam keletkezik, erre tekintettel az elődállamok szerinti állampolgárság is megszűnik, helyettük egy, az utódállam szerinti állampolgárság születik, tehát az államutódlás univerzális módon zajlik le.²⁴³ Ezen esetkörnél is a legfontosabb a hontalanság elkerülése érdekében annak biztosítása, hogy az új állampolgárság megadása *ex tunc* hatállyal történhessen, azaz ne forduljon elő annak az eshetősége, hogy az államutódlás során érintett személyi kör egy bizonyos, hosszabb vagy rövidebb ideig, de hontalanná váljon.

A hontalanság szempontjából talán az államutódlásnak egyik leginkább releváns esete a szétválás során bekövetkező államutódlás. Az államutódlás itt is univerzális módon történik,²⁴⁴ a korábbi elődállam megszűnik, és helyette kettő vagy több utódállam keletkezik. A szétválásra

²⁴² GANCZER Mónika: *Állampolgárság és államutódlás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2013, 229.

²⁴³ Uo. 99–103.

²⁴⁴ Uo. 99–103.

hozható példaként említhető Jugoszlávia megszűnése.²⁴⁵ Ezen esetekben fontos megtenni azt a megállapítást, hogy szintén, a faji, etnikai, vallási hovatartozást alapul véve rengeteg személy vált hontalanná az újonnan keletkező államban, melyben kisebbségként voltak jelenek.²⁴⁶ A hontalanság elkerülését figyelembe véve alapvetően két állam vonatkozása bírhat konkrét relevanciával, tehát az elődállam (amennyiben az államazonosság esete fennáll), illetve az adott utódállam, amelyikkel összefüggésben jelen van a területi kapcsolódás az adott személy és az utódállam relációjában.²⁴⁷ A szétválás során bekövetkező államutódlással kapcsolatban a hontalanság elkerülésének egyik legfontosabb garanciája a bármilyen hátrányos megkülönböztetéstől mentes állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabályok kialakítása és elfogadása, erre tekintettel nem lehet figyelmen kívül hagyni a dolgozatban már korábban bemutatott, hatékony állampolgárság elvét sem az adott területhez való szoros kötődést vizsgálva.

Az államutódlás utolsó, a disszertációban tárgyalt esete a kiválás, melyre példaként hozható fel Banglades állam megszületése, amikor az egykori Kelet-Pakisztán tartomány függetlenné vált egy polgárháborút követően Pakisztántól,²⁴⁸ illetve Eritrea függetlenedése Etiópiától.²⁴⁹ A kiválásra általában az erőszakos megmozdulások a jellemzők, az elszakadás következtéppen nem békés úton történik, melyre az imént említett esettanulmányok is bizonyítékkal szolgálnak. Tekintettel a szétválás nem békés voltára és a vitatott határterületekre, a hontalanság veszélye, esetlegesen a *de facto* hontalanság fennállása, valamint a kitoloncolás, az indokolatlan őrizetbe

²⁴⁵ Az államazonosság kérdése kapcsán az ENSZ és az Európai Unió is arra az álláspontra helyezkedett, hogy Jugoszlávia esetében nincs egyetlen olyan állam sem, amely jogosult lehetne az államazonosságra, tehát kizárólag utódállamokról beszélhetünk.

Annak meghatározása, hogy államazonosság áll-e fenn, nincsenek konkrét jogi eszközök, azok politikai színezetűek.

KOVÁCS Péter: *Nemzetközi Közjog*. Osiris kiadó, Budapest, 2011. 256.

²⁴⁶ Erre példaként szolgál a disszertációban „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezetben kidolgozott esettanulmány, az Európában a hontalansággal leginkább érintett másik terület, az Észtországban élő orosz kisebbség helyzete a Szovjetunió felbomlását követően.

²⁴⁷ GANCZER (2013) i. m. 106.

²⁴⁸ Andrew MBEATO: Newly Independent and Separating States' Succession to Treaties: Considerations on the Hybrid Dependency of the Republics of the Former Soviet Union. *American University International Law Review* 9, no. 2 (1994) 545-548.

<https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1469&context=auilr>

²⁴⁹ Eritrea 1993-ban kivált Etiópiából, melynek alapja egy népszavazás volt, ugyanakkor az Etiópiában élő eritreai személyek állampolgárságának a kérdése rendezetlen maradt. Az etióp hatóságok tömegével deportálták az eritreaiakat Etiópia területéről, és fosztották meg őket etióp állampolgárságuktól, arra hivatkozva, hogy részt vettek a népszavazáson, tehát Eritrea állampolgárai lettek – ugyanakkor természetesen erről előzetes tájékoztatás nem történt.

Katherine SOUTHWICK: Ethiopia-Eritrea: statelessness and state succession. *Forced Migration Review*, April (2019) <https://www.fmreview.org/statelessness/southwick>

vétel és a területen maradó, de a kivált ország szerinti kisebbségbe tartozó személyek e súlyos jogsértésekkel kénytelenek szembenézni.

Mindezek alapján megállapítható, hogy az államutódlás során mindenféleképpen garanciákat szükséges beépíteni az újonnan alkotott állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabályokba annak érdekében, hogy a hontalanság elkerülhetővé váljék. Ilyen garancia lehet többek között az, ha a korábbi állampolgárság csak abban az esetben kerülne visszavonásra, ha az új állampolgársággal már rendelkezik az adott személy, illetve, ha *ex lege* történne az új állampolgárság megszerzése *ex tunc* hatállyal a sokszor bonyolult, hosszadalmas és bizonyos körülmények között nehezen elérhető honosítási eljárás lehetősége helyett.

8. 1. 6. Státusz biztosítása a nemzetközi határokon átlépő hontalanok számára és a honosításuk elősegítése

A Cselekvési Terv hatodik pontja taglalja a migrációs kontextusban érkező hontalanok számára nyújtandó védelmi státusz szükségességét és e személyek honosítása elősegítésének lehetővé tételét. Ahogy arra a disszertációban már többször is utaltam, annak nem témája a hontalan menekültek személyi körének ismertetése és bemutatása, ugyanakkor fontosnak tartok e pontnál visszautalni az Európai Unió migrációs joganyagára, amely a hontalan menekültek körét személyi hatálya alá vonja, valamint a disszertáció azon részére is, amely kifejezetten aláhúzza e személyi kör esetében mindkét védelmi státusz megadásának szükségességét.

A hontalan státusz biztosítása rendkívül fontos annak érdekében, hogy a hontalan személy minimumjogai garantálva legyenek, mely tulajdonképpen tekinthető a majdani állampolgárság megszerzésének első állomásának is. A hontalanság megállapítása iránti eljárás pontos szabályairól vagy úgy általában az eljárás meglétének szükségességéről az 1954. évi Egyezmény nem rendelkezik, azok kialakítását a szerződő államok hatáskörébe utalja. Ugyanakkor megállapítandó az is, hogy az 1954. évi Egyezmény deklarálja a hontalan személy fogalmát és azon jogok védelmi szintjét, amit a szerződő államoknak biztosítani szükséges a hontalan személyek számára. Következésképpen, a szerződő államoknak valamilyen módon azonosítani szükséges a területükön élő hontalanokat annak érdekében, hogy számukra az 1954. évi Egyezményben részletezett minimumjogokat biztosítani tudja, tehát erre való tekintettel szükséges egy, a hontalanság megállapítása iránti eljárást kialakítani a tagállamoknak, hogy a

fontosabb részletezett képességük biztosított legyen,²⁵⁰ ugyanis a hontalanok megfelelő azonosítása nélkül e minimumjogok biztosítása is kétséges.

A Cselekvési Terv e pontja hangsúlyozza, hogy habár a hontalan menekültek a hontalan személyek csupán egy kisebb százalékát teszik ki, a migrációs kontextusra is tekintettel, jogaik nem csupán a nemzetközi védelemi státuszukra figyelemmel, hanem hontalanságukkal való összefüggésben is védelemre szorulnak. Mindennek kiemelésére azért fontos sort keríteni, hiszen a nemzetközi védelmi státusz megadására szolgáló üldöztetési okok megszűnését követően azt a személyt, aki egyben hontalan is, nem lehet visszaküldeni abba az államba, ahonnan feltételezhetően származik, hiszen a kibocsátó állam jó eséllyel nem rendelkezik semmilyen információval az adott hontalan személyről. Ennek következményeként előfordulhat egy olyan anomália kialakulása is, melyben az idegenrendészeti őrizetet nem hagyhatja el a hontalan és ezáltal függő helyzetbe kerül.

A kedvezményes honosítás követelménye az 1954. évi Egyezmény 32. cikkében szerepel, mellyel kapcsolatban a disszertáció részletes ismertetést tartalmaz az 1954. évi Egyezmény elemzéséről szóló fejezetben.

8. 1. 7. A születési regisztráció biztosítása a hontalanság megelőzése érdekében

A Cselekvési Terv hetedik pontja tárgyalja a születési regisztráció fontosságát annak érdekében, hogy a hontalanság megelőzhető legyen. A születési regisztráció meghatározása szerint a születés megtörténtének és jellemzőinek folyamatos, állandó és általános nyilvántartása az anyakönyvben, az adott ország nemzeti jogszabályi előírásainak megfelelően.²⁵¹

A Cselekvési Terv második és harmadik pontjával szoros összefüggésben áll a születési regisztráció biztosítása tekintettel arra, hogy e pont megelőzi a gyermekhontalanság bizonyos esetkörét, tehát azt, amikor a gyermek a születési regisztráció hiánya miatt válik hontalanná, illetve szoros kapcsolatban áll a nemi diszkrimináció felszámolásával is. Ugyanis vannak olyan országok, ahol a nők számára nincs a lehetőség a gyermekük születési regisztrációjával

²⁵⁰ A menekültstátusz megállapítása iránti eljárással összefüggésben ez már korábban elismerésre került annak ellenére, hogy az 1951. évi Egyezmény nem rendelkezik az eljárásról.

UNHCR: *Handbook on protection of stateless persons under the 1954 Convention relating to the Status of Stateless persons*, Geneva, 2014. 6.

Executive Committee Conclusion No.14 (XXX) of 1979, paragraph f)

<https://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c4348/general-conclusion-international-protection.html>

²⁵¹ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR): *Good Practices Paper – Action 7: Ensuring birth registration for the prevention of statelessness*. November 2017. 2.

<https://www.refworld.org/docid/5a0ac8f94.html>

kapcsolatos eljárási cselekmények megtételére.²⁵² Továbbá, a Cselekvési Terv e fejezet később bemutatott nyolcadik pontjával együtt alkalmazva pedig csökkenti a hontalanság eseteit, melyre tekintettel, ha rendelkezik egy adott személy születési regisztrációval, úgy – amennyiben nem szenved el hátrányos megkülönböztetést – az állampolgárság megállapíthatósága is egyértelműbbé válhat, melyre tekintettel az állampolgárságot igazoló dokumentumok kiadása is könnyebbé válik.

Habár a születés tényének regisztrációja és az azzal kapcsolatos dokumentumok kiállítása állami feladat, e bejegyzések nem mindig történnek időben, ezáltal a hontalanság kockázatával kénytelenek szembenézni azon gyermekek, akiknek a születési regisztrációja egyáltalán nem, vagy nem időben történik meg.²⁵³

Ennél a pontnál fontosnak tartom kiemelni, hogy nem válik az adott személy automatikusan hontalanná a születési regisztráció hiányának következményeként, ugyanakkor a hontalanság kockázata viszont fennáll tekintettel arra, hogy e dokumentumok tartalmazzák azon minimum adatokat, melyek segítségével szolgálnak a gyermek állampolgárságának megállapításához, így például a születés helye és a gyermek szüleivel kapcsolatos adatokat, erre tekintettel a szülő nevét és esetlegesen az állampolgárságát is.

Abban az esetben, ha nem történik meg a gyermek születésének regisztrációja, úgy a születési anyakönyvi kivonat sem kerül kiállításra, mely megnehezíti vagy ellehetetleníti a későbbiekben a gyermek egyéb, a személyazonosságát igazoló dokumentumok kiállítását. Hontalansághoz vezethetnek azon országok születési regisztrációjával összefüggésben kialakított gyakorlatai, melyek vagy túlságosan összetettek vagy olyan feltételeket szabnak a szülők számára, melyeket nehéz teljesíteni vagy e feltételek esetlegesen diszkriminatívak is. Ilyen problémákkal néznek szembe kifejezetten a házasságon kívül született gyermekek,²⁵⁴ a nem állampolgárok gyermekei, vagy a törzsi csoportokban született gyermekek.²⁵⁵

Amennyiben nem kerül regisztrálásra a gyermek közvetlenül a születése után vagy legalábbis az azt követő záros határidőn belül, úgy a hontalanság közvetlen veszélye áll fenn, hiszen a születési regisztráció későbbi elvégzésére vagy nem is létezik gyakorlat vagy eljárás vagy azok

²⁵² „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezetben számos esettanulmányt mutatok be ezen állítás alátámasztására.

²⁵³ „Az állampolgárság hontalansággal kapcsolatos nemzetközi vetületeiről” szóló fejezet Gyermekjogi Egyezményvel kapcsolatos alfejezetében ismertetem ezen állami feladatot.

²⁵⁴ „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezetben részletesen bemutatásra kerül a nemi diszkrimináció és a születési regisztráció elmaradása közötti összefüggés.

²⁵⁵ A talált gyermekek, az árvák és az elhagyott gyermekek vagy a kísérő nélküli kiskorúak a sajátos helyzetük miatt különösen sérülékeny helyzetben vannak a születési regisztrációt illetően.

túlságosan költségesek, hosszadalmasak vagy bonyolult feltételeket állítanak a szülők számára, ezáltal e lehetőséget elérhetetlenné téve bizonyos marginalizált csoportok számára.

Következésképpen – visszautalva a Cselekvési Terv e pontjával kapcsolatos egyik első megállapításra –, figyelemmel arra, hogy a születési regisztráció állami kötelezettség, a hontalanság elkerülése érdekében az államoknak szükséges lenne bevezetni olyan eljárásokat is, melyek lehetővé teszik a születési regisztráció egy későbbi időpontban történő megvalósítását is, melynek egy mindenki számára elérhető, ingyenes és hátrányos megkülönböztetéstől mentes eljárásnak kell lennie. Ezzel összefüggésben jó gyakorlatként Kenya példája említhető.²⁵⁶

8. 1. 8. Az állampolgárságot igazoló dokumentumok kiállításának szükségessége az arra jogosultak számára

A Cselekvési Terv nyolcadik pontja részletezi az állampolgárságot igazoló dokumentumok kiállításának szükségességét azok számára, akik erre jogosultak. Mindez azért rendkívül fontos a hontalanság elkerülése érdekében, mert amennyiben az állampolgárságot igazoló dokumentumok kiállítására jogosult hatóság megtagadja ezen dokumentumok kiállítását annak ellenére, hogy az adott személy jogosult lett volna rá, nem tudja igazolni személyazonosságát és állampolgárságát például egy esetleges közúti ellenőrzés során, ezáltal fennáll a lehetősége annak, hogy e személy határozatlan idejű őrizetbe kerül. E folyamat tulajdonképpen *de facto* hontalansághoz vezethet kezdetben, mely az állampolgárság megfosztásának egyfajta előkészítéseként is tekinthető, így végső soron fennáll annak a reális veszélye, hogy e személy a folyamat végén *de iure* hontalanná válik.²⁵⁷ Ahogy arra már többször is említést tettem a disszertációban, az állampolgárságot igazoló dokumentumok kiállításának a megtagadása is többek között diszkriminatív állami attitűdre vezethető vissza, amely főként vallási, faji vagy etnikai alapon történik.

²⁵⁶ Jó gyakorlatként említhető a születési regisztrációval kapcsolatos reform Kenyában, mely szerint a korábban centralizált rendszert decentralizálták, ezáltal megnyitották a lehetőséget a távolabb és szerényebb körülmények között élők számára is a születési regisztrációra különösen a hontalanok tekintetében azáltal, hogy a decentralizált rendszernek köszönhetően az utazási költségek is jócskán lecsökkentek. Továbbá, létrehozta egy online alapú regisztrációs módot is, mely szintén azon területeken érhető el, ahol a hontalan személyek a leginkább megtalálhatók.

Good Practices Paper – Action 7, i. m. 20-22., <https://www.unhcr.org/ke/12681-birth-registration-drive-combats-statelessness-among-kenyas-coastal-pemba-community.html>

²⁵⁷ „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezetben részletesen bemutatom a Dominikai Köztársaságban a haiti felmenőkkel rendelkező személyekkel összefüggésben bekövetkező jogsértést, valamint a bidunok helyzetét Kuvaitban.

A hontalanság – mind a *de facto* és a *de iure* hontalanság – elkerülése érdekében elemi fontosságú az állampolgárságot igazoló dokumentumok kiállítása az arra jogosultak számára, mellyel kapcsolatos eljárásokkal összefüggésben követelményként említhető az eljárás elérhetősége, költségeit tekintve megengedhetőnek kell lennie, valamint legfontosabb pontként jelölve, annak mentesnek kell lennie a hátrányos megkülönböztetéstől.

8. 1. 9. Csatlakozás az ENSZ hontalansággal kapcsolatos egyezményeihez

A Cselekvési Terv kilencedik pontja listázza az ENSZ hontalansággal kapcsolatos egyezményeihez való csatlakozás szükségességét. Az 1954. évi Egyezmény – mely a hontalanok jogállását és a számukra biztosított minimumjogokat tartalmazza –, valamint a 1961. évi Egyezmény – mely a hontalanság eseteinek csökkentéséről szól és amely kialakította az állampolgársághoz való jog biztosításának követelményét – (továbbiakban együtt: hontalansági egyezmények) rendelkezik kifejezetten a hontalan személyekről, melyek kiegészítik és egyben specifikálják a hontalanokat megillető jogok katalógusát, a hontalansági egyezmények lényegében kiegészítik a meglévő nemzetközi emberi jogi dokumentumok listáját.

Amennyiben a hontalansági egyezményekhez történő csatlakozás és az azokban foglalt szabályok nemzeti jogban történő alkalmazására sor kerülne, a gyermekhontalanság felszámolásra kerülhetne, valamint a hontalan személyek minimumjogai biztosítva lennének az állampolgárság megszerzéséig. Minderre tekintettel a Cselekvési Terv e pontjának megfelelő alkalmazása esetén a már korábban bemutatott 2. pont és 5. pont is megfelelően kezelve lenne, következésképpen ezáltal is látható a Cselekvési Tervben szereplő igények és célkitűzések közötti rendkívül szoros összefüggés.

Ennél a pontnál fontosnak tartom hangsúlyozni a hontalansági egyezmények közötti elválaszthatatlan kapcsolatot. Az 1961. évi Egyezmény rendelkezik a hontalanság eseteinek csökkentéséről azáltal, hogy a gyermekhontalanság megelőzése kapcsán a „máskülönben hontalanná válna” fordulatot alkalmazza, ugyanakkor az 1954. évi Egyezményhez való csatlakozás, valamint az abban foglalt hontalan személy fogalma nemzeti jogban történő megjelenítése nélkül értelmezhetetlen a hontalan személy fogalma, ezáltal véleményem szerint értelmezhetetlenek az 1961. évi Egyezmény rendelkezései is.²⁵⁸ Ugyanez a helyzet fordított esetben is fennáll, tehát ha egy ország csupán az 1954. évi Egyezménynek lesz részes állama,

²⁵⁸ Erre az esetre lehet ismertetni Kanada csatlakozását az 1961. évi Egyezményhez anélkül, hogy az 1954. évi Egyezményhez csatlakozott volna.

úgy a hontalan személy fogalmának nemzeti jogban való megfelelő alkalmazásáért, valamint a hontalanok számára biztosítandó minimumjogok garantálása tekintetében is felelős lesz, a probléma magját, tehát a hontalanságot felszámolni nem fogja tudni, különösen a gyermekhontalanság kiküszöbölésére nem lesz mód.²⁵⁹ Következésképpen, mivel az 1954. évi Egyezmény és az 1961. évi Egyezmény önmagában nem elegendő a hontalan személyek védelme és a hontalanság felszámolása érdekében, ezért álláspontom szerint a két dokumentum egységes szerkezetbe foglalása lett volna szükséges, hiszen meglátásom szerint e két egyezmény egymás nélkül értelmezhetetlen. Minderre tekintettel álláspontom szerint a hontalansági egyezményekhez való csatlakozás ugyanabban az időben javasolt. A kézirat lezártaig az 1954. évi Egyezményhez összesen 96 állam,²⁶⁰ míg az 1961. évi Egyezményhez összesen 78 állam²⁶¹ csatlakozott.²⁶²

Álláspontom szerint a Cselekvési Terv e pontja igen magas ambíciószintet határoz meg a hontalansági egyezményekhez univerzális jelleggel való csatlakozás esetében, erre valószínűsíthetőleg az államok eltérő hagyományaira is tekintettel nem fog sor kerülni, különösen azon államok esetében, amelyek fenntartással élnek tipikusan a CEDAW 9. cikke kapcsán.

8. 1. 10. A kvantitatív és kvalitatív adatgyűjtés fejlesztése a hontalan személyek kapcsán

A Cselekvési Terv tizedik és egyben utolsó pontja taglalja a hontalanokkal kapcsolatos kvantitatív és kvalitatív adatgyűjtés fontosságát. Az adatgyűjtés mindkét formája tekintetében szükséges megállapítani, hogy azok elengedhetetlenül hozzájárulnak a hontalanok csoportjai nagyságának meghatározásához – mint a kvantitatív adatgyűjtés – és e csoportokon belüli sajátosságok úgy, mint a hontalanság okai, a hontalanság konkrét következményei és hatásai az adott csoport életében, a hátrányos megkülönböztetés alapjául szolgáló védett tulajdonságokról

²⁵⁹ Erre a megoldásra példaként szolgálhat Törökország esete, amely csupán az 1954. évi Egyezményhez csatlakozott 2015-ben, míg a kézirat lezárásáig az 1961. évi Egyezményhez nem történt meg a csatlakozás.

²⁶⁰ United Nations Treaty Collection, Convention relating to the Status of Stateless Persons https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=V-3&chapter=5&Temp=mtdsg2&clang=en

²⁶¹ United Nations Treaty Collection, Convention on the Reduction of Statelessness https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=V-4&chapter=5&clang=en

²⁶² A Cselekvési Terv ezekhez a számokhoz képest egy jóval ambiciózusabb mérföldkövet állapított meg 2017-re és 2020-ra is. 2017-re 100 állam, 2020-ra pedig 120 állam csatlakozását irányozta elő az 1954. évi Egyezményhez, míg az 1961. évi Egyezményhez 2017-re 82, 2020-ra pedig 103 állam csatlakozását tűzte ki célul. A valóságban láthatjuk, hogy az I Belong kampány elindításakor az 1954. évi Egyezmény 83, míg az 1961. évi Egyezmény 61 szerződő államot számlált. A kézirat lezártaig az 1954. évi Egyezményhez 96, míg az 1961. évi Egyezményhez 78 állam csatlakozott.

való információszerzés – mint a kvalitatív adatgyűjtés – annak érdekében, hogy e marginalizált személyek által elszenvedett jogsértésekre a lehető legmegfelelőbb állami válaszreakciót lehessen adni, így például a hátrányos megkülönböztetés felszámolását, a honosítási eljárás megkönnyítését, vagy egyéb célzott intézkedések meghozatalát.

Ugyanakkor azon országokban, amelyekben a hontalan személyek definícióját nem ismerik, az adatgyűjtés, mind kvantitatív és kvalitatív módon is igen nehézkes, vagy egyáltalán nem is létezik, hiszen ezen országok többsége nem is kívánja megoldani a hontalanok jogi helyzetét, tehát teljességgel hiányzik az erre vonatkozó állami akarat, melyre példaként szolgálhat az e fejezetben is említésre került kuvaiti bidunok helyzete, vagy a disszertációban bemutatott nemi alapon diszkriminatív szabályozás miatt hontalanná vált gyermekek helyzete Libanonban.

További problémát jelent a hontalanokról való adatgyűjtés szempontjából, hogy kevesebb, mint az országok fele rendelkezik adattal a területén élő hontalan személyek számáról, nem létezik a hontalanság kiterjedéséről és a hontalanok számáról egy globális adatbázis, és az egyes országokban élő hontalanokkal kapcsolatos adatok is kifejezetten szegényesnek minősülnek, hiszen azok maximum csupán kvantitatív adatok, melyek a hontalanság országon belüli kiterjedését sem feltétlenül tudják meghatározni, hanem annak lényegében relevanciáját tudják bizonyítani.²⁶³

8. 1. 11. Összegzés a Cselekvési Tervről

Következésképpen megállapítható, hogy a Cselekvési Terv fent bemutatott egyes pontjai egymással szorosan összekapcsolhatók és együttműködően is működnek, így többek között a nemi diszkrimináció jogszabályokban való eltörlésével kapcsolatos pont, valamint a gyermekhontalanság felszámolására tett célkitűzés, vagy a hontalansággal kapcsolatban fennálló legsúlyosabb esetek megoldása és a hontalansági egyezményekhez való csatlakozás, vagy a gyermekhontalanság és a születési dokumentáció biztosításának kritériuma. Továbbá kiemelendő, hogy a Cselekvési Terv által listázott pontokat tekintve nyilvánvalóan nem minden egyes pontot szükséges figyelembe vennie a hontalansággal leginkább érintett országoknak a hontalanság felszámolása kapcsán, a globálisan kitűzött cél elérése érdekében elegendő az országspecifikus problémák megoldása, így például azon államok esetében, melyek

²⁶³ Lily CHEN, Petra NAHMIA, Sebastian STEINMUELLER: UNHCR Statistical Reporting on Statelessness. *UNHCR Statistics Technical Series*. 2019/1 <https://www.unhcr.org/5d9e182e7.pdf>

csatlakoztak a hontalansági egyezményekhez, irreleváns a Cselekvési Terv kilencedik pontja által taglaltak végrehajtására koncentrálni.

A Cselekvési Terv céljának – tehát a hontalanság teljes felszámolása 2024-ig – elérése álláspontom szerint nem lehet reális. Ugyanakkor eltagadhatatlan a tény, hogy az „I Belong” kampány hatására megnőtt a hontalansági egyezményekhez csatlakozó államok száma (igaz, nem olyan ambiciózus szinten, ahogy azt a Cselekvési Terv előírta), Kirgizisztán lett az első állam a világon, amelyik megoldotta a területén lévő hontalanság problémáját, melynek értelmében öt év alatt felszámolta a hontalanságot az országban,²⁶⁴ ezáltal követendő példát mutat azon országok számára, melyek még nem tették meg a szükséges lépéseket a hontalan személyek jogállásának kezelésében, esetlegesen nem tették meg a megfelelő intézkedéseket a hontalanság felszámolása érdekében.

Összességében tehát látható, hogy a Cselekvési Terv megvalósítására még mindig biztosított az idő 2024-ig, és a UNHCR egyéb, az EXCOM következtetés által kijelölt mandátumából fakadó hontalansággal kapcsolatos kampánytevékenységének köszönhetően a nemzetközi közösség figyelmét egészen biztosan sikerült ráirányítani a hontalanság, mint jogi anomália problematikájára,²⁶⁵ mely esetlegesen az „I Belong” kampány végét követően is hatásában tovább működhet a hontalanok jogállásának rendezésében és a hontalanság majdani felszámolása érdekében.

Mindemellett továbbá az a következtetés is levonható a fentebb ismertetettek alapján, hogy a hontalanság felszámolása alapvetően politikai akarat kérdése, akár a státusszal rendelkező vagy a státusszal nem rendelkező hontalanok élete kiteljesedésének záloga a megfelelő jogszabályok létrehozása, hatályba léptetése és a jogszabályokban foglaltak végrehajtása, azaz e személyek számára biztosítandó minimumjogok garantálása, melynek közvetlen eredményeként e marginalizált és az állampolgársághoz fűződő jogait gyakorolni nem képes, ennek köszönhetően is súlyosan traumatizált személyek a társadalom teljes tagjaként, emberhez méltó módon élhetnék életüket.

²⁶⁴ Kyrgyzstan ends statelessness in historic first, 4 July 2019

<https://www.unhcr.org/news/press/2019/7/5d1da90d4/kyrgyzstan-ends-statelessness-historic-first.html>

²⁶⁵ Mindemellett fontos megemlíteni a 2019-ben megrendezésre került, az „I Belong” kampány indítása óta eltelt 5 év hontalanság felszámolásával kapcsolatban tett erőfeszítések eredményeiről szóló konferenciát, melynek során a UNHCR további vállalások megtételére buzdította az államokat, nemzetközi és regionális szervezeteket, valamint a civil szervezeteket.

<https://www.unhcr.org/ibelong/high-level-segment-on-statelessness-results-and-highlights/>

Álláspontom szerint a Cselekvési Terv ambíciószintje igen magas, már-már irreálisztikus célokat tűzött ki a hontalanság felszámolása tekintetében, melyre különösen megfelelő példaként szolgálhat a hontalansági egyezményekhez való csatlakozással kapcsolatos mérföldköveknél tett célkitűzések. Ugyanakkor a magas ambíciószint megléte rendkívül fontos annak érdekében, hogy a Cselekvési Terv felhívja a figyelmet a hontalanság problémájára, és ráirányítsa az államok tekintetét a hontalanság felszámolására, illetve a hontalanok jogi helyzetének javítására.

8. 2. A Fenntartható Fejlődési Célok

A Fenntartható Fejlődési Célok (angolul: Sustainable Development Goals, továbbiakban: SDG) egy, az ENSZ égisze alatt, a 193 ország által egyhangúsággal 2015-ben elfogadott, 2030-ig megvalósítandó, összesen 17 egymástól elválaszthatatlan célból álló emberi jogi megközelítést alkalmazó átfogó dokumentum,²⁶⁶ mely célok további egységekre, összesen 169 feladatra oszthatók.²⁶⁷ Az SDG a 2000-ben elfogadott Millenniumi Fejlesztési Célok²⁶⁸ ambiciózusabb és átfogóbb folytatásaként tekinthető.²⁶⁹ Az alábbiakban nem kerül bemutatásra az SDG által említett valamennyi cél, ehelyett az SDG csupán azon elemei, melyek a hontalanság szempontjából kifejezett relevanciával bírnak.

Az SDG egy kiváló dokumentum, illetve az abban foglalt célok rendkívül fontosak abban, hogy a társadalom leginkább marginalizált és sérülékeny tagjai, így a hontalan személyek is egyaránt élvezői lehessenek a fejlődésnek és a fejlesztési céloknak – pontosan azon szemlélet analógiájára, mely szerint az állampolgárság hiánya nem ütközhet az alapvető jogok gyakorlásának akadályába, úgy a fejlesztésekhez való hozzáférésben sem jelenthet problémát a hontalanok számára.

²⁶⁶ A/RES/70/1 Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development

https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf

²⁶⁷ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Sustainable Development <https://sdgs.un.org/goals>

²⁶⁸ Millennium Development Goals <https://www.mdgmonitor.org/millennium-development-goals/>

²⁶⁹ Ennél a pontnál ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a fenntartható fejlődés nemzetközi jogi szabályozása és a fenntartható fejlődés alapelveinek megjelenése régebbi múltra tekint vissza. Az első ilyen dokumentum az 1972-ben Stockholmban megrendezett Emberi Környezetről szóló ENSZ konferencia volt, melynek közvetlen eredményeként tekinthető a Stockholmi Nyilatkozat elfogadása, melynek úttörő elemeként tekinthető az egyensúly megtalálása a természeti környezet védelmének kötelezettsége és a fenntartható fejlődés között.

SZALAI Ákos and BÁNDI Gyula and SZABÓ Marcell: *Sustainability, Law and Public Choice*. Europa Law Publishing, 2014. 5.

A hontalanság felszámolása tekintetében kiemelten fontosak a 16. pontban elérni kívánt célok, különös tekintettel a 16.9 pontra. A 16. pontban található célok a béke, igazság és erős intézmények gondolköréhez sorolhatók, melynek kapcsán a fenntartható fejlődés megvalósítása érdekében szükséges előmozdítani a békés és befogadó társadalmak létrejöttét, valamint biztosítani szükséges a mindenki által elérhető jogorvoslatot, valamint a törvény előtti egyenlőséget, illetve szükséges a minden szinten hatékony, felelősségteljes és befogadó intézmények létrehozása, valamint a 16. cél alá tartozó 16.9 pont írja elő a jogi identitás biztosítását, valamint a születési anyakönyvi nyilvántartásba vétel kötelezettségét.²⁷⁰ A továbbiakban a 16.9 pont hontalansággal való összefüggéseit ismertetem a disszertáció e fejezetében.

E feladat kapcsán az ENSZ megállapított egy indikátort, mely az öt éven aluli gyermekek számát jelenti, akiknek a születését az ezen ügyekben eljáró hatóság regisztrálja, mellyel kapcsolatos adatokat a UNICEF gyűjti. Ezzel összefüggésben ugyanakkor szükséges megállapítani, hogy az SDG egy kevésbé ambiciózus célt²⁷¹ fogalmazott meg, ugyanis az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 7. cikke szerint a gyermeket születésekor anyakönyvezik, ezáltal a Gyermekjogi Egyezményben szereplő kötelezettséget akként fogalmazza át, hogy kvázi ad egy ötéves időintervallumot, amíg a gyermek anyakönyvezése megtörténhet, azaz a nemzetközi emberi jogi követelményhez képest enyhébb elvárást támaszt az államok felé.²⁷²

A 16.9 célkitűzés kapcsán elsődlegesen azt a rendkívül fontos megállapítást szükséges megtenni, miszerint e feladat megvalósítása tevékenyen hozzájárul az SDG többi célja beteljesítéséhez. Mindemellett az is látható, hogy az SDG, kiváltképpen e cél milyen szoros összefüggésben van az „I Belong” kampánnyal, azon belül is kifejezetten a gyermekhontalanság felszámolását, a nemi diszkriminációt tartalmazó állampolgársági jogszabályok módosítását, valamint a születési regisztrációt célzó pontokkal.²⁷³ Az SDG e

²⁷⁰ ZLINSZKY János és BALOGH Dorika: *Világunk Átalakítása, A fenntartható fejlődés 2030-ig megvalósítandó programja, Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által 2015. szeptember 25-én elfogadott, 70/1. sz. határozat.* Pázmány Press, Budapest, 2016. 95–96. https://jak.ppke.hu/uploads/collection/546/file/Vilagunk_atalakitasa.pdf

²⁷¹ Meglátásom szerint a Gyermekjogi Egyezmény angol nyelvű szövege még egyértelműbben fogalmaz a születéskori regisztrációval összefüggésben, ugyanis az „immediately” szó használatával megerősíti, hogy a gyermeket születését követően azonnal regisztrálni szükséges. (The child shall be registered *immediately* after birth.)

²⁷² Fontosnak tartom továbbá megjegyezni, hogy ugyanakkor látható módon az SDG – a nemzetközi emberi jogi dokumentumokkal összehasonlítva – egy, az egyenlőséget inkább célzó megközelítésben tárgyalja a személyi kört, azaz nem tesz különbséget a személyi hatály tekintetében a státuszok tekintetében.

VAN WAAS, DE CHICKERA i. m. 283–284.

²⁷³ Bronwen MANBY: „*Legal identity for all*” and childhood statelessness. Uo. 314.

feladatának megvalósítása hatalmas löketet adhatna a hontalanság felszámolásában. Habár arra már többször is kitértem a disszertációban, nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a születési regisztráció elmaradása nem eredményezi automatikusan a hontalanságot, ugyanakkor az a hontalanság kockázatához vezethet. Tekintettel továbbá arra, hogy a születési regisztráció megléte a születési anyakönyvi kivonat kiállításának előzménye, mely dokumentum olyan adatokat tartalmaz az adott személy esetében, melyek az állampolgárság megállapításához elengedhetetlen bizonyító erővel szolgálnak, így kifejezetten a *ius sanguinis* elvet követő államok állampolgársági jogszabálya kapcsán a szülők neve és állampolgársága, valamint a *ius soli* elvet követő államok esetében pedig tipikusan a születés helye bír olyan többlet információval, melyek elősegítik az állampolgárság megállapítását.²⁷⁴ Ahogy a disszertációban kifejtésre került a „Hontalanság az Európai Unióban” című fejezetben a C-490/20. sz. ügyel összefüggésben, a születési anyakönyv kiállításának megtagadása *de facto* hontalansághoz vezet, ugyanis hiába az adott állam joga alapján a *de facto* hontalan személy rendelkezik állampolgársággal, mégsem tudja az ahhoz fűződő jogait gyakorolni tekintettel arra, hogy nem rendelkezik olyan, a személyazonosságát igazoló dokumentumokkal, melyek kiállításának a feltétele a születési anyakönyvi kivonat megléte.

A hontalanságot csökkentő vagy felszámoló további SDG célok között említhető meg az 5. pont, melynek célja a nemek közötti egyenlőség elérése, valamint a 10. pont, mely az egyenlőség megteremtését célozza meg. Az egyenlőség megteremtése kapcsán szükséges látni, hogy az nem kifejezetten a hontalanság elkerülésére vagy felszámolására irányul, ugyanakkor egy olyan átfogó célkitűzést jelent, amely a már korábban részletezett tág személyi hatályhoz is köthető. Az egyenlőtlenség felszámolása a hontalanokat is érinti, hiszen az e személyekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés megszüntetése alapvető fontosságú a hontalan személyek jogainak megfelelő gyakorlásához.²⁷⁵ Az 5. pont tekintetében, mely a nemek közötti egyenlőség megvalósítását tűzte ki célul, a hontalansággal való összefüggés egyértelműen kitűnik. A nemi diszkrimináció felszámolása az „I Belong” kampány 3. pontjaként is listázott, mely szoros kapcsolatban áll a 2. ponttal, a gyermekhontalanság felszámolásával is. Minderre tekintettel látható, hogy a nemzetközi közösség már számos fórumon és nemzetközi – bizonyos esetekben jogi kötőerővel rendelkező – emberi jogi dokumentumokban is (például a CEDAW-ban) kifejezte annak igényét, hogy a nemek közötti egyenlőség megteremtése alapvető fontosságú annak érdekében, hogy az egyenlőtlenségek felszámolásra kerülhessenek, valamint

²⁷⁴ Uo. 315.

²⁷⁵ „A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye” című fejezet ad részletes elemzést, erre tekintettel a dolgozat e fejezetében nem indokolt e téma alaposabb kifejtése.

a disszertáció szempontjából is kiemelendő elemként példaként hozva a hontalanság felszámolásra kerülhessen.²⁷⁶

8. 2. 1. Összegzés az SDG kapcsán

Ahogy bemutatásra került az SDG egy alapvetően igen ambiciózus törekvés, melynek célja és egyben szlogenje is, hogy senki nem maradhat hátra.²⁷⁷ E fejezetben láthatóvá vált, hogy az SDG céljai szorosan összekapcsolódnak a nemzetközi emberi jogi dokumentumokkal, azokat esetlegesen kiegészíti, vagy a születési regisztráció esetében megengedőbben kezeli annak időbeli szükségességét. Meglátásom szerint az SDG egyik legnagyobb erősségét a tág személyi hatály adja, miszerint nem emel ki bizonyos sérülékeny csoportokat, tehát az SDG-ben foglalt céloknak mindenki számára elérhetőnek kell lennie.

Az SDG másik, annak kifejezetten nagy jelentőséget biztosító pontja annak széles elismerése, hogy az ENSZ 193 állama egyhangúan fogadta el az ENSZ Közgyűlésén a dokumentumot, ezáltal rendkívüli legitimitációt biztosítva az SDG-ben kitűzött elérendő célok tekintetében. Azonban a realitások talaján maradva, álláspontom szerint pontosan az SDG jogszabályi jellegének hiánya következtében el fognak maradni a dokumentummal kapcsolatban várt sikerek.²⁷⁸ Ugyanakkor figyelemfelhívásként megfelelő alapot szolgáltatathat az államok számára az SDG-ben szereplő célok elérésében való törekvésre, valamint az ehhez szükséges jogszabály-módosításokra csakúgy, mint az „I Belong” kampány kapcsán bemutatott Cselekvési Terv a hontalanság felszámolása érdekében.

²⁷⁶ A nemi diszkrimináció, valamint annak a hontalansággal való összefüggései a disszertáció szerves részét képezi, erre tekintettel e fejezetben az nem kerül részletezésre.

²⁷⁷ Az angol nyelvű szöveg álláspontom szerint jóval beszédesebb, mint a magyar fordítás, ezért fontos megjeleníteni angol nyelven is – *'leave no one behind'*.

²⁷⁸ Mindez látható eredménnyel a hontalanság felszámolása és a születési regisztráció megvalósítása szempontjából még egyelőre nem járt, ugyanis a 2015 óta tartó időszaktól fogva a kézirat lezárásáig közel sem biztosított mindenki számára a születési regisztráció, amely – a dolgozat egy külön erre a témára szentelt fejezetében is látható – kapcsán továbbra is vannak olyan országok, amelyek rendkívül diszkriminatív szabályokat alakítottak ki a gyermek születési regisztrációjával összefüggésben.

9. A diszkrimináció mint a hontalanság oka és következménye

A doktori értekezés írásakor végzett kutatások során arra a megállapításra jutottam, hogy a diszkrimináció vagy hátrányos megkülönböztetés a hontalanság egyik legfőbb oka, és az állampolgárság nélküli állapotnak egyben következménye is, mely állítást az alábbi fejezetben foglaltak igazolnak.

Egy személy hontalanná válhat, amennyiben hátrányos megkülönböztetéssel néz szembe valamely védett tulajdonsága alapján, így például származása révén éri diszkrimináció, melynek során megfosztják az állampolgárságától, ezáltal a születendő gyermekeik is, ha az állampolgársági jogszabály erről másként nem rendelkezik, hontalanná válnak. Az ily módon diszkriminált személyek és csoportok a társadalom perifériájára kerülnek, marginalizálódnak, állampolgárság hiányában nem képesek aktívan részt venni egy adott társadalom működésében, az állampolgársághoz kötődő jogukat nem gyakorolhatják. Ennek következtében hátrányos megkülönböztetéssel szembesülnek az állampolgárság hiányában az életük szerves területein.

A jelen fejezet célja a hátrányos megkülönböztetés különböző megnyilvánulásainak, valamint a védett tulajdonságok, a többes diszkrimináció, illetve annak egyes fajtáinak, valamint a diszkrimináció hontalansággal kapcsolatos relevanciájának átfogó bemutatása konkrét példákon keresztül.

Ugyanakkor fontos kiemelni a nemzetközi közösség hátrányos megkülönböztetés tilalmának érvényesítésével kapcsolatos erőfeszítéseit, miszerint számos, az értekezésben már ismertetett nemzetközi emberi jogi egyezmény írja elő a diszkrimináció tilalmának elvét, mely alapvetően az államok tekintetében tartózkodást jelent mindenekelőtt, tehát azt szükséges biztosítani az államok részéről, hogy nem sértik meg a hátrányos megkülönböztetés tilalmát a jogalkotás vagy a jogalkalmazás terén.²⁷⁹

Az egyenlőség és az egyenjogúság követelménye, melynek negatív oldala a diszkrimináció tilalma, valamint a jogképesség között szoros kapcsolat fedezhető fel, mely jogok minden egyéb alapjoggal kölcsönhatásban állnak.²⁸⁰ A hátrányos megkülönböztetés tilalma tehát egyfelől mintegy kiegészíti az alapjogokat, hiszen minden egyes alapjog tekintetében azok lényegi

²⁷⁹ SZEMESI Sándor: Hátrányos megkülönböztetés tilalma. In: LAMM i. m. 368.

²⁸⁰ ÁRVA Zsuzsanna: Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez. Wolters Kluwer Kft. Budapest. 2013. 164.

magjában foglaltnak szükséges tekinteni a diszkrimináció tilalmát, másfelől az egész jogrendszert átható jellegűnek kell lennie, melyet már önálló szerepében kell megtennie.²⁸¹

A megkülönböztetés jogi értelemben véve egy olyan állapotot jelent, amikor az adott személy vagy csoport egy vagy több védett tulajdonsága alapján hátrányosabb helyzetbe kerül egy összehasonlítható helyzetben lévő más személlyel vagy csoporttal szemben. Abban az esetben valósul meg hátrányos megkülönböztetés, amennyiben egy azonos vagy hasonló helyzetben lévő személy vagy csoport eltérő bánásmódban részesül vagy akkor, amikor egy eltérő helyzetben lévő személy vagy csoport azonos vagy igen hasonló bánásmódban részesül. Tehát egy intézkedés abban az esetben nem tekinthető diszkriminatív intézkedésnek, ha egy azonos vagy hasonló helyzetben lévő személlyel vagy csoporttal ugyanúgy bánnak, vagy amikor egy különböző helyzetben lévő személlyel vagy csoporttal eltérően bánnak.

Ugyanakkor fontos rávilágítani arra is, hogy nem minden esetben valósul meg a hátrányos megkülönböztetés, tehát nem beszélhetünk diszkriminációról akkor, amikor a megkülönböztetés ésszerű és objektív, azonban, ha a megkülönböztetés okán alapjog gyakorlása lehetetlenül el, akkor a szükségesség-arányosság teszt alkalmazására kerül sor.²⁸²

²⁸¹ BALOGH Zsolt: A diszkrimináció tilalma. In: SCHANDA Balázs, BALOGH Zsolt: Alkotmányjog – Alapjogok. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara. Budapest. 2011. 123.

²⁸² BERKES Lilla: „Egyenlőség”. In JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) (2019) <http://ijoten.hu/szocikk/egyenloseg>

Ennél a pontnál továbbá fontosnak tartom röviden megemlíteni azon eseteket, amikor nem hátrányos megkülönböztetés okán válik valaki hontalanná. Amikor egy adott személy honosítás útján kíván egy olyan állam állampolgára lenni, amelyik megköveteli azt, hogy a kérelmező az előző állampolgárságáról lemondjon, és a korábbi állampolgárság szerinti ország kapcsolódó jogszabálya nem tartalmaz garanciákat az állampolgárságról való lemondás kapcsán a korábbi állampolgárságról való lemondás és az új állampolgárság megszerzése közötti időszak tekintetében, úgy előfordulhat, hogy habár a kérelmező nem szenvedett el hátrányos megkülönböztetést, a különböző országok jogszabályai közötti kollízió miatt mégis hontalanná vált. A hontalanság e formájának elkerülése érdekében meglátásom szerint az állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló jogszabályba egy olyan garancia beépítése szükséges, mely megfelelően tudja kiküszöbölni e problémakört. Mindemellett az állampolgárság visszaállítása lehetőségének is adottnak kell lennie, amit akkor lehet igénybe venni, ha az adott személy mégsem szerez külföldi állampolgárságot, melyre megfelelő példa lehet az értekezés korábbi, „Az állampolgársághoz való jog és a hontalanság kapcsolata Magyarországon” című fejezetben ismertetett Áptv. 8. § (4) bekezdése.

Azon további lehetséges eseteket, amikor az állampolgárság elvesztése nem hátrányos megkülönböztetés okán történik, az „ENSZ I Belong kampány és a Fenntartható Fejlődési Célok” című fejezetben „Az állampolgárság diszkriminatív alapon történő megtagadása, elvesztése vagy az állampolgárságtól való megfosztás megelőzés” című alfejezetben ismertetem.

Ugyanakkor továbbá fontosnak tartom azt hangsúlyozni, hogy ezen esetek alapos elemzése nem képezik a dolgozat tárgyát.

9. 1. A közvetlen hátrányos megkülönböztetés

A közvetlen hátrányos megkülönböztetés a hátrányos megkülönböztetés leginkább szembetűnő és legáltalánosabb²⁸³ formája is egyben, ugyanis ezen intézkedések még az egyenlőség és diszkriminációmentesség látszatát sem kívánják fenntartani, a közvetlen diszkriminációt tartalmazó intézkedések leplezetlenül jelennek meg az adott intézkedés immanens részeként, melynek célzata az adott, védett tulajdonsággal rendelkező csoport jogainak korlátozása, hátrányos helyzetbe hozása.

A közvetlen hátrányos megkülönböztetés alapvető elemeiként között szükséges említeni a kedvezőtlenebb bánásmódot, az összehasonlítható helyzetben lévő más személyt vagy csoportot, valamint az adott személy vagy csoport védett tulajdonságának meglétét.²⁸⁴ E három elem együttes megléte a feltétele annak, hogy a hátrányos megkülönböztetés jogi értelemben megvalósuljon, ugyanis amennyiben akár egyik elem is hiányzik, úgy bármennyire is úgy érezhetjük, hogy egy adott intézkedés nem fair velünk vagy az intézkedésben érintett személlyel vagy adott csoporttal szemben, mégsem valósul meg diszkrimináció.

Továbbá rendkívül fontos arra a tényre is rámutatni, hogy nem elegendő csupán az imént ismertetett három elem felismerése és azonosítása, szükséges e három elem egymással való kölcsönhatásának megléte is, tehát a védett tulajdonságon alapuló hátrányos megkülönböztetés közötti ok-okozati összefüggés, miszerint az adott hátrányos megkülönböztetés egy összehasonlítható helyzetben lévő személy vagy csoporthoz képest történik, mely kötelező elemek az alábbiakban kerülnek részleteikben kifejtésre. Erre tekintettel az ok-okozati összefüggés elengedhetetlen elem a diszkrimináció tényállásának megállapításához.

A közvetlen hátrányos megkülönböztetés magját tulajdonképpen az egyénnel szembeni kedvezőtlenebb bánásmód képezi. A közvetlen hátrányos megkülönböztetésre kiváló példaként szolgálhat egy olyan eset, amikor egy adott személyt a faji hovatartozása miatt nem engednek be egy szórakozóhelyre vagy pusztán egy anya azért nem örökítheti az állampolgárságát a gyermeke számára, mert nő. Ahogy az már a korábbiakban kifejtésre került, a közvetlen hátrányos megkülönböztetés esetén az adott intézkedés kedvezőtlensége egyértelmű, a diszkrimináció leplezetlen szándékkal valósul meg.

²⁸³ SOMODY Bernadette, SZABÓ Máté Dániel, VISSY Beatrix, DOJCSÁK Dalma: *Alapjogi Tanok I.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest. 2018. 127.

²⁸⁴ *Kézikönyv az európai megkülönböztetésmentességi jogról* FRA, Luxemburg, Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2020. 45.

A hátrányos megkülönböztetés következő eleme, az összehasonlítható helyzetben lévő más személy vagy csoport. A megfelelő összehasonlítási alap nélkül lehetetlen megállapítani, hogy az esetleges kedvezőtlenebb bánásmód egyben hátrányos megkülönböztetésnek minősül-e vagy sem. Akkor nevezhetjük megfelelőnek az összehasonlítható helyzetben lévő személyt vagy csoportot, ha az adott személy vagy csoport azonos, vagy legalábbis igen hasonló helyzetben van. Erre megfelelő példaként szolgálhat a nők helyzete Bruneiben, akik a gyermekük számára az állampolgárságot semmilyen eshetőség fennállása esetén sem örökíthetik, tehát megvalósul a közvetlen diszkrimináció, hiszen a férfiak esetében nincs ilyenemű korlátozás.²⁸⁵

Az állampolgársági jogszabályokban található további közvetlen hátrányos megkülönböztetésre lehet példaként említeni Libéria állampolgárság megszerzését rögzítő jogszabályát. Ezzel összefüggésben elmondható, hogy az nem csupán nemi alapon diszkriminatív, tehát a nők esetében nem engedi a gyermek külföldön születése esetén az állampolgárság örökítését, hanem faji alapú hátrányos megkülönböztetést is alkalmaz, így erre figyelemmel több védett tulajdonság is érintett a jogszabályban, következésképpen, a társadalom nagyobb százalékát érinti hátrányos megkülönböztetés az állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabály tekintetében.²⁸⁶

Az okozati viszony megléte elengedhetetlenül szükséges feltételként értelmezhető és egyben elemezhető a közvetlen hátrányos megkülönböztetés megállapításához. Az ok-okozati összefüggés feltárásakor azt szükséges tehát vizsgálni, hogy az adott személy vagy csoport a védett tulajdonságára tekintettel vagy tulajdonságai okán szenvedett-e el hátrányos megkülönböztetést. Következésképpen annak tisztázása szükséges, hogy az adott személyt vagy csoportot kedvezőtlenebb bánásmódban részesítettük-e volna, ha valamely védett tulajdonsággal rendelkezett volna – amennyiben erre igenlő választ adunk, úgy az okozati viszony a védett tulajdonság megléte és a hátrányos megkülönböztetés ténye között egyértelmű, tehát megvalósul a közvetlen diszkrimináció. Abban az esetben, amikor nem állapítható meg a

²⁸⁵ Brunei Nationality Act [Brunei Darussalam], 4 of 1961, 1 January 1962, 4 § <https://www.refworld.org/docid/4c56c01d2.html>

²⁸⁶ Liberia Aliens and Nationality Law 1973

§ 20.1. Citizens of Liberia at birth.

The following shall be citizens of Liberia at birth:

(a) A person who is a Negro, or of Negro descent, born in and subject to the jurisdiction thereof; Liberia

(b) A person born outside Liberia whose father (i) was born a citizen of Liberia; (ii) was a citizen of Liberia at the time of the birth of such child, and (iii) had resided in Liberia prior to the birth of such child. <http://citizenshiprightsafrika.org/wp-content/uploads/1973/05/Liberia-Aliens-Nationality-Law-1973-Full.pdf>

védett tulajdonság és az ok-okozati összefüggés, akkor a fentiek alapján értelemszerűen a diszkrimináció tényállása sem valósulhat meg.

A védett tulajdonság – mely természetesen szükségszerűen releváns elemként értékelhető a diszkrimináció bármely formájával összefüggésben – szintén alapvető elemként említhető²⁸⁷ a hátrányos megkülönböztetés bármely formájának megvalósulása esetén. Védett tulajdonságnak nevezük mindazon tulajdonságokat, melyek alapján az egyenlő bánásmód követelményébe ütközés okán a hátrányos megkülönböztetés jogellenesnek minősül, így példálózva megemlíthető védett tulajdonságként ismertethető a nem, bőrszín, faji hovatartozás, életkor, vallási hovatartozás, szexuális orientáció. Fontos ugyanakkor megtenni azt a megállapítást, hogy nem minden esetben beszélhetünk hátrányos megkülönböztetésről, amennyiben egy adott személy vagy csoport kedvezőtlenebb elbánásban részesül, hiszen a hátrányos megkülönböztetés megvalósulásának kötelező eleme a védett tulajdonság megléte, valamint az, hogy a hátrányos megkülönböztetés pontosan e védett tulajdonság meglétéén alapuljon. Következésképpen, a védett tulajdonság nem más, mint egy olyan, könnyedén azonosítható tulajdonság, amely megkülönbözteti az egyes személyeket vagy csoportokat és amelyek alapján az esetleges hátrányos megkülönböztetés megtörténik, másként fogalmazva a védett tulajdonság az a tulajdonság, mely nem tekinthető relevánsnak az eltérő bánásmód alkalmazása szempontjából.²⁸⁸

9. 2. A közvetett hátrányos megkülönböztetés

A közvetett hátrányos megkülönböztetés esetén egy látszólag semleges intézkedés, feltétel, gyakorlat vagy szabály a védett tulajdonságú személyre vagy csoportra jelentősen

²⁸⁷ A védett tulajdonsággal, mint a diszkrimináció tényállásának egyik alapvető elemével összefüggésben fontosnak tartom megemlíteni, hogy a disszertáció célzottan nem szentel az egyes védett tulajdonságok ismertetésére túlzottan nagy hangsúlyt, mely arra az okra vezethető vissza, hogy a védett tulajdonságok köre eltérő a nemzetközi jogban, az uniós jogban, de még az egyes nemzeti jogokban is, illetve nem ismertethető egy, a nemzetközi jog által ismert és elismert taxatív felsorolás a védett tulajdonságok tekintetében.

A védett tulajdonságok listájának bővíthetőségére szolgáló jogtechnikai megoldás az úgynevezett „egyéb helyzet” vagy a „bármely más körülmény” mint védett kategória bevezetése, mely többek között a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában vagy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában olvasható. Az Európai Unió Alapjogi Chartája a védett tulajdonságok felsorolását az „így különösen” fordulattal vezeti be, melyből szintén egyértelműen kitűnik a felsorolás példálózó jellege.

A magyar jogban az az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény az „egyéb helyzete, tulajdonsága vagy jellemzője” kifejezést alkalmazza a felsorolt védett tulajdonságok listájának utolsó elemeként, melynek eredményeképpen lényegében egy le nem zárt felsorolás olvasható ki a hivatkozott jogszabályban.

²⁸⁸ *Kézikönyv az európai megkülönböztetésmentességi jogról* i. m. 175–176.

kedvezőtlenebb hatást gyakorol összehasonlítva hasonló helyzetben lévő más személyekkel vagy csoportokkal.²⁸⁹

A közvetett hátrányos megkülönböztetés definíciójából következik, hogy annak megítélése, hogy az adott személy vagy csoport kedvezőtlenebb bánásmódban részesül-e valamely védett tulajdonsága alapján, alkalmanként igencsak bonyolult lehet, hiszen a diszkrimináció e formájának megléte nem olyan szembetűnő, mint a közvetlen hátrányos megkülönböztetés esetében, tekintettel arra, hogy ezen esetben a megkülönböztetés burkoltan történik, a hátrányos megkülönböztetés mint végeredmény, az adott intézkedés, szabály vagy feltétel alkalmazásának hatásában jelentkezik.

A közvetett hátrányos megkülönböztetés kötelező elemei közé tartozik a látszólag semleges szabály, feltétel, gyakorlat vagy intézkedés, a védett tulajdonságú csoport tekintetében megtestesült jelentősen kedvezőtlenebb hatás, összehasonlítva más, hasonló helyzetben lévő személyekkel szemben. A látszólag semleges szabállyal, mint a közvetett diszkrimináció leglényegibb elemével kapcsolatban megállapítható, hogy habár az egy olyan követelményt jelent, amely egyaránt vonatkozik minden személyre vagy csoportra, a hatásában mégis egy bizonyos, védett tulajdonsággal rendelkező személyt vagy csoportot érint hátrányosan. Az igazi különbség a közvetlen és a közvetett diszkrimináció között a jelentősen kedvezőtlenebb hatásban rejlik, tehát nem maga az eltérő bánásmód áll a fókuszban, hanem az eltérő bánásmód okozta jelentősen kedvezőtlenebb hatás az adott, védett tulajdonsággal rendelkező csoport tekintetében. A közvetett hátrányos megkülönböztetés esetében is természetesen az összehasonlítási alapnak jelen kell lennie a diszkrimináció tényének megállapításában, ugyanis annak bizonyítása szükséges, hogy két csoport létezik, azaz a hátrányban részesített, valamint a hátrányban nem részesített csoport. Ezzel összefüggésben szükséges kiemelni, hogy a közvetett hátrányos megkülönböztetés esetében az a csoport, amely hátrányt szenvedett, nem feltétlenül és kizárólag homogén, tehát annak megállapítása szükséges, hogy a csoport hátrányt szenvedett a bevezetett intézkedés, gyakorlat vagy feltétel hatásaként, ahol is a védett tulajdonsággal rendelkező személyeket érte kedvezőtlenebb bánásmód.²⁹⁰

A nemi diszkrimináció és a közvetett hátrányos megkülönböztetéssel összefüggésben megfelelő példaként említhető az a német ügy, melyben a Lufthansánál pilótaképzésre jelentkezett egy nő, aki miután sikeresen elvégezte a szükséges tanfolyamokat, nem nyert felvételt a céghez, figyelemmel a magasságára, amit a pilóták számára kötelezően előírtak. Erre

²⁸⁹ Uo. 57.

²⁹⁰ Uo. 62.

tekintettel pert indított a Lufthansa ellen, melynek során arra hivatkozott, hogy a pilóták számára előírt magassági követelmény jellemzően a nőket érinti hátrányosan, ugyanis a nők jóval nagyobb százaléka nem éri el a minimum magasságot a pozíció betöltéséhez, mint a férfiak.²⁹¹

9. 3. A többszörös megkülönböztetés, különös tekintettel az interszekcionális diszkriminációra

A közvetlen és a közvetett hátrányos megkülönböztetés ismertetését követően fontosnak tartom kiemelni a többes diszkrimináció bemutatását, különös tekintettel az interszekcionális diszkrimináció ismertetését, mely megközelítés álláspontom szerint megfelelően reagál az esélyegyenlőségi jog mai, komplex kihívásaira.

A többes megkülönböztetéssel összefüggésben szükséges kiemelni, hogy a megkülönböztetés e formájánál – az interszekcionális diszkrimináció esetét leszámítva – a védett tulajdonságok egymásra nem hatva, azaz egymással nem összefüggésben, de mégis együtt vannak jelen, ugyanakkor azok külön működnek. Azaz hátrányos megkülönböztetésben van része annak az egyéneknek, aki különböző védett tulajdonságai miatt szenved el diszkriminációt, ugyanakkor ezen védett tulajdonságai egymással nem függenek össze.²⁹² E multidimenzionális megközelítés lényegi eleme, hogy az egyének több különböző védett tulajdonság szerint csoportosíthatók, az identitásuk több dimenziós, ezáltal halmozott megkülönböztetés áldozatai lehetnek, hiszen több védett tulajdonsággal rendelkeznek. A többszörös megkülönböztetés három alkategóriája különböztethető meg Sandra FREDMAN szerint,²⁹³ az egymást követő többes diszkrimináció (sequential multiple discrimination), az additív többes diszkrimináció (additive multiple discrimination), valamint az interszekcionális diszkrimináció, mely diszkriminációs formát a dolgozatban később részletesen kifejttek. FREDMAN szerint az egymást követő többes diszkrimináció esetében a hátrányos megkülönböztetés több védett tulajdonság alapján is megtörténik, ugyanakkor azok nem egy időben történnek, tehát különböző alkalmakkor kerül a diszkriminációra sor a különböző védett tulajdonságok alapján, melyre példaként szolgálhat a hontalan nő esete, aki az egyik alkalommal a neme miatt szenved el hátrányos megkülönböztetést, míg a másik alkalommal pedig az állampolgársága hiánya miatt.

²⁹¹ Uo. 60–61.

²⁹² Paola UCCELLARI, Multiple Discrimination: How Law can Reflect Reality. *The Equal Rights Review*, Vol. One (2008) 25.

²⁹³ Sandra FREDMAN: Intersectional discrimination in EU gender equality and non-discrimination law. Luxembourg, Publications Office of the European Union. 2016. 1. <https://www.equalitylaw.eu/downloads/3850-intersectional-discrimination-in-eu-gender-equality-and-non-discrimination-law-pdf-731-kb>

Ugyanakkor az additív többes diszkrimináció esetében az adott személy ugyanazon alkalommal szembesül hátrányos megkülönböztetéssel több védett tulajdonsága alapján, azaz az előző példánál maradva, a hontalan nő ugyanakkor lesz hátrányos megkülönböztetés áldozata az állampolgárság nélküli állapota és a neme miatt.²⁹⁴ Fontos kiemelni, hogy míg az egymást követő többes diszkriminációt és az additív többes diszkriminációt a jogi környezet megfelelően tudja kezelni, mivel e két esetben a védett tulajdonságok külön-külön azonosíthatók, ezáltal felállítható a hátrányos megkülönböztetés tényállása. Ugyanakkor az interszekcionális diszkrimináció esetében a hátrányos megkülönböztetés ténye nehezebben megállapítható, mely alább bővebben kifejtésre kerül.

A többszörös hátrányos megkülönböztetés csoportjába tartozik az intersekcionalis megkülönböztetés, mellyel kapcsolatos koncepcionális kérdéseket először az afroamerikai nők által elszenvedett, minőségileg más dimenziójú diszkrimináció vetett fel.²⁹⁵ Az interszekcionalitás, amely egy vizsgálati eszközként fogható fel, rávilágíthat a hátrányos megkülönböztetés, az egyenlőtlenség és az elnyomás különböző együttes megnyilvánulási formáira, azok kereszteződéseire, azaz ennek köszönhetően látható, hogy hogyan jönnek létre az egyenlőtlenségek és a hátrányos megkülönböztetés a különböző védett tulajdonságok egymásra ható erejétől fogva, majd ennek következményeként hogyan alakulnak ki az elnyomás bizonyos megjelenési formái, úgy mint a rasszizmus vagy a szexizmus.²⁹⁶ Az interszekcionális diszkriminációval összefüggésben megállapítandó, hogy ezen esetkört tekintve a védett tulajdonságok egymástól elválaszthatatlanul hatnak egymásra, működnek együtt, egyidőben.²⁹⁷ Ahogy már korábban említésre került, az interszekcionális diszkrimináció tényének megállapítása bonyolultabb, mint a többes diszkrimináció korábban kifejtett két fajtája esetében.

²⁹⁴ FREDMAN i. m. 7.

²⁹⁵ Timo MAKKONEN: Multiple, compound and intersectional discrimination: Bringing the experiences of the most marginalized to the fore. Institute For Human Rights Åbo Akademi University, April 2002. 9.

<https://www.abo.fi/wp-content/uploads/2018/03/2002-Makkonen-Multiple-compound-and-intersectional-discrimination.pdf>

²⁹⁶ VINCZE Enikő: Társadalmi kirekesztés és interszekcionalitás. In: Kultúra és Közösség, 3. évf. 3–4. sz. (2012) 73. http://epa.oszk.hu/02900/02936/00011/pdf/EPA02936_kultura_es_kozosseg_2012_03-04_071-086.pdf

²⁹⁷ Ben SMITH: Intersectional Discrimination and Substantive Equality: A Comparative and Theoretical Perspective. *The Equal Rights Review*, Vol. Sixteen (2016) 73.

Az interszekcionális megközelítés rávilágít az antidiszkriminációs jog azon aspektusára, amikor is kizárólag egy védett tulajdonságra²⁹⁸ kerül a fókuszpont,²⁹⁹ ugyanis e tekintetben az identitás többi összetevője – melyek egyben védett tulajdonságok is, így például az életkor, a nem, a szexuális orientációt – elégtelenül figyelmen kívül, ezáltal megválaszolatlan marad. Továbbá az interszekcionalitás választ kíván adni az antidiszkriminációs jogban jelenleg uralkodó megközelítésre, miszerint az uralkodó modell szerint egy védett tulajdonság alapján kerülnek kategorizálásra az adott személyek vagy csoportok. Ennek egyenes következménye az, hogy az adott csoportban leginkább sérülékeny személyek jogi helyzete nem lesz rendezett és e személyekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés megszüntetése konkrét cselekvés nélkül marad.³⁰⁰

Az egy védett tulajdonságra koncentráló megközelítés további hiányossága, hogy ezáltal az egyének közötti hatalmi viszonyok szerepe is figyelmen kívül marad, mely azért jelent problémát, mert a diszkrimináció FREDMAN szerint nem szimmetrikus, ugyanis a hátrányos megkülönböztetés magja egy hatalmi viszony, amely dominanciát keletkeztet, vagy éppen elmélyíti a domináns kapcsolatot az adott egyének vagy csoportok között. CRENSHAW szerint az egymásra ható védett tulajdonságok közötti kölcsönhatás elengedhetetlen annak megértéséhez, hogy mit is jelent az interszekcionális diszkrimináció, továbbá leírta, hogy a fekete nők által elszenvedett hátrányos megkülönböztetés minőségileg különbözik attól, amit a fehér nők és a fekete férfakkal való relációban tapasztalnak.³⁰¹ E megállapítást arra alapozza, hogy habár a fekete nők a fehér nőekkel is és a fekete férfakkal is kerülhetnek egy védett tulajdonság ernyője alá, mégis különböznek tőlük, hiszen míg a fehér nők nemi alapú diszkrimináció áldozatai lehetnek, ugyanakkor faji alapú megkülönböztetéssel kapcsolatos cselekmények elkövetői lehetnek, míg a fekete férfiak lehetnek rasszizmus áldozatai, ugyanakkor a nemi alapú diszkriminációval kapcsolatos cselekmények kiváltói vagy éppen nyertesei lehetnek.³⁰² A fentiek alapján megállapítható, hogy az interszekcionális megközelítés legfőbb feladata annak a jogsértő állapotnak a megszüntetése, amelynek eredményeként az

²⁹⁸ Single-axis model: az antidiszkriminációs jogban használt terminológia, mely megközelítés vagy modell csupán egyetlen védett tulajdonság szerint képez csoportokat, a csoporton belüli különbözőségeket, kisebbségeket figyelmen kívül hagyja, mely kritikaként fogalmazható meg. E modell sikeressége az esélyegyenlőségi jog fejlődése során természetesen nem elvitatható, hiszen a hagyományos értelemben vett védett tulajdonságok e megközelítés mentén kerültek a felszínre és ezáltal egyre több, védett tulajdonsággal rendelkező személy vagy csoport jogai kerültek jogi védelem alá.

²⁹⁹ FREDMAN i. m. 8.

³⁰⁰ SMITH i. m. 73–74.

³⁰¹ Kimberle CRENSHAW: Demarginalising the Intersection of Race and Sex. University of Chicago Legal Forum (1989). 139.

³⁰² FREDMAN i. m. 7.

adott csoporton belül a leginkább marginalizált személyek egyenlő bánásmódhoz fűződő joga sérül.

Ahogy FREDMAN ismertette, a fekete nők viszonylatában a fekete férfiak a nemük tekintetében vannak hatalmi pozícióban, a fehér nők pedig a faj tekintetében, nem pedig a nemüket illetően.³⁰³ Az antidiszkriminációs jog akként tud helyesen működni, választ adni a hátrányos megkülönböztetést leginkább elszenvedő személyek és csoportok számára, amennyiben a jogi megközelítés a hatalmi viszonyokat vizsgálja, másként fogalmazva a strukturális interszekcionalitás megközelítését alkalmazza, ugyanis az interszekcionalitás arra koncentrál, ahogy a hatalmi viszonyok, ezáltal a hátrányos megkülönböztetés dinamikája működik, nem pedig a konkrét megkülönböztetett személyekre és az általuk birtokolt védett tulajdonságokra.³⁰⁴ Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy az interszekcionalitás számára nem fontos a csoport és az azt képező egyének: a védett tulajdonságok a hatalmi viszonyok és dominancia többszörös együttthatójaként, valamint ezen hatalmi dominancia fenntartásának zálogaként értelmezhetők. Következésképpen megállapítható, hogy a hatalmi viszonyok vizsgálata és azok folyamatos változásainak vizsgálata nélkül nem garantált a hátrányos megkülönböztetést elszenvedő személyek jogsérelmére történő megfelelő válaszadás.

Az interszekcionális diszkriminációval összefüggésben szükséges feltenni a kérdést, hogy ezen elv alkalmazása esetén, vajon megnyílik-e az út az új, komplex védett tulajdonságok kialakulása felé, illetve amennyiben igen, akkor az egy végeláthatatlan listához vezetne-e? Személy szerint FREDMAN álláspontjával értek egyet e kérdésben, aki rávilágított arra, hogy valószerűtlennek tűnik azon elmélet beigazolódása, hogy az interszekcionalitás alkalmazásával kinyílna Pandora szelencéje³⁰⁵, ugyanis az interszekcionális diszkrimináció csak azon esetekben valósul meg, amikor egy adott csoport különböző irányokból érkező hátrányos megkülönböztetést szenved el, tehát nem minden interszekcionális identitás fog interszekcionális megkülönböztetést tapasztalni. Az interszekcionális megközelítés az antidiszkriminációs jogban tehát valójában egy olyan, kifejezetten rugalmas jogi megközelítést jelent, amely az egyenlőtlenség fennálló struktúráit vizsgálja.³⁰⁶ FREDMAN mellett érvel, hogy az antidiszkriminációs jognak a strukturális interszekcionalitásra kellene a hangsúlyt fektetni, azaz a hátrányos

³⁰³ FREDMAN i. m. 8.

³⁰⁴ Uo. 31.

³⁰⁵ Sandra FREDMAN, Double Trouble: Multiple discrimination and EU Law. *European Anti-Discrimination Law Review*, Vol. 2 (2005) 18.

https://www.migpolgroup.com/old/public/docs/32.EuropeanAnti-discriminationLawReview_Issue2_EN_10.05.pdf

³⁰⁶ SMITH i. m. 84.

megkülönböztetés során fennálló hatalmi viszonyokra szükséges koncentrálni a védett tulajdonságok helyett.

Álláspontom szerint az interszekcionális diszkrimináció és a hontalanság közötti szoros összefüggés a fentiekre figyelemmel egyértelmű. A faji vagy etnikai származása alapján diszkriminált hontalan személy kapcsán hozható példa az állításom bizonyítására. A Dominikai Köztársaság területén élő, dominikai állampolgárságtól megfosztott haiti felmenőkkel rendelkező személyek tekintetében³⁰⁷ az etnikai származás mint védett tulajdonság az a tulajdonság, mely alapján hátrányos megkülönböztetésben lett részük, és abba a csoportba tartoznak, amely magába foglalja az összes, a Dominikai Köztársaság területén élő etnikai származása alapján hátrányosan megkülönböztetett személyt, ugyanakkor a haiti felmenőkkel rendelkező, állampolgárságtól önkényesen és szisztematikusan megfosztott hontalanok minőségében és hatásában eltérő diszkriminációt kénytelenek elszenvedni tekintettel arra, hogy őket nem csupán etnikai származásuk miatt éri hátrányos megkülönböztetés, hanem hontalanságuk tényére való tekintettel is. A nőkkel szembeni diszkrimináció kapcsán hasonló a helyzet: a hontalan nő a többi nőhöz képest – ahol a nem a védett tulajdonság – minőségében eltérő hátrányos megkülönböztetéssel szembesül annak okán, hogy nem rendelkezik állampolgársággal.

9. 4. Az intézményesült diszkrimináció

A dolgozatomban továbbá fontosnak tartom röviden ismertetni az intézményesült hátrányos megkülönböztetés fogalmát és annak a hontalansággal kapcsolatos relevanciáját. Az intézményesült diszkriminációnak jelenleg nincs egy általános definíciója, erre tekintettel azt csupán körülírni lehet a jelenséggel kötelezően együtt járó elemek nevesítésével. Ugyanakkor számos fogalom született az intézményesült diszkrimináció leírására, melyek szerint akkor beszélhetünk intézményesült hátrányos megkülönböztetésről, amennyiben a diszkriminatív döntésre nincs egyedileg szükség ahhoz, hogy maga az intézmény működése során annak hatásában kirekesztővé váljon, azaz ebben az esetben a rendszer diszkriminál, a hátrányos megkülönböztetés megvalósításához szükségtelen az egyedi döntés, az erre irányuló kifejezett akarat.³⁰⁸ Más szavakkal kifejezve, a hátrányos megkülönböztetés abban az esetben tekinthető

³⁰⁷ Az értekezés e fejezet későbbi pontján ismertettem alaposan e személyek jogi helyzetét.

³⁰⁸ PAP András László: *Rendészet és sokszínűség*. Dialóg Campus, Budapest. 2019. 68–69. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15729/Web_PDF_Rendeszet_es_sokszinuseg.pdf?sequence=1

intézményesültek, amennyiben az azt előidéző magatartási formák legnagyobb arányban diszkriminatívak.³⁰⁹

Ennél a pontnál ugyanakkor szükséges annak a megemlítése is, hogy a strukturális diszkrimináció, mint az intézményesült diszkrimináció társadalomtudományi megtestesítője szerint a társas kapcsolatokban olyan ismétlődő és állandóan jelenlévő megnyilvánulási formák léteznek, amelyek hatásukban diszkriminatívak, melyek ugyanakkor nem tartalmaznak kifejezetten kimutatható szándékot a kirekesztésre.³¹⁰

Az intézményesült diszkrimináció és a hontalanság kapcsolata meglátásom szerint magától értetődő. Ez az eset akkor áll fenn tehát, amikor egy állampolgárság nélküli személy azzal kénytelen szembenézni, hogy egy adott intézmény meglehet, hogy nem feltétlenül szándékos intézkedéssel, ugyanakkor mégis hátrányos megkülönböztetést eredményező intézkedést hoz annak okán, hogy már működésének egészét tekintve is diszkriminatív.

9. 5. A hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos jogi környezet

Ahogy ismertettem a hontalansággal kapcsolatos vertikális szabályozást az értekezés korábbi fejezeteiben,³¹¹ fontosnak tartom bemutatni a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos nemzetközi jogi, európai uniós jogi, valamint a hazai jogi környezetet, annak érdekében, hogy a vizsgált jogszabályi környezetben láthatóvá váljon a diszkriminációval szembeni fellépés mélysége és jelentősége.³¹²

9. 5. 1. A hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos nemzetközi szabályozás

A hátrányos megkülönböztetés tilalmának nemzetközi jogi szabályozása tekintetében az értekezésben elemzem a kérdés univerzális nemzetközi jogi vetületét, tehát a témára figyelemmel leginkább releváns, az ENSZ égisze alatt elfogadott emberi jogi dokumentumokat, valamint a jogterület regionális fejlődését is, melynek kapcsán az Európa Tanács általi

³⁰⁹ HORVÁTH István: *Kisebbségpszichológia. Alapfogalmak és kritikai perspektívák*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó – Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár. 2006. 146. https://atti.unimiskolc.hu/segedanyagok/horvath_kisebbszegszocTK.pdf

³¹⁰ PAP i. m. 68.

³¹¹ Az értekezés „Az állampolgárság hontalansággal kapcsolatos nemzetközi vetületei” című fejezete, a „Hontalanság az Európai Unióban” című fejezete, valamint „Az állampolgársághoz való jog és a hontalanság kapcsolata Magyarországon” című fejezetében került sor az állampolgárság és a hontalansággal kapcsolatos szabályozás vertikális bemutatására.

³¹² Ugyanakkor ennél a pontnál fontosnak tartom megjegyezni, hogy az értekezésben nem kívánok részletes képet adni a hátrányos megkülönböztetés speciális vetületeiről, így annak általános dimenziójának elemzésére fektetek hangsúlyt.

jogalkotásra és ezzel összefüggésben az Emberi Jogok Európai Bíróságának jogfejlesztő tevékenységét hangsúlyozva.

Az univerzális nemzetközi jogi hátrányos megkülönböztetés elleni törekvésekkel összefüggésben elsősorban kiemelendő az ENSZ Alapokmánya, mely 1. cikk (3) bekezdésében a nemzetközi közösség céljai között jelöli meg, hogy az emberi jogok és az alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának előmozdítása és támogatása révén nemzetközi együttműködést létesítsen. Az általános antidiszkriminációs klauzula tehát a nemzetközi közösség egyik legfőbb céljaként meghatározva, az Alapokmányban elfoglalt kiemelkedő pozíciójára is figyelemmel megfelelően letükrözi annak kiemelt szerepét és relevanciáját az ENSZ tevékenységét illetően.

Az univerzális nemzetközi jogi szintér következő, az egyenlő bánásmód alapelvének lefektetése szempontjából is kiemelkedő emberi jogi dokumentumként a Nyilatkozat tekinthető. A Nyilatkozat 2. cikke egy olyan nyílt végű listát tartalmaz a védett tulajdonságok tekintetében, mely az általános megkülönböztetésmentességi klauzulaként hangsúlyozza, hogy a Nyilatkozatban foglalt jogokra mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat. A megfogalmazásból látható, hogy az Alapokmány és a Nyilatkozat közötti hátrányos megkülönböztetés tilalmával kapcsolatos szabályai fő különbségének magja a védett tulajdonságok taxatív vagy nyílt felsorolásában rejlik. Meglátásom szerint a Nyilatkozat e tekintetben előremutatóbb jellegű, ugyanis az megfelelőbben szolgálja az antidiszkriminációs törekvések sikerét.

Az univerzális nemzetközi jogi kereteken belül fontosnak tartom továbbá kiemelni az ICCPR egyenlő bánásmód követelményével kapcsolatos szabályozását. Az ICCPR 2. cikke rögzíti a Nyilatkozat szóhasználata szerinti általános antidiszkriminációs klauzulát, tehát a részes államok azon kötelezettségét, hogy tiszteletben tartják és biztosítják a területükön tartózkodó és joghatóságuk alá tartozó minden személy számára az Egyezségokmányban elismert jogokat, minden megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

A hátrányos megkülönböztetéssel szembeni küzdelemmel kapcsolatos regionális nemzetközi jogi dokumentumok tekintetében az Emberi Jogok Európai Egyezményét (továbbiakban:

EJEE), valamint az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (továbbiakban: EBESZ) erőfeszítéseit tartom fontosnak kiemelni továbbá az értekezésben.

Az EJEE 14. cikke rendelkezik a megkülönböztetés tilalmáról az abban felsorolt jogokkal összefüggésben, mely szerint az Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet³¹³ alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani. E cikk szövegezését tekintve megállapítható, hogy a védett tulajdonságok tekintetében egy nyitott végű felsorolást tartalmaz, erre is figyelemmel az univerzális nemzetközi emberi jogi dokumentumokban foglalt megközelítést követte a jogalkotó. E cikk alkalmazását tekintve járulékos természetű, azaz a 14. cikk azzal a feltétellel alkalmazható, ha az EJEE-ben felsorolt valamely jog szabályozási körébe tartozik az esetlegesen hátrányos megkülönböztetésre okot adó helyzet.³¹⁴ A 14. cikk járulékos természetes mellett kiemelendő annak relatív autonómiája is, amelyet az Emberi Jogok Európai Bírósága joggyakorlatában³¹⁵ fektetett le, miszerint e cikk alkalmazásának nem előfeltétele panaszban érintett anyagi jogi sérelem megállapítása.³¹⁶ Ugyanakkor szükséges megjegyezni, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának állandó jogértelmezése szerint nem minden állam által alkalmazott hátrányos megkülönböztetést eredményező intézkedés lesz jogellenes, ugyanis az államnak lehetősége van kimentést alkalmazni,³¹⁷ ami kizárólag abban az esetben elfogadható, amennyiben a diszkriminatív

³¹³ Az egyéb helyzet magába foglalja többek között a bevándorlási vagy letelepedési státuszt is az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata szerint, mely az értekezés témája szempontjából bír kiemelt jelentőséggel. Ld. Hode and Abdi v. The United Kingdom, no. 22341/09., 2012. november 6-i ítélet, 46. bek. és Ponomaryovi v. Bulgaria, no. 5335/05., 2011. november 28-i ítélet, 49. bek. European Court of Human Rights: *Guide on Article 14 of the European Convention on Human Rights and on Article 1 of Protocol No. 12 to the Convention – Prohibition of discrimination*, 2021. 40. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_14_Art_1_Protocol_12_ENG.pdf

³¹⁴ SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet: Megkülönböztetés tilalma. In: SONNEVEND Pál, BODNÁR Eszter (szerk.): *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének Kommentárja*. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021. 338.

³¹⁵ Sidabras and Džiautas v. Lithuania, no. 554480/00., 2004. július 27-i ítélet, 38. bek.

³¹⁶ SZALAYNÉ SÁNDOR (2021) i. m. 339.

³¹⁷ Ennél a pontnál szükséges megjegyezni, hogy az állampolgárságon mint védett tulajdonságon alapuló hátrányos megkülönböztetést az Emberi Jogok Európai Bírósága csupán kivételes esetekben és megfelelően nyomós indokkal fogad el, ugyanis az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata szerint nem elégséges csupán a saját állampolgárokkal fennálló felelősségre történő hivatkozás az államok részéről az állampolgárságon alapuló hátrányos megkülönböztetés kimentésére figyelemmel. Gaygusuz v. Austria, no. 17371/90, 1996. szeptember 16-i ítélet, 45. és 50. bek.

intézkedése legitim célból történt és az arányossági teszt alapján ezen intézkedés megfelelő és szükséges volt.³¹⁸

Ami az EJEE hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelemmel és az egyenlő bánásmód érvényre juttatásával kapcsolatos szabályozását illeti, szükséges továbbá megemlíteni a Tizenkettedik Kiegészítő Jegyzőkönyvet az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Egyezményhez (továbbiakban: Tizenkettedik Kiegészítő Jegyzőkönyv). A Tizenkettedik Kiegészítő Jegyzőkönyv létrejötte teljes mértékben összhangban volt az Európa Tanács azon kívánalmaival és törekvéseivel, amelyek a diszkrimináció minden formájával szembeni fellépést és felszámolást célozták meg, figyelemmel arra, hogy az az emberi jogi bizottság egy olyan dokumentum elkészítésére kapott felhatalmazást, amely az EJEE 14. cikkének alkalmazási körét generálisan kibővíti amellet, hogy a védett tulajdonságok továbbra sem taxatív módon kerülnek meghatározásra.³¹⁹ Minderre tekintettel tehát az egyenlő bánásmód követelménye általános elvként mértékadó jelleggel terjed ki a szerződő államok saját jogrendszerükben biztosított jogokra is. Következésképpen megállapítható, hogy az EJEE 14. cikke az alkalmazhatóság tekintetében kiegészítésre került a Tizenkettedik Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. és 2. cikke által. A hátrányos megkülönböztetés tilalmának általános elve tehát megjelenik az 1. cikkben, míg e dokumentum 2. cikke pedig lefekteti, hogy senkit sem érhet hátrányos megkülönböztetés egy hatóság által. Ugyanakkor meglátásom szerint szükséges rávilágítani arra is, hogy pontosan a dokumentum a hátrányos megkülönböztetés tilalmával kapcsolatos szabályozásának kifejezetten általános és egyben átfogó jellege miatt bizonyulhat kevésbé kecsegtető lehetőségnek a tagállamok számára, és pontosan ennek okán vonakodnak az Európa Tanács tagállamai a Tizenkettedik Kiegészítő Jegyzőkönyv aláírásától és a ratifikációjától.³²⁰

A regionális nemzetközi jogi jogfejlődés az értekezés témája szempontjából való elemzése során álláspontom szerint elengedhetetlen említést tenni a hátrányos megkülönböztetés

³¹⁸ SZALAYNÉ SÁNDOR (2021) i. m. 350.

³¹⁹ Uo. 698–99.

³²⁰ Uo. 699.

2000. április 11-én nyílt meg a lehetősége az Európa Tanács tagállamainak a 12. Jegyzőkönyvhöz való csatlakozásra. Ezen általános hátrányos megkülönböztetésről szóló dokumentum összesen tíz ratifikáló tagállammal 2005. április 1-jén lépett hatályba. Mindemellett ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a kézirat lezárásáig összesen 20 Európa Tanács tagállam ratifikálta a Tizenkettedik Kiegészítő Jegyzőkönyvet. Magyarország azok közé az Európa Tanács tagállamok közé tartozik, amely nem ratifikálta a Tizenkettedik Kiegészítő Jegyzőkönyvet.

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=177>

felszámolásáért tett EBESZ általi erőfeszítésekről.³²¹ Az EBESZ Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala számos programot állított össze a diszkrimináció szembeni küzdelem sikeressége, illetve a hátrányos megkülönböztetésre való figyelemfelhívás érdekében, melyek tekintetében különös hangsúlyt fektetett a gyűlöletbűncselekmények és az intoleranciával szembeni fellépésre, mely kifejezetten a rasszizmus elleni küzdelemre irányul.³²² A Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala továbbá közreműködik a jogszabályok felülvizsgálatában, illetve a jogalkotási folyamatok felülvizsgálatában is. Fontos kiemelni továbbá, hogy e közreműködést alátámasztva az EBESZ különböző ajánlásokat ad ki számos jogterületen.³²³ A Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala keretein belül működő Tolerancia és Antidiszkriminációs terület kidolgozott egy úgynevezett Tolerancia és Antidiszkriminációs Információs Rendszert, mely adatbázis pozitív kezdeményezéseket és jó gyakorlatokat tartalmaz a toleranciával és az antidiszkriminációval összefüggésben.³²⁴

9. 5. 2. A hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos európai uniós jogi szabályozás

Figyelemmel arra, hogy az értekezésben külön fejezetet szenteltem az Európai Unió hontalansággal kapcsolatos jogfejlődésére, fontosnak tartom bemutatni az Európai Unió

³²¹ Ennél a pontnál fontosnak tartom röviden ismertetni az EBESZ hontalansággal kapcsolatos erőfeszítéseit. A Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlását követően rengeteg személy vált hontalanná az EBESZ területén, melyet megfelelő módon kezelni kellett. Az EBESZ területén lévő hontalanság felszámolásával összefüggésben a szervezet számos tagállama határozta el magát, ugyanakkor az állampolgárság és az azzal kapcsolatos jogok gyakorlása még sokak számára nem valósulhatott meg. Az EBESZ hontalanság felszámolásával kapcsolatos vállalásai tekintetében említeni szükséges az 1992-es Helsink-i Csúcstalálkozó humán dimenziójában szerepeltetett állampolgársági kérdéseket, az 1999-es Isztambuli csúcstalálkozót, a 2003-as Maastrichti konferenciát, a 2007-es Madridi konferenciát, a 2008-as Bolzanoi konferenciát, valamint a „Ljubljanai útmutató a sokszínű társadalmak integrálásához és magyarázó megjegyzések” című 2012-es dokumentumot. A hontalansággal kiküszöbölésével összefüggésben szükségesnek tartom továbbá megemlíteni az EBESZ Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatalát és a szervezet nemzeti kisebbségek főbiztosának erőfeszítéseit. E két szerv hontalansággal kapcsolatos fő tevékenysége a jogállamisági és emberi jogi kérdésekkel kapcsolatos iránymutatásokban áll, melyet hozzájárulnak a hosszútávú stabilitás eléréséhez. Az EBESZ az ENSZ hontalansággal kapcsolatos mandátumával összhangban felhívja az államokfigyelmét az államutódlás során bekövetkező hontalanság esetére, az állampolgárság megszerzésének adminisztratív akadályaira, valamint a különböző állampolgársági jogszabályok kollíziójára.

Handbook on Statelessness in the OSCE Area International Standards and Good Practices, 5–39. <https://www.osce.org/files/f/documents/5/1/302201.pdf>

³²² OSCE Tolerance and Non-Discrimination <https://www.osce.org/tolerance-and-nondiscrimination>

³²³ OSCE Legislative Support <https://www.osce.org/odihr/legislative-support>

³²⁴ A Miniszteri Tanács 2003-ban felhatalazta a Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatalát, hogy hozzon létre egy toleranciával és antidiszkriminációval kapcsolatos információs rendszert, amelyekhez szükséges adatokat a résztvevő államok szolgáltatják a civil szervezetekkel és kormányközi szervezetekkel együttesen.

Tolerance and Non-Discrimination Information System <https://tandis.odihr.pl/about.jsp>

hátrányos megkülönböztetéssel szembeni fellépésének legfontosabb, az elsődleges jogban szerepeltetett rendelkezéseit.³²⁵

Az Európai Unió egyik legjelentősebb általános alapelveként tekinthető az egyenlő bánásmód elve, melyet az Európai Unióról szóló Szerződés³²⁶ (továbbiakban: EUSz.) 2. cikke is kifejez, hiszen uniós alapértékként jelöli meg az egyenlőséget. A jogalkotó továbbá rögzíti az EUSz. 3. cikkében a társadalmi kirekesztés és megkülönböztetés elleni küzdelem fontosságát, illetve aláhúzza a 9. cikkben, hogy minden tevékenysége során tiszteletben tartja a polgárai közötti egyenlőség elvét valamint kiemeli a 21. cikk (1) bekezdésében, hogy az Európai Unió külső tevékenysége vonatkozásában az egyenlőség elve tekinthető a nemzetközi fellépés során alkalmazandó egyik fő elvének.³²⁷ Ami az Európai Unió Működéséről szóló Szerződést (továbbiakban: EUMSZ.) illeti, annak 8. és 10. cikkei emelendők ki elsősorban, melyek az általánosan alkalmazandó rendelkezések között rögzítik az Európai Unió egyenlőtlenség kiküszöbölésével összefüggő törekvésével kapcsolatos tevékenységét.³²⁸

Az állampolgársággal összefüggésben általános antidiszkriminációs rendelkezés az EUMSZ. 18. cikkéből olvasható ki, mely kimondja az állampolgárság alapján történő bármely megkülönböztetés általános tilalmát, ami az egyenlő bánásmód általános elvének egy speciális aspektusa.³²⁹ Ami e rendelkezés személyi hatályát illeti, az Európai Unió Bírósága jogfejlesztő tevékenységének köszönhetően e szabályozás vonatkozik az uniós polgárokra függetlenül azok kettős vagy többes állampolgárságára, következésképpen a harmadik országbeli állampolgárok nem tartoznak a rendelkezés személyi hatálya alá.³³⁰ Ami a kimentési okokat illeti, a

³²⁵ Habár az Európai Unió másodlagos joga igen gazdagnak bizonyul a hátrányos megkülönböztetéssel szembeni küzdelemre irányuló joganyag tekintetében, az értekezésnek nem képezi tárgyát e másodlagos joganyag bemutatása, az a hátrányos megkülönböztetéssel összefüggésben kizárólag az elsődleges jogforrásokra koncentrál.

³²⁶ Az Európai Unióról szóló Szerződés és Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (továbbiakban együtt: Szerződések), HL C 202., 2016.6.7., 1–388.

³²⁷ MOHAY Ágoston: Az uniós és egyenlő bánásmód joganyag és implementációja a magyar jogban. In: TILK Péter (szerk.): *Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya*. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2016. 150.

³²⁸ Uo. 150.

³²⁹ Ugyanakkor szükséges említést tenni az EUMSZ. antidiszkriminációs részében kodifikált 19. cikkről is, mely a nem, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékoságon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés elleni uniós szintű intézkedések jogalapját határozza meg, mellyel összefüggésben kiemelendő, hogy e védett tulajdonságok tekintetében az egyhangúságot irányozza elő az EUMSZ. a jogalkotási eljárás tekintetében.

³³⁰ SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet: A megkülönböztetés tilalma és az egyenlő bánásmód elv rendszertani összefüggései és együttes értelmezése a 2009 előtti uniós jogfejlődésben. In: SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Egyenlő bánásmód irányelvek – helyzetkép, Tanulmányok az uniós joganyag tagállami alkalmazásáról*. Publikon Kiadó, Budapest–Pécs, 2019. 15.

Szerződések nem rendelkeznek azon eshetőségekről, amikor bizonyos körülmények fennállása esetén az EUMSZ. 18. cikk (1) bekezdésében lefektetett elv nem sérül, ugyanakkor az Európai Unió Bíróságának jogfejlesztő tevékenységének köszönhetően megállapítható, ahogy azt a Bidar-ügyben³³¹ is kimondta, hogy az eltérő bánásmód csak abban az esetben igazolható, ha az intézkedés a nemzeti jogban található jogszerű célkitűzéseknek megfelelően arányos, objektív és nincs összefüggés az érintett személy állampolgárságával, továbbá az is, hogy akkor, amikor nyílt diszkrimináció valósul meg az EUMSZ. 18. cikk (1) bekezdése abszolút tilalomként tekinthető, míg a rejtett diszkrimináció tekintetében pedig ugyanez a rendelkezés relatív tilalomnak minősül.³³²

Szükségesnek tartom a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos szabályozás vertikális bemutatásánál az uniós jogi kereteken belül az Alapjogi Charta³³³ vonatkozó rendelkezéseit is ismertetni. Az Alapjogi Charta III. címe nevesíti kifejezetten az egyenlőségi jogokat, azon belül is a 21. cikk (1) bekezdése rendelkezik a megkülönböztetés tilalmáról, míg e cikk (2) bekezdése rögzíti a megkülönböztetés egy speciális tilalmát, így az állampolgárság alapján történő megkülönböztetés tilalmát a Szerződések alkalmazási körében az azokban foglalt rendelkezések sérelme nélkül. Ami a 21. cikk (1) bekezdését illeti, a védett tulajdonságok felsorolása³³⁴ taxatív módon történik, tehát az Alapjogi Charta egy, a Szerződésekhez képest bővebb, nyílt végű listát tartalmaz, mely nem taxatív jellegű felsorolás álláspontom szerint az alapjogvédelem egy megfelelőbb megoldása, ugyanis ennek következtében e lista az uniós jogfejlődésnek köszönhetően folyamatosan bővíthető.

9. 5. 3. A hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos hazai szabályozás

A hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos szabályok vertikális ismertetésének utolsó állomása a magyar releváns jogi környezet bemutatása az egyenlő bánásmódot illetően.

Magyarországon az egyenlő bánásmód alapjairól alkotmányos szinten rendelkezik az Alaptörvény XV. cikke. E cikk (2) bekezdése rögzíti, hogy Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv,

³³¹ C-209/03. sz. ügy Dany Bidar kérelmére The Queen kontra London Borough of Ealing és Secretary of State for Education and Skills [ECLI:EU:C:2005:169]

³³² SZALAYNÉ SÁNDOR (2019) i. m. 25–26.

³³³ Az Európai Unió Alapjogi Chartája. HL C 326., 2012.10.26., 391–407.

³³⁴ Az Alapjogi Charta 21. cikk (1) bekezdése szerinti védett tulajdonságok a következők: nem, faj, szín, etnikai vagy társadalmi származás, genetikai tulajdonság, nyelv, vallás vagy meggyőződés, politikai vagy más vélemény, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés, fogyatékoság, kor vagy szexuális irányultság. A felsorolást a szöveg az „így különösen” fordulattal kezdi, mely biztosítja a lista nyílt végű voltát.

vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. E nyílt végű felsorolás a Nyilatkozat vagy az ICCPR „A hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos nemzetközi szabályozás” című alfejezetben bemutatott megfogalmazásának teljes mértékben megfelel azzal, hogy az Alaptörvényben külön nevesítésre került a fogyatékoság, mint védett tulajdonság.

A XV. cikk továbbá deklarálja a törvény előtti egyenlőség, valamint a nők és férfiak közötti egyenlőség elvét, továbbá az Alaptörvény negyedik módosításával alkotmányos szinten rögzítette a jogalkotó, hogy Magyarország az esélyegyenlőség és a társadalmi felzárkózás megvalósulását külön intézkedésekkel segíti, illetve, hogy Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.

Minden, az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt álló állam számára előírt kötelezettség az uniós joganyag végrehajtása és implementálása, melyre tekintettel az egyenlő bánásmód területén is szükségesnek bizonyult a normaalkotási feladatok elvégzése,³³⁵ mindezzel figyelemmel került elfogadásra az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (továbbiakban: Ebktv.). A jogalkotó utalva az Ebktv. preambulumban Magyarország nemzetközi és uniós jogi kötelezettségeire, a védett tulajdonságokat egy nyílt végű felsorolásban ismerteti. Erre tekintettel védett tulajdonságként nevesíti az Ebktv. 8. §-a a nemzet, faji hovatartozást, bőrszín, nemzetiséget, nemzetiséghez való tartozást, anyanyelvet, fogyatékoságot, egészségi állapotot, vallási vagy világnézeti meggyőződést, politikai vagy más véleményt, családi állapotot, anyaságot (terhességet) vagy apaságot, szexuális irányultságot, nemi identitást, életkort, társadalmi származást, vagyoni helyzetet, foglalkoztatási jogviszonynak vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonynak részmunkaidős jellegét illetve határozott időtartamát, az érdekképviselőhez való tartozást, valamint egyéb helyzetet, tulajdonságot vagy jellemzőt.

A nem taxatív felsorolás továbbá megjelenik a hátrányos megkülönböztetés formáinak ismertetése során is az Ebktv. 7. §-ában, melynek alapján az egyenlő bánásmód megsértését jelenti különösen a közvetlen hátrányos megkülönböztetés, a közvetett hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás, a jogellenes elkülönítés, a megtorlás, valamint az ezekre adott utasítás.

³³⁵ MOHAY i. m. 155.

Meglátásom szerint a magyar egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogi környezet alapjai megfelelően biztosítják a jogvédelmet, ugyanis a védett tulajdonságok nyílt végű felsorolása, illetve a megkülönböztetés különböző formáinak nem taxatív megjelenítése mind nemzetközi, mind uniós követelményeknek megfelelnek.

9. 6. A faji vagy etnikai származáson alapuló diszkrimináció és a hontalanság kapcsolatának bemutatása gyakorlati példákon keresztül

Az alábbiakban bemutatásra kerülnek az általam leginkább súlyos jogsértésnek tekinthető esetek, melyek a gyakorlatban megvalósultak hontalanok egy csoportjával szemben, különösen a faji és etnikai származáson alapuló diszkriminációval összefüggésben. Ugyanakkor e pontnál fontosnak tartom kiemelni, hogy a választott esettanulmányok bemutatására csupán átfogó jelleggel kerül sor, a disszertációnak nem célja az esettanulmányok minden részletre kitérő alapos ismertetése, ugyanakkor célja arra a tényre rávilágítani, amire a már korábban is kitértem, miszerint a diszkrimináció a hontalanságnak nemcsak következménye, hanem egyben oka is, mely e fejezet bevezető gondolataiban megjelenített hipotézis alátámasztására szolgál. Továbbá azt is fontosnak tartom hangsúlyozni – ahogy az a gyakorlati példák ismertetésén keresztül ki is derül –, hogy e rendkívül súlyos jogsértések mind a közelmúltban történtek, melyek tényleges bemutatására azért szentelek hangsúlyt a disszertációban, hogy látható legyen az, hogy ezen emberi jogi jogsértések mennyire elfeledettek és a háttérben húzódnak meg, habár azok napjainkban történtek.

Azonban a konkrét esettanulmányok bemutatása előtt fontosnak tartom kiemelni, hogy az állampolgárság megszerzését szabályozó jogszabályok és azok alakítása egyfajta eszközként bizonyultak – és bizonyulnak is mind a mai napig – azon jogalkotó kezében, amelynek célja a társadalmon belüli hierarchia fenntartása, esetleges átrendezése és kikényszerítése³³⁶ – erre a megállapításra példaként szolgálhat a nemi diszkriminációt tartalmazó állampolgársági jog kodifikálása, valamint a faji és etnikai megkülönböztetést alkalmazó állampolgársági jogszabályok megalkotása. Látható továbbá az esettanulmányokon és a lábjegyzetben bemutatott példákon keresztül is, hogy a hátrányos megkülönböztetést tartalmazó állampolgársági jogszabályok a védett tulajdonságok, valamint a kulturális szokások és történelmi kontextus tekintetében is igen változó tendenciát mutatnak, ugyanakkor

³³⁶ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Background Note on Discrimination in Nationality Laws and Statelessness, 20 October 2021. <https://www.refworld.org/docid/616fda104.html>

össességében megállapítható, hogy azok alkalmazása igen gyakori és nagyban hozzájárulnak a hontalanság magnitúdójának bővítéséhez és a hontalanság örökítéséhez.

Kiemelendő továbbá az állampolgárság megszerzését szabályozó jogszabályokkal összefüggésben, hogy azon védett tulajdonság, amelynek tekintetében a hátrányos megkülönböztetés történik leginkább a faji vagy etnikai származáson,³³⁷ a vallási hovatartozáson,³³⁸ a fogyatékossgon,³³⁹ a koron,³⁴⁰ valamint a nemén³⁴¹ alapszik. Az alábbiakban a faji vagy etnikai származáson alapuló esettanulmányok kerülnek bemutatásra, továbbá a nemi alapú diszkrimináció és az azzal kapcsolatos esettanulmányok kerülnek ismertetésre.

³³⁷ A doktori értekezés jelen fejezete foglalkozik kiemelten a faji vagy etnikai származáson alapuló hátrányos megkülönböztetés és a hontalanság közötti kapcsolat részletes ismertetésével.

³³⁸ Mongólia állampolgársági jogszabálya esetében szükséges kitérni a vallási hovatartozáson alapuló hátrányos megkülönböztetésre, amely értelmében azon külföldi vagy hontalan személy honosítási kérelme elutasítható, aki olyan vallású, amely ellentétes a mongol szokásokkal és jogszabályokkal. *Article 10 of the Law of Mongolia on Citizenship (as amended on 7 December 2000)* [Mongólia], 5 June 1995 <https://www.refworld.org/docid/4af7dec62.html>

³³⁹ A fogyatékossgon alapuló hátrányos megkülönböztetés az állampolgársági jogszabályokban leginkább a honosítási eljárás során bírhat relevanciával, miszerint egyes államok a honosítás kapcsán követelményként állítják a teljes cselekvőképességet, amire példaként hozható fel Panama honosítási eljárása, mely kifejezett módon tiltja a szellemi vagy testi fogyatékossgal rendelkező személyek számára az állampolgárság megszerzését:

Regulations concerning naturalization shall be established by law. The State may refuse the request for a naturalization certificate for reasons of morality, security, health, and physical or mental impairment. Panama's Constitution of 1972 with Amendments through 2004, Article 12 https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/PANAMA_Constitution.pdf

Ennél a pontnál jó gyakorlatként érdemesnek tartom megjegyezni az olasz alkotmánybíróság 2017-es döntését – N. 258 Sentenza 8 Novembre – 7 Dicembre 2017 –, mely kimondta, hogy alkotmányellenes azon személyektől is megkövetelni az állampolgári eskü letételét, akik fogyatékossguk okán képtelenek azt megtenni. (La Corte Costituzionale dichiara l'illegittimità costituzionale dell'art. 10 della legge 5 febbraio 1992, n. 91 (Nuove norme sulla cittadinanza), nella parte in cui non prevede che sia esonerata dal giuramento la persona incapace di soddisfare tale adempimento in ragione di grave e accertata condizione di disabilità) <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2017/12/13/T-170258/s1>

³⁴⁰ A kor mint védett tulajdonságon alapuló hátrányos megkülönböztetés explicit módon jelen van Líbia állampolgárságot megszerzéséről szóló jogszabályában, amely kizárja azon személyeket a honosítási eljárásból, akik 50 év felettek.

Section 9 of Law Number (24) for 2010/1378 On The Libyan Nationality [Libya], 28 May 2010 https://www.refworld.org/topic,50ffbce524d,50ffbce525c,4e2d8bf52,0,NATLEGBOD,LEGISLATIO_N,LBY.html

³⁴¹ A disszertáció e fejezetben található, „A nemi diszkrimináció és a hontalanság kapcsolata” című alfejezete foglalkozik részletesen a nemi alapú diszkrimináció és a hontalanság közötti összefüggéssel, ezért a dolgozat e pontjánál nem tartom szükségesnek egy esettanulmány rövid ismertetését.

9. 6. 1. Mianmar

Az ENSZ tényfeltáró bizottsága által népirtásként definiált 2011 óta Mianmarban zajló eseményekre³⁴² az értekezésben részletesen nem térek ki, ugyanakkor a rohingyákat érő súlyos emberi jogi jogsértések közül az állampolgárságuktól való önkényes megfosztást az értekezés témájának okán kiemelem a többi jogsértés közül. A Mianmarban élő rohingya népcsoport helyzete például szolgálhat a vallási és etnikai alapú diszkriminációnak. A rohingyákat a mianmari kormány bangladesi illegális bevándorlóknak tekinti, habár e muszlim népcsoport generációk óta főként Rakhine tartományában él a buddhista vallású ország, Mianmar területén. A rohingyákat állampolgárságuktól etnikai alapon önkényesen megfosztották az 1982-es állampolgársági törvényben foglaltak alapján,³⁴³ melynek következtében akadályoztatva lettek többek között az országon belüli és ennek megfelelően a nemzetközi határok átlépése tekintetében is a szabad mozgás jogának gyakorlásában, a házasságkötéshez való jogban, valamint megannyi egyéb alapvető jog gyakorlásában, melyek gyakorlásának záloga az állampolgárság megléte. Az említett 1982-es állampolgársági törvény hatálybalépése óta e népcsoport a legnagyobb azonosított hontalan közösség a világon.³⁴⁴ Mindezen események és ezen események következményeinek a hatására a rohingyák elhagyni kényszerültek Mianmar területét,³⁴⁵ amelyet további hátrányos megkülönböztetések sorozata követett, hiszen a migrációs kontextusban élő hontalanok munkavállaláshoz való joga, egészségügyi ellátáshoz való joga további korlátozás alá esett és esik, hiszen e személyek nem számítanak a fogadó ország állampolgárának. Mindez természetesen feltár olyan egyéb problémákat is, miszerint az üldöztetésre való tekintettel jogosulttá válhatnak a rohingyák a menedékjogra, ugyanakkor rendkívül fontos feladat lenne nem csupán a menekültstátusz megadása a számukra, hanem a hontalanság jogi megállapítása is.

³⁴² Report of the independent international fact-finding mission on Myanmar, Human Rights Council Thirty-ninth session, 10–28 September 2018 Agenda item 4, 84-87 bekezdések https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/FFM-Myanmar/A_HRC_39_64.pdf

³⁴³ Burma Citizenship Law, 15 October 1982 <http://www.refworld.org/docid/3ae6b4f71b.html>

³⁴⁴ Statelessness in numbers: 2020 An overview and analysis of global statistics, August 2020, 1. https://files.institutesi.org/ISI_statistics_analysis_2020.pdf

³⁴⁵ A UNHCR 2020 közepére közel egymillió rohingya menekültet és menedékkérőt számlált főként Bangladesben, Malajziában és Indiában. <https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/The%20Displaced%20and%20Stateless%20of%20Myanmar%20in%20the%20Asia-Pacific%20Region%20-%20January%202021.pdf>

A fentiekre figyelemmel látható, hogy Mianmarban a rohingyák által elszenvedett rendkívül súlyos jogsértések az ellenük eszközölt közvetlen hátrányos megkülönböztetés egyenes következményeiként tekinthetők.

9. 6. 2. Dominikai Köztársaság³⁴⁶

A Dominikai Köztársaságban a legnagyobb kisebbségi csoport a haiti állampolgársággal rendelkezők és e személyek leszármazottjai tekinthetők, akik a jobb élet és munkalehetőség reményében vándoroltak a Dominikai Köztársaság területére, akik az ország cukortermelése és turizmusa szempontjából igen olcsó munkaerőnek bizonyultak.³⁴⁷ Az 1930-as évektől kezdve bűnbakként kerültek definiálásra a mindennapi politikai diskurzusban, egyfajta stratégiai megfontolásból az ország vezetése ezáltal fel tudta erősíteni a nacionalista hangokat, melynek következményeként hatalmas támogatottságra tett szert a mindenkori állami vezetés. Ettől az időszaktól kezdve a Dominikai Köztársaságban a rasszizmus a politika és a politikai kommunikáció hivatalos része lett, ahol a haiti felmenőkkel rendelkező személyekkel szembeni erőszak mindennapossá vált. 1929-től kezdve a Dominikai Köztársaság alkotmánya szerint *ius soli* elv alapján kerülhetett sor az állampolgárság születés kori megszerzésére, ugyanakkor az alkotmány módosítása előtt a rasszista politika hatására a születési regisztrációt és a születési anyakönyvet kiadó hatóság megtagadta e dokumentumok kiállítását azon gyermekek számára, akiknek a szülei haiti állampolgársággal rendelkeztek, mely gyakorlatot bírósági döntések és jogszabály-módosítások követték. Mindez ahhoz vezetett, hogy 1976-ban egy olyan jogszabály megalkotását kezdeményezték, melyben a munkavállalási célból érkezett bevándorlók külföldi „tranzit alatti”³⁴⁸ személyeknek minősültek, melyhez abból a célból folyamodott a kormány, hogy az akkor hatályos alkotmány szerint a „tranzit alatti” külföldiek Dominikai Köztársaság területén született gyermekei ne szerezhessenek állampolgárságot a *ius soli* elv érvényesülése alapján. Az ezzel kapcsolatos emberi jogi és állampolgársági jogi probléma mindamellett, hogy természetesen a haiti állampolgársággal rendelkezők és e személyek gyermekei külföldi „tranzit alatti” személyeknek minősültek súlyosan diszkriminatív intézkedésként értékelhető, a hontalanságot is magában hordozta tekintettel arra, hogy a gyermekek inntől kezdve nem

³⁴⁶ Report on the Situation of Human Rights in the Dominican Republic, Inter-American Commission on Human Rights, 2015, 57–60., 78–84. <http://www.oas.org/en/iachr/reports/pdfs/DominicanRepublic-2015.pdf>

³⁴⁷ We are Dominican, Arbitrary Deprivation of Nationality in the Dominican Republic, July 1, 2015, Human Rights Watch <https://www.hrw.org/report/2015/07/01/we-are-dominican/arbitrary-deprivation-nationality-dominican-republic#>

³⁴⁸ Angolul: foreigners in transit, spanyolul: los extranjeros en tránsito.

saját joguk alapján szerezhettek állampolgárságot a Dominikai Köztársaságban, hanem a gyermekek állampolgársága a szülők bevándorlási státuszától függ.³⁴⁹ A Dominikai Köztársaság alkotmánybíróságának 2013. szeptember 23-i határozata³⁵⁰ mondta ki, hogy egészen 1929-ig visszamenőleg minden olyan személy, aki a Dominikai Köztársaság területén született olyan szülők gyermekeként, akik a Dominikai Köztársaság területén való tartózkodása nem volt rendezett, nem szerezhettek állampolgárságot. Következésképpen, az alkotmánybíróság tárgyalta döntése nyomán több, mint 200 ezer személy vált hontalanná, akiket állampolgárságuktól önkényesen, visszamenőleges hatállyal fosztottak meg, tehát olyan személyeket, akik mivel már generációk óta a Dominikai Köztársaságban éltek, elveszítették a gyökereiket és a kapcsolatukat a felmenőik származási országával.

A fentiekre tekintettel elmondható, hogy a Dominikai Köztársaság származási alapon diszkriminatív rendelkezéseket hozott, mely az ország területén élő haiti felmenőkkel rendelkező személyeket érintették súlyosan hátrányosan azáltal, hogy állampolgárságukat elveszítették. Mindez álláspontom szerint a közvetlen diszkrimináció egyik eseteként értékelhető figyelemmel arra, hogy származási alapon hozta hátrányosabb helyzetbe azon intézkedés a haiti felmenőkkel rendelkező személyeket, miszerint a munkavállalási célból érkezett bevándorlók „tranzit alatti” külföldieknek minősültek.

9. 6. 3. Kuvait³⁵¹

A 4,2 milliós lakosú Kuvaitban a megközelítőleg 94 ezer hontalan személy él, melynek kapcsán a legnagyobb csoportként a bidunokat³⁵² (arabul: valaminek a hiánya, valami nélkül)³⁵³ szükséges kiemelni. Kuvaitban a bidunok csoportját alapvetően három nagyobb személyi kör teszi ki, tehát azok, akik vagy akiknek a felmenői elmulasztották az ország függetlenségének elnyerésekor az állampolgárságért való regisztrációt vagy nem rendelkeztek az előírt szükséges dokumentumokkal, továbbá azok, akik a kuvaiti hadseregben vagy rendőrségnél szolgáltak az 1960-as években, és állandó kuvaiti tartózkodással rendelkeztek, valamint azon kuvaiti anyák gyermekei, akiknek édesapja hontalan vagy külföldi volt. Az 1960-as és 1970-es években a

³⁴⁹ Mindennek a problematikáját az értekezés „Az állampolgárság hontalansággal kapcsolatos nemzetközi jogi vetületei” című fejezetében ismertettem.

³⁵⁰ Sentencia TC/0168/13, Dominican Republic: Constitutional Court, 23 September 2013 https://www.refworld.org/cases,DR_CC,526900c14.html

³⁵¹ Prisoners of the Past, Kuwaiti Bidun and the Burden of Statelessness, June 13, 2011, Human Rights Watch <https://www.hrw.org/report/2011/06/13/prisoners-past/kuwaiti-bidun-and-burden-statelessness>

³⁵² Statelessness in Kuwait, Country Position Paper, May 2019, Stateless Journeys, 4.

³⁵³ EASO, COI Summary. <https://www.easo.europa.eu/country-guidance-iraq-2021/2158-bidoon>

bidunok a választójog gyakorlását leszámítva alapvetően hozzáfértek az ingyenes egészségügyi ellátáshoz vagy az oktatáshoz, tehát összességében véve habár nem rendelkeztek állampolgársággal, a választójogot leszámítva hozzáfértek az alapvető ellátásokhoz, így tudták azon jogukat gyakorolni, melyek az állampolgárság birtoklásából fakadnak. Ugyanakkor 1986-tól kezdve a kuvaiti kormány döntése alapján a bidunok nehézségekkel néztek szembe az utazásukkal kapcsolatos dokumentumok igénylése kapcsán, az állam érvényes útlevél bemutatásához kötötte a bidunok foglalkoztatását, melyet előírt a magánszektor feleire is, továbbá nem állítottak ki vagy nem hosszabbították meg a bidunok jogosítványának érvényességét, továbbá a bidunok köz- és felsőoktatásban való részvételének lehetősége is megszűnt, hiszen az oktatáshoz való hozzáférést érvényes tartózkodási engedély meglétéhez kötötték, valamint szintén ebben az időszakban a bidunokat nem megállapított állampolgárságuként regisztrálták, és 1993-ban pedig az ország területén illegális tartózkodóknak minősítették őket.³⁵⁴

Következésképpen megállapítható, hogy Kuvait a bidunokat származásuk és státuszuk alapján hátrányos megkülönböztetésben részesíti, mely egyrésztől közvetlen, másrésztől pedig közvetett diszkriminációt valósít meg, melynek kapcsán kiemelendő az a tény is, hogy a hivatalos adatok alapján a bidunok honosítás útján kuvaiti állampolgárságot rendkívül kevés számban szerezhetnek, mely továbbra is ellehetetleníti a bidunok állampolgársághoz fűződő alapvető jogaik gyakorlását.³⁵⁵

9. 6. 4. Elefántcsontpart

Elefántcsontpart az 1960-ban elnyert függetlenségét megelőzően és azt követően is jelentős számú más állampolgársággal rendelkező személynek adott otthont. A függetlenség elnyerése után a külföldiek számára kedvezően alakított bevándorláspolitikának köszönhetően – a külföldről érkezett személyek azonos bánásmódban részesültek, mint az elefántcsontparti állampolgárok abban az esetben, ha hozzájárultak az országban kialakítandó gazdasági jólét megteremtéséhez – megindult az ország gazdasági fellendülése. Mindehhez szorosan kapcsolódott az elefántcsontparti állampolgársági jog széleskörű liberalizálása, miszerint az elefántcsontparti állampolgárság az állampolgárság mindkét keletkezési elve alapján, tehát a

³⁵⁴ Discrimination based on origin and status: The Bidun, Human Rights Watch <https://www.hrw.org/reports/2000/kuwait/kuwait-04.htm>

³⁵⁵ Country Policy and Information Note, Kuwait: Bidoons, Version 3.0 April 2021. 7–8. <https://www.justice.gov/eoir/page/file/1383696/download>

ius sanguinis és *ius soli*³⁵⁶ elv alapján is létrejöhetett.³⁵⁷ Ugyanakkor az 1990-es években a külföldiekkel szembeni pozitív szemlélet megváltozott, amikor is xenofób kampány kezdődött – melynek kiemelt célja Henri Konan Bédié legfőbb politikai ellenfelének Alassane Ouattara ellehetetlenítése volt³⁵⁸ –, melynek következtében az elefántcsontparti állampolgársági jogszabály is módosításra került aszerint, hogy kizárólag azok rendelkezhetnek az elefántcsontparti állampolgársággal, akik az ország függetlenségének elnyerése idején elefántcsontparti állampolgárságúak voltak, mely diszkriminatív és megszorító intézkedés rengeteg olyan személyt hagyott állampolgárság nélkül, akik már évek vagy évtizedek óta Elefántcsontpart területén éltek és dolgoztak és már semmilyen kötődésük nem volt ahhoz az országhoz, melynek területéről generációkkal ezelőtt elvándoroltak. 2002-ben a polgárháború kitörését követően sokaknak kellett elhagyni az otthonukat, majd a visszatérésükkor sem számíthattak az állam segítségére tekintettel arra, hogy legtöbbször nem rendelkezett elefántcsontparti állampolgársággal, továbbá azok is hontalanokká váltak, akik nem tudták bemutatni a gyermek születésétől számított három hónapon belül az állampolgárságukat bizonyító okmányt, valamint a születési anyakönyvi kivonatot tekintettel arra, hogy a polgárháború ideje alatt elhagyni kényszerültek korábbi otthonukat.³⁵⁹ Mindez egy újabb spirált eredményezett, hiszen azon személyek is hontalanokká váltak, akiknek szülei nem tudták a korábban említett dokumentumokat bemutatni annak érdekében, hogy a gyermek és a szülő közötti kapcsolat ténye elismert legyen, következtében e személyek gyermekei is hontalanok lettek.

³⁵⁶ Ennél a pontnál fontosnak tartom megjegyezni, hogy habár a *ius soli* elv szerint is meg lehetett szerezni az állampolgárságot, az mégsem szolgálta teljesen a hontalanság elkerülését tekintettel arra, hogy nem a területen születés volt az egyetlen kritérium (ahogy valójában a *ius soli* princípium esetében az szükségszerű lenne), hanem annak a feltételnek is meg kellett felelni, hogy legalább az egyik szülő rendelkezzen elefántcsontparti állampolgársággal, azaz, abban az esetben nem volt előhívható a *ius soli* elv, amennyiben mindkét szülő külföldi állampolgárságú volt. A gyermekhontalanság elkerülésének egyik legmegfelelőbb garanciája a területi elven alapuló állampolgárság megszerzésének lehetősége, akár csak kiegészítő elvként is működtetve, ugyanakkor mint ahogy az több ország állampolgársági jogában is látható, ezen elv nem megfelelő alkalmazása – azaz a szülők állampolgárságához vagy egyéb státuszához kötött feltétel – pont a leginkább sérülékeny és kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek állampolgársági helyzetére nem ad megfelelő választ.

³⁵⁷ Institute on Statelessness and Inclusion, la Coalition de la société civile de lutte contre l'apatridie, *Joint Submission to the Human Rights Council at the 33rd Session of the Universal Periodic Review*, (Third Cycle, April – May 2019), Côte d'Ivoire, 4 October 2018. 3.
https://files.institutesi.org/UPR33_Cote_dIvoire.pdf

³⁵⁸ Arnim LANGER: A 2010 Côte d'Ivoire's elusive quest for peace. *Bath Papers in International Development*, vol. BPD11, Centre for Development Studies, University of Bath, Bath, U. K. 2010. 7.
https://purehost.bath.ac.uk/ws/portalfiles/portal/202189067/cote_d_ivoires_elusive_quest_for_peace.pdf

³⁵⁹ Institute on Statelessness and Inclusion, la Coalition de la société civile de lutte contre l'apatridie, i. m. 4.

A fentiek alapján egyértelmű, hogy az Elefántcsontparton történt események alapvetően példaként szolgálhatnak a származáson alapuló hátrányos megkülönböztetésre, mely jelen esetben közvetlen diszkriminációt valósított meg.

9. 6. 5. Észtország³⁶⁰

A Szovjetunió felbomlásával rengeteg ember találta magát egy újonnan létrejött állam vagy egy a szuverenitását visszaszerző állam orosz kisebbségként egy olyan politikai kontextusban, ahol a jogi státuszuk nem volt megfelelően rendezett. Fontosnak tartom Észtország példáján keresztül bemutatni az államutódlás során – ebben az esetben helyesebben fogalmazva az észt államiság helyreállítását követő – megvalósult állampolgársági kérdések kapcsán felmerült diszkriminatív intézkedéseket. 1940-ben Észtországot bekebelezte a Szovjetunió, mellyel együtt járt az is, hogy az észt állampolgárságot felváltotta a szovjet állampolgárság, így az észt a szovjet társadalomba tagozódtak be, majd az 1941 és 1944 közötti náci megszállást követően az észt lakosság ismét a Szovjetunió fennhatósága alá került, ahol ismételten a szovjet állampolgárság volt rákényszerítve az észt társadalomra. 1991-ben Észtország visszaállította a szuverenitását, mely állampolgársági jogi szempontból azon következményt vonta maga után, hogy mintegy a jogfolytonosság és az *ex iniuria ius non oritur*³⁶¹ elve alapján az 1940. előtti állampolgársági jogszabály valamelyest módosított változatát fogadták el, amely 1992. februárjában lépett hatályba, melynek értelmében azok kaphatták meg automatikusan az észt állampolgárságot, akik 1940. előtt is észt állampolgárok voltak, valamint e személyek leszármazottjai. Mindez azt eredményezte, hogy a 2. világháborút követő időszakban Észtország területére költözött szovjetek nem kaphattak állampolgárságot az észt állampolgársági jogszabály rendelkezései alapján. E személyek előtt két lehetőség nyílt meg az állampolgárság megszerzése tekintetében, egyrésztől lehetőségük nyílt az észt állampolgárság megszerzése honosítás útján, másrészt orosz állampolgárként való regisztráció Oroszországban. Mindennek következtében az észt függetlenség visszaállításakor Észtország területén élő személyek egyharmada, akik főként az orosz kisebbséghez vagy egyéb, orosz anyanyelvű kisebbséghez tartoztak, nem szereztek állampolgárságot 1992-ben és ezáltal *de*

³⁶⁰ Mapping statelessness in Estonia, UNHCR Regional Representation for Northern Europe, Stockholm, 2016. 14–16.

https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/mapping-statelessness-estonia_en

³⁶¹ BERÉNYI Katalin: *Addressing the anomaly of statelessness in Europe: An EU law and human rights perspective*. Doctoral (PhD Thesis), Budapest. 2018. 73. https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/static/pdfjs/web/viewer.html?file=https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/13338/berenyi_katalin_doktori_ertekezes.pdf?sequence=15&isAllowed=y

facto hontalanná váltak, ugyanis egy úgynevezett nem meghatározott állampolgársággal rendelkező személyeknek minősültek.³⁶²

Következésképpen megállapítható, hogy az észt államiság függetlenségének visszaállítását követő állampolgársággal kapcsolatos szabályok etnikai alapú diszkriminatív rendelkezéseket tartalmaztak tekintettel arra, hogy a rendelkezések olyaténképpen kerültek megfogalmazásra, hogy az orosz kisebbség számára az észt állampolgárság azonnali megszerzésére ne kerülhessen sor, mely a fentebb ismertetett történelmi előzményekre vezethetők vissza.

9. 7. A nemi diszkrimináció és a hontalanság kapcsolata

Napjainkban a hontalanok száma növekedésének vitathatatlanul egyik legfőbb felelősei az állampolgárságot szabályozó nemzeti jogok nemi alapú diszkriminatív rendelkezései. Jelenleg a világon 25 országban³⁶³ van hatályban olyan állampolgársági jogszabály, amelyek nemi alapon diszkriminatív rendelkezéseket tartalmaznak, ami e tanulmányban később alaposan kifejtésre kerül. A nőikkel szemben alkalmazott diszkrimináció az állampolgárság megszerzése, megtartása, megváltoztatása, illetve annak átadása tekintetében komoly következményeket hordoz magában, így a hontalanná válás kockázatát – például az özvegyek vagy egy esetleges válás tekintetében –, a gyermekhontalanságot – amennyiben az adott nemzeti jogszabály nem biztosítja a férfiakéval egyenlő módon a nők számára az állampolgárságuk örökítését a gyermekükre –, illetve magát a hontalanságot, amely többek között magában foglalja az oktatáshoz való jog gyakorlásának ellehetetlenítését, az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés korlátozását, így a nemzeti egészségbiztosításra való jogosultságból való kizárást, a szociális juttatásokhoz való hozzáférés hiányát, továbbá a mozgásszabadsághoz való jog korlátozottságát – beleértve a külföldre való utazást is –, valamint a korlátozott hozzáférést a

³⁶² Priit JARVE and Vadim POLESHCHUK: Report on Citizenship Law: Estonia. European University Institute, Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT) Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School. 2019. 1.

https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/65466/RSCAS_GLOBALCIT_CR_2019_7.pdf?sequence=1&isAllowed=y

³⁶³ Azon államok állampolgársági keletkezésével és megszerzésével kapcsolatos jogszabályao, amelyek nemi alapon diszkriminatív rendelkezéseket tartalmaznak: Bahama-szigetek, Bahrein, Barbados, Brunei, Burundi, Eswatini (korábban Sváziföld), Irán, Irak, Jordánia, Kiribati, Kuvait, Libanon, Libéria, Líbia, Malajzia, Mauritánia, Nepál, Omán, Katar, Szaúd-Arábia, Szomália, Szudán, Szíria, Togo, Egyesült Arab Emírségek.

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Background Note on Gender Equality, Nationality Laws and Statelessness 2021, 5 March 2021, UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Background Note on Gender Equality, Nationality Laws and Statelessness 2022, 4 March 2022
<https://www.refworld.org/docid/604257d34.html> <https://www.refworld.org/docid/6221ec1a4.html>

munkaerőpiachoz. A gyermekhontalanság³⁶⁴ és a születési regisztrációval kapcsolatos nemi diszkriminációt tartalmazó jogszabályok következményei e fejezetben részletesen bemutatásra kerülnek a későbbiekben.

A hontalanság okai közé sorolható a nemi diszkrimináció, a hontalanság öröklése, a születések regisztrációjának hiánya, az államutódlás, dekolonizáció, az állampolgárság önkényes megfosztása és az állampolgárság megadásának megtagadása, az állampolgárság elvesztése és az állampolgárság visszavonása, valamint az állampolgársági jogszabályban található joghézagok. Az alábbiakban részletesen kifejtésre kerül a nemi diszkrimináció, valamint a gyermekhontalanság kapcsolata és a nemi diszkrimináció mint a hontalanság egyik legkiemeltebb oka.

A nemi diszkrimináció közvetlen következményeként számon tartott jelenség a gyermekhontalanság, mely esetben, ha a gyermek élete későbbi szakaszában sem kap állampolgárságot, úgy a hontalanságot tovább örökíti az ő gyermeke számára, így a hontalan személyek száma fokozatosan növekszik a világ minden régiójában, különösen azon országokban, ahol a nők nem örökíthetik állampolgárságukat gyermekük számára a férfiakkal egyenlő módon.

Amennyiben az állampolgárságra vonatkozó szabályozások a nemzeti jogokban diszkriminatív jellegűek és e nemzeti jogok nem tartalmaznak garanciákat a hontalanság elkerülését illetően, úgy az komoly befolyással bír a gyermekhontalanság kialakulására is, illetve annak kockázatát előidéz. A társadalom peremére kerülés és a marginalizáció reális veszély a hontalanok kapcsán tekintettel arra, hogy a hontalanok állampolgárság nélkül képtelenek aktívan részt venni a társadalom mindennapjaiban, képtelenek alapvető jogukat érvényre juttatni. A diszkriminatív nemzeti állampolgársági jogszabályok, melyek nemi alapon tesznek különbséget egy összehasonlítható helyzetben lévő más személlyel kapcsolatban kizárólag annak neme miatt, további marginalizációhoz vezetnek, illetve a korábban már függő helyzetet tovább gőrgetik és örökítik generációról generációra. A nemi alapon diszkriminatív rendelkezések felszámolása, így azon országok állampolgárság megszerzését taglaló jogszabályainak módosítása, melyek diszkriminatív rendelkezéseket tartalmaznak az állampolgárság örökítése tekintetében, napjaink hontalanjai számát, illetve a hontalanság generációkon keresztül való örökítését ugrásszerűen csökkentené. Szükséges továbbá azt a megállapítást is megtenni, hogy mindezen fentebb felsorolt pontok hatására a hontalanság komoly problémákat okozhat, így

³⁶⁴ A gyermekhontalanság garanciái és az azzal kapcsolatos megoldásokkal összefüggő problémák a disszertációban már korábban kifejtésre kerültek az 1961. évi Egyezmény ismertetésekor.

többek között a hontalanság örökítése és a hontalan személyek egyre nagyobb számú „keletkezése” belső menekültek minél nagyobb számban való megjelenését eredményezi, illetve migrációs hatást is kiválthat e jelenség, továbbá vezethet a hontalanok más országokban való nemzetközi védelmi státuszért folyamodásáért is, ezáltal a hontalan menekültek számának folyamatos növekedését okozhatja. A nemi alapú diszkriminatív intézkedések nemzeti jogokból történő eltávolításának fontosságára a UNHCR is felhívta a figyelmet, tekintettel arra, hogy a 2014-ben elindított hontalanság felszámolását célzó kampányával kapcsolatos Cselekvési Terv 3. pontjaként szerepelteti e problémát, mely a disszertációban már kifejtésre került.³⁶⁵

A nemi alapon történő diszkrimináció kapcsán szükséges megállapítani, hogy a hontalanság kockázatával, illetve a hontalansággal akkor kell szembenéznie a diszkriminációt elszenvedő személynek, amikor a nők a nemzeti jog rendelkezései alapján nem örökíthetik állampolgárságukat a gyermeküknek és ezzel egy időben, a gyermek apjának állampolgárságát sem kapja meg, mely a következő körülmények között történhet meg: amikor az apa maga is hontalan, az apa ismeretlen vagy a gyermek születésének idején nem élt házasságban a gyermek anyjával, amikor az apa állampolgárságának joga bizonyos esetekben nem teszi lehetővé, hogy a gyermeknek átadja állampolgárságát – így például amikor a gyermek külföldön születik –, amikor az apa képtelen megtenni azokat a szükséges adminisztratív jellegű lépéseket, hogy állampolgárságát átadhassa gyermekének – így például, amikor az apa meghalt –, és amikor az apa nem kívánja megtenni azokat az adminisztratív lépéseket, hogy gyermekének átadhassa az állampolgárságát, például ha elhagyta a családját. Ezen körülmények fennállásakor a gyermek hontalanná válhat, ugyanis bizonyos országok nemzeti joga szerint a gyermek édesanyja nem adhatja át állampolgárságát gyermekének és házasságkötéssel a hontalan férjének sem.

A diszkrimináció témájának taglalása kapcsán felidézendőnek tartom annak, a disszertációban e helyütt is megtett ismételt kiemelését, hogy védett tulajdonságnak számít és azok közé sorolható a Nyilatkozat 2. cikke szerint különösen a faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy bármely más vélemény, nemzeti vagy társadalmi eredet, a vagyon és a születés. Az ICCPR lényegében megismétli a Nyilatkozat 2. cikke szerint meghatározott hátrányos megkülönböztetés tilalmát, illetve a védett tulajdonságokat. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya abból a szempontból rendelkezik nagyobb relevanciával e

³⁶⁵ A disszertációban részletesen bemutatásra került az ENSZ Cselekvési Terve a hontalanság felszámolásáról az „ENSZ I Belong kampány és a Fenntartható Fejlődési Célok” című fejezetben. Global Action Plan to End Statelessness: 2014–2024, Action 3. <http://www.unhcr.org/statelesscampaign2014/Global-Action-Plan-eng.pdf>

tanulmány témájának szempontjából, hogy annak 3. cikke specifikus rendelkezést rögzít a férfiak és nők közötti egyenjogúság megteremtése és annak érvényre juttatása tekintetében.

A disszertációban már korábban említett diszkrimináció módozataira lehet példa a katari állampolgársági törvény, amely nem biztosítja a nők számára az állampolgárságuk örökítését a gyermekeikre, még csak kivételes esetekben sem.³⁶⁶ E példa ismertetésének segítségével világossá válhat, hogy katari állampolgárságot kizárólag az a gyermek szerezhethet, aki Katarban vagy annak területén kívül katari állampolgárságú apától származik; nemhogy az anya állampolgárságának kérdése nem merül fel e szakaszban vagy akár az egész törvényben, hanem a jogszabály meg sem említi az anyát a gyermek katari állampolgárságának megszerzésével kapcsolatban. Az egészen 2007-ig hatályban lévő marokkói állampolgársági törvény már kevésbé volt szigorú a nők állampolgárságuk örökítésének képességével kapcsolatban, a jogszabályok lehetővé tették ugyanis az állampolgárság megszerzését mind a *ius soli*, mind a *ius sanguinis* elvek alapján is, ugyanakkor a nőkkel szemben az állampolgárság örökítésére vonatkozóan különböző feltételeket követelt meg. A 2007-ig hatályban lévő marokkói jogszabályok szerint az a gyermek lehetett marokkói állampolgár, akinek édesapja marokkói, illetve az a gyermek, akinek édesanyja marokkói állampolgár és édesapja pedig ismeretlen, vagy aki Marokkóban született, édesanyja marokkói állampolgár és édesapja hontalan, illetve az a gyermek, aki Marokkóban született és a szülei ismeretlenek.³⁶⁷

A CEDAW szerint „a nőkkel szemben alkalmazott megkülönböztetés (diszkrimináció) a nemi hovatarozás miatti minden olyan megkülönböztetés, kizárás vagy korlátozás, amelynek az a hatása vagy célja, hogy csorbítsa vagy megsemmisítse a politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális, polgári vagy bármely más területen fennálló emberi jogoknak és alapvető szabadságjogoknak elismerését és megvalósítását a férfiak és a nők közötti egyenlőség alapján, az emberi jogok nők által való gyakorlatát, függetlenül családi állapotuktól”.³⁶⁸ A CEDAW specifikusságából adódóan az nem a szubsztanciális értelemben vett, nők férfiakkal való egyenlőségének megteremtését tűzte ki célul, hanem arra összpontosít, hogy azon gyakorlatok, illetve szakpolitikák kerüljenek felszámolásra, amelyeknek célja vagy hatása, hogy a nők emberi jogait csorbítsa, vagy azokat megsemmisítse, így az egyenlőség megteremtése érdekében a CEDAW megengedi a nők számára nyújtott vagy biztosított speciális vagy

³⁶⁶ Law No. 38 of 2005 on the acquisition of Qatari nationality 38 / 2005, Article 1 paragraph 4 <http://www.refworld.org/country,...QAT,,542975124,0.html>

³⁶⁷ UNHCR: *Removing Gender Discrimination from Nationality Laws*, Good Practices Paper, 3–4.

³⁶⁸ 1982. évi 10. törvényerejű rendelet a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről, 1. cikk

különböző bánásmódot.³⁶⁹ A 23 szakértőből álló CEDAW Bizottság a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szerint szükséges figyelembe venni egyfelől a nők és férfiak közötti biológiai, másfelől a társadalmi-kulturális közegben létrejött különbségeket, nem elég kizárólag a férfiakkal való egyenlő bánásmódot biztosítani a nők számára, sőt, bizonyos körülmények fennállása esetén a nők férfiakkal való nem egyenlő bánásmóddal kapcsolatos pozitív eredményre irányuló politikák kialakítása igényeltetik annak érdekében, hogy a nemek közötti hátrányos különbségtétel és különbségek felszámolásra kerülhessenek. A Bizottság továbbá rámutatott arra, hogy a nők bizonyos csoportjai több védett tulajdonság miatt is lehetnek nem igazolható hátrányos megkülönböztetés alanyai, így különösen a származás mint védett tulajdonság miatt, mely a hontalan nőket érinti negatívan, így a hontalan nők különösen marginalizált csoporttá válhatnak, ezáltal interszekcionális megkülönböztetés áldozataivá válhatnak.³⁷⁰ Ennél a pontnál fontosnak tartom kiemelni a CEDAW Bizottság egy további ajánlását, mely kifejezetten a hontalan nők és a nők állampolgárságának nemi dimenzióit tárgyalja.³⁷¹ Az említett ajánlás a hontalansággal összefüggésben hangsúlyozza, hogy a nők jóval inkább érintettek az állampolgárság megtartásának kérdésében mint a férfiak, tekintettel arra, hogy a nemi diszkriminációt tartalmazó állampolgársági jogszabályok egy része nem teszi lehetővé a külföldi nő számára, hogy megszerezze férje állampolgárságát, ugyanakkor a nő korábbi állampolgársága szerinti jog alapján a házasságkötés megtörténtevel a nő elveszíti korábbi állampolgárságát, mellyel kapcsolatban idevonható azon országok gyakorlata is, melyek nem engedik a kettős állampolgárság meglétét, azaz, ha nem is *ex lege* veszíti el a nő a korábbi állampolgárságát, az új állampolgárság megszerzése érdekében a korábbiról le kell mondania – ez a megoldás szintén problematikus lehet a fentebb említett diszkriminációt tartalmazó állampolgársági jogszabályokkal összefüggésben. Az ajánlás továbbá említést tesz a honosítási eljárásokban nőkkel szemben alkalmazott közvetett diszkriminációról is, mellyel kapcsolatban hangsúlyozta az önfenntartás, illetve a bizonyos minimum bevétel igazolására vonatkozó képességet is.³⁷²

³⁶⁹ EDWARDS, i. m. 27.

³⁷⁰ CEDAW General Recommendation No. 25: Temporary Special Measures, 2004, paragraph 12. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT/CEDAW/GEC/3733&Lang=en

³⁷¹ CEDAW General Recommendation No. 32 on the gender-related dimensions of refugee status, asylum, nationality and statelessness of women, 2014, CEDAW/C/GC/32, 17–21. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/32&Lang=en

³⁷² A dolgozat e fejezetében ugyanakkor nem kerül részletes bemutatásra a honosítási eljárásokat tartalmazó esetleges közvetett diszkriminatív rendelkezések hatása a hontalanságra és a gyermekhontalanságra.

A hontalanság, ahogy a disszertációban már korábban kifejtésre került, lényegében az állampolgársági jogszabályok összeütközésének problematikáját és az egyenlőség kérdéseit veti fel, különösen a nőket ért hátrányos megkülönböztetés tekintetében. Ugyanakkor fontos e gondolatnál megjegyezni, hogy nem minden nemi alapon diszkriminatív jellegű állampolgársági jogszabály fog automatikusan hontalansághoz vezetni, de azok mindenképpen hordozzák magukban a hontalanság kockázatát, mely ennek következményeképpen a nemi egyenlőség kérdésévé is válik.

Mindebből az következik, hogy a hontalanság csökkenthető olyan intézkedések bevezetésével, melyek elősegítik, illetve kikényszerítik a nők férfiakkal való jogi egyenlőségét az állampolgárság elnyerése és annak örökítése tekintetében.³⁷³ E pontnál fontosnak tartom, hogy visszatérjek az állampolgárság megszerzésének elveinek, a *ius sanguinis* és a *ius soli* elvének hontalanság szempontjából történő rövid elemzésére. A *ius sanguinis* alapelve, tehát az állampolgárság leszármazás alapján történő megszerzése esetén lényegében azon országok, amelyek kizárólag ezen elvet érvényesítik állampolgársági jogszabályukban, növelhetik a hontalan személyek számát, melyre kiváló példaként szolgál a már fentebb említett katari állampolgársági szabályozás. Abban az esetben, hogyha a gyermek apja ismeretlen, meghalt vagy hontalan, akkor az anya nem tudja állampolgárságát örökíteni a gyermeke számára, így hiába a gyermek anyja nem hontalan és rendelkezik a születés helye szerinti ország állampolgárságával, a gyermek mégis hontalan lesz. E gondolatot tovább folytatva megállapítható, hogy a tisztán *ius sanguinus* elvet követő államok nem csupán növelik a hontalanok számát, hanem generációról generációra örökletessé is teszik a hontalanságot. A katari állampolgárságú anya gyermeke – ha az apa hontalan, nem ismert vagy meghalt – így hontalan lesz, aki következésképpen nem kapja meg anyja állampolgárságát, ezáltal a hontalan személyek száma csak tovább növekszik, mely különösen súlyos következményt jelent a hontalan fiú gyermek esetében, mert míg a hontalan lány gyermek esetében annak születendő gyermeke nem lesz hontalan akkor, ha az apa rendelkezik állampolgársággal, addig a hontalan fiú születendő gyermeke is hontalanná válik a diszkriminatív nemzeti állampolgársági jogszabály alkalmazása következtében.

A kizárólag feltétel nélküli *ius soli* elvét követő országok állampolgársági jogszabályaiban a nemi alapú diszkrimináció nem jelenik meg, hiszen a gyermek a születésének helye szerinti ország állampolgárságát szerzi meg a születés tényénél fogva, tehát ezen elv tulajdonképpen

³⁷³ EDWARDS, i. m. 53.

nemileg semleges, illetve fontos szerepet játszik a gyermekhontalanság kiküszöbölésében; ugyanakkor az mégis a férfiak állampolgársága örökítésének kedvez tekintettel arra, hogy a nők tradicionálisan a férjük állampolgársága szerinti országban telepsznek le közösen férjükkel.³⁷⁴

A nemek közötti egyenlőtlenség az állampolgársági jogi kérdésekben tehát hontalansághoz vezethet. A disszertációban már korábban említett 25 ország közül hat ország egyáltalán nem biztosít a férfiakkal egyenlő jogokat a nőknek az állampolgárság örökítésére – vagy csak nagyon kivételes esetekben, nagyon szigorú feltételek mellett – nevezetesen Katar, Kuvait, Libanon, Brunei, Szomália és Szváziföld. A felsorolt 25 ország közül – melyből 12 ország a Közel-Kelet és Észak-Afrika régióban található – Mauritániában található az állampolgárság örökítésének szabályozása tekintetében a legkevésbé diszkriminatív jellegű megszorítás, így a mauritániai nők abban az esetben örökíthetik állampolgárságukat a gyermekükre, amennyiben az apa ismeretlen vagy hontalan, ugyanakkor azok a gyermekek, akik Mauritániában születtek és mauritániai anyától és külföldi apától származnak, vagy azon nők gyermekei, akik szintén Mauritániában születtek, megszerzik a mauritániai állampolgárságot. Az eddig nem részletezett 19 ország állampolgárság megszerzésével kapcsolatos jogszabályát tekintve kiolvashatók a diszkriminatív rendelkezések, melyek a nőket hozzák hátrányos helyzetbe, viszont ezen országok állampolgárságot szabályozó normái tartalmaznak bizonyos garanciákat a hontalanság elkerülése érdekében, így például azon szabályozás, miszerint a nők kivételes esetekben örökíthetik állampolgárságukat a gyermekükre, például, ha az apa hontalan vagy ismeretlen. Erre az esetre kiváló példaként szolgál a szír és a bahreini állampolgárságot szabályozó jogszabály. A szír jogszabály szerint a nők kizárólag akkor örökíthetik gyermekükre a szír állampolgárságot, ha a gyermek Szíriában született, és az apa nem létesített kapcsolatot a gyermekkel.³⁷⁵ Mindebből az következik, hogy azon nők gyermekei, akik nem Szíriában születnek és apjuk ismeretlen vagy meghalt, nem szerzik meg a szír állampolgárságot, és amennyiben a születés helye szerinti ország állampolgársági jogszabálya nem biztosít garanciát a hontalanság megelőzésére, különösen a gyermekhontalanság megelőzése tekintetében, úgy a gyermek hontalanná válik. Bahreinben a nők abban az esetben örökíthetik állampolgárságukat a gyermekre, ha a férj ismeretlen, hontalan, vagy nem létesített kapcsolatot a gyermekkel,³⁷⁶ ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a bahreini jogszabály szerint, a szír szabályozástól

³⁷⁴ Uo. 59.

³⁷⁵ Legislative Decree 276 – Nationality Law [Syrian Arab Republic], Legislative Decree 276, 24 November 1969 <https://www.refworld.org/docid/4d81e7b12.html>

³⁷⁶ Bahraini Citizenship Act (last amended 1981) [Bahrain], 16 September 1963, Article 4 (a) <https://www.refworld.org/docid/3fb9f34f4.html>

eltérően, ebben az esetben a nők állampolgárságának örökítése nem függ a gyermek születésének helyétől.

9. 7. 1. Esettanulmányok a hontalanság és a nemi diszkrimináció kapcsolatának tükrében³⁷⁷

A disszertáció jelen alfejezetében ismertetem azon többi ország gyakorlatát, amelyek az állampolgárság örökítése tekintetében nemi diszkriminatív rendelkezést tartalmazó állampolgársági jogszabályt alkalmaznak. Ezen alfejezetben továbbá fontosnak tartok kitérni a már korábban említett „I Belong” kampány Cselekvési Tervének 3. pontja kapcsán elért eddigi eredményekre.

A kampány elindítása óta³⁷⁸ az első két ország Madagaszkár³⁷⁹ és Sierra Leone³⁸⁰ voltak, amelyek releváns eredménnyel módosítottak az állampolgárság megszerzését szabályozó jogszabályukon és ezáltal felszámolásra kerültek az e jogszabályukban szereplő diszkriminatív kitételek. Sierra Leonében a 2017-es állampolgársági reformot megelőzően a nők nem örökíthették gyermekükre az állampolgárságot, amennyiben a gyermek külföldön született. 2019-ben Iránban is módosításra kerültek az állampolgárság megszerzésével kapcsolatos szabályok, és azok megengedőbbek lettek a nők számára a korábbi kivételt nem tűrő esethez képest, amikor is a nők semmilyen feltételek mellett sem örökíthették állampolgárságukat a gyermekük számára. Tehát, az iráni állampolgársági jogszabály részleges reformjának köszönhetően a nőknek lehetőségük nyílt egy kérelem benyújtására, melynek célja az állampolgárságuk örökítése a gyermekük számára függetlenül a gyermek születési helyétől.

³⁷⁷ Az esettanulmányok az alábbi forrás alapján kerülnek bemutatásra a disszertáció e részében, erre tekintettel az egyes esettanulmányokkal összefüggésben további hivatkozásra akkor kerül sor, amennyiben az más forrásból származik.

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Background Note on Gender Equality, Nationality Laws and Statelessness 2021, 5 March 2021, 13. <https://www.refworld.org/docid/604257d34.html>

³⁷⁸ Megjegyzendő, hogy a kampány elindítása óta eltelt időszakot értelemszerűen a kézirat lezártáig vizsgálok, ebben az időszakban összesen négy ország tett konkrét lépéseket annak érdekében, hogy a nemi diszkriminációt tartalmazó állampolgársági jogszabályukat módosítsák.

³⁷⁹ Loi n°2016-038 modifiant et complétant certaines dispositions de l'Ordonnance n°60-064 du 22 juillet 1960 portant Code de la nationalité malagasy, Article 9 <https://www.refworld.org/pdfid/4f5473682.pdf>

Ugyanakkor a madagaszkári állampolgárságról szóló jogszabály még mindig nem teljesen mentes a diszkriminatív rendelkezésektől, hiszen a madagaszkári nők nem adhatják át állampolgárságukat a külföldi férjüknek – holott a madagaszkári férfiak esetében lehetőség van az állampolgárság átadására a feleség számára.

³⁸⁰ A Bill Entitled the Citizenship (Amendment) Act, 2017, Being an Act to amend the Citizenship Act, 1973, to take into consideration the amendment made to the Citizenship Act in 2006 providing for citizenship by birth to be granted through the mother, Section 5 <http://citizenshiprightsafrika.org/wp-content/uploads/2017/06/Sierra-Leone-Citizenship-Amendment-Bill-2017.pdf>

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a kormány fenntartja diszkrecionális hatáskörét a kérelem elbírálásakor, tehát lényegében ez a jogszabályi reform nem *ex lege* módon nyújt segítséget a nők állampolgárságának örökítésére, tehát véleményem szerint nem is feltétlenül beszélhetünk valódi és hatékony, a probléma megoldására koncentráló reformintézkedésről. Habár Irán még igencsak messze áll a nők és férfiak közötti formális egyenlőség megteremtésétől az állampolgársági jogban (nem beszélve a jogszabályban leírtak gyakorlati megvalósításáról), az újonnan módosított jogszabálynak köszönhetően 2020. év végéig 75 ezer gyermek kaphatott állampolgárságot,³⁸¹ így összességében véve mindenképpen legalább részlegesen is, de eredményesnek tekinthető a reform. Az Egyesült Arab Emírségek 2017-ben az állampolgársági jogszabályában részleges módosítást eszközölt:³⁸² eszerint lehetősége nyílt a külföldivel házasságra lépő nőknek, hogy a legalább hatéves vagy az annál idősebb gyermekük számára számos feltétel mellett örökíthessék állampolgárságukat.

A nemi diszkriminatív állampolgársági jogszabályok egyik tipikus megoldásaként tekinthető azon jogszabályi kitétel, miszerint a külföldön született gyermek csak az apjától szerezheti meg az állampolgárságot, az anyjától nem, amely már ismertetésre is került a szír állampolgársági jogszabály kapcsán. A Bahama-szigeteken,³⁸³ Barbadoson,³⁸⁴ Kiribatin³⁸⁵ is hasonlóképpen történik a szabályozás, azaz az ország területén született állampolgár szülők gyermeke is állampolgár lesz, ugyanakkor amennyiben a gyermek külföldön születik, úgy kizárólag az apja állampolgárságát szerezheti meg, az anyja nem tudja örökíteni gyermeke számára az állampolgárságot.

Szomáliában³⁸⁶ a nők számára semmilyen kivétellel sem megengedett az állampolgárságuk örökítése a gyermeküknek, míg Eswatiniben³⁸⁷ csak rendkívül szűkre szabott feltételekkel megengedett a nők számára az állampolgárság örökítése, így abban az esetben, ha a gyermek

³⁸¹ 75,000 children in Iran to gain nationality under new law

<https://www.unhcr.org/news/briefing/2020/12/5fc5fecf4/75000-children-iran-gain-nationality-under-new-law.html>

³⁸² Federal Law No. 17 Issued on 18/11/1972, Corresponding to 13 Shawwal 1392 H, Concerning Nationality and Passports Amended by Federal Law no. 10/1975 dated 15/11/1975 Federal Decree-Law no. 16/2017 dated 18/09/2017, Article 10 https://elaws.moj.gov.ae/UAE-MOJ_LC-En/00_NATIONALITY/UAE-LC-En_1972-11-18_00017_Kait.html?val=EL1

³⁸³ The Constitution of the Bahamas, Chapter II

https://www.constituteproject.org/constitution/Bahamas_1973.pdf?lang=en

³⁸⁴ The Constitution of Barbados, Chapter II https://www.oas.org/dil/the_constitution_of_barbados.pdf

³⁸⁵ The Constitution of Kiribati, Article 21 <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ki/ki001en.pdf>

³⁸⁶ Law No. 28 of 22 December 1962 – Somali Citizenship, Article 2

<https://www.refworld.org/docid/3ae6b50630.html>

³⁸⁷ The Constitution of Eswatini Article 43

https://www.constituteproject.org/constitution/Swaziland_2005.pdf?lang=en

házasságon kívül született és az apa lemondott róla. Kuvaitban az a gyermek, akinek apja hontalan vagy ismeretlen, a nagykorúságának elérésekor kérelmet nyújthat be a kuvaiti állampolgárság megszerzésére, illetve abban az esetben is, amennyiben a kuvaiti anya elvált a külföldi férjétől vagy a férj meghalt, ugyanakkor a kérelem elbírálásában a belügyminiszter teljes diszkrécióval rendelkezik, tehát e rendelkezés a gyermekhontalanság csökkentésében egyáltalán nem játszik szerepet, az anya semmilyen körülmények között nem örökítheti állampolgárságát a gyermeke számára.³⁸⁸ Libanonban³⁸⁹ abban az esetben szerezheti meg a gyermek az anyja állampolgárságát, amennyiben a gyermek házasságon kívül született és a gyermek anyja még a gyermek kiskorúságának ideje alatt sajátjának ismeri el a gyermeket.³⁹⁰ A jordániai³⁹¹ és líbiai³⁹² állampolgársági jogszabályok nem teszik lehetővé a külföldivel házasságot kötött nő számára az állampolgárság gyermekre való örökítését, habár fennállnak olyan kivételek, melyek estében a nőnek lehetősége nyílik az állampolgárság örökítésére, így ha az apa ismeretlen, hontalan, ismeretlen állampolgárságú vagy nem ismerte el a gyermeket sajátjának. Irakban³⁹³ a külföldön született nők gyermeke nem szerezhetheti a nő részéről állampolgárságot, kizárólag abban az esetben, ha erre való igényét kérelem benyújtása útján fejezi ki a nagykorúságának elérésétől számított egy éven belül, és bizonyítja, hogy Irak területén telepedett le a kérelem benyújtásakor, azzal a feltétellel, ha az apa ismeretlen vagy hontalan.³⁹⁴ A bahreini állampolgársági jogszabály³⁹⁵ a nők számára csak akkor teszi lehetővé az állampolgárság örökítését függetlenül attól, hogy Bahrein területén vagy külföldön született

³⁸⁸ Kuwaiti Nationality Law, 1959, Article 2–3 <https://www.refworld.org/docid/3ae6b4ef1c.html>

³⁸⁹ Decree No15 on Lebanese Nationality 19 January 1925

Amended by Regulation No160 dated 16 / 07 / 1934 Regulation No122 L. R. dated 19 / 06 / 1939 Law of 11 / 1 / 1960 <https://www.refworld.org/pdfid/44a24c6c4.pdf>

³⁹⁰ Ennél a pontnál fontosnak tartom kiemelni, hogy habár ez a szabályozás nem tűnik teljes mértékben véve megszorítósnak, ugyanakkor hozzátartozik a nemi diszkriminatív jogszabályi rendelkezések mellé a társadalom stigmatizáló ereje a házasságon kívül született gyermekek és az ebben érintett nők terén (a disszertáció jelen fejezetében „A nemi alapú diszkrimináció és a születési regisztráció kapcsolata” című alfejezetben e probléma részletesebben kifejtésre kerül). Erre tekintettel az esetleges megbélyegzettséget, valamint az akár büntetőjogi szankciókat elkerülve nem történik meg valószínűsíthetően, hogy a házasságon kívüli gyermekek libanoni állampolgárságot szerezhethetnek. Továbbá az is látható Libanon esetében, hogy a hontalan apa jogi helyzete sincs szabályozva annak tekintetében, hogy a hontalan apa és libanoni anya gyermeke szintén hontalan lesz.

³⁹¹ Law No. 6 of 1954 on Nationality (last amended 1987), Article 3 <https://www.refworld.org/docid/3ae6b4ea13.html>

³⁹² Law Number (24) for 2010/1378 On The Libyan Nationality <https://www.refworld.org/pdfid/4e2d8bf52.pdf>

³⁹³ Irakban tekintettel a tálib hatalomátvételre kevés információ van arról, hogy milyen módon változik, ha egyáltalán változik az állampolgárságot szabályozó jogszabály.

³⁹⁴ Law No. (46) of 1963 – Iraqi Nationality <https://www.refworld.org/docid/3ae6b4ec38.html>

³⁹⁵ Decree Law No. 12 Amending Bahraini Citizenship Act Of 1963 <https://www.refworld.org/pdfid/3fb9f34f4.pdf>

a gyermek, ha az apa ismeretlen, vagy a gyermekkel való jogi kapcsolat kialakításához nem rendelkezik a szükséges dokumentumokkal.³⁹⁶ Ománban³⁹⁷ a szabályozás a bahreini jogszabályokhoz igen hasonló tekintettel arra, hogy ezen ország szabályozása is igen szigorúnak tekinthető arra figyelemmel, hogy függetlenül a születés helyétől az anya számára csak akkor biztosítja az állampolgárság örökítését, amennyiben az apa ismeretlen vagy korábbi ománi állampolgár. Ebbe a szabályozási körbe esik bele Szaúd-Arábia állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabálya,³⁹⁸ tekintettel arra, hogy a szaúdi nők csak akkor örökíthetik állampolgárságukat, ha az apa hontalan vagy ismeretlen függetlenül a gyermek születésének helyétől.

Nepál³⁹⁹ sem biztosít a férfiakkal egyenlő jogokat a nők számára az állampolgárság örökítésében, ugyanis a nepáli nők azzal a feltétellel örökíthetik állampolgárságukat, ha az apa ismeretlen és a gyermek Nepálban született és ott is él, valamint a külföldi apától származó gyermekek csak akkor szerezhetik meg a nepáli állampolgárságot honosítás útján, amennyiben bizonyítják, hogy nem szerezték meg a külföldi apa állampolgárságát, valamint lakóhellyel rendelkeznek Nepálban.

Malajziában az ország területén született maláj szülők gyermeke megszerzi az állampolgárságot, ugyanakkor a külföldön született maláj anyák gyermeke csak akkor szerezheti meg a maláj állampolgárságot a szövetségi kormány diszkrét dőntése nyomán, ha a gyermeket regisztrálják egy maláj konzulátuson vagy Malajziában az erre hatáskörrel rendelkező hatóságnál.⁴⁰⁰

Érdeemesnek tartom megemlíteni azon országokat egy külön csoportban ismertetve, ahol, habár alkotmányi szinten került rögzítésre a nemek közötti egyenlőség, az állampolgársági jogszabályban szereplő nemi diszkrimináció továbbra is fennáll tekintettel azok gyakorlatorientáltságára, valamint specifikusságára, hiába az alkotmányi szint elsőbbsége. Burundiban a 2005-ös alkotmány garantálja a nők és férfiak közötti egyenlőséget az

³⁹⁶ Ilyen dokumentumként tipikusan a házassági anyakönyvi kivonat szolgálhat példaként.

³⁹⁷ Royal Decree No 38/2014 Promulgating the Omani Citizenship Law, Article 11 <https://www.refworld.org/pdfid/58dcfe444.pdf>

³⁹⁸ Saudi Arabian Citizenship System, Decision no. 4 dated in 25/1/1374 Hijra, Article 7–8 <https://www.refworld.org/pdfid/3fb9eb6d2.pdf>

³⁹⁹ The Constitution of Nepal, Article 11 https://www.constituteproject.org/constitution/Nepal_2015.pdf

⁴⁰⁰ Ennél a pontnál fontosnak tartom megjegyezni, hogy a Malajziában alkotmánymódosítást terveznek annak érdekében, hogy felszámolják a nemi diszkrimináció e formáját az alkotmányban. <https://constitutionnet.org/news/malaysia-government-reiterates-intention-amend-constitution-child-citizenship>

állampolgárság terén, ugyanakkor megjegyzendő, hogy a 2000-ben elfogadott állampolgárság megszerzéséről szóló jogszabály szerint a burundi nők számára nem nyílik lehetőség az állampolgárság örökítésére a gyermekük részére, kizárólag abban az esetben, ha a gyermek házasságon kívül született, ismeretlen apától származik vagy az apa nem ismerte el saját gyermekének.⁴⁰¹ A libériai állampolgársági jogszabály⁴⁰² szintén nemi alapú diszkriminációt tartalmaz arra tekintettel, hogy a libériai nőktől külföldön született gyermek nem szerez libériai állampolgárságot, amely nincs összhangban a libériai alkotmánnyal. Togóban⁴⁰³ a nők azzal a feltétellel örökíthetik a gyermekük számára az állampolgárságot, amennyiben az apa hontalan vagy ismeretlen állampolgárságú, mely rendelkezés szintén ellentétes az alkotmánnyal, ami biztosítja a togói állampolgárság örökítését a togói apa és a togói anya számára is, tehát a jogszabályi hierarchiában alacsonyabb szinten lévő jogszabály nem teremti meg a nők és férfiak közötti egyenlőséget az állampolgárság örökítése tekintetében. Szudánban⁴⁰⁴ szintén csak a férfiak számára biztosított az állampolgárság örökítése akármilyen feltételek mellett, holott ez alkotmányos szinten a nők számára is garantált.

9. 7. 2. Nemi alapú diszkrimináció és a születési regisztráció kapcsolata

A nemi alapú diszkrimináció és a születési regisztráció közötti összefüggés, valamint a születési regisztráció jelentőségének kifejezett bemutatása előtt mindenképp fontosnak tartom ismertetni a születési regisztráció fogalmát. A születési regisztráció egy olyan folyamatos, állandó, kötelező és egyetemes nyilvántartás az anyakönyvi nyilvántartásban, mely rögzíti a születés megtörténtét és az azzal kapcsolatos adatokat az adott ország jogszabályban foglalt követelményei szerint.⁴⁰⁵

A születés regisztrációja alapjognak minősül, melyet számos, a doktori értekezésben „Az állampolgárság hontalansággal kapcsolatos nemzetközi jogi vetületei” című fejezetében már

⁴⁰¹ Canada: Immigration and Refugee Board of Canada, Burundi: Citizenship legislation; procedures for obtaining citizenship; whether dual citizenship is possible and, if so, how to obtain it; procedures for renouncing citizenship and the necessary documents; grounds for revoking citizenship, 22 January 2007, Article 2 <https://www.refworld.org/docid/485ba8577.html>

⁴⁰² Alien and Nationality Law, Approved: May 15, 1973 Amendments Approved: May 9, 1974, Article 21.31. <http://www.pul.org.lr/doc/Liberia%20Alien%20Law.pdf>

⁴⁰³ Loi sur la nationalité togolaise [Togo], 11 Septembre 1978, Article 3 <https://www.refworld.org/country,LEGAL,,,TGO,,3ae6b4d02c,0.html>

⁴⁰⁴ The Sudanese Nationality Act 1994 and Sudanese Nationality Act (Amendment) 2011 <https://www.refworld.org/pdfid/502cc1b92.pdf>

⁴⁰⁵ General Assembly, Birth registration and the right of everyone to recognition everywhere as a person before the law, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights A/HRC/27/22, paragraph 4

korábban ismertetett nemzetközi emberi jogi egyezmény is rögzít (Gyermekjogi Egyezmény) ami alátámasztja a születési regisztráció kiemelt jelentőségével és szükségességével kapcsolatos érvelést.⁴⁰⁶ A születés regisztrációja rendkívül fontos, meglátásom szerint elengedhetetlen, hiszen ennek elmaradása a hontalanság kockázatát hordozza magában, illetve a születési regisztráció elmaradásakor, habár állampolgárságot szerezhetett ettől függetlenül az adott gyermek, mégis *de facto* hontalan lesz.⁴⁰⁷ Minderre tekintettel megállapítható, hogy a születési regisztrációhoz való jog egy olyan alapjog, amely lehetővé teszi számos jog gyakorlását.

A születés regisztrációjának elmaradása mögött számos ok említhető, többek között a pénzügyi megfontolás és a hatóságok elérésével kapcsolatos fizikai akadályok – amennyiben a születés regisztrációját végző és az anyakönyvi kivonatot kiállító hatóság központosított, úgy az ezzel járó költségek, így például az utazási költségek olyan terhet jelenthetnek az abban érintettek számára, mely visszatartó erejű lehet –, a szülők születési regisztrációval kapcsolatos ismereteinek hiányosságai, valamint a nemi alapú diszkrimináció. A disszertációban az utóbb említett okot, tehát a nemi alapú diszkriminációt, mint a születési regisztráció elmaradását jelző okot vizsgálom részletesen, a felsorolásban e pontot megelőző okokkal kapcsolatos esetek nem kerülnek ismertetésre.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Gyermekjogi Egyezmény 7. cikk (1) bekezdés: A gyermeket születésekor anyakönyvezik és ettől kezdve joga van ahhoz, hogy nevet kapjon, állampolgárságot szerezzen és lehetőség szerint ismerje szüleit, valamint ahhoz, hogy ezek neveljék.

ICCPR 24. cikk (1) bekezdés: Minden gyermeket közvetlenül születése után anyakönyvezni kell és nevet kell neki adni.

Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló Egyezmény 18. cikk (2) bekezdés: A fogyatékossgal élő gyermekeket születésüket követően azonnal nyilvántartásba veszik, és születésüktől kezdve joguk van saját névhez, állampolgárság szerzéséhez, és – amennyire csak lehetséges – szüleik megismeréséhez és azok gondoskodására.

⁴⁰⁷ A disszertációban „A hontalanság az Európai Unióban” című fejezetben kifejtett Pancherevo- ügyben a gyermek a törvény erejénél fogva megszerezte a bolgár állampolgárságot, ugyanakkor a születési anyakönyvi kivonatának kiadását megtagadta a bolgár hatóság tekintettel arra, hogy Bulgária nem ismeri el az azonos neműek házasságát, ezáltal nem adta ki a születési anyakönyvi kivonatot úgy, hogy azon a gyermek két anyjának a neve volt feltüntetve.

⁴⁰⁸ E fejezetben a nemi alapú diszkrimináció és a születési regisztráció elmaradásának kapcsolatát a jelen lábjegyzetben feltüntetett forrás mentén dolgoztam fel. Erre tekintettel, új forrásmegjelölés e témakörben nem kerül feltüntetésre, kivéve, ha egyéb forrásból származik az általam hivatkozott gondolat.

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), UNHCR and UNICEF: Background Note on Sex Discrimination in Birth Registration, 6 July 2021 <https://www.refworld.org/docid/60e2d0554.html>

A születési regisztrációval kapcsolatos diszkriminatív rendelkezések a jogrendszer rendkívül széles skáláján előfordulhatnak, így például szerepelhetnek diszkriminatív rendelkezések a polgári jogi szabályozásban, a családjogban vagy akár a büntetőjogban is.⁴⁰⁹

A nemi alapú hátrányos megkülönböztetést tartalmazó jogszabályok három csoportra oszthatók, így léteznek azon megoldások, amikor a nők semmilyen körülmények között sem regisztrálhatják gyermekük születését, amikor kivételes körülmények között van erre csak lehetőségük, illetve amikor bizonyítani tudják, hogy a gyermek házasságban született.

Azon esetek tekinthetők a leginkább jogkorlátozóknak és diszkriminatívnak, amikor a nők semmilyen körülmények között sem regisztrálhatják a gyermekük születését. Ezen országokban jellemzően a gyermek apjának kell a regisztrációt véghez vinni, illetve egyéb, férfi családtagnak, és ha e személyek nem elérhetők, úgy esetlegesen a születéskor jelenlévő orvosra és egyéb személyekre hárul ez a kötelezettség, ugyanakkor a gyermek anyja semmilyen esetben sem regisztrálhatja a gyermek születését. Erre az esetre szemléletes példaként szolgálhat Dzsibuti polgári törvénykönyve, amely nem említi meg az anyát azon személyek között, akik a születési regisztrációt elvégezhetik.⁴¹⁰

Azon országokban, ahol az anya csak rendkívüli körülmények fennálltakor végezheti el gyermeke születési regisztrációját alapvetően és elsősorban a gyermek apja felelős a gyermek születésének regisztrációjáért, így az azzal kapcsolatos feladatok elvégzéséért. Amennyiben a gyermek apja meghalt, beteg, vagy bármi más okból kifolyólag nem tudja elvégezni a születési regisztrációt, úgy a gyermek anyjának lehetősége van arra, hogy regisztrálja gyermeke születésének tényét.⁴¹¹ Ugyanakkor e pontnál rendkívül fontosnak tartom megtenni azt a megállapítást, hogy abban az esetben, ha a gyermek apja egyébként regisztrálhatná a gyermeket

⁴⁰⁹ Betsy L. FISHER: Gender and birth status discrimination and childhood statelessness. In: VAN WAAS, DE CHICKERA i. m. 186–187.

⁴¹⁰ Djibouti: Loi No. 003/AN/18/8eme/L portant Code Civil

La naissance de l'enfant est déclarée par le père, ou à défaut du père, par les docteurs en médecine ou en chirurgie, sages-femmes, officiers de santé ou autres personnes qui auront assisté à l'accouchement; et lorsque la mère a accouché hors de son domicile, par la personne chez qui elle aura été accouchée.

Djibouti: Loi No. 003/AN/18/8eme/L portant Code Civil [Djibouti], 9 April 2018, Article 87 <https://www.refworld.org/docid/5ec7e6244.html>

⁴¹¹ Fiji Births, Deaths and Marriages Registration Act 1975 (No 7 of 1975) commenced on 1 July 1976 Article 11:

The father of every child born alive or stillborn in Fiji, or, in case of the death, illness, absence, or inability of the father, the mother of such child, or in case of the death, illness, absence

Ennél a pontnál fontosnak tartom megemlíteni, hogy a Fidzsi-szigetek állampolgárság megszerzését szabályozó jogszabálya nem tartalmaz nemi alapú diszkriminációt, habár a születés regisztrációja esetén a nemi alapú diszkrimináció egyértelműen kitűnik az hivatkozott jogszabályból.

<https://www.laws.gov.fj/Acts/DisplayAct/914#>

(tehát a gyermek regisztrálásában nincs akadályoztatva, vagy az előző bekezdésben részletezett esetek egyike sem áll fenn), de azt mégsem teszi meg, a gyermek anyja ebben az esetben sem regisztrálhatja a gyermek születését, ennek következtében a gyermek születésének regisztrációja elmarad.

Eswatini születési regisztrációról szóló jogszabálya megfelelő példaként szolgálhat a fentebb leírtak megfelelő szemléltetésére. Eswatini születési regisztrációját taglaló nemzeti joga szerint a születési regisztráció elsődlegesen a gyermek apjának a felelőssége, a gyermek anyja még csak említésre sem kerül a születési regisztrációt végző, illetve az arra jogosult személyek között. A gyermek születési regisztrációjára jogosult személyekről szóló felsorolás végén csupán egyetlen olyan kitétel szerepel, hogy végső soron az végezheti el a gyermek születési regisztrációját, aki a gyermekért felelős. Ezzel összefüggésben ugyanakkor pusztán vélelem állítható fel, hogy amennyiben a felsorolásban szereplő korábbi személyek nem végzik el a gyermek regisztrációját, úgy az a gyermek anyja számára is adott lehetőség – habár fontos megjegyezni, hogy e kitétel kifejezetten nem szerepel Eswatini vizsgált születési regisztrációval kapcsolatos jogszabályában.⁴¹²

A nemi diszkriminációt tartalmazó születési regisztrációval kapcsolatos jogszabályok harmadik esete tartalmazza azt a kivételt, amikor a nők kizárólag abban az esetben végezhetik el gyermekük születési regisztrációját, illetve tehetik meg az ehhez szükséges adminisztratív lépéseket, ha bizonyítani tudják, hogy a gyermek házasságban született. Következésképpen, e plusz feltétel előírásakor megtehető az a megállapítás, hogy e rendelkezések alkalmazásával bizonyos országok lényegében kizárják azon anyákat a születési regisztráció lehetőségéből, akik gyermeke házasságon kívül született. Fontos megállapítani továbbá, hogy e rendelkezések

⁴¹² Swaziland: Births, Marriages and Deaths Registration Act of 1983

In the case of any children whether born alive or still-born the father of the child and, in the event of the death or absence or other inability of the father, any person present at the birth, or the occupier of the dwelling in which the child is born and, in the event of the death or absence or other inability of such occupier, the person having charge of such child, shall within sixty days after its birth give the prescribed notice thereof to a registration officer or a chief of the area or his induna or a registration information officer nominated or appointed for this purpose.

Swaziland: Births, Marriages and Deaths Registration Act of 1983 [Eswatini], 23 June 1983

<https://www.refworld.org/docid/5d0241277.html>

Ugyanakkor fontosnak tartom megjegyezni, hogy Eswatini azon 6 ország közé tartozik, amelyik semmilyen körülmény fennálltakor sem engedi meg a nők számára azt, hogy állampolgárságukat örökíthessék a gyermekük számára. Erre tekintettel álláspontom szerint ha már a születési regisztrációnál hallgatólagosan – a gyermek anyja nem kerül említésre a születési regisztrációt elvégző személyek között – a felsorolás végén a gyermek anyja is érthető az arra jogosult személyként, az állampolgárság megszerzését szabályozó jogszabály is tartalmazhatna egy hallgatólagos kivételt az állampolgárság örökítésével összefüggésben, ezáltal a nőkkel szembeni diszkrimináció az állampolgárság örökítése tekintetében felszámolásra kerülhetne.

a házasságon kívül született gyermekek mellett hatással vannak azon személyekre is, akik például üldöztetés vagy egyéb okból kifolyólag lakóhelyük elhagyására kényszerültek, ugyanis e tekintetben előfordulhat az az eset, hogy a gyermek anyja nem tudja a házasság tényét igazolni pusztán azért, mert például elveszett az ezt bizonyító okirat.⁴¹³

Fontos továbbá megjegyezni azon eshetőséget is, amikor a házasságon kívül született gyermekek esetében nem kerül fel a szülők neve a születési anyakönyvi kivonatra, melyre példaként említhető Egyiptom.⁴¹⁴ A házasságon kívül született gyermekek születési regisztrációjával kapcsolatos további probléma lehet azon országokban, ahol a nők büntetőjogi következményekkel kénytelen szembenézni akkor, ha házasságon kívül születik a gyermekük, ugyanis ezen esetekben prostitúcióval vádolhatják meg őket, melyek komoly büntetőjogi következményeket hordoznak magukkal, következésképpen e nők jelentős emberi jogi jogsértések áldozataivá válhatnak. Mindennek következtében azon gyermekek születési regisztrációjára – akik házasságon kívül születtek – sokszor abból az okból kifolyólag nem kerül sor, mert e gyermekek anyja a társadalmi megbélyegzettségtől és a büntetőjogi következményektől tartva inkább nem teszi meg azokat az adminisztratív lépéseket, amelyekkel regisztrálhatja a gyermeket, melyre tekintettel a gyermek születése a hatóságok látókörén kívül marad.

A születési regisztráció elmaradása ezen felül visszavezethető kevésbé jogi természetű okokra is. A születési regisztráció elmaradására hatással lehetnek bizonyos kulturális gyökerek és a születési regisztrációhoz köthető gyakorlati aspektusok is, melyek akadályokat görgetnek a nők elé gyermekük születési regisztrációjának elvégzésében. Ezen esetre példaként említhető Malajzia, ahol a házasságon kívül született gyermek törvénytelennek számít, erre tekintettel mindez visszatarthatja a hajadon nőket gyermekük születésének regisztrációjától, ugyanis

⁴¹³ A házassági anyakönyvi kivonat bemutatására példaként szolgálhat Kuvait, miszerint a gyermek születésének regisztrációjához feltétlenül szükséges a házassági anyakönyvi kivonat bemutatása és a gyermek apjának vagy a gyermek apai nagyapjának személyes jelenléte a gyermek születési regisztrációjakor.

E rendelkezés egyértelműen nemi alapú diszkriminációt tartalmaz mind a születési regisztrációnál megkövetelt kötelező jelenléte a gyermek apja vagy a nagyapja részéről, mind a házassági anyakönyvi kivonat bemutatása kapcsán. Kiemelendő továbbá, hogy Kuvait közvetlen nemi alapú hátrányos megkülönböztetést tartalmazó állampolgárság megszerzését szabályozó jogszabállyal rendelkezik, mely a disszertációban már említésre került.

Issuing Birth Certificates for Newborn Babies

<https://e.gov.kw/sites/kgoenglish/Pages/Services/MOH/IssuanceBirthCertificatesForNewborns.aspx>

⁴¹⁴ Law no. 12 of 1996 promulgating the child law amended by law no. 126 of 2008, Article 22 https://learningpartnership.org/sites/default/files/resources/pdfs/Egypt-Law%20No%2012%20of%201996%20Child%20Law%20Amended%20by%20Law%20No%20126%20of%202008_complete-English.pdf

kifejezetten stigmatizáló erejű az a tény, hogy gyermekük születési anyakönyvi kivonatában nem szerepel az apa neve.⁴¹⁵ Ennek fényében a közösség kirekesztése és megvetése elkerülése érdekében a gyermek születési regisztrációja ezen esetekben elmaradhat.

A születési regisztráció kapcsán ugyanakkor szükségesnem tartom az ezzel kapcsolatos jó gyakorlatokat⁴¹⁶ is kiemelni, melyek a nők férfiakkal egyenlő módon történő születési regisztráció megtételével vagy bejelentésével kapcsolatosak. Ennek fényében Mozambik példáját tartom fontosnak ismertetni. Mozambikban 2004-ben olyan átfogó reformon esett át az anyakönyvi jogszabály, melynek következményeként bármelyik szülő elvégezheti a születési regisztrációt és igényelheti a születési anyakönyvi kivonatot.⁴¹⁷ Mindemellett az egyedülálló mozambiki nők a jogszabályi reform eredményeként kezdeményezhetik az eljáró hatóságnál, hogy a gyermekük az édesanya lánykori vezetéknevét kaphassa meg, illetve lehetőségük nyílt a férjen kívüli férfi nevének a gyermek apjakénti feltüntetésére is.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Ennél a pontnál fontosnak tartom megtenni azt a megállapítást, hogy a maláj szövetségi bíróság egy ítéletében úgy döntött, hogy a házasságon kívül, külföldön született gyermek nem szereshet maláj állampolgárságot. Ugyanakkor, a dolgotat nemi diszkrimináció és hontalanság kapcsolatát bemutató alfejezetnél ismertettem Malajzia azon törekvését, hogy módosítsa az alkotmányát, mellyel lehetővé tenné a nők számára is az állampolgárság örökítését abban az esetben, amennyiben a gyermek külföldön születik külföldi férfitől.

Press summary in the Federal Court of Malaysia (appellate jurisdiction) civil appeal no: 01(i)-34-10/2019(w)

<https://www.kehakiman.gov.my/sites/default/files/2021-05/Press%20Summary%20%28Majority%2028.5.2021%29%20FC.pdf>

⁴¹⁶ További jó gyakorlatként tartom fontosnak megemlíteni Jordánia és Thaiföld születési regisztrációval kapcsolatos intézkedéseit, amelyek bár nem a nemi alapú hátrányos megkülönböztetéshez kötődnek közvetlenül, mégis rendkívüli intézkedéseknek számítanak az állampolgársághoz való jog érvényesítése érdekében és az állampolgárság maradéktalan gyakorlása szempontjából.

A szíriai menekültválság következtében rengeteg szír állampolgár volt kénytelen Jordániába menekülni. A UNHCR-ral együttműködve Jordánia számos olyan intézkedést fogadott el, amely megkönnyítette a menekülttáborokban született gyermekek regisztrációját, a születés késői regisztrációját gyorsított bírósági eljárásokon, valamint, mivel a születés regisztrációjának alapfeltétele a házassági anyakönyvi kivonat bemutatása, a házassági anyakönyvek kiállítására is sor került, melyre tekintettel a gyermekek esetében a hontalanság kockázata már nem állt fent.

Kiemelendő továbbá Thaiföld átfogó születési regisztrációval kapcsolatos reformja is jó gyakorlatként – melyet az I Belong kampány hatására vittek végbe – tekintettel arra, hogy Thaiföldön minden gyermek születése regisztrálásra kerül a reformnak köszönhetően függetlenül a gyermek szüleinek állampolgárságától vagy státuszától, melynek következtében a hontalanság kockázata csökkent, és egyben első lépésként is tekinthető a thai állampolgársághoz.

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Good Practices Paper – Action 7: Ensuring birth registration for the prevention of statelessness, 16–19. o., 23–25.

<https://www.refworld.org/docid/5a0ac8f94.html>

⁴¹⁷ Birth Registration Research, A collection of three comparative reports prepared for UNICEF by DLA Piper, November 2015 – August 2016, 97. <http://www.a4id.org/wp-content/uploads/2017/01/UNICEF-Birth-Registration.pdf>

⁴¹⁸ Lei 10/2004 Mozambique Family Law, Article 238 (1)

https://www.wlsa.org.mz/wp-content/uploads/2014/11/Lei_da_Familia.pdf

Következésképpen megállapítható, hogy a születési regisztráció egy olyan alapjog, amelynek megléte egyéb jogok gyakorlásának feltétele. A születési regisztráció hiánya a hontalanság kockázatát hordozza magában, ezáltal elengedhetetlen a nemi alapú hátrányos megkülönböztetést tartalmazó jogszabályok módosítása, ugyanis a nők a születési regisztráció megtételekor némely országban olyan szintű hátrányba kerülnek, hogy ők is és a gyermekük is súlyos jogsértés áldozatává válnak. A születési regisztrációt szabályozó jogszabályok nemi alapú diszkriminatív rendelkezéseinek alapvetően kettő olyan vetülete van, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak a hontalansággal vagy a hontalansággal kockázatával, erre tekintettel a nemi diszkriminációt tartalmazó jogszabályok, valamint a szocio-kulturális aspektusok, melyek akadályt állítanak a születési regisztráció elé, melyek azon országokban jellemzők, amelyek patriarchális szemléletű berendezkedéssel rendelkeznek. A jó gyakorlatok bemutatásakor ugyanakkor láthatóvá vált, hogy ahhoz, hogy a születési regisztrációról szóló jogszabályok ne tartalmazzanak nemi alapú diszkriminatív intézkedéseket, csupán politikai akarat kérdése, mely egyúttal kielégíti a nemzetközi emberi jogi dokumentumok által támasztott kötelezettséget is a születési regisztrációhoz való joggal összefüggésben.

9. 7. 3. A gyermekhontalanság mint a nemi diszkrimináció következménye

Ahogy azt a disszertációban korábban, e fejezetben pedig különösen megemlítettem, az állampolgárság örökítésével összefüggésben alkalmazott nemi diszkrimináció közvetlen kihatással van a gyermekhontalanságra. A gyermekhontalanság felszámolásával egyben a hontalanok legnagyobb számának felszámolására lenne lehetőség, mely jelentősen csökkentené ezen emberi jogi jogsértés megtörténtét és egyben megoldást kínálhatna megannyi gyermek számára a testi, lelki és szociális fejlődésük elősegítése érdekében. Az alábbiakban ismertetem a Gyermekjogi Egyezmény gyermekhontalansággal kapcsolatos rendelkezéseit, azzal, hogy szükséges visszatekinteni és e rendelkezéseket sok esetben egybeolvasni az 1961. évi Egyezmény főként 1–4. cikkével összefüggésben, melyek a hontalanság csökkentését hivatottak szolgálni.

A 18 független szakértőből álló Gyermekjogi Bizottság feladata, hogy figyelemmel kísérje a Gyermekjogi Egyezményben foglaltak, valamint az ahhoz kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyvek végrehajtását a szerződő államokban.⁴¹⁹ A Gyermekjogi Bizottság által kiadott ajánlások a Gyermekjogi Egyezménnyel kapcsolatban meghatározzák annak értelmezése

⁴¹⁹ Committee on the Rights of the Child
<https://www.ohchr.org/en/hrbodies/crc/pages/crcindex.aspx>

irányát, melyek nem kizárólag az ahhoz csatlakozó államok számára nyújtanak eligazodást a dokumentum értelmezésében, hanem alapul szolgálhatnak a bírói jogértelmezés során, valamint az érdekérvényesítés különböző folyamataiban is.⁴²⁰ A Gyermekjogi Bizottság három fő tevékenységi területe, azaz azon területek, ahol a legmagasabb számú ajánlásokat adták ki, a nemi diszkriminációt tartalmazó állampolgársági jogszabályok módosítására,⁴²¹ a területen született hontalan gyermekek állampolgárságának biztosítására,⁴²² valamint a gyermekhontalanság elkerülése érdekében a születési regisztráció⁴²³ biztosítására vonatkoznak.⁴²⁴

A Gyermekjogi Bizottság a kísérő nélküli kiskorúak származási országukon kívül való bánásmódról szóló véleményében⁴²⁵ továbbá hangsúlyozta, hogy a Gyermekjogi Egyezményben foglalt állami kötelezettségek a szerződő állam területére vonatkoznak, beleértve azokat a gyermekeket is, akik a szerződő állam joghatósága alá kerülnek a szerződő állam államterületére való belépéskor, ezáltal a Gyermekjogi Egyezményben foglalt jogok nem kizárólag azokat a gyermekeket illetik meg, akik a szerződő állam állampolgárai, hanem az összes gyermekeket – beleértve a menedékkérő gyermekeket, menekülteket és migráns gyermekeket-, függetlenül az állampolgárságuktól, bevándorlási státuszuktól vagy a hontalanság eseteitől.

9. 8. Következtetések

A diszkriminációt ismertető fejezet végén láthatóvá vált – különösen a hontalanság és a diszkrimináció kapcsolatának gyakorlati példákon való bemutatása során –, hogy a

⁴²⁰ Francesco CECON: Advancing children’s right to a nationality through the UN Committee on the Rights of the Child. In: VAN WAAS, DE CHICKERA i. m. 148.

⁴²¹ E pont kapcsán a Gyermekjogi Bizottság is aláhúzta, hogy a gyermek jogosult a szülei állampolgárságának megszerzésére függetlenül attól, hogy házasságban vagy házasságon kívül született-e, a szülei állampolgárságától vagy a születés helyéről.

⁴²² A Gyermekjogi Bizottság rendszerint felhívja a figyelmet arra, hogy azon államok, melyek nem biztosítanak a területükön született hontalan gyermek számára állampolgárságot, megszegik a Gyermekjogi Egyezmény 7. cikkét. Az e gyermekek állampolgársághoz jutása alapvető fontosságú a gyermekhontalanság leküzdésében, az állampolgárság megadása nem függhet a szülők származásától, bevándorlási státuszától, a szülők etnikai vagy faji hovatartozásától vagy a szülők nemétől.

⁴²³ A Gyermekjogi Bizottság hangsúlyozta a születési regisztráció meglétét, ugyanis az számos országban előfeltétele a születési anyakönyvi kivonat kiadásának, mely a szabad mozgáshoz szükséges további dokumentum miatt elemi fontosságú. A születési regisztráció fontosságáról e fejezet szól részletesebben.

⁴²⁴ Institute on Statelessness and Inclusion: *Statelessness and Human Rights, the Convention on the Rights of the Child*. Statelessness essentials, 2018 <https://files.institutesi.org/statelessness-and-CRC.pdf>

⁴²⁵ UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 6 (2005): Treatment of Unaccompanied and Separated Children Outside their Country of Origin, 1 September 2005, CRC/GC/2005/6 <https://digitallibrary.un.org/record/566055?ln=en>

hontalanságnak nemcsak következménye, hanem egyben oka is a hátrányos megkülönböztetés, másként fogalmazva, a hontalanságnak nemcsak oka, hanem egyben következménye is a hátrányos megkülönböztetés. Tehát a hontalanság és a diszkrimináció közötti összefüggés olyan egyértelmű és elválaszthatatlan, hogy a hontalanság nem képzelhető el diszkrimináció nélkül, azaz a hontalanság lényegi eleme a hátrányos megkülönböztetés. Erre figyelemmel is megállapítható, hogy a diszkriminatív rendelkezést tartalmazó állampolgárság megszerzéséről rendelkező jogszabályok módosítása nagy mértékben járulna hozzá a hontalanság megszüntetéséhez.

Az esettanulmányokon keresztül is láthattuk, hogy napjainkban is számos olyan állam alkalmaz diszkriminatív rendelkezéseket az állampolgársági jogában, amelyek súlyos jogsértéseket eredményeznek azon személyek relációjában, akik a jogkorlátozás elszenvedőiként abban érintettek. E súlyos jogsértések megszüntetése és azokkal való egyértelmű felhagyás pusztán állami akarat kérdése, ugyanis az állampolgárság megszerzésének alapjait lefektető jogszabályok e súlyosan diszkriminatív rendelkezései jogszabály-módosítással az emberi jogi szempontból is megfelelő kívánt végeredményhez vezetessenek.

Álláspontom szerint abban az esetben beszélhetünk kifejezett előrelépésről a hátrányos megkülönböztetés és a hontalanság egymástól való eltávolításában, amennyiben konkrét állami akarat keletkezik a jogsértések megszüntetése iránt, és az állampolgárságból kirekesztett személyeket a megfelelő módon tudják integrálni a relációjukban diszkriminatív szabályokat bevezető és alkalmazó államok a társadalmukba.

A nemi diszkriminatív rendelkezéseket tartalmazó és e hatásukban hátrányos megkülönböztetést tartalmazó állampolgársági jogszabályok megléte és azok nemi diszkriminatív gyakorlati megvalósulása kulcsfontosságú szerepet játszik a nők és férfiak emberi jogainak megteremtése és érvényre juttatásának egyenlőségében és ezáltal a hontalanság megelőzésében, illetve annak csökkentése érdekében tett erőfeszítések tekintetében. Ahogy az a jogszabályi keretrendszer bemutatásakor világossá vált, az egyes nemzetközi emberi jogi egyezményekben részes államok nem alkalmazhatnak az egyezményekben leírt szabályoktól eltérő szabályozást, amely nem szolgálja az egyezmény célját, hanem azzal éppen ellentétes, így ezen egyezményekben részes országok által bevezetett intézkedések a nemzetközi emberi jog által kötve vannak.

A hontalanság esetei növekedésének legfőbb felelősei a diszkriminatív rendelkezéseket tartalmazó állampolgársági szabályok figyelemmel arra, hogy a hontalanság ezáltal generációról generációra örökíthető. Szükséges tehát a hátrányos megkülönböztetést tartalmazó

jogszabályok módosítása annak érdekében, hogy a hontalanság eseteinek számát csökkenteni lehessen és lehetővé váljon a nők számára állampolgárságuk örökítése és az azzal való rendelkezés a férfiakkal egyenlő módon, azzal, hogy ennek megfelelően a születési regisztráció gyakorlati szabályainak kialakításában is elengedhetetlenül fontos mindkét szülő számára a születési regisztráció lehetőségének megadása, mely által a gyermekhontalanság az e fejezetben ismertetettek szerint csökkenthető.

A nemi alapú diszkrimináció miatt keletkezett hontalanság esetei csökkentése érdekében szükséges az államok részéről csatlakozni a releváns emberi jogi dokumentumokhoz, különösen az 1954. évi Egyezményhez és az 1961. évi Egyezményhez, valamint a CEDAW-hoz, illetve szükséges visszavonni a CEDAW 9. cikkéhez tett fenntartásokat, amellyel a fenntartást bejelentett államok kifejezték az adott cikkel kapcsolatos aggályaikat és azt magukra nézve nem ismerték el hatályosnak. Tehát, a fenntartások visszavonásával a részes államokra nézve kötelező erejű az adott cikkben foglalt rendelkezés, ez esetben a nők állampolgársági kérdésekben a férfiakkal való egyenlő jogok biztosítása. Továbbá szükségesnek bizonyul azon állampolgársági jogszabályok módosítása is, melyek nemi alapú megkülönböztetést tartalmaznak. Tehát tipikusan az állampolgárság örökítése tekintetében vagy az állampolgárság házasság útján történő automatikus megváltoztatását kötelezővé tévő jogszabály-módosítást szükséges végrehajtani.

Erre és a hontalanság kockázatának elkerülésére tekintettel a kettős állampolgárság lehetőségét szükséges biztosítani. Különös figyelmet kell tehát fordítani azon garanciális szabályok kialakítására azokban az esetekben, amennyiben a nő egy új, így a nő a férje állampolgárságának megszerzését kívánja előtérbe helyezni, és a férje állampolgársága szerinti nemzeti jog nem teszi lehetővé a kettős állampolgárságot.

Az állampolgárság megszerzéséről rendelkező jogszabályokba beépített garanciák biztosítják tehát, hogy a korábbi állampolgárság kizárólag akkor szűnhessen meg, ha már az új állampolgárság birtokában van a kérelmező, illetve szükséges továbbá a születési regisztráció bármely szülő által elvégezhetővé tétele is annak érdekében, hogy a hontalanság esetei csökkenhessenek.

A fentebb ismertetettek fényében látható, hogy a nemzeti állampolgársági jogszabályokban szereplő diszkriminatív rendelkezések felszámolásával, az állampolgárságot szabályozó, valamint a születési regisztrációról rendelkező jogszabályok módosításával hatalmas előrelépést lehetne elérni a hontalanság eseteinek csökkentése érdekében, mely az I Belong

Cselekvési Terv több pontját megfelelően kezelni, tehát nevezetesen a 2. pontban, a 3. pontban, valamint a 7. pontban foglalt igényekre adna választ.

A hátrányos megkülönböztetést tartalmazó nemzeti állampolgársági jogszabályok módosításának lehetősége tehát az államok kezében van, a nemi alapú diszkrimináció állampolgársági jogokba, valamint a születési regisztrációt szabályozó jogszabályokba való beágyazódásának felszámolása kizárólag az állami akarat kérdése.

10. Záró gondolatok

Legtöbbünk számára az állampolgárság egy olyan alapvető jogosítvány, melynek meglétét természetesnek vesszük. Az állampolgársághoz fűződő jogaink gyakorlását pedig magától értetődőnek, evidensnek tekintjük. Az átlagember bele sem gondol abba, hogy állampolgárságunk nem eleve elrendelt, hanem az számos feltétel, illetve tényező együttes megléte esetén realizálódik. Ahogyan a doktori értekezésben is kifejtettem, az állampolgárság megszerzése több módon is lehetséges, vagy annak okán keletkezett születésünk pillanatában, hogy a szüleink is rendelkeztek ezen állampolgársággal vagy az adott ország területén való születés tényével megfelelően jön létre az állampolgárságunk.

Az állampolgársággal kapcsolatos jogosítványok észrevétlenül vannak jelen mindennapjainkban, így példaként említve az oktatáshoz való jogot vagy az egészségügyi ellátáshoz való jogot. Mindezeket természetesnek vesszük, holott ez sajnálatos módon még napjainkban is sokak számára csupán egy vágyott privilégiumként képzelhető el. A kutatásom során megerősítést nyert az a megállapítás, hogy a hontalanság napjaink egyik méltatlanul elfeledett emberi jogi válsága, a hontalanság természetéből fakadóan annak magnitúdójával összefüggésben csak megközelítőleg lehetnek sejtéseink. A hontalanok ugyanis nem rendelkeznek állampolgársággal, így az állampolgársághoz fűződő jogaikat képtelenek maradéktalanul gyakorolni, ennek következtében a társadalom peremére szorulnak, marginalizálódnak, így képtelenek aktívan részt venni a társadalom mindennapi életében.

A hontalanság témájának átfogó kutatása során a szabályozás vertikális vizsgálatokor arra a megállapításra jutottam, hogy habár a nemzetközi jogfejlődés eredményeként köszönhetően megannyi egyezmény kifejezetten rögzíti az állampolgársághoz való jog fontosságát, a nemzetközi közösség mégsem tudott megoldást találni a hontalanság kiküszöbölésére. Következésképpen megállapítható, hogy a nemzetközi közösség részéről a szándék a hontalan személyek helyzetével kapcsolatos megoldás megtalálásában egyértelmű volt a Nyilatkozat megalkotásától fogva, ugyanakkor az elfogadott nemzetközi egyezmények funkciójukat tekintve nem bizonyultak elégségesnek a hontalanság felszámolására. A nemzetközi közösség erőfeszítései közül kiemelendő a 1954. évi Egyezmény, mely általánosságban véve pozitív hatással bír a hontalanok jogainak érvényesítése kapcsán és a problémára való figyelemfelhívás tekintetében. Ugyanakkor mivel az abban foglaltak nem kikényszeríthetők – és álláspontom szerint nem is feltétlenül megfelelőek a probléma kiküszöbölése tekintetében –, az egyezmény nem minősül önvégrehajtónak, viszont ez azt is jelenti, hogy a hontalanság felszámolására és a hontalan személyek jogainak érvényesítése tekintetében nem kínál megfelelő megoldást,

tekintettel az egyes országokban hiányzó politikai akaratra és a különböző országok eltérő társadalmi hagyományokban rögzült elveire.

A nemzetközi közösség hontalanság kiküszöbölésére irányuló kampányai tekintetében szükséges megállapítani, hogy azok a figyelemfelhívó szerepüket tekintve kiemelt helyet érdemeltek az értekezésben, ugyanakkor álláspontom szerint irreális célokat fogalmaznak meg irreális ambíciószinten, melyre tekintettel e kampányok sem szolgálhatnak a hontalanság felszámolása iránti küzdelem zászlóshajóiként.

Álláspontom szerint a hontalanság kiküszöbölésére, különösen a gyermekhontalanság elkerülésére az állampolgárság megszerzésével kapcsolatos elvek közül a legmegfelelőbbben a gyermekhontalanság elkerülését szolgáló kiegészítő elvként működő *ius soli* ad megfelelő választ. Ugyanis az állampolgárság megszerzésére szolgáló elvek alkalmazása önmagukban nem szolgálnak megfelelő megoldással, ahogyan az értekezésben is részleteztem, ezen elvek együttes alkalmazása kínálhat adekvát választ. A gyermekhontalanság elkerülését szolgáló kiegészítő elvként működő *ius soli* alkalmazása tehát a gyakorlatban kizárhatná a gyermekhontalanságot, ezáltal megoldást adva a disszertáció bevezető részében feltett kérdésre, miszerint létezik-e olyan módszer, amely érdemben tud reflektálni erre a rendkívül súlyos és méltatlanul mellőzött emberi jog problémára.

Ugyanakkor figyelemmel arra, hogy minden egyes ország más és más történelmi, jogi, szocio-kulturális hagyományokkal és mélységekkel rendelkezik, a hontalanság kiküszöbölésére szolgáló egységes megoldás alkalmazása álláspontom szerint utópisztikus. Az államok és a hontalanok között fennálló negatív állampolgársági kollízió feloldása meglátásom szerint politikai akarat kérdése, ugyanis az állampolgárság mint az állam szuverenitásának egyik legkifejezőbb eszköze és az állampolgárság birtoklása mint a hontalan személy alapvető érdeke közötti feszültség rendezése globális szinten álláspontom szerint nem megoldható.

A doktori disszertációban részletesen ismertetett nemzetközi egyezmények által kínált egységes és általános megoldás jelenti tehát egyben a problémát is, ugyanis a negatív állampolgársági kollízió, valamint az államok fentebb említett különbözőségei miatt szinte lehetetlen egy olyan egységes megoldás vagy rezsím kialakítása, amely minden ország specifikumát figyelembe véve tudná megoldani a hontalanság problematikáját. Ezt tetőzi továbbá, hogy az államok aktuális, belső problémái mindig előre valóbbak lesznek, mint a területükön élő hontalan személyek jogi helyzetének megfelelő módon történő rendezése és a hontalanság felszámolása.

A doktori értekezés egy külön fejezetében vizsgáltam a hátrányos megkülönböztetés és a hontalanság közötti összefüggést. A kutatási folyamat során arra a megállapításra jutottam, hogy a diszkrimináció és a hontalanság közötti relációt akként lehet leírni, mint egy saját farkába harapó kígyó, melyet alátámaszt a disszertációban szerepeltetett hipotézis, miszerint hátrányos megkülönböztetés nélkül nem beszélhetünk hontalanságról. A diszkrimináció a hontalanság nemcsak következménye, hanem egyben oka is. A hipotézis alátámasztására szolgál továbbá az értekezésben ismertetett számos esettanulmány is.

Következésképpen, a hátrányos megkülönböztetés a hontalanság alfája és ómegája és egyben a hontalanság problematikájának megoldása is, azaz a diszkrimináció felszámolásával a hontalanság is kiküszöbölhető. Ugyanakkor bízva a jövőben, az államok és a nemzetközi közösség remélhetőleg nagyobb figyelmet fordítanak a hontalanság felszámolását célzó küzdelemre és az emberi méltóság maradéktalan érvényesítésére.

Irodalomjegyzék

Tanulmányok, könyvek, könyvrészek

- ARENDT, Hannah: *The Origins of Totalitarianism*. Penguin Random House UK, 2017.
- ÁRVA Zsuzsanna: *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. Wolters Kluwer Kft. Budapest. 2013.
- ASSUNÇÃO, Thiago: Statelessness in Brazil: from invisibility to the invitation for becoming a citizen, March 2019.
https://www.researchgate.net/publication/337228439_Statelessness_in_Brazil_from_invisibility_to_the_invitation_for_becoming_a_citizen
- BALOGH Zsolt: A diszkrimináció tilalma. In: SCHANDA Balázs, BALOGH Zsolt: *Alkotmányjog – Alapjogok*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara. Budapest. 2011.
- BATCHELOR, Carol: The 1954 Convention Relating to the Status of Stateless Persons: Implementation Within the European Union Member States and Recommendations for Harmonization. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 22(2), (2005).
<https://refuge.journals.yorku.ca/index.php/refuge/article/view/21330/20001>
- BEATO, Andrew M.: Newly Independent and Separating States' Succession to Treaties: Considerations on the Hybrid Dependency of the Republics of the Former Soviet Union. *American University International Law Review* 9, no. 2. (1994)
<https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1469&context=auilr>
- BERÉNYI Katalin: Addressing the anomaly of statelessness in Europe: An EU law and human rights perspective. Doctoral (PhD Thesis), Budapest. 2018.
https://tudasportal.uninke.hu/xmlui/static/pdfjs/web/viewer.html?file=https://tudasportal.uninke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/13338/berenyi_katalin_doktori_ertekezes.pdf?sequence=15&isAllowed=y
- BERKES Lilla: „Egyenlőség”. In JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÖK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat,*

rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) (2019)

<http://ijoten.hu/szocikk/egyenloseg>

- BLUMENSON, Eric: How are Human Rights Universal? *Carr Center Discussion Paper Series*. 2020-12.
https://carrcenter.hks.harvard.edu/files/cchr/files/06_blumenson_4.pdf?m=1606238536
- CECON, Francesco: Advancing children’s right to a nationality through the UN Committee on the Rights of the Child. In: VAN WAAS, Laura, DE CHICKERA, Amal (ed.): *The World’s Stateless Children, Institute on Statelessness and Inclusion*, Wolf Legal Publishers, Oisterwijk, the Netherlands, 2017.
- CHEN, Lily, NAHMIAS, Petra, STEINMUELLER, Sebastian: UNHCR Statistical Reporting on Statelessness. *UNHCR Statistics Technical Series*. 2019/1.
<https://www.unhcr.org/5d9e182e7.pdf>
- CHRONOWSKI Nóra: Szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jog. In: LAMM Vanda (szerk.): *Emberi Jogi Enciklopédia*. Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó. 2018.
- CHRONOWSKI Nóra – PETRÉTEI József: „Szuverenitás” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András)* (2020)
<http://ijoten.hu/szocikk/szuverenits>
- CRENSHAW, Kimberle: Demarginalising the Intersection of Race and Sex. *University of Chicago Legal Forum* (1989)
- CSINK Lóránt, Az állampolgárság szabályozása 1945 és 1950 között Magyarországon, *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica: publicationes doctorandorum juridicorum*, 2004 (4)
- FISHER, Betsy L.: Gender and birth status discrimination and childhood statelessness. In: VAN WAAS, Laura, DE CHICKERA, Amal (ed.): *The World’s Stateless Children, Institute on Statelessness and Inclusion*, Wolf Legal Publishers, Oisterwijk, the Netherlands, 2017.

- FÖLDESI Tamás: Az emberi jogok univerzalitása és az állampolgári jogok partikularitása. Fundamentum, 1998/4.
http://epa.oszk.hu/02300/02334/00054/pdf/EPA02334_Fundamentum_1998_04_016-024.pdf
- FREDMAN, Sandra, Double Trouble: Multiple discrimination and EU Law. *European Anti-Discrimination Law Review*, Vol. 2. (2005)
https://www.migpolgroup.com/old/public/docs/32.EuropeanAnti-discriminationLawReview_Issue2_EN_10.05.pdf
- FREDMAN Sandra, Intersectional discrimination in EU gender equality and non-discrimination law. Luxembourg, Publications Office of the European Union. 2016.
<https://www.equalitylaw.eu/downloads/3850-intersectional-discrimination-in-eu-gender-equality-and-non-discrimination-law-pdf-731-kb>
- FRIPP, Eric, *Nationality and statelessness in the International Law of Refugee Status*, Oregon, Hart Publishing, Oxford and Portland, 2016.
- GANCZER Mónika: *Állampolgárság és államutódlás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2013.
- GANCZER Mónika: „Állampolgárság” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÖK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYÖK Gábor)
<http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-jog-allampolgarsag> (2021)
- DAGGER, Richard: Republican Citizenship. In: *Handbook of Citizenship Studies*, edited by Engin F. ISIN and Bryan S. TURNER, Thousand Oaks: Sage Publications. 2002.
<https://core.ac.uk/download/pdf/232767008.pdf>
- DE GROOT, David: EU law and the mutual recognition of parenthood between Member States: the case of V.M.A. v Stolichna Obsthina, [Global Governance Programme], GLOBALCIT, Special Report, 2021/01, [Global Citizenship]. 16.
https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/69731/RSCAS_GLOBALCIT_SR_2021_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- DE GROOT, Gerard-René, VONK, Oliver: Acquisition of Nationality by Birth on a Particular Territory or Establishment of Parentage: Global Trends Regarding *Ius*

- Sanguinis and Ius Soli*, *Netherlands International Law Review*, vol. 65, no. 3 (2018).
<https://doi.org/10.1007/s40802-018-0118-5>
- HARASZTI Margit Katalin: Kísérő nélküli kiskorúak a menekültjogban és a gyermekvédelemben: árnyak a Paradicsomban. *Családi Jog*, XII. Évfolyam 4. szám. 2014. december
 - HOORNICK, Michiel: Addressing Statelessness through the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination ('ICERD'). *The Statelessness and Citizenship Review*. Vol 2 No 2. 2020.
<https://statelessnessandcitizenshipreview.com/index.php/journal/article/view/145/93>
 - HORVÁTH István: Kisebbségpszichológia. Alapfogalmak és kritikai perspektívák. Kolozsvári Egyetemi Kiadó – Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár. 2006.
https://atti.uni-miskolc.hu/segedanyagok/horvath_kisebbszegszocTK.pdf
 - JARVE, Priit and POLESHCHUK, Vadim: Report on Citizenship Law: Estonia. European University Institute, Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT) Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School. 2019.
https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/65466/RSCAS_GLOBALCIT_CR_2019_7.pdf?sequence=1&isAllowed=y
 - JELLINEK, Georg: Allgemeine Staatshlehre. Verlag von O. Häring, Berlin 1914.
 - KANICS, Jyothi: Migration, forced displacement, and childhood statelessness. In: VAN WAAS, Laura, DE CHICKERA, Amal (ed.): *The World's Stateless Children, Institute on Statelessness and Inclusion*, Wolf Legal Publishers, Oisterwijk, the Netherlands, 2017.
 - KISTELEKY Károly, *Az állampolgárság fogalmának és jogi szabályozásának történeti fejlődése – koncepciók és alapmodellek Európában és Magyarországon*, 2009, PhD értekezés, Budapest
 - KOCHENOV, Dimitry Vladimirovich: Ending the passport apartheid. The alternative to citizenship is no citizenship – A reply. *International Journal of Constitutional Law*, Volume 18, Issue 4, December 2020.
<https://academic.oup.com/icon/article/18/4/1525/6169921>
 - KOVÁCS Péter: *Nemzetközi Közjog*. Osiris kiadó, Budapest, 2011.

- LANGER, Arnim: A 2010 Côte d'Ivoire's elusive quest for peace. *Bath Papers in International Development*, vol. BPD11, Centre for Development Studies, University of Bath, Bath, U. K. 2010.
https://purehost.bath.ac.uk/ws/portalfiles/portal/202189067/cote_d_ivoires_elusive_quest_for_peace.pdf
- LYNCH, Maureen, ALI, Perveen: Buried Alive. Stateless Kurds in Syria. *Report for Refugees International*, January 2006.
<https://www.refworld.org/docid/47a6eba80.html>
- MAKKONEN, Timo: *Multiple, compound and intersectional discrimination: Bringing the experiences of the most marginalized to the fore*. Institute For Human Rights Åbo Akademi University April 2002.
<https://www.abo.fi/wp-content/uploads/2018/03/2002-Makkonen-Multiple-compound-and-intersectional-discrimination.pdf>
- MANBY, Bronwen: „Legal identity for all” and childhood statelessness. In: VAN WAAS, Laura, DE CHICKERA, Amal (ed.): *The World’s Stateless Children, Institute on Statelessness and Inclusion*, Wolf Legal Publishers, Oisterwijk, the Netherlands, 2017.
- MARSHALL, Thomas Humphrey: Citizenship and Social Class, in T. BOTTOMORE (ed.): *Citizenship and Social Class*, London, Pluto Press, 1992.
- MATIAS, Goncalo: *Citizenship as a Human right*. London, Palgrave Macmillan, 2016.
- MASSEY, Hugh: UNHCR and De Facto statelessness. *Legal and Protection Policy Research Series*, 2010.
- MILLER, David: Citizenship and Pluralism, *Political Studies*, XLIII (1995)
- MOHAY Ágoston: Az uniós és egyenlő bánásmód joganyag és implementációja a magyar jogban. In: TILK Péter (szerk.): *Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya*. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2016.
- MOLNÁR Tamás: Stateless Persons under International Law and EU Law: a Comparative Analysis Concerning their Legal Status, with Particular Attention to the Added Value of the EU Legal Order. *Acta Juridica Hungarica*, 2010/4.
- MOLNÁR Tamás: Remembering the Forgotten: International Legal Regime Protecting the Stateless Persons – Stocktaking and New Tendencies, (2014) *US-China Law Review* 11:(7)

- MOLNÁR Tamás: Hontalanság. In: LAMM Vanda (szerk.): *Emberi Jogi Enciklopédia*. Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2018.
- MOLNÁR Tamás: The Sudita Keita Versus Hungary Ruling of the ECtHR and the Right to Private Life of Stateless Persons: A Long Saga Comes to an End. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*. 2021 (9) 1.
- PAP András László: *Rendészet és sokszínűség*. Dialóg Campus, Budapest. 2019.
https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15729/Web_PDF_Rendeszet_es_sokszinus_eg.pdf?sequence=1
- SHACHAR, Ayelet: Earned Citizenship: Property Lessons For Immigration Reform. *Yale Journal of Law and the Humanities*, Vol. 23, 2011.
https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/7462/04_23YaleJL_Human110_2011_.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- SCHANDA Balázs: A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága. In: (szerk.) JAKAB András – FEKETE Balázs: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) [9] (2018)
<http://ijoten.hu/szocikk/a-gondolat-a-lelkiismeret-es-a-vallas-szabadsaga>
- SMITH, Ben: Intersectional Discrimination and Substantive Equality: A Comparative and Theoretical Perspective. *The Equal Rights Review*, Vol. Sixteen (2016)
- SMITH, Rogers M.: Birthright Citizenship and the Fourteenth Amendment in 1868 and 2008, *Journal of Constitutional Law* (2009) 1329.
<https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1175&context=jcl>
- SOMODY Bernadette, SZABÓ Máté Dániel, VISSY Beatrix, DOJCSÁK Dalma: *Alapjogi Tanok I.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest. 2018.
- SOUTHWICK, Katherine: Ethiopia-Eritrea: statelessness and state succession. *Forced Migration Review*, April (2019)
<https://www.fmreview.org/statelessness/southwick>
- SZABÓ Máté: *Emberi jogok – alapvető jogok?* Kairosz Kiadó, Budapest, 2011.
- SZALAI Ákos and BÁNDI Gyula and SZABÓ Marcell: *Sustainability, Law and Public Choice*. Europa Law Publishing. 2014.

- SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet: A megkülönböztetés tilalma és az egyenlő bánásmód elv rendszertani összefüggései és együttes értelmezése a 2009 előtti uniós jogfejlődésben. In: SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Egyenlő bánásmód irányelvek – helyzetkép, Tanulmányok az uniós joganyag tagállami alkalmazásáról*. Publikon Kiadó, Budapest - Pécs, 2019.
- SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet: Megkülönböztetés tilalma. In: SONNEVEND Pál, BODNÁR Eszter (szerk.): *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének Kommentárja*. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021.
- SZEMESI Sándor: Hátrányos megkülönböztetés tilalma. In: LAMM Vanda (szerk.): *Emberi Jogi Enciklopédia*. Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2018.
- TÓTH Judit: Principles and Practice of Nationality Law in Hungary. In: *Regio: Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*, 8. (2005) 32.
- TAMBAKAKI, Paulina: *Human rights, or citizenship?* Birkbeck Law Press, 2010.
- TRÓCSÁNYI László, SCHANDA Balázs: *Bevezetés az alkotmányjogba*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2012.
- UCCELLARI, Paola, Multiple Discrimination: How Law can Reflect Reality. *The Equal Rights Review*, Vol. One (2008)
- VLIÉKS, Caia: Tjebbes and Others v Minister van Buitenlandse Zaken: A Next Step in European Union Case Law on Nationality Matters? *Tilburg Law Review: Journal on international and comparative law*, 24(2) (2019)
<https://tilburglawreview.com/articles/10.5334/tilr.149/>
- WEISSBRODT, David, COLLINS, Clay: The Human Rights of Stateless Persons. *Human Rights Quarterly* Vol 28, 2006.
- VAN WAAS, Laura: *Nationality matters*. Antwerp, Intersentia. 2008.
- VAN WAAS, Laura, DE CHICKERA, Amal (ed.): *The World's Stateless Children, Institute on Statelessness and Inclusion*, Wolf Legal Publishers, Oisterwijk, the Netherlands, 2017.
- VINCZE Enikő: Társadalmi kirekesztés és interszekcionalitás. In: *Kultúra és Közösség*, 3. évf. 3–4. sz. (2012) 73.

http://epa.oszk.hu/02900/02936/00011/pdf/EPA02936_kultura_es_kozossege_2012_03-04_071-086.pdf

- ZLINSZKY János és BALOGH Dorika: *Világunk Átalakítása, A fenntartható fejlődés 2030-ig megvalósítandó programja, Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által 2015. szeptember 25-én elfogadott, 70/1. sz. határozat.* Pázmány Press, Budapest, 2016.
https://jak.ppke.hu/uploads/collection/546/file/Vilagunk_atalakitasa.pdf

Nemzetközi szerződések, uniós joganyag

- Covenant of the League of Nations, 28 April 1919
- Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Law (Hague Convention)
- Convention on Rights and Duties of States adopted by the seventh International Conference of American States
- Universal Declaration of Human Rights, 10 December 1948, 217 A (III)
- Convention Relating to the Status of Refugees, 28 July 1951
- Convention Relating to the Status of Stateless Persons, 28 September 1954
- Convention of the Nationality of Married Women, 29 January 1957
- Convention on the Reduction of Statelessness, 30 August 1961
- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 21 December 1965
- International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, 18 December 1979
- Convention on the Rights of the Child, 20 November 1989
- Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties, 6 November 1978
- Treaty on European Union, signed at Maastricht on 7 February 1992, 92/C 191/01
- Council of Europe, European Convention on Nationality, 6 November 1997

- European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4 November 1950
- Protocol no. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4 November 2000
- Az Európai Unióról szóló Szerződés és Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata
- Az Európai Unió Alapjogi Chartája
- Az Európai Parlament és a Tanács 2004/38/EK irányelve (2004. április 29.) az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról, valamint az 1612/68/EGK rendelet módosításáról, továbbá a 64/221/EGK, a 68/360/EGK, a 72/194/EGK, a 73/148/EGK, a 75/34/EGK, a 75/35/EGK, a 90/364/EGK, a 90/365/EGK és a 93/96/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről
- Az Európai Parlament és a Tanács 2011/95/EU irányelve (2011. december 13.) a harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésére, az egységes menekült- vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállásra, valamint a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó szabályokról
- A Tanács (EU) 2022/382 végrehajtási határozata (2022. március 4.) a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek Ukrajnából való tömeges beáramlása tényének a 2001/55/EK irányelv 5. cikke értelmében történő megállapításáról és átmeneti védelem bevezetéséről

Magyar jogforrások

- A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény
- Magyarország Alaptörvénye
- A magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről 1879. évi L. törvénycikk
- A magyar állampolgárságról 1948. évi LX. törvénycikk
- Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról szóló 1956. évi I. törvény

- Az állampolgárságról szóló 1957. évi L. törvény
- A menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1989. évi 15. törvényerejű rendelet
- A férjzett nők állampolgárságáról szóló, New-Yorkban, 1957. évi február hó 20. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1960. évi 2. törvényerejű rendelet
- A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1969. évi 8. törvényerejű rendelet
- Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. törvényerejű rendelet
- A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről szóló 1982. évi 10. törvényerejű rendelet
- Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény
- A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény
- Az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében New Yorkban, 1954. szeptember 28-án létrejött, a Hontalan Személyek Jogállásáról szóló Egyezmény kihirdetéséről szóló 2002. évi II. törvény
- Az Európa Tanács keretében, 1997. november 6-án kelt, az állampolgárságról szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről szóló 2002. évi III. törvény
- Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény
- A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény

- A hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló, 1961. augusztus 30-án, New Yorkban elfogadott Egyezmény kihirdetéséről szóló 2009. évi XV. törvény
- A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról szóló 2010. évi XLIV. törvény
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
- A kormányablakok kialakításával, valamint a fővárosi és megyei kormányhivatalok működésével összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2013. évi CCXVIII. törvény
- A magyar állampolgársággal összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2019. évi XCVII. törvény
- A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról szóló 114/2007. (V. 24.) Korm. rendelet

A vizsgált országok vonatkozó jogszabályai

- Bahraini Citizenship Act (last amended 1981) [Bahrain], 16 September 1963, Article 4 (a) <https://www.refworld.org/docid/3fb9f34f4.html>, Decree Law No. 12 Amending Bahraini Citizenship Act Of 1963 <https://www.refworld.org/pdfid/3fb9f34f4.pdf>
- Brunei Nationality Act [Brunei Darussalam], 4 of 1961, 1 January 1962 <https://www.refworld.org/docid/4c56c01d2.html>
- Burma Citizenship Law, 15 October 1982 <http://www.refworld.org/docid/3ae6b4f71b.html>
- Cambodian Law on Nationality, 9 October 1996 https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/khm_e/wtacckhm3a3_leg_37.pdf
- Code de la nationalité française, 10 janvier 1973 <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGISCTA000006120368>
- Decree No15 on Lebanese Nationality 19 January 1925 <https://www.refworld.org/pdfid/44a24c6c4.pdf>
- Djibouti: Loi No. 003/AN/18/8eme/L portant Code Civil <https://www.refworld.org/docid/5ec7e6244.html>

- Fiji Births, Deaths and Marriages Registration Act 1975 (No 7 of 1975) commenced on 1 July 1976
<https://www.laws.gov.fj/Acts/DisplayAct/914#>
- Nationality Act of 22 July 1913 (Reich Law Gazette I p. 583 – Federal Law Gazette III 102-1), as last amended by Article 1 of the Act of 20 November 2019
https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stag/englisch_stag.html#p0016
- Kuwaiti Nationality Law, 1959
<https://www.refworld.org/docid/3ae6b4ef1c.html>
- Law No. (46) of 1963 – Iraqi Nationality
<https://www.refworld.org/docid/3ae6b4ec38.html>
- Law no. 12 of 1996 promulgating the child law amended by law no. 126 of 2008
https://learningpartnership.org/sites/default/files/resources/pdfs/Egypt-Law%20No%2012%20of%201996%20Child%20Law%20Amended%20by%20Law%20No%20126%20of%202008_complete-English.pdf
- Law No. 28 of 22 December 1962 of Somali Citizenship
<https://www.refworld.org/docid/3ae6b50630.html>
- Law No. 38 of 2005 on the acquisition of Qatari nationality
<http://www.refworld.org/country,,,QAT,,542975124,0.html>
- Law No. 6 of 1954 on Nationality of Jordanian nationality (last amended 1987)
<https://www.refworld.org/docid/3ae6b4ea13.html>
- Law Number (24) for 2010/1378 on the Libyan Nationality
<https://www.refworld.org/topic,50ffbce524d,50ffbce525c,4e2d8bf52,0,NATLEGBOD,LEGISLATION,LBY.html>
- Law on Citizenship of the Republic of Moldova
https://www.legislationline.org/download/id/6568/file/Moldova_Citizenship_Law_2000_am2003_eng.pdf
- Legislative Decree 276 – Nationality Law [Syrian Arab Republic], Legislative Decree 276, 24 November 1969
<https://www.refworld.org/docid/4d81e7b12.html>

- Liberia, Alien and Nationality Law, Approved: May 15, 1973, Amendments Approved: May 9, 1974
<http://www.pul.org.lr/doc/Liberia%20Alien%20Law.pdf>
- Loi n°2016-038 modifiant et complétant certaines dispositions de l'Ordonnance n°60-064 du 22 juillet 1960 portant Code de la nationalité malagasy
<https://www.refworld.org/pdfid/4f5473682.pdf>
- Loi sur la nationalité togolaise, 11 Septembre 1978
<https://www.refworld.org/country,LEGAL,,,TGO,,3ae6b4d02c.0.html>
- Lei 10/2004, Mozambique Family Law https://www.wlsa.org.mz/wp-content/uploads/2014/11/Lei_da_Familia.pdf
- Nationality Act of Finland (359/2003)
<https://www.refworld.org/pdfid/3ae6b51614.pdf>
- Panama's Constitution of 1972 with Amendments through 2004
https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/PANAMA_Constitution.pdf
- Reichsbürgergesetz und Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre [„Nürnberger Gesetze“], 15. September 1935, und die beiden ersten Ausführungsbestimmungen, 14 November 1935
https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0007_nue&object=translation&l=de
- Royal Decree No 38/2014 Promulgating the Omani Citizenship Law
<https://www.refworld.org/pdfid/58dcfe444.pdf>
- Saudi Arabian Citizenship System, Decision no. 4 dated in 25/1/1374 Hijra
<https://www.refworld.org/pdfid/3fb9eb6d2.pdf>
- Sierra Leone: The Citizenship Act of 1973
<https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=5ce4063b4>,
<http://www.sierra-leone.org/Laws/2006-11.pdf>,
<https://www.refworld.org/docid/3ae6b50610.html>
- Swaziland: Births, Marriages and Deaths Registration Act of 1983
<https://www.refworld.org/docid/5d0241277.html>

- The Bhutan Citizenship Act of 1985, Article 1
https://www.nab.gov.bt/assets/uploads/docs/acts/2014/Bhutan_Citizen_Act_1985Eng.pdf
- The Constitution of the Bahamas
https://www.constituteproject.org/constitution/Bahamas_1973.pdf?lang=en
- The Constitution of Barbados
https://www.oas.org/dil/the_constitution_of_barbados.pdf
- The Constitution of Colombia
https://www.constituteproject.org/constitution/Colombia_2015.pdf?lang=en
- The Constitution of Dominica
https://www.constituteproject.org/constitution/Dominica_2014.pdf?lang=en
- The Constitution of Eswatini
https://www.constituteproject.org/constitution/Swaziland_2005.pdf?lang=en
- The Constitution of Honduras
https://www.constituteproject.org/constitution/Honduras_2013.pdf?lang=en
- The Constitution of Kiribati
<https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ki/ki001en.pdf>
- The Constitution of Lesotho
https://www.constituteproject.org/constitution/Lesotho_2018.pdf?lang=en
- The Constitution of Nepal
https://www.constituteproject.org/constitution/Nepal_2015.pdf
- The Law of Mongolia on Citizenship (as amended on 7 December 2000) 5 June 1995
<https://www.refworld.org/docid/4af7dec62.html>
- The Sudanese Nationality Act 1994 and Sudanese Nationality Act (Amendment) 2011
<https://www.refworld.org/pdfid/502cc1b92.pdf>

Egyéb források

- A/RES/70/1 Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf
- CCPR General Comment No. 15: The Position of Aliens Under the Covenant https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCCPR%2fGEC%2f6625&Lang=en
- CCPR General Comment No. 27: Article 12 (Freedom of Movement) https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f21%2fRev.1%2fAdd.9&Lang=en
- CEDAW General Recommendation No. 25: Temporary Special Measures, 2004 https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT/CEDAW/GEC/3733&Lang=en
- CEDAW General Recommendation No. 32 on the gender-related dimensions of refugee status, asylum, nationality and statelessness of women, 2014, CEDAW/C/GC/32 https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/32&Lang=en
- European Court of Human Rights: Guide on Article 14 of the European Convention on Human Rights and on Article 1 of Protocol No. 12 to the Convention – Prohibition of discrimination, 2021. 40. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_14_Art_1_Protocol_12_ENG.pdf
- European Migration Network: Statelessness in the European Union, 2020 https://emn.ie/wp-content/uploads/2020/02/2020_EMN_Inform_Statelessness.pdf
- European Network on Statelessness Submission to the European Commission Consultation on the future of Home Affairs policies: An open and safe Europe – what next? January 2014 <https://www.refworld.org/pd/53c8dbcb4.pdf>
- European Network on Statelessness: Still stateless, still suffering, Why Europe has to act now to end statelessness, 2014

https://www.statelessness.eu/sites/www.statelessness.eu/files/ENS_Still_Stateless_Still_Suffering_online%20version_2.pdf

- Executive Committee Conclusion No.14 (XXX) of 1979
<https://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c4348/general-conclusion-international-protection.html>
- GA Res. 55/153. Nationality of natural persons in relation to the succession of States
- General Assembly, Birth registration and the right of everyone to recognition everywhere as a person before the law, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights A/HRC/27/22
<https://digitallibrary.un.org/record/777737?ln=en>
- Handbook on Statelessness in the OSCE Area International Standards and Good Practices
<https://www.osce.org/files/f/documents/5/1/302201.pdf>
- Human rights and arbitrary deprivation of nationality, Report of the Secretary-General, Human Rights Council, A/HRC/25/28, 19 December 2013
<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/190/38/PDF/G1319038.pdf?OpenElement>
- Institute on Statelessness and Inclusion: *Statelessness and Human Rights, the Convention on the Rights of the Child*. Statelessness essentials, 2018
<https://files.institutesi.org/statelessness-and-CRC.pdf>
- Institute on Statelessness and Inclusion, la Coalition de la société civile de lutte contre l'apatridie, *Joint Submission to the Human Rights Council at the 33rd Session of the Universal Periodic Review*, (Third Cycle, April – May 2019), Côte d'Ivoire, 4 October 2018.
https://files.institutesi.org/UPR33_Cote_dIvoire.pdf
- International Law Commission, Articles on Nationality of Natural Persons in Relation to the Succession of States (With Commentaries), 3 April 1999, Supplement No. 10 (A/54/10)
<https://www.refworld.org/docid/4512b6dd4.html>
- Kézikönyv az európai megkülönböztetésmentességi jogról, FRA, Luxemburg, Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2020.

- Plan International Universal Birth Registration – A Universal Responsibility, Woking 2005.
<http://64.150.160.107/cms/wp-content/PLAN.pdf>
- Report of the independent international fact-finding mission on Myanmar, Human Rights Council Thirty-ninth session, 10–28 September 2018 Agenda item 4
https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/FFM-Myanmar/A_HRC_39_64.pdf
- Report on the Situation of Human Rights in the Dominican Republic, Inter-American Commission on Human Rights, 2015
<http://www.oas.org/en/iachr/reports/pdfs/DominicanRepublic-2015.pdf>
- Office for the High Commissioner of Human Rights (OHCHR): General Recommendation No. 25: Gender related dimensions of racial discrimination: 20/03/2000.
http://peacewomen.org/sites/default/files/ohchr_generalrec25_march2000_0.pdf
- UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), General Recommendation no. 32, The meaning and scope of special measures in the International Convention on the Elimination of All Forms [of] Racial Discrimination. 24 September 2009, CERD/C/GC/32.
<https://digitallibrary.un.org/record/667786?ln=en>
- UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), CERD General Recommendation XXX on Discrimination Against Non Citizens, 1 October 2002
<https://www.refworld.org/docid/45139e084.html>
- UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 6 (2005): Treatment of Unaccompanied and Separated Children Outside their Country of Origin, 1 September 2005, CRC/GC/2005/6
<https://digitallibrary.un.org/record/566055?ln=en>
- UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), 29 May 2013, CRC /C/GC/14
https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/gc/crc_c_gc_14_eng.pdf

- United Nations, Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries, 2006
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_8_2006.pdf
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Background Note on Discrimination in Nationality Laws and Statelessness, 20 October 2021
<https://www.refworld.org/docid/616fda104.html>
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Background Note on Gender Equality, Nationality Laws and Statelessness 2021, 5 March 2021
<https://www.refworld.org/docid/604257d34.html>
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Background Note on Gender Equality, Nationality Laws and Statelessness 2022, 4 March 2022
<https://www.refworld.org/docid/6221ec1a4.html>
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Convention relating to the Status of Stateless Persons. Its History and Interpretation*, 1997. A commentary by Nehemiah ROBINSON, Institute of Jewish Affairs, World Jewish Congress, 1955. Reprinted by the Division of International Protection of the United Nations High Commissioner for Refugees.
https://www.oas.org/dil/1954_Convention_relating_to_the_Status_of_Stateless_Persons.pdf
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Global Action Plan to End Statelessness 2014-2024*
<https://www.unhcr.org/54621bf49.html>
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Good Practices Paper – Action 1: Resolving Existing Major Situations of Statelessness, 23 February 2015
<https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=54e75a244&skip=0&query=Action%201:%20Resolving%20Existing%20Major%20Situations%20of%20Statelessness>
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Good Practices Paper – Action 2: Ensuring that no child is born stateless, 20 March 2017
<https://www.refworld.org/docid/58cfab014.html>

- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Good Practices Paper – Action 7: Ensuring birth registration for the prevention of statelessness
<https://www.refworld.org/docid/5a0ac8f94.html>
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Guidelines on Statelessness No. 2: Procedures for Determining whether an Individual is a Stateless Person, 5 April 2012, HCR/GS/12/02.
<https://www.refworld.org/docid/4f7dafb52.html>
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Guidelines on Statelessness no. 4.: Ensuring Every Child’s Right to Acquire a Nationality through Articles 1–4 of the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness
<https://www.unhcr.org/protection/statelessness/5465c9ff9/guidelines-statelessness-nr-4-ensuring-childs-right-acquire-nationality.html>
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), UNHCR and UNICEF: Background Note on Sex Discrimination in Birth Registration, 6 July 2021.
<https://www.refworld.org/docid/60e2d0554.html>
- UNHCR, Ending statelessness within 10 years, A special report
<https://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/opendocPDFViewer.html?docid=546217229&query=Special%20Report:%20Ending%20Statelessness%20Within%2010%20Years>
- UNHCR: Handbook on protection of stateless persons under the 1954 Convention relating to the Status of Stateless persons, Geneva, 2014.
- UN Human Rights Committee (HRC), General comment no. 32, Article 14, Right to equality before courts and tribunals and to fair trial, 23 August 2007, CCPR/C/GC/32
<https://digitallibrary.un.org/record/606075?ln=en>
- UNHCR, Nationality and Statelessness, Handbook for Parliamentarians. 2004.
- UNHCR Regional Representation for Northern Europe, Mapping statelessness in Estonia, Stockholm, 2016.
https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/mapping-statelessness-estonia_en

Internetes források

- <http://www.a4id.org/wp-content/uploads/2017/01/UNICEF-Birth-Registration.pdf>
- <https://constitutionnet.org/news/malaysia-government-reiterates-intention-amend-constitution-child-citizenship>
- <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyid=177>
- <https://e.gov.kw/sites/kgoenglish/Pages/Services/MOH/IssuanceBirthCertificatesForNewborns.aspx>
- https://elaws.moj.gov.ae/UAE-MOJ_LC-En/00_NATIONALITY/UAE-LC-En_1972-11-18_00017_Kait.html?val=EL1
- https://files.institutesi.org/ISI_statistics_analysis_2020.pdf
- <https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/The%20Displaced%20and%20Stateless%20of%20Myanmar%20in%20the%20Asia-Pacific%20Region%20-%20January%202021.pdf>
- <https://sdgs.un.org/goals>
- https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=V-3&chapter=5&Temp=mtdsg2&clang=_en
- https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=_en
- <https://www.easo.europa.eu/country-guidance-iraq-2021/2158-bidoon>
- <https://www.hrw.org/report/2011/06/13/prisoners-past/kuwaiti-bidun-and-burden-statelessness>
- <https://www.hrw.org/report/2015/07/01/we-are-dominican/arbitrary-deprivation-nationality-dominican-republic#>
- <https://www.hrw.org/reports/2000/kuwait/kuwait-04.htm>
- <https://www.justice.gov/eoir/page/file/1383696/download>
- https://www.kehakiman.gov.my/sites/default/files/2021-05/Press%20Summary%20%28Majority_28.5.2021%29%20FC.pdf

- <https://www.mdgmonitor.org/millennium-development-goals/>
<https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cerd/pages/cerdindex.aspx>
- <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/crc/pages/crcindex.aspx>
- <https://www.osce.org/odihr/legislative-support>
- <https://www.osce.org/tolerance-and-nondiscrimination>
- <https://www.refworld.org/country,,,LIE,,4e65e4352,0.html>
- <https://www.refworld.org/docid/485ba8577.html>
- <https://tandis.odihr.pl/about.jsp>
- <https://www.unhcr.org/525539159.html>
- <https://www.unhcr.org/excom/exconc/453497302/conclusion-identification-prevention-reduction-statelessness-protection.html>
- <https://www.unhcr.org/ke/12681-birth-registration-drive-combats-statelessness-among-kenyas-coastal-pemba-community.html>
- <https://www.unhcr.org/news/briefing/2020/12/5fc5fecf4/75000-children-iran-gain-nationality-under-new-law.html>
- <https://www.unhcr.org/news/press/2019/7/5d1da90d4/kyrgyzstan-ends-statelessness-historic-first.html>
- <https://www.unhcr.org/ibelong/high-level-segment-on-statelessness-results-and-highlights/>

Esetjog

Nemzetközi Bíróság

- Advisory Opinion No. 4, Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco, 4, Permanent Court of International Justice, 7 February 1923.
<http://www.refworld.org/cases,PCIJ,44e5c9fc4.html>
- Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala); Second Phase, International Court of Justice (ICJ), 6 April 1955
<https://www.icj-cij.org/files/case-related/18/018-19550406-JUD-01-00-EN.pdf>

Emberi Jogok Európai Bírósága

- Gaygusuz v. Austria, no. 17371/90, 1996. szeptember 16-i ítélet
- Sidabras and Džiautas v. Lithuania, no. 554480/00., 2004. július 27-i ítélet
- Ponomaryovi v. Bulgaria, no. 5335/05., 2011. november 28-i ítélet
- Hode and Abdi v. The United Kingdom, no. 22341/09., 2012. november 6-i ítélet
- Sudita Keita v. Hungary, no. 42321/15, 2020. május 12-i ítélet

Európai Unió Bírósága

- C-135/08. sz. ügy, Janko Rottman kontra Freistaat Bayern [ECLI:EU:C:2010:104]
- C-135/08. sz. ügy M. Poiares Maduro főtanácsnok indítványa [ECLI:EU:C:2005:301]
- C-209/03. sz. ügy Dany Bidar kérelmére The Queen kontra London Borough of Ealing és Secretary of State for Education and Skills [ECLI:EU:C:2005:169]
- C-221/17. sz. ügy M.G. Tjebbes és társai kontra Minister van Buitenlandse Zaken. [ECLI:EU:C:2019:189]
- C-490/20 sz. ügy V.M.A. kontra Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“ [ECLI:EU:C:2021:1008]
- C-118/20. sz. ügy JY kontra Wiener Landesregierung [ECLI:EU:C:2022:34]

Nemzeti alkotmánybíróságok, bíróságok

- Az Alkotmánybíróság 6/2015. (II. 25.) AB határozata
- Az Alkotmánybíróság 14/2021. (IV. 23.) AB határozata
- A Kúria Kfv. 37.362/2019/12. sz. ítélete
- Sentencia TC/0168/13, Dominican Republic: Constitutional Court, 23 September 2013
https://www.refworld.org/cases,DR_CC,526900c14.html
- N. 258 Sentenza 8 Novembre – 7 Dicembre 2017
<https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2017/12/13/T-170258/s1>